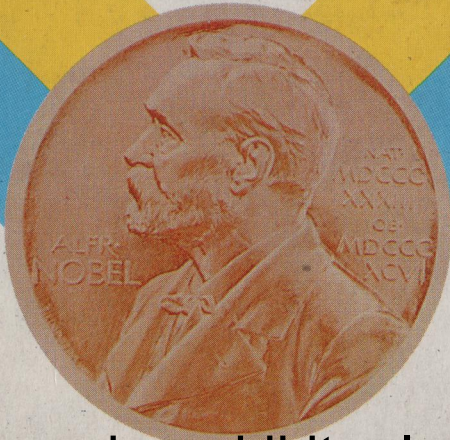

OCTAVIO PAZ

YALNIZLIK DOLAMBACI

kutuphaneci - eskikitaplarim.com

NOBEL

SABAH

NOBEL DİZİSİ

15

YALNIZLIK DOLAMBACI

İspanyolcası : *EL LABERINTO DE LA SOLEDAD*

Fransızcası : *Le Labyrinthe de la solitude*

İngilizcesi : *The Labyrinth of Solitude*
: *Life and Thought in Mexico*

OCTAVIO PAZ

YALNIZLIK DOLAMBACI

Türkçesi: Bozkurt Güvenç

Kurucusu:
OGUZ AKKAN

cem yayinevi

Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han
CAĞALOĞLU-İST.

Birinci baskı, 1978 (Cem Yayınevi)

İkinci baskı, 1982

Üçüncü baskı, 1990 (Cem Yayınevi)

YAYLACIK MATBAASI
İSTANBUL — 1990

İÇİNDEKİLER

Nobel Ödülü Baskısı İçin: Söz Arası	vii
Çevirmen'in Önsözü	ix
1. Bölüm	
Paçuko ve Ötekiler	1
2. Bölüm	
Meksikalının Maskeleri	23
3. Bölüm	
Ölmüşler Günü	44
4. Bölüm	
Malinçe'nin Oğulları	66
5. Bölüm	
Meksika'nın Fethi ve Sömürgeleşmesi	94
6. Bölüm	
Bağımsızlıktan Devrime	127
7. Bölüm	
Meksikalı Aydınlar	165
8. Bölüm	
Yaşadığımız Günler	191
9. Bölüm	
Yalnızlığın Dialektiği	215

yor, şiirin aslını, hasını, güçlüğünü ve de ozanın değerini.

Nobel ödülü, PAZ'a belki yeni şeyler kazandırmayacak ama Yalnızlık Dolambacı'nın Edebiyat Dünyası'na getirdiği gerçeküstü soluk her yerde duyumsanacak, biricikliğini koruyacaktır, sanırım.

Tarihi/kültürel kimlik sorunlarıyla ilgili okuyuculara dördüncü; laik-devrimcilerle kökten-dincilere altıncı; güncel sorunlarımızdan korkup dehşete kapılan dostlarıma sekizinci bölümü okumalarını —değil incelemelerini— salık veririm; başlardaki ve aralarındaki bölümleri atlamamaları, senfonik bir şiir olan dokuzuncu bölümü unutmamaları dileğiyle.

«Biz bize benzeriz» ya sandığımızca yalnız değiliz, bu dünyada. Meksikalı insanın yalnızlığı bizim de sorunumuz. Ozanların evrenselliği, şiirin gizemi, ödüllerin değeri burada! Ötekilerde buluyoruz kendimizi! «Durum ciddi olsa da umutsuz değil.» Hatta Halet Çambel'in buruk-sevimli deyişiyle, «Belki durum umutlu da, biz onu ciddiye almıyoruz.»

Çeviriyi yeni baskı için gözden geçirirken, Dolambaç'ın dimdik ayakta durduğunu, dilimin ise yaşlandığını farkettim. Tekleyen sözcükleri bulup onarmaya, gereksiz birbirleri ayıklayıp azaltmaya çalıştım.

Basım işinin yeniden Cem'e verilmesinde, alacağım çeviri ücreti değil, yüreğimdeki Oğuz Akkan özlemi ağır bastı.

Bozkurt Güvenç

Ankara: 21 Ekim 1990

ÇEVİRMEN'İN ÖNSÖZÜ

Octavio Paz'ın *El laberinto de la soledad* («Yalnızlığın Labirenti») yapıtını İngilizce çevirisinden Türkçeleştirdim; Yalnızlık Dolambacı adıyla okurlarıma sunuyorum. Octavio Paz adını arada bir çıkan şiir çevirilerinde görürüz ama, ozanın kimi-kimliğı ve kişiliğı üstüne fazla bir şey bilmeyiz. Geçen yaz Türk Dili dergisi'ne (Eylül 1977 sayısı) bir çeviri denemesi gönderdiğim zaman, bu yapıtın ülkemizde ya duyulmadığını ya da yazılıp tartışılmadığını sanıyordum. Kıvançla gördüm ki yanılmışım! Bertan Onaran'ın *Soyut* dergisinde (Ağustos 1977, 106. sayısı) çıkan «Octavio Paz'la Bir Söyleşi» çevirisinde, «Yalnızlığın Dolambacı Yolu» adında bir «harika yapıt»tan söz ediliyordu. Sanımda yanılmışım ama, ozanın ve «harika yapıtı»nın ülkemizde tanınmadığı yine de gerçek! Yayınevinin yerinde önerisine uyararak bu önsözünü yazıyorum, ozanı, yapıtını ve çeviriyi tanıtmak amacıyla...

Dolaylı Bir Karşılaşma

Geçen yıl Ankara'da yapılan bir açık oturumda yabancı bir konukla, Türklerin ulusal (toplumsal) karakteri ya da kişilik özellikleri üzerine konuşuyorduk. Konuğumuz sözü, Türklerle Meksikalıların benzerliklerine getirdi. Uluslararası çevrelerdeki yaygın olan bu kaniya tanık olarak ozan Octavio Paz'ı, kanıt

olarak da Paz'ın «Yalnızlık Dolambacı» adlı yapıtını gösterdi. Kuşularımı sezince de, «Meksikalı ozanı okuyunuz, benzerlikleri göreceksiniz» dedi ve bana, kitabın İngilizce bir çevirisini gönderdi. Kitap, ilk kez 1961 yılında yayımlanan İngilizce çevirinin 16. basımıydı. Daha sonra Amerika'dan 18. basımlı daha yeni bir kopya geldi. Yapıtın Fransızca çevirisinin tükendiği, ancak Gallimard'ın yeni bir basıma hazırlandığı bildiriliyordu. Meksika'ya giden bir dostumun getirdiği kitap 1976 tarihli 12. basımdı. İşte böylesine «dolambaçlı yol»dan karşılaştım Octavio Paz'la.

Çok satılan yapıtlara karşı beslediğim o açıklaması zor, kuşku-umut karışımı bir duygu içinde okumaya koyuldum. Ozan'ın anlatımındaki şiirsellik, yüreklilik ve derinlik beni ta başından sarmış ve büyülemişti. Öyle ki daha Yedinci Bölümü bitirmeden küçük bir çeviri denemesi yapmaktan kendimi alamadım. Benzeşmek bir yana, bu yapıt sanki bize bizi anlatıyordu. Bu yüzden Türkçeye çevrilmeli diye düşündüm. Bu dileğim gerçekleşti. Ancak çeviriden ve onun bünyeyici niteliklerinden önce, Ozan'ın yaşam öyküsü ve kimliği üstüne derleyebildiğim bilgilere yer vermek isterim.

Octavio Paz

Octavio Paz adı «Meksikalı Ozan»la sanki özdeşleşmiş. Ozan, İspanyolca yazıyor ama «Ozanca» sesleniyor tüm insanlara. Sanırım, Meksikalılığı da bu tartışmasız evrenselliğinden geliyor. O gür sesi ve seslenişiyile, İspanyolca konuşulan ülkelerin sınırlarını aşmış, bize ulaşmış. Fransa'da yayımlanan «Kartal mı, Güneş mi?» (Aigle ou Soleil, 1957) şiir kitabından sonra, Meksikalı Paz adı, Şilili Neruda, Arjantinli Borges, Guatemalalı Asturias'ın yanısıra, çağdaş Latin Ame-

rikan edebiyatının önde gelen ustaları arasında sayılıyormuş. Ozan'ın yapıtlarını Fransızcaya çeviren Jean-Clarence Lambert'in kişisel —ama hiç kuşkusuz hoşgörülü ve biraz da yanlı— değerlendirmesine göre, «Octavio Paz, İspanyol Edebiyatının Prensi»dir! Çünkü, Octavio Paz :

Düşünde sayıklar ozan
Tarih uykuya dalınca

dizelerini dökebilen kişidir.

İspanyolca ve Fransızca dillerinde, kesin bir dökümünü yapamadığım çok sayıda şiir kitapları ve antolojileri var. Deneme ve düzyazularını «iki şiir İyazımı arasındaki boşluğu doldurmak için» kaleme aldığı söyleyen sanatçı; dergi editörlüğü ve oyun yazarlığı gibi «yan işler» arasında diplomatlık da yapmış: Fransa'da, Japonya'da, İsviçre'de ve Hindistan'da Meksika Büyükelçisi olarak görev almış. Dünyaca ünlü birkaç büyük üniversitede «Octavio Paz kürsüsü» kurulmuş. Ozan bu kürsülerde şiir ve yazın üzerine serbest seminerler yönetirmiş. Geçen yıl Paris'te «Yanan Su» adlı bir oyunu sahneye konmuş. Yine geçen yıl Hollanda'da, ünlü insan-bilimcisi Lévi-Strauss'un «yapısalcılığı» üzerine kitap boyu bir incelemesi yayımlanmış. Soyut'daki söyleşide belirtildiğine göre, Octavio Paz, Vuelta adlı bir kültür dergisi çıkarıyormuş. Bu arada, Nobel Yazın Ödülü'ne en yakın adaylar arasında Paz'ın bulunduğunu Yaşar Kemal'den duyduğum sanıyorum.

Ozanca bir yaşam öyküsü var Octavio Paz'ın. Birinci Dünya Savaşı başlarında Meksika'da doğmuş. İspanyol ve yerli kanları taşıyan bir mestizo (melez). Avukat olan babası, Meksika Devrimi'nin ünlü kişilerinden —Viva!— Zapata'nın Amerika Birleşik Dev-

letleri'nde temsilciliğini yapmış. Octavio Paz, İspanyol İç Savaşı'na katılmış, Cumhuriyetçilerin yanında çarpışmış. Savaş sonrası gelişmeler onun Marxçı umutlarını yıkarken, genç ozan Péret ve Breton gibi gerçeküstüçülere yakınlık duymaya başlamış. Siyasal gerçekçiliğin —Sartre'ın başını çektiği «akılcı-gerçekçilik» akımıyla değil de— düşü ozanlarla başarılı olacağına inanmış. Savaş sonrasında yayımlanan ilk büyük yapıtı olan Yalnızlık Dolambacı, ozana edebiyat dünyasının çok önemli kapılarını açmış, ona dünya edebiyatında sağlam bir yer kazandırmış.

Yalnızlık Dolambacı/Labirenti

Yalnızlık Dolambacı, özgün bir yapıt: Ozanca bir tarih, eşi az bulunur türden bir kültür antropolojisi ya da bir çağdaş destan! Birbirinden güzel ve güçlü dokuz denemesiyle ozan, Meksikalı insanın ulusal karakterini ve yaşam öyküsünü anlatıyor; daha doğrusu, Meksika'yı Meksika yapan, «o kapalı ve suskun ruha» yaklaşıyor ve onu deşip konuşturuyor. Ozan'ın o ruhta buldukları, kısaca, «suskunluk», özgün bir gülmece anlayışı ve derinden bir biçim tutkusudur. Bunlar Meksikalı ruhunun kendisi, temel öncülleri, ya da belirleyici nitelikleri değil; onun derindeki benliğini —dramatik yalnızlığını— gizlemek için takındığı değişik maskelerdir. Kendi kültürünün bilinçaltı katmanlarını çözümleyen bir inceleme olması yanında bu kitap, insan yalnızlığının evrensel gizini araştıran bir belgeseldir. Yalnızlık Dolambacı'nun Homeros'un Odysseus'u gibi epik destanlarla karşılaştırıldığına rastlamadım. Ama Batı Dünyası'nın yazın ve düşün çevreleri, bu yapıtı, Ortega y Gasset'in Revolt of the Masses «Yığınların Başkaldırması»ndan sonra, çağ-

daş İspanyol düşüncesinin «en güçlü belgeseli» say-
mışlar.

Destanın adsız kahramanı «Don Hiç Kimse», ya-
ni Meksika'nın «Yalnız İnsanı»dır. Yapıtın ana konu-
su, o insanın ruhu, düşleri, coşku ve tutkularıdır. «Don
Hiç Kimse» öylesine yalnız bir âdemoğludur ki, yaşa-
mına yakışır biçimde ölmek; önceden bilemeyeceği ölü-
müne ters düşmeyecek biçimde yaşamak ister. Aşk ve
özgürlük için yaşar; yine aşk ve özgürlük için ölür.
Ondaki bu «yaşam = ölüm» özdeşliği ya da ikilemi,
türlü çelişkilerle yüklü gibi görünür. Çoğunlukla, Mek-
sikalının kendi tarih kaynaklarından beslenen, yaşa-
mı boyunca süren ve azalıp tükenmeyen çelişkilerdir
bunlar! Çünkü, Meksikalının yalnızlığı, Aztekli La Ma-
linche Ana ile İspanyol Fatih Cortés Baba'nın o mut-
suz birleşiminden doğan, geriye dönülmez, geleceğe
ertelenmez ve —ne yandan bakılsa— çözümünü bulun-
maz türden bir yalnızlıktır. İşte bu yüzden Meksikalı,
ancak Fiesta'sında, —ölmüş azizlerini topluca anıp
onurlandırdığı, o uğultulu ve coşkulu bayram günle-
rinde— yalnızlığını unuttur. Fiesta yapmak, boğa gü-
reşi ya da futbol maçı seyretmek için biraraya gelen
Meksikalılar şöyle haykırırlarmış :

Viva México, hijos de la chingada!

Çevirmencesi belki, «Yaşasın Meksikalılar! Vay
gidi... Irzına geçilmiş ananın oğulları!...» olabilir. Ün-
lemin duygusal ağırlığı sondaki «la chingada» sözcü-
ğündedir. Ozanımız, bu tek sözcüğün bilinçaltı kay-
naklarını ve yörüngesini saptamak, doğru anlamını
yorumlayabilmek için uzunca bir (dördüncü) bölüm
yazmıştır. Kalabalık yığınlar, derinden yükselen bu
toplu haykırışla belki de yalnızlıklarını unuturlar ama
yalnızlık Meksikalının yakasını hiç bırakmaz. Mek-

sika yerlisi, yalnızlığını gizlemek için çevresine uyar ki ne uyar (s. 40) :

Sanki çevresinin bir parçası olur :
Şafakta yaslandığı beyaz duvardan,
Üstünde uyuduğu kara topraktan,
Gönlünü dağılayan derin yalnızlıktan,
Ayırdedilmez bir tutsak olur, çıkar!

*İşte Octavio Paz'ın her dilde şiirleşebilen düzyazı anlatımı. Ortaya çıkan bu dizeler, Octavio Paz'a ozan-
ca yaklaşma zorunluğunu gösteren örneklerdir. Onu
anlamak, anlatımını yakalayabilmek, şiirsel betimle-
melerine egemen olabilmek için çalıştım. Ancak, bili-
yorum ki, çeviride bu kadar şiirsel olmayan «öteki»ler
de var!*

Yapıtın Bölümleri

*Yapıt dokuz bölümden oluşuyor. Birinci Bölüm'-
de, Meksika'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne göç et-
miş, fakat orada Kuzey Amerikalı (Yankee) olmayı
bir türlü becerememiş Paçuko'nun ve öteki Meksika-
lıların kişilik tipleri çizilir. İkinci Bölüm'de, çağdaş
Meksikalının ve Meksika toplumunun çözümleyici bir
değerlendirmesi yapılır : Gerçekte, değişik «maskeler»
taşıyan tek bir Meksikalı vardır. Üçüncü Bölüm, Mek-
sika Fiestası'nın yaşanmış ve okuyucuya da yaşatılan
canlı bir öyküsüdür :*

Yüzlerdeki Maskelerin atıldığı,
Ruhlardaki yalnızlığın fişek gibi
Havalara boşaltıldığı Fiesta.

*Dördüncü Bölüm'de, bugünkü Meksika insanının
kişilik kilidini açacak tarihsel bir anahtar araştırılır.*

Ozan'a göre çözüm anahtarı, La chingada (zorla ırzına geçilmiş Aztekli Ana) gerçeğiyle kendisini aşagılanmış bir ananın çocukları olarak gören-duyan erkeğin kimlik çatışmasında saklıdır. Beşinci Bölüm'de, Meksika'nın fethi olaylarıyla sömürgeleşmesi süreci özetlenir. Altıncı'da, Juárez'in başarıyla yönettiği «Bağımsızlık» savaşından Diktatör Diaz'ın bilmeden hazırladığı Meksika Devrimi'ne (1910) uzanan yolun iniş-çıkışlı, dalgalı yürüngesi anlatılır. Yedinci'de, Meksika sanatıyla düşüncesinin önemli kişileri, kısaca «Meksikalı Aydınlar» tanıtılır. Az gelişmiş Meksika'nın İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki yapısal (gelişme) sorunları Sekizinci Bölüm'de yer alır. Dokuzuncu Bölüm, yazar'ın «diyalektik» anlayışının, cinsiyet sorunlarının ve insan felsefesinin elmas gibi sert ve keskin, fakat pırıl pırıl ışıldayan bir açıklamasıdır.

Türklerin Gurbetçiliği...

Biz Türkler için özel bir dediği ya da diyeceği yok Ozan'ın. Ancak destan, Meksika'ya adanmamış olsaydı, biz Türkler için yazılmış diye düşünebilirdim. «Olamaz, olamaz!» diye yükselen sesleri duyar gibiyim. Olamaz, çünkü «Meksika Sömürgesi İspanyollarca fethedilmiş bir ülkedir. Oysa biz Türkler, hiç fetih görmedik. Hep fethettik ve bağımsız yaşadık.» Sanımca, yarı doğru bir tarih görüşü! Evet, fethettik ama, o ülkelerin insanlarını ortadan kaldırmadık. Kültürümüzden onlara birşeyler verdik, onlardan birşeyler aldık. Onlarla birlikte yaşadık, yeni bireşimler yarattık. Atasözüne göre, ava gittik avlandık. Pekiyi öyleyse, kimiz biz? Fetheden mi, yoksa fethedilen mi? İspanyollar da öyle yapmışlar. Orta ve Güney Amerika ülkelerini fethetmişler ama, oralarda yaşayan insanları toptan yoketme yolunu seçmemişler, yerlilere bir varolma

şansı tanımışlar. Şu ayrımla ki, çağdaş Meksikalı, —İspanyol olmamış— İspanyolca konuşan bir Meksikalı kalmış. Her iki olayın kökeninde bir tarih (dil/kültür) ikilemesi var: Biri egemen, öteki çekişen, ama onların ortak çocuğu da yaşıyor ve hep birlikte, yitirdikleri kültürlerin pınarlarına özlem duyuyorlar.

Bizim ozanımız da, Gurbet şiiriyle, kültürel yalnızlığımızın yol açtığı derin özlemi dile getirir:

Gurbet o kadar acı
Ki... ah ne varsa içimde
Hepsi bana yabancı
Hepsi başka biçimde
.....
Ben gurbette değilim
Gurbet benim içimde!

Paz'ı okurken içinizde birşeylerin kıpırdadığını duyumsarsanız, işte o, içinizdeki «gurbet» ya da —Paz'ın deyimiyle— insanoğlunun öncesiz ve sonrasız «yalnızlığı»dır. Paz, o yalnızlığa seslenir ve onun sesini dinler. Onu iyi tanır, ama tanık göstermez, ona kanıt da aramaz. Ozan'ın tanığı kendi içindeki sestir. Dipnot düşmek, kaynak göstermek —ozanca değil— bilginlere yaraşan bir gelenektir. Paz'a göre, ozan kişi kanıt ve tanık göstermeden yapmalı işini. Ozan'ın kanıtı, kendi yaşantıları, anıları, duygu ve tutkularıdır. Meksikalı, içindeki o çözümsüz yalnızlığı, sık sık yaptığı fiestalarla uyutmaya çalışır: Almanların Fasching'de, Brezilyalı öksüz «Siyah Orphe»lerin Carnaval'da yaptığı gibi!

Meksika ile Türkiye'nin «yol ayrımı» da sanki burada başlar. Biz de bayramları fazlaca olan «yalnız toplum»lardan biriyiz. Ama, Fiesta, Fasching, ya da Carnaval türü, katılma yoluyla boşaldığımız bayram-

Jarımız yok! Çoğu bayramlarımızda kendi gurbetçiliğimizin seyircisi durumundayız. Neden hiç gülmüyoruz, neden hep hüznünlüüz, neden gerilmişiz yay gibi ve patlamaya hazır bekliyoruz dolu tüfekler gibi?

Ozanlarımıza Çağrı

Bu tür soruları yanıtlamak için ozan olmak gerek. Yüzlerce yıllık en yakın tarihimizde hangi bilgimiz —ya da bilgemiz— yaklaşabilmiş «Türk Ruhu»na, bir Fuzuli, bir Yunus Emre, bir Tanpınar ya da Orhan Veli kadar! Türk okuru için yaptığım bu çevirinin ozanlarımıza bir «çağrı» ve esin kaynağı olmasını diliyorum. Paz'a öykünmeleri için değil, kuşkusuz. Ama Paz'ın Meksika'ya adadığı gibi bir yapıt neden Türkiye'ye armağan edilmesin? Böyle kutsal bir serüven için gerekli tüm veriler (sosyal, kültürel, tarihi, psikolojik ve epik öğeler) kolayca toplanabilir. Hattâ toplanmış, derlenmiş durmaktadır —sanırım— çoğu aydınımızın özel kitaplıklarında!.. Ama ozan bekliyoruz o malzemeyi yorumlayacak. Belki bir âşık, halk türkülerinden, yazınından ve bilgilerinden, Türk lüğün türküsünü çağırarak. Kim olduğunu bilemiyorum. Ama inanıyorum ki böyle bir serüvenin ancak ozanlar gelebilir üstesinden.

«Traduttori Traditori!» : O Hain Çevirmenler!

Çeviri kolay değil. Paz gibi bir çağlayanı üçüncü dilden çevirmek, hiç de kolay olmadı doğrusu. Besbelli boyumdan büyük işlere kalkmışım. Türlü engellerle karşılaştım. Hepsini aşıp düze çıktığımı söyleyemem. Sorunlarıma sözlük ve ansiklopedilerde çözüm ararken İtalyanca bir özdeyişle karşılaştım: «Traduttori Traditori!» Yaklaşık, «Hain Çevirmenler!» an-

lamında bir gözlem. Rönesansın yargısı buysa, bu çevirideki hainliklerimden en az birisinin hesabını vermek (günahımı çıkartmak) isterim.

Çevirime bir ad koymak ilk sorumdu, son sorum olmakta direniyor. «Solitude» karşılığında «Yalnızlık» doğru ve oturmuş bir sözcük. Oysa «Labirent», Türkçe olmadığı gibi, Türkçeleşmiş bir sözcük de değil! İlk aklıma gelen «Çıkılmaz» sözcüğü «Labirent»i karşılamıyordu. Gerçi «Labirent», oldukça karmaşık, «dolambaçlı bir yol»du ama; hiç olmazsa, girişi ya da çıkışı olmalıydı. İşte, o «karmaşık, dolambaçlı yol» imgesi beni, Onaran'ın önerdiği başlığa geri getirdi: «Yalnızlığın Dolambaçlı Yolu». Ama «Labirent» bir «yol»dan belki daha çok, «Karanlık bir dehlizdeki uzun ve sıkıntılı bir yolculuğu» çağrıştırıyordu. Ceyhun Atuf Kansu ve Emin Özdemir'le birlikte çeviriye uygun bir ad yakıştırmaya çalıştığımız bir akşamüzeri, bütün bu tür yorumlardan sonra, doğru başlığın dolan, dolan ya da dolanmak köklerinde aranması ya da onlardan türetilmesi gereğinde birleşmiştik. «Dolan» kökünden türetilecek dolanca, dolantı, dolangaç ve benzerleri vardı. Deneme yanılma yoluyla yürüttüğüm soruşturmalar beni yeniden Onaran'ın «Dolambaçlı yolu»na getirdi. «Yolu» bırakınca «Dolambaç»ı buldum. Ve böylece çevirimın adı çıktı ortaya :

Yalnızlık Dolambacı!

Ancak belirtmeliyim ki, eğer her sözcük ve deyim üzerinde bu denli dursaydım, çeviriye bitiremezdim, en azından basılacak duruma getiremezdim. O kadar ki, çevirinin ikinci düzeltmeden önceki durumunu İspanyolcasıyla yer yer karşılaştıran titiz meslekdaşımın yaptığı eleştiri ve gösterdiği yanlışlardan da yararlandım. Ama izin vermediği için burada adını anamıyorum. Düz çevirmecilik yalın bir hainlik

idiyse; çeviriden çeviri, iki katlı hainlik olmuyor muydu? Arkadaşım, kendi açısından son derece haklıydı, kuşkusuz.

Teşekkürler...

Ne mutlu bana ki, bol bol eleştirmekten çekinmeyen ve karşılığında küçük bir teşekkürle karşı çıkmayan dostlarım da varmış. Çevirinin yalnızca Türkçesini okuyarak, dilini düzelteren, tümce anlamlarını irdeleyen ve biçem bütünlüğü açısından yapıcı önerilerde bulunan üç değerli arkadaşıma: Adnan Binyazar'la Yıldız Kuzgun'a, ve Sevinç Sayan'a içten teşekkürlerimi sunarım. Çevirideki akıcılıkla —varsa— bütünlüğü büyük ölçüde onların katkılarına borçluyum.

Bana kendi kitaplığındaki çeviriyi veren Mr Monblatt'a, İngilizcesini yollayan Bahattin Daloğlu'ya; kitabın İspanyolcasını getiren Dr Nusret Fişek'e, bulup gönderen Yeşim Ternar'a; Fransızca çevirinin fotokopisini yaptıran Dr Jacques Lefort'a tek tek teşekkürlerimi sunarım. Doğrusu, Fransızca ve İspanyolca basımlardaki ek bilgiler olmadan, bu önsöz yazamazdım.

Elyazısı müsveddeleri ve daktilo edilmiş metinlerdeki karma karışık düzeltmeleri —bu son olur umuyla— 2-3 kez aynı dikkat ve özenle daktilo eden Nevin Heparlan'a özel bir teşekkür borçluyum. İlk bölümün çevirisine bakıp kitabı basmayı kabul eden Cem Yayınevi ile Oğuz Akkan'a da teşekkürlerimi sunarım.

Bütün bu yapıcı destek ve özendirici katkılardan sonra, kim kalıyor geriye, çevirideki hainliklerin sorumluluğunu taşıyacak? Çevirmen'in sorumluluğu

kuşkusuz yazarınkinden daha büyük! Eğer okurum, göreceği yanlış ve kusurlara karşın, çevirmeni hoşgörüyle bağışlayabilirse, ona da önceden teşekkür ederim. Bastıramadığım bir coşkuyu, büyüü, bencilce paylaşmak istedim, okuyucumla.

B. Güvenç

Ankara : Beytepe

Şubat 1978

PAÇUKO VE ÖTEKİLER

Yaşamın bir döneminde varlığımızın sadece kendimize özgü ve çok değerli bir şey olduğunu anlarız. Bu uyanma, çoğu kez, ergenlik çağında olur. İnsan-oğlu'nun kendini arayıp bulması, yalnızlığının bilincine varması; kendisiyle dünya arasındaki o algılanamayacak kadar saydam bilinç perdesini çekip kaldırmasıyla gerçekleşir. Daha doğar doğmaz yalnızlığımızla karşı karşıya kaldığımız doğrudur. Çocuklar oyun oynarken, büyükler de çalışırken yalnızlık duygusunu unutabilirler. Ergen kişi, çocuklukla gençlik arasındaki o kararsız salınımı sırasında bir an durur ve içinde yaşadığı dünyanın sonsuz enginliğini görür. Önce kendi varlığının gerçekliğine şaşar; bu duygu onu, bilinçli olarak sorduğu bazı sorulara yanıt aramaya doğru sürükler: Su yüzeyinde çarpık yansılanan o yüz, kişinin kendi yüzü müdür? Çocuk varlığının o biriciklik duygusu, ergen kişi için çözülmesi gereken bir varlık sorunu olur.

Bunalımlı gelişme aşamalarından geçen toplumların ve ulusların başına gelen budur. Onlar da kendilerine sorarlar: Neyiz, kimiz, kendimizle ilgili ödev ve görevlerimizi yerine getiriyor muyuz? diye. Tarih, bu türden sorulara verdiğimiz yanıtları yazarken çoğu kez bizi yanılgıya düşürür. Çünkü, «halkın yara-

tıcı dehası» dediğimiz şey, belli bir uyarıcıya gösterdiğimiz ortak tepkilerden başka bir şey değildir. Duruma göre verdiğimiz yanıtlar değişime uğrar ve değişikliğe uğramadığı sanılan ulusal yapı, bu yanıtlarla birlikte değişir. Bir ulusun psikolojisi İruhul konusunda yazılan denemelerin, çoğu kez aldatici ve yanıltıcı olduğunu bilmeme karşın yine de düşünüyorum ki, gelişme süreci içindeki bir halkın kendi varlığı ile ilgili bazı sorular sorması, giderek karanlık kalmış bazı konuları aydınlatabilir. Tarihimizin bilincine varmak, teklüğimizin ya da biricikliğimizin ayrımına varmak demektir. Bu, eyleme geçmeden hemen önceki düşünme anıdır. Novalis demiştir ki: «*Düşümüzde düş gördüğümüzü görmeye başlayınca uyanma zamanı yakındır.*» Öyleyse, verdiğimiz yanıtların zamanla yanlış olduğunun anlaşılıp anlaşılmaması o kadar önemli değildir. Ergen kişi, ayrıca, su yüzeyinde gördüğü yansımayı etkileyecek olan gelecekte de habersizdir. Yaşlı bir yüz, ilk bakışta, kutsal taş üzerindeki gizemli simgeler kadar anlamsızdır. Görülen yüz, türlü yaşantıların birikimi ve tarihidir ve ancak en yoğun ve özenli araştırmalardan sonra anlam kazanmaya başlar. Bu nitelikler önce bir yüz, sonra bir maske, sonra da bir anlam ve giderek bir tarih olarak görülür.

Bir dönem düşünmüştüm ki: Ülkemin kendine özgü kişilik sorununa böylesine merak sardırmam —bu merakı o kadar çok kişiyle paylaşısam da— yararsız ve sakıncalı bir tutkudan başka bir şey değildir. Kendimizle ilgili çetin sorular sormaktansa, toplumumuzun gerçekleri üzerinde çalışmamın daha verimli olacağını da sanmıştım: Öyle derin düşüncelere dalarak değil de, insanların arasına karışarak ancak o gerçeklerin üstesinden gelebilirdik, belki de. Kendimizi

öteki toplumlardan ayırabiliriz, kuşkusuz. Ama bu işi, ulusal karakterimizin ne olduğu bilinmeyen özgünlüğüyle değil de, yaratıcı çabalarımızla başarabiliriz ancak. Yine o dönemde bir sanat eserinin ya da eylemin kişiyi, ayrıntılı betimlemelerden daha iyi tanımlayacağına, onu anlatırken de kişiyi yeniden yaratacağına inanmıştım. Bundan dolayı, başkalarının soruları kadar, kendi sorularımı da gerçeklerden kaçmanın bir yolu olarak görmeye başlamıştım. Ayrıca, Meksika karakteri üzerindeki temelsiz yakıştırmalarımızın, yaratıcılığımızdaki güçsüzlükten ileri geldiğini seziyordum. Bu konuda, *Samuel Ramos* gibi düşünüyordum: Aşağılık duygumuz, olası çözüm seçeneklerimizi etkiliyor ve yaratıcılığımızın kısırlığı, aslında yeteneklerimiz üzerindeki kuşklarımızdan ileri geliyordu. Fakat ergen kişi, kendini boşlayıp unutamaz —bunu başarabilse o zaman da ergen kişi olmaktan çıkar. Bundan dolayı kendimizi sorup sorgulamak tutkusundan alamayız. Meksikalının, doğuştan eleştirici kişi olduğunu değil de, yaşamının bir döneminde bir özeleştirme aşamasından geçtiğini söylemek istiyorum. Her dönemin deneyiminden sonra, Meksikalının kendine dönmesi, derin düşüncelere dalması doğaldır. Bugün sorduğumuz bazı soruları bundan elli yıl sonra belki de anlamsız bulacağız. Yeni durum ve koşullar yepyeni tepkilere (soru ve sorunlara) yol açacak gibi görünüyor.

Ülkemin tüm insanlarını anlatmak peşinde değilim. Ama o ya da bu nedenle Meksikalı olduklarının bilincinde görünen belli bir kesimle ilgiliyim. Yaygın kanının tersine, son derece küçük bir kesim! Ülkemizde ayrı dilleri konuşan ve evrim tarihinin ayrı düzeylerinde yaşayan bir dizi insan var: Kimisi hâlâ tarihöncesi koşullar altında. Art arda gelen saldırı

dalgalarının önünde yerini yurdunu yitiren *Otomiler* gibi tarih dışı kovuklarda tutunabiliyor. Ama uzaklara gitmemiz, örneklerimizi aşırı uçlardan seçmemiz gerekmez. Aynı çağların insanları, aynı bölge ya da yörede, birbirine aldırmadan, ötekilerine sataşmadan yan yana yaşayabilir: «Keşiş Peter'in Katolikleri ile Üçüncü Dönemin Jakobinleri», ayrı ayrı kahramanları, töreleri, takvimleri ve ahlâk ilkeleriyle aynı gök-kubbe altında yaşarlar. Tarihin yargıları fiziksel kolay kolay silinmiyor, en eski yaralardan bile kan sızdığı görülüyor. Kimi yer ve zamanlarda, en uzak ve karşıt inançlarla duygular, tek bir kentte, tek bir kişide, Cortés öncesi çoğu piramitlerde olduğu gibi, birbirini örtüp gizleyerek üst üste ya da yan yana katmanlarda bulunabilir¹.

Var olduklarının, kimliklerinin bilincinde olan Meksikalılar, kapalı ya da değişmez bir sınıf oluşturmayan küçük bir azınlıktır. Yerli -İspanyol çoğunluğu ile karşılaştırıldığında, eylemden yana olan ve ülkeyi her gün kendi ülkelerine doğru yaklaştırmayı başaran Meksikalıların sayısı artıyor. Ülkemizi fetheadenler de aynı kişilerdir. Hepimiz, birer Meksikalı

---

(1) Yakın tarihimizde bu türden katmanlar kadar, çağdışı düzeylerin, çağdaş olmayan öğelerin çelişik ve çatışık varlığı göze çarpar: Bir burjuva felsefesi olan pozitivistlikten (olguculuk) yararlanarak tarihsel açıdan varlığını savunmaya çalışan Porfirio Diaz rejiminin pozitivistizm ile savaşmak için Boutoux ile Bergson'un görüşlerine sığınan ve entelektüel düzeyde devrimin öncüleri sayılan Antonio Caso ve José Vasconcelos; kapitalistleşmeye başlayan bir toplumcu eğitim ve kamu yapılarındaki devrimci (toplumcu) duvar panoları, vb. gibi. Bu türden çelişkiler, çeşitli akımların, aynı çağların bir karışımı olan tarih ve kültürümüzün yeniden incelenip yorumlanmasını bekliyor bizden. (Anılan olaylar ve kişiler için 6. Bölüme bkz. — Çev.)

olarak, kendimizi bilme düzeyine ulaşabiliriz. Bu amaçla, sınırın öte yanına [ABD'ye] geçmek yeter. Orada Samuel Ramos'un [*Profile of Man and Culture in Mexico*'da (Meksika'da İnsan ve Kültür)] ortaya attığı kimi sorulara yanıt aramaya başlarız. Doğrusu, bu kitaptaki görüşlerimden pek çoğunu, Birleşik Devletler'de —yani, Meksika dışında— geçirdiğim iki yıl boyunca edindiğimi açığa vurmalyım. Kuzey Amerikalı'nın dünyasını ne zaman incelemeye ya da anlamaya giriştiysem, bana sorular yağdıran kendi öz benliğimle karşı karşıya kaldım. Birleşik Devletler ülkesinde ortaya çıkan benlik tasarımı, komşu ülkenin sorularına verdiği ilk ve en köklü yanıt oldu. Bu yüzden, çağdaş Meksika'nın bazı özelliklerini açıklamaya çalışırken, Meksikalı olmayı, yaşamak ya da ölmek kadar önemli tutan bir kesim insanla başlamak isterim işime.

Birleşik Devletler ülkesine ilk geldiğimde, bir süre Los Angeles kentinde kalmıştım. Meksika kökenli bir milyondan fazla insanın yaşadığı Los Angeles! Kente gelen yabancılar, sağa sola serpiştirilmiş duran cıfcaflı yapıların çirkinliği yanında gökyüzünün açıklığına şaşırıp kalırlar, ama daha da çok, kentin o dile gelmeyen, elle tutulamayan «Meksikalı» havasıdır Güneyliyi etkileyen. Süsleme aşkı, aldırmaçlık ve gösteriş, gelişigüzellik, tutku ve çekingenliktir o havada yüzen. «Yüzen» diyorum, çünkü bu hava, Kuzey Amerika'nın etkinlik ve kesinlik ilkeleri üzerine kurulu olan düzeniyle ne bağdaşır, ne de birleşir. Direnç göstermeden oradan oraya uçuşur durur ama asılı kalır; rüzgârla savrulur, bulutlar gibi toplanır dağılır, bazen de, ateşlenmeye hazır bir roket gibi durup durur ortalık yerlerde. Meksika havası sürünür, buruşur, genişler ve büzülür; uykuya dalar, düş görür; eski

püskü ama ne güzeldir : Sürekli salınır durur var olmakla yok olmak arasında.

Yolda karşılaştığımız Meksikalıyı ele veren işte bu (o) havadır. Uzun süre aynı kentte yaşamış, aynı elbiseleri giymiş, aynı dili konuşmuşlardır. Yine de kimse, Meksika kökenli olmaktan utanç duyan bu insanları gerçek Kuzeylilerle karıştırmaz. Görünüş ve davranış özelliklerinin sanıldığı kadar ayırıcı olduğuna inanmıyorum. Onları ötekilerden ayıran başlıca özellik, Meksikalı kimliklerini saklı tutmaya çalışan tedirgin havalarıdır. Kılık değiştirmiş kişiler gibi davranırlar; birinin çıkıp onları tanımasından ve çırılçıklak ortada kalmaktan korkar gibidirler. Onlarla konuşunca, duyarlıklarının bir sarkaç gibi (düzensiz, mantıksız, her yön ve yana doğru) salındığına tanık olursunuz. İşte, «Paçuko» adı verilen kişilik tipini doğuran ruh ya da ruhsuzluk durumunun önkoşulları bunlardır. Paçukolar delikanlı gençlerdir. Güney kentlerindeki çetelerin çoğu ve Meksika kökenli olan tayfaları, onların arasından çıkar. Onları, dillerinden, davranışlarından ve giysilerinden tanıyabilirsiniz. Kuzey Amerika ırkçılığının öfkesini çektikleri için içgüdüleriyle kurulu düzene karşıdır. Ne var ki, Paçukolar atalarının ulusuna, ırkına da sahip çıkmazlar. Onları, eğilmeyen, nerdeyse bağınaz diyebileceğim bir yaşam gücüdür. Bu güç, belli bir hedefe yönelmek yerine, oluşa karşıdır : Çevresindekilere uymamaya çabalar. Bu, ilerde göreceğimiz gibi, amacı belli olmayan bir çabalamadır. Paçuko, yeniden Meksikalı olmak istemez ama, Kuzey Amerikalı ile kaynaşmaz da. Bütün varlığıyla karşı bir güç ya da başkaldırmacıdır, bir karşıtlıklar çıkmazı, bir bilmece, anlaşılmaz bir kişilik yapısı! «Paçuko» adı, kendisi gibi, kökeni belli olmayan bir bilmedir — anlamsız,

ama her şeyi açıklayan bir sözcük! Belli bir anlamı olmayan olağanüstü bir sözcük, sanatçısı bilinmeyen tüm eserler gibi anlamlar dizisiyle yüklü bir sözcük! Beğensek de beğenmesek de *Paçukolar*, Meksikalıdır ve bir Meksikalının varabileceği sınırlardan birine gelmiş bulunmaktadırlar.

Meksikalıyı benimseyen uygarlığa uyum sağlayamadığı içindir ki *Paçuko*, kendisini saran düşmanlığa karşı onu zorla kabul eden kişiliğinden başka verecek bir yanıt bulamaz². [Amerika'dakil öteki ırk gruplarının tutum ve tepkileri ise değişiktir. Sözgelisi, ırk ayırımından bunalan siyahlar (zenciler), «beyazlaşmaya», beyaz görünerek kendilerini topluma kabul ettirmeye çalışırlar. Çoğunluğa benzemek isterler. Meksikalının sorunu ise değişiktir. Daha az zorbaca itilmesine karşın *Paçuko*, gizlenip uyum yapmaya çalışmak yerine başkalgını sergileyip vurgulamak yolunu seçer. Giyim kuşama aşırı düşkünlüğü ve anarşik davranışları —kendisini özümseyemeyen toplumun güçsüzlüğünü ve haksızlığını belgelemekten çok— Kuzey Amerikalıdan ayrı, başka kalmakta kararlı olduğunu gösterir.

Bu çatışmanın köklerine inmek ve başka bir çözüm yolu olup olmadığını soruşturmak o kadar önemli olmayabilir. Dünyamızın her yanında egemen çoğunluğun hak ve olanaklarından yoksun yaşayan azınlıklar vardır. Önemli olan —koruyuculardan ve ola-

---

(2) Amerika Birleşik Devletleri'nde son zamanlarda ortaya çıkan gençlik çeteleri, savaş sonrası dönemin *Paçuko*'larını anımsatır. Dış dünyaya kapalı olan Amerikan topluluğu kendi içinde taşlaşmıştır, denebilir. Yaşam, bu kitlenin içine giremez, onun dışında bekler durur. Bu aslında yitmiş ama yitirdiği biçimini yeniden bulacağını umut eden bir yaşamdır.

naklardan yoksun kalmış bulunan— öksüz Meksikalının, başkılığını sürdürmek istemesi ve bu isteğini öfke yüklü bir tepkiyle ortaya koymaktan çekinmemesidir. *Paçuko* tüm kültürel mirasını —dilini, dinini, geleneklerini ve inançlarını— yitirmiştir. Ancak bedeni ve ruhu kalmıştır ona, herkesin bakışları altında dünyayı göğüslemek için. Kıyafet değiştirmek istemesi bir korunma çabasıdır; onu hem saklar hem de ele verir.

Güzel ve özenli giyimi —ki tartışmayı gerektirmeyecek kadar apaçık ortadadır— özel ya da özgün bir yoldaşlar grubunun tanınma simgesi gibi yorumlanmamalıdır. *Pachuquismo** orta sınıftan Kuzey Amerikalıların, «Amerikan yaşam yolu» adı verilen soyut bir ahlak değerinden elle tutulur paylaşma çabalarını karşılayıp doyurmaya yönelik bir inançlar yuvarğı içinde, açık bir toplumdur. *Paçuko*'nun giysisi, bir tören kılığı gibi birörnek değildir. Olsa olsa bir moda sayılabilir. Ve bütün modalar gibi öykünme üzerine ve —Leopardi'nin «ölümün anası» dediğı— *yenilik* üzerine kurulmuştur.

Modanın gücü, yeniyi abartıp vurgulamasından gelir. *Paçuko*, modayı en son sınırına kadar götürür ve orada bir güzelliğe dönüştürür. Amerikan Modası'nın iki temel ilkesinden biri, giysisinin rahat olmasıdır. *Paçuko*, günlük giyinişle sanat yaparken, giysiyi önce «kullanışsız» bir biçime sokar. Amerikan Modası'nın temel ilkelerine karşı çıkan *Paçuko*, böylece saldırganlığını dile getirmiş olur.

Oysa böylesine dolaylı bir tepki, sonuçsuz bir karşı koymadır. Çünkü, kendi atalarının giysisine dönmek ya da kendine özgü yeni bir biçim yaratmak yerine,

---

(*) *Paçuko*'lardan oluşan bir azınlık kültürü. — Çev.

kafa tuttuğu insanın modasını çarpıtmakla yetinmektedir. Çoğunluğa ve modaaya ayak uydurmayan kişiler, giyim kuşam yoluyla ilgiyi tutum ve davranışları üzerine toplarlar: Ya yeni ve son derece kapalı topluluklar yaratarak, ya da bireyselliklerini başkalarına kabul ettirerek. *Paçuko*, bu iki seçenek karşısında kararsız görünür. Gerçi, estetik giyimiyle kişiliğini vurgular, ama yadsıdığı topluma temelde bağlı ve saygılı kalır.

Bu ikilik başka ve belki de daha anlamlı bir biçimde kendini belli eder: *Paçuko*, varlık nedeni güldürü yerine korku olan, edilgin ve yapay bir palyaçodur. Başkalarına eziyet etme eğilimi, kendini aşışılama isteğiyle birleşmiştir. Bu birleşim onun kişilik yapısının temelini oluşturur. Davranışlarıyla toplumu tedirgin ettiğini görür ve uyumcu çoğunluktan ayrılanın sakıncalarını bile bile çingar çıkarmaktan sakınmaz, ayrıcalık güdenlerin —kendisini cezalandırabilecek durumda olanların— üstüne üstüne gider. Temelden karşı çıktığı toplumla daha anlamlı ve geçerli ilişki kurmanın tek yolu budur. Toplumun öfkesini çeken bir öksüz olarak kendisini tanımayan çevrede bir yer edinir ve o dünyanın —ahlakdışı kesiminde— ünlü bir kahraman olur.

Kuzey Amerikalının *Paçuko*'yu bir masal kahramanı gibi görmesinin temelinde onun kişiliğine karşı beslenen kuşkulu duygular yatar. *Paçuko*'nun kendine özgülüğü Amerikalıyı çileden çıkarır. Herkes onda bir melezlik, bir eksiklik ve çekicilik bulur. Her yanı iki değerlilikle sarılmış ve çevrilmiştir. Kendine özgülüğü inancı bile, onun bir iyi, bir kötü olmasıyla beslenmiş olur. Kimileri onu olağanüstü aşk yapma tekniğine sahip olmakla över; onu [cinsel yönden] sapık, ama taşkın ve saldırgan bulanlar da var-

dır. Bir aşk ve zevk simgesi olduğu kadar; bir korku ve nefret kaynağı, köleliğin, düzensizliğin ve yasadışılığın da ta kendisidir. O yıkılması, ortadan kaldırılması gereken kişidir. Onunla ilişki kurulduğunu kimse görmemeli, bilmemelidir.

Paçuko, içinde yaşadığı topluma karşı hem alırdır, hem de aşağılayıcı bir tutum içindedir. Bu türden çelişik izlenimlerin yığılıp birikmesine ve sonunda sancılı bir doğumla patlamasına izin veren *Paçuko*, kendini bir kavganın ya da çatışmanın ortasında bulur, soluğu gözaltında alır. Cezasını çekerek aklını başına toplar ve kendine gelir: Yapayalnız bir «parya» olduğunun bilincine varır. Kışkırtma ile başlayan olaylar zinciri şimdi kapanmak üzeredir ve *Paçuko*, kendisini toplumdışı saymak isteyen topluma giriş ücretini ödemeye hazırdır. *Paçuko*'yu bir günah çocuğu ve skandal simgesi olarak görmüş olan toplum da öksüz bıraktığı yavrusunu şimdi bağrına basar. Çember kapanır. *Paçuko*, ana babasına kavuşur. *Paçuko*, gizlice, yüreklilik isteyen yolları deneyerek Kuzey Amerika toplumuna girmeye çalışır. Oysa yine kendisi baltalar kendi çabasını. Geleneksel kültüründen kopmuş bulunduğu için, önce, yalnızlık çeken bir yiğit kişiliğine girer. Ne geldiği toplumu ne de Kuzey Amerika'yı kabul eder. Kozasından dışarı çıkıp ortaya atılması, çevresiyle bütünleşmek için değil, yalnızlığına kafa tutmak içindir. Bir tür kendi canına kıymadır bu. Çünkü bu gözü kara çıkışta, «yok olmak»tan başka seçebileceği bir yol yoktur. En derindeki duygularını yine de açığa vurmaz. Yalnızca bir iz görünür; karmaşık, abartılmış, anlaşılmaz ve kaba dövme gibi bir yara izi! Kendi kendine gülen ve bir kez daha vurulmak için boy hedefi gösteren av gibi. Toplumun eğlencesi, oyuncağı, kurbanıdır *Pa-*

çuko; ama gizleneceğine, sürüp sürüşür ve avcısının ilgisini çekmeye çalışır. Cezaya çarpılınca sarsılır ve yalnızlık büyüsü bozulur. Kurtuluşu, kafa tuttuğu toplumun bir parçası olmasına bağlıdır. Böylece, yalnızlıkla günah, bütünleşmeyle sağlık eşanlamlı sözcükler olur *Paçuko* için³. Uzunca bir süre ülkesinden uzak kalanların, anadilini konuşmakta güçlük çekenlerin, kişiyi yurduna çeken o büyülü bağları koparanların başına bunlar geliyorsa, Birleşik Devletler'e giden bizler ve öteki Meksikalılar için neler söylenebilir? Gerçekte bizim tepkimiz o derece mantıksız değildir ama, komşu ülkenin büyüklüğünden gelen ve bizleri şaşkına çeviren ilk izlenimlerden sıyrıldıktan sonra, genellikle beğenmez bir tutum alırız. Amerika'yı sevmeyen Meksikalı bir dostu Berkeley'in ne

-
- (3) Bu tanıtma denemesinde, *Paçuko*'nun birçok yönleri ve özellikleri kuşkusuz eksik kaldı. Ancak inanırım ki onun melez dili ve davranışları, birbirine indirgenemeyecek iki uzlaşmaz dünya —Kuzey Amerika ile Meksika— arasında bocalayan ve yardım arayan bir çabalamanın dışa vurmasından başka bir şey değildir. *Paçuko*, bu iki dünyayı bağdaştırmaya çalışır durur boş yere. Ne Meksikalı olmak ister ne de *Yankee!* Fransa'ya 1945 yılındaki gidişimde, Güney Kaliforniya'daki *Paçuko*'lar gibi giyinen gençlerle, özellikle öğrenci ve sanatçılarla karşılaştığımı anımsıyorum. Amerika'daki en son modanın böyle olduğunu mu düşünüyordu acaba bu gençler —yıllar süren zorunlu bir ayrılıktan sonra? Çok kişiyle konuştum bu moda üstüne. Hemén hepsi de onun, Alman işgalinin sona ermesiyle ortaya çıkan bütünüyle bir Fransız yaratısı olduğunda birleştiler. Kimileri, modayı «Direnme» olayına bağladı: Modanın *Baroque* nitelikleri. Alman işgalinin askerce disiplinine karşı bir tepkiydi. Dolaylı bir özenme olasılığını gözden irak tutmakla birlikte, 1945 yılı Fransası'ndaki gençlik modasıyla *Paçuko*'nun giysileri arasındaki benzerlikler bana yine de oldukça anlamlı görünüyor.

güzel bir kent olduğundan söz açtığımda şöyle karşılık verdiğini anımsıyorum :

«Evet çok güzel ama bana göre değil! Kuşlar bile İngilizce ötüyor. Eğer adını —İngilizce adını— bilmiyorsan, çiçeğin rengiyle, yaprağıyla, kokusuyla bütünleşmiş adını —çiçekleşmiş o adı— bilmiyorsan çiçek sana ne diyebilir ki? Size *Bugambilia*'dan söz etsem, köyümüzden bilip tanıdığınız, yaşlı dişbudak ağacına sarılmış ya da ikinci güneşinde yıkık kerpiç duvardan sarkan mor yapraklı o asmayı düşünürsünüz. Sizin kültürünüzün parçasıdır onlar. Bunlar, o asma ağacını hepten unuttuğumuzu sandığımızdan çok yıllar sonra anımsadıklarımızdır. Evet hurası çok güzel; güzel ama benim değil, bana hiçbir şey söylemiyor.»

İçimize çekilerek bizi ötekilerden ayıran, soyutlayan ve bizi biz yapan her şeyi daha derinden kavramaya çalışırız. Hemşerilerimizden uzak durarak yalnızlığımızı yoğunlaştırırız. Ya onlarda kendimizi görmekten korktuğumuz için, ya da, ola ki kişisel duygularımızı paylaşmaktan çekindiğimiz için. Meksikalı duygusal yükünün havasına çok kolayca girer. Bu yüzden, duygularının adını anmaktan kaçınır. Suskun ergenlerimiz gibi biz de içimize kapanık yaşarız. Hemen belirtmeliyim ki böyle gençlere Kuzey Amerika'da hemen hiç rastlamadım. Bizim gençlerimiz, asık çatık bir yüzle görev yapan kişilere benzerler, açılıp saçılma fırsatını bekleyen sır bekçileri gibidirler.

Bu duygularla ilgili tanıtmanı ve çoğu kez onlarla birlikte bulunan ruhsal çöküntü ya da aşırılık (ya da her ikisi birden) durumları üzerindeki bu tartışmamı çok uzatacak değilim. Bütün bu duygular, bizi evcilleştiren dizginlerin boynumuza geçirilmesi için gereklidir, ama sürdürülmesi zor olan dengeyi bozan, beklemedik patlamalara da yol açabilir. Gerçek ya da düşsel olsun, aşağılık duygumuz, Meksika-

lının öteki insanlarla ilişkisinden gözlemlenen son derece ölçülü ve özenli davranışlarının ve baskı altındaki duygularının önceden kestirilemeyen patlamasıyla açıklanabilir. Gerçek şu ki onun yalnızlığı, aşağılık duygusundan da daha derinlere inmektedir. Bu iki eğilimi eşitleyemeyiz. Kişinin kendi yalnızlığını duyması, kendini aşağı gördüğü anlamına gelmez; olsa olsa, kendi varlığını ötekilerden ayrı gördüğü gibi yorumlanabilir. Aşağılık duygusu bir sangı olabilirse de, yalnızlık acı bir gerçektir. Çok başkayız gerçekten ve o kadar da yalnızız.

Üzgünlükle coşku, suskunlukla şamata, yok yere suç işlemek ve dine bağlılık eğilimleri arasında karsarsız kalan, bunlara bir olur bir olmaz diyen karsarsız duygunun —o benliğimizi bütünüyle saran yalnızlık duygusunun— çözümlemesini yapacak durumda değiliz. İnsanoğlu kuşkusuz her yerde yalnızdır. Ama Meksikalının kendine özgü bir yalnızlık öyküsü vardır. Doyumsuz tanrıların oturduğu yüksek Meksika yaylasının taş gibi ağır ve dilsiz gecesindeki Meksikalının yalnızlığı, Kuzey Amerikalının kendi yarattığı makinelerden, birbirine benzeyen yurttaşlardan ve töresel ilkelere dönüşen insan-yapısı yalnızlığından ne kadar başkadır! Meksika ortamında insan kendini cennetle dünya arasındaki o ünlü boşlukta kalmış bulur, karşıt güçler, taşlaşmış gözler ve obur ağızlar arasında salınır durur. Gerçek —bizi çevreleyip saran dünyadan başka bir şey olmayan o gerçek— burada egemenliğini tek başına sürdürür. O, Birleşik Devletler'de olduğu gibi, insanoğlunun kendi yapıp sürdürdüğü gerçek değildir. Meksikalı işte böyle bir gerçekliğin yaratıcı ve yıkıcı olabilen, ona hem ana hem de mezar olabilen, bağımsız bir gerçekliğin karnından koparılmış, dışarı atılmış gibi duyumsar

kendisini. O, kendisini yaşam güçlerine bağlayan bü-
yülü sözcüğü de unutmuştur. Bağırıp çağırır, sonra
susar; bıçağını çeker, Tanrı'ya yalvarır ya da yüz-
yüzlük bir uykuya dalar.

Meksika tarihi, yitirdiği ana-babasını, soyunu so-
punu arayan «insan»ın öyküsüdür. Serüveninin ayrı
dönemlerinde Fransa'nın, İspanya'nın, Birleşik Devlet-
ler'in ve kendi zorba liderlerinin etkisi altında kalan
bu insan, tarih sahnesinde, zaman zaman göz kamaş-
tırıcı şimşekler çakan bir kuyruklyıldız gibi dola-
şır. Neyin ardındadır, o belirsiz yörüngede? Sanırım
ki, çok eskiden geçirdiği öldürücü bir yıkım olayına
dönmek ister. Zorla kapı dışarı edildiği yaşamın koy-
nunda, güneş gibi yeniden doğmak ister. (Hangisiydi
bu olay, İspanyolların fethi mi? Bağımsızlık mı?)
Yalnızlığımızın kökleri dinsel duygularla birleşir. Bir
tür yetimlik, bir «Bütün»den koparılmış olduğumuz bi-
lincinin verdiği belli belirsiz bir acı, coşkulu bir ara-
yış: Bir uçuş ve geri dönüş, bizi evrenle birleştirecek
olan bağların yeniden kurulması, gibi.

Kuzey Amerikalının yalnızlığı, bizim yalnızlık
duygumuza hiç mi hiç benzemez. Amerikalı, yaradı-
lış sürecinin dışına atıldığı, birbirine düşman güçler
arasında boşlukta ve askıda bırakıldığı gibi bir duy-
guya kapılmış değildir. Kendi kurmuştur dünyasını.
Tıpkı bir ayna gibi, onda kendini görür ve bulur. Ama
kendi yarattığı o dünyada kendini ve kendi yurttaş-
larını tanıyamaz. Acemi bir büyücü gibi zor duru-
ma düşer. Çünkü yarattıkları onu dinlemiyor artık.
Yapıp ettikleri ve yarattıkları arasında kendi başına
yalnız kalmış; ya da —José Gorostiza'nın deyimiyle
söyleyeyim—, «Büyük, ama düzensiz bir aynalar dün-
yasında» yolunu yitirmiş Amerikalı!

Kimi çokbilmişler, Kuzey Amerikalı ile aramızda-

ki ayrılığın salt ekonomik kökenli olduğunu savunur. Onlar varlıklı, biz yoksuluz. Onların kültürel mirası demokrasi, kapitalizm ve endüstri devrimi; bizimkisi tekelcilik, feodalite ve dinde yenileşmeye karşı çıkmak. Kültürün yeniden biçimlenişinde üretim düzeni ne denli etkili olsa da; kendi ağır endüstrimizi kurarak ekonomik sömürgecilikten kurtulsak da bütün bu ayrılıkların hemen ortadan kalkacağına inanmıyorum doğrusu. Söylenenlerin tersini bekliyorum ve bu olasılığı 1910 Devriminin en büyük erdemlerinden birisi olarak görüyorum. Ama, ancak kendi kendimize verebileceğimiz bir yanıtı neden tarihin tozlu sayfalarında araştıralım? Kendimizi ötekilerden ayrı görüyor, değişik yapıda bir varlık olarak duyumsuyorsak, nerelerde ayrılıyoruz ve neden ayrılmışız onlardan?

Belki de bütünüyle yeterli bulmayacağınız bir yanıtım olacak. Kendi yaşamımda geçirdiğim bazı deneylerin anlamını kavramaya çalışıyorum. Önceden diyeyim ki, söyleyeceklerimin çoğu kişisel bir soruna kişisel bir yanıt olmaktan öte bir değer taşımayabilir. Amerikan halkının kendine güven duyması, çevresiyle uyum içinde yaşaması ve mutlu görünüşü beni fazlaca şaşırtmıştır. Amerikalının doygun yaşamı, eleştiriyi ortadan kaldıramıyor. Bu, dolaysız ve değerli bir eleştiridir. Güney Amerika ülkelerinde pek sık duyulmayan, uzun ömürlü diktatörlüklerin bizi artık deneyip sınamaktan bile caydırdığı, bize unutturduğu türde bir eleştiri. Öyle bir eleştiri ki, varolan dizgeleri oldukları gibi kabul ediyor ve onların köklerine inmiyor. Bu konuda, Ortega y Gasset'in «devrimci ruh» tanımlamasında belirttiği gibi, salt kullanma ile kötüye kullanma arasındaki ayrımın önemini düşünürüm. Devrimci hep kökencidir; kusurları düzeltmekle

yetinmez, uygulamayı değiştirmeye çalışır. Kuzeyli-lerden duyduğum hemen yalnızca *reform*'a yönelim, toplumsal ve kültürel ilke ve temellere dokunmadan, o ya da bu süreci sınırlamaya ya da geliştirmeye çalışan türde eleştiriler oldu. Bana öyle gelir ki, Birleşik Devletler toplumu, ölküsünü gerçekleştirmek isteyen, onu değiştirmeyi aklına bile getirmeyen, gelecek ne denli umutsuz görünürse görünsün, kendisinin yine de en güçlü olduğuna, öyle kalıp yaşamını sürdüreceğine inanan bir birliktir. Bu inancın gerçekten doğru olup olmadığını, akıl yoluyla savunulup savunulamayacağını tartışmak değil amacım; ancak böyle bir inancın da varlığına değinmek istiyorum. Yaşamın doğal iyiliği ve insanlar için sonsuz olanaklar sağladığı yolunda özetlenebilecek bu inancın kaynağı Kuzey Amerika yazını değildir. Kuzey Amerikalı yazarlar çok daha karamsar bir dünya görünümü çizerler. Evet, yazında değil, ama tanıştığım her Amerikalının yüzünde, sözlerinde ve davranışlarında böyle bir dünya görüşünün egemenliğine tanık oldum⁴.

Ayrıca, Amerikan gerçekçiliği ve Amerikan yaratıcılığı gibi birbirinden bağımsız görünen nitelikler konusunda pek çok yorum dinledim. Biz Meksikalılara göre, gerçekçi kimse karamsardır. Ve de yaratıcı kişi, yaşamı gerçekçi bir gözle incelemekte kararlıysa, yaratıcılığını sürdürmesi zorlaşacak demektir. Kuzey Amerikalının gerçeği bilmektense ondan ya-

- (4) Nükleer silahların tüm uygarlık ve insanlık için ne denli bir yok etme gücü taşıdığı gerçeğinin dünya kamuoyunca gerçekten anlaşılmasından önce yazılmış satırlar bunlar... O yıllardan bugüne, Amerikalılar iyimserliklerini yitirdiler ama inatçı güvenlerini sürdürüyorlar. Gerçi halkların çoğu [yokolma] tehlikesinden söz ediyor ama, sözün doğrusu hiç biri, onun gerçek ve güncel olabileceğine inanmıyor -- inanmak istemiyor.

rarlanmak istediğini söylemek belki de daha doğru olur. Sözgeşi, ölüm gibi bazı gerçeklikleri bilmek isteğinde bulunmadığı gibi, ölüm düşüncesinden bile uzak durmaya çalışır. Yaşam sanki sonsuzmuş gibi, uzak geleceğe ilişkin planlar kurar Amerikalı hatunlarla tanıştım. Bu olay, «Erkeklerin ülküleri, kadınların ise yalnız sangıları ve düşleri olduğunu» söyleyen Nietzsche'nin yargısını —bana göre— çürütmüş oluyordu. Amerikan gerçekçiliği öylesine özgün bir olgudur ki, Amerikan yaratıcılığı, ikiyeüzlülükten ya da kendini aldatmaktan arınmış değildir. İkiyeüzlülük bir «kişilik özelliği» olunca, kişinin kendi düşüncesini de etkiler; çünkü ikiyeüzlülük, insanın hoşlanmadığı, akıl erdiremediği ya da korktuğu tüm şeyleri yad-sımasından başka bir şey değildir.

Meksikalının en belirgin kişilik özelliklerinden birisi, korkulu şeylerin üzerine varabilmesi ve onlarla uğraşmaktan hoşlanmasıdır. Köy kiliselerindeki «kayan» İsa heykelleri, gazete manşetlerindeki ürkütücü kara mizah, ölü başında oturup beklememiz, kafatası biçiminde yapılmış çöreklerimiz, ölmüşler gününde dağıtılan şekerlemeler, yerel atalarımızla İspanyollardan kalan, ama bugünkü varlığımızdan ayrılmayan parçalar olmuştur. Ölüm inancı, aynı zamanda, bir yaşam inancıdır; tıpkı aşkın bir yaşam açlığı ve ölüm isteği olması gibi. Kendimizi yok etmek isteğimiz, mazoşistce bir eğilim olduğu kadar, belli bir din coşkusundan da ileri gelir.

Ama başka başka nitelikler taşıyışımız bunlarla bitmiyor. Bizler inanırız, Amerikalılarsa inanma eğilimindedir. Onlar peri masallarıyla polis öykülerini severler; biz söylencelerle destanları severiz. Yaşam koşullarının acı gerçeğinden sıyrılmak istediği, umutsuz olduğu ve değişiklikten hoşlandığı içindir ki Mek-

sikalı yalan söyler. Kuzey Amerikalı yalan söylemez, ama hoş olmayan gerçek doğrunun yerine, sosyal doğruları koyar. Biz konuşmak, dertleşmek için içeriz; onlarsa unutmak ve susmak için içerler. Onlar iyimser kişilerdir, bizler her şeye ve değere karşı çıkan nihilistleriz. Ancak anarşizmimiz içgüdüsel (duygusal) kökenli olduğu için akıl/mantık yoluyla anlaşılıp tartışılmaz. Biz kuşkuluyuz, onlar güvençli! Biz alaycı ve üzgünüz; onlar, mutlu ve şen insanlar. Onlar anlamaya çalışır; biz derin derin düşünmeyi severiz. Onlar eylemden, biz suskunluktan yanayız. Biz acılarımızdan hoşlanırsınız, onlar buluşlarından. Onlar sağlığa, temizliğe, çalışmaya ve mutluluğa inanırlar ama, belki de, gerçek zevki, kendinden geçmeyi hiç tatmamışlardır. Fiesta (bayram) gecelerinin gürültülü uğultusunda bizim haykırışlarımız şimşek gibi çakar: Yaşamla ölüm o anda birbirine dolanırken onların duyulan canlılığı yaşlılık ve ölümü tanımayan donmuş bir gülümsemeye dönüşürken, yaşamı da devimsiz taşa dönüştürür.

Karşıt tutum ve davranışlarımızın kaynağı nedir? Bana öyle geliyor ki, Kuzey Amerikalılar dünyayı, olabileceklerin en iyisi bir yer olarak görürler; biz ise onu kurtarılabilir bir yer gibi görürüz. Kuzey Amerikalıların (*Puritan* ahlaklı) yakın ataları gibi biz de inanıyoruz ki, insan doğasının son dayanağı günah ve ölümdür. Şu ayrımla ki, Püritenler, saflığı sağlıkla özdeşleştirirler. Bundan dolayı, zevklerden uzak yaşamamızın arındırıcı gücüne inanırlar. Öyle ki, çalışmak için çalışır; beden var olmadığına, en azından, başka bir bedende kaybolmayacağına —ya da kendi kendini bulmayacağına— inanır. Her türlü dokunma kirlenmedir: Yabancı ırklar, görüşler, töreler ve bedenler kirliliğin tohumlarını taşırlar. Top-

lumsal dirlik, ruh ve bedenin sağlığından oluşur. Eski ya da çağdaş Meksikalılar tüm değerlere karşın, düğün derneğe ve bol bol bayram yapma gereğine inanırlar. İnsanoğlu toplumsal ilişki kurmadan sağlıklı olamaz. Tlazolteotl adlı Aztek tanrıçası kirliliğin, doğurganlığın, maddesel ve insanca zevklerin, buhar banyosunun, cinsel aşkın ve günah çıkarmanın da tanrıçasıydı. Aslında çok değişmedik, çünkü Katolik dini de üleşim ilkesi üzerine kurulmuştur.

İnanıyorum ki, bu iki karşıt tutum birbiriyle bağdaştırılamayacağı gibi, bugünkü biçimleriyle yeterli de değildirler. Suçluluk duyguları zamanla nefrete, umutsuzluğa ve körü körüne bir kutsamaya dönüşür. Başka türlüünü savunsaydım gerçeği söylememiş olurdum. Halkımın dinsel duyguları, yoksunlukları ve güçsüzlükleri oranında derinleşen bir kuyudur. Ancak onun yaşam çıkmazı, yüzyıllardır kurumuş duran bu kuyuya geri dönmekten başkasına elvermemiştir. «Belli çağdaş ilkelere dayalı bir toplumun verimli olacağına, gelişebileceğine inanıyorum» dese ydım, sanırım ki, gerçeği yine de saklamış olurdum. Çağdaş tarih, insanın temel varlığının toplumsal ve eğitimsel süreçlerle değiştirilebileceği yolundaki yaygın inancın geçerli olmadığını göstermiştir. «İnsan», şimdilerde savunulduğu gibi, yalnızca tarihin ve onu etkin kılan güçlerin sonucu değildir. Ne de tarih [kuzey] Amerikan yaşam yolunun ve yaşam felsefesinin söylediği gibi, sadece insanın iç düzeneklerinin bir sonucudur. Bana öyle gelir ki, insan, tarih içinde bir varlık değil, tarihin kendisidir.

Kuzey Amerikan düzeni, gerçeğin yalnızca olumlu yanlarını göz önünde bulunduruyor. Çocukluktan başlayarak, insanların katı bir uyum sürecinden geçiyor. Kısa kurallar ve savsözlerle dile getirilmiş

belli ilkeler basında, radyoda, kilisede ve okullarda, Kuzey Amerikalı anneler, öğretmenler ve eşler gibi yumuşak görünümlü ve albenili kişilerce durmadan pekiştirilir. Böyle koşullarla çevrilmiş kişi küçük bir saksıdaki çiçek gibidir: Gelişip olgunlaşamaz. Böyle bir koşullandırma kuşkusuz ilerde bireysel başkaldırmalara yol açacaktır. Kendiliğinden olup bitiyor gibi görünen olaylar sayısız ve korkunç hesaplaşmalarla sonuçlanır. İnsan yüzümüzün dramatik değişkenliğini saklayan maske, yumuşak ve ince olmakla birlikte duygudan yana boştur. Maskenin o değişmez gülüşü, bilinmeyen bir hüznü anlatır. İlkelerin içgüdüleri üzerindeki yengisi, içtenliği ve insanlar arasındaki gerçek yakınlığı ne ölçüde yıkabileceğini gösterir. Çağdaş Kuzey Amerika'da her türlü insan ilişkisini belirleyen acımasızlık ya da sadizm, kusursuz bir ahlak inancının yarattığı taşlaşmadan kurtulma çabasından başka bir şey değildir. Aynı olgu, yeni din ve mezheplerde «hayat»ın kapılarını açan o kurtarıcı esriklikte de vardır. Yaşam sözcüğünün ne ölçüde bedensel ve yıkıcı bir anlam kazanmaya başladığını görmek insanı şaşırtır. Yaşamak, aşırı uçları zorlamak, kuralları çiğnemek, sınıra dek varmak, yoğun algılama deneyimlerinde bulmak anlamına geliyor artık. Sevişmek bir «yaşantı»dır (bu yüzden tek yanlıdır ve ancak doyumsuzluğa götürür). Ama, amacım bu tür tepkileri yargılamak değil! Meksikalı karşıtları gibi saydıklarımın hepsi yaşamın değişim gücüne pek ayak uyduramadığımızı gösterir.

İnsanın kökeniyle ilgili ünlü söylenceler ve de dünya üzerindeki varlığımızın anlamı üzerindeki incelemeler gösteriyor ki —yaratılan ve paylaşılan bir karmaşık değerler düzeni anlamındaki— her kültür, İnsanoglu'nun dünya düzenine karşı çıktığı ve onu

çığnediği inancından doğuyor. Dünyanın bedeninde insan öyle bir yara ki yaşamın eski ve doğal koşulu olan karmaşa bu yaradan kaynaklanmış. Eski ve ilk düzensizliğe dönüş özlemi, tarihin her döneminde her bilinçli kişiyi korkutan tehlike olmuştur.

Hölderlin, birçok şiirinde, insan ve evren açısından, karmaşanın o koca ağzından nasıl ürktüğünü anlatır :

... *Düz - düzenli yolculuğun ötesinde,
tutsak varlıklar ve eski yasalar
koparırlarsa zincirlerini azgın atlar gibi.
İlkel bir büyü
sarar insanı, dönmek için geriye,
karmaşaya, oysa neler neler var
savunulacak, kalmışsa çevrede hâlâ
inanamlar!*⁵

İnananlara gerek duyuyoruz çünkü korunup savunulacak değerler yaratmışız. İnsanoğlu, karmaşaya düşmektense, evrensel düzeni savunma yolunda hemcinsiyle işbirliğine boyun eğer. Düzen yıkılırsa yeniden yaratılmalıdır, kuşkusuz. Ancak kendi düzenimiz bu kez. Sürgün edilme ve taşta tutulma gibi cezalar, suçluluk duygusunun verdiği acının çekilmesi, insanın evrenle yeniden barışıp bağdaşmasından sonra gelmelidir. Böyle bir uzlaşmayı, şimdilik, ne Meksikalı ne de Kuzey Amerikalı sağlayabilmiştir. Daha önemlisi de, korkarım ki, bilgi ile gerçekliğin, insanla doğanın uyum içinde bulunacağı bir düzenin güvenlik içinde sürdürülmesinden başka bir şey olmayan insanca eylemlerimiz bile anlamını yitirdi. Eğer Meksikalının yalnızlığı durgun bir havuza benzetilebilirse, Kuzey Amerikalınıninki ayna gibidir. Kurumuş pınarlarımızdan can suyu çağlamıyor artık.

(5) Özgün Almancası : *Reif sind, in Feuer getaucht...*

«Günah» adını verdiğimiz şey, vicdanımızın ya da yalnızlığımızın söylemi, söylencesi olabilir. İç savaş İspanya'sında «öteki insan»la birlikte bizimkine hiç benzemeyen yalnızlığı, mekanik ve kapalı olmayan, ancak kendini aşabilene açık olan bir yalnızlığı ilk kez tanıdığımı anımsıyorum. Ölümüne çok yakın bulunan savaşçıların silah kardeşliği ne zaman ve hangi ülkede olursa olsun, koşulları değiştirmeye çalışanları destekleyen olağanüstü bir ortam yaratır ve kişiyi saran yalnızlık çemberini kırar. O savaşan yüzlerde —inatçı ve kararlı, kocaman ve kaba, usta İspanyol ressamlarının çizdiği gibi doyumdan pay almamış, onu hiç tatmamış, o can ve kandan oluşan gerçekçilikte— umutsuz bir umut, elle tutulur nesnel bir evrensellik vardı. O günden bu yana, hiçbir yüzde aynı anlamı ve anlatıyı göremedim.

Bu konudaki tanıklığım geçerli sayılmayabilir. Ama, olası bazı karşı çıkmalara yanıt vermek gereğini duymuyorum : Kanıt benden bir parça oldu artık. Bugün de inanıyorum ki, işte o savaşçılardan «öteki insan»ın doğduğunu görmüştüm. İspanyol düşüne önce son verildi ve sonra da bu düş kokuşturuldu. Yalnızca İspanyol olduğundan değil de, evrensel ve somut bir düş, şaşkınlıktan donakalmış uyanık gözlerle görüldüğü için. Orada gördüğüm yüzler, coşkuyla bir güvenle (neyin güveni : Yaşam mı? Ölüm mü?) daha önceki kişiliklerine dönüştüler; kaba ve alçakgönüllü! Anısını hiç unutamayacağım o umudun yüzüne bir kez olsun bakabilen, onu hiç unutamaz. Onu arayıp bulmaya çalışır. Nereye gitse, her türlü insan arasında o umudu yeniden bulmayı umacaktır, hiç beklemediği yer ve zamanda, belki de kendine en yakın kimseler arasında. Yeniden «başka biri» olmak, herkes için söz konusu bir olanak!

MEKSİKALİNİN MASKELERİ

*Ey tutkun gönül,
derdini kendine sakla...*

— Meksika halk şarkısı —

Genç-yaşlı, *criollo* ya da *mestizo*¹, general, emekçi ya da avukat olsun, Meksika insanı dış dünyaya kapalıdır. Gülen yüzü aslında bir maskedir, hem çekici hem de itici olabilen o acımasız yalnızlığında, suskunluğu ve sözcükleri, eğitimi ve nefreti, mizah ya da eleştiri gücü ve teslim olmaya yatkınlığı onun savunma burçlarıdır. Kendi özel yaşantıları kadar başkalarının özel yaşamını da kıskanır. Komşusuna bakmaktan bile korkar; çünkü, tek bir bakış, çingar çıkmasına, dolu tüfeklerin birden boşalmasına yetebilir. Yaşamı boyunca, koruyucu derisi yüzülmüş bir canlı varlık gibidir. Her şey onu kolayca incitebilir. Dolayısıyla yalın sözcükleri bile kuşkuyla karşılar. Sözü sohbeti, suskunluklar, benzetmeler, dolaylı anlatımlar ve bitirilmemiş tümcelerle doludur. Bunlara karşılık suskunluğunda renkli tepkiler, ezilip büzül-

(1) *Criollo* : Amerika'da yaşayan ve saf kan İspanyol soyundan gelen kişi; *Mestizo* : Hem yerli hem İspanyol kanı taşıyan melez kimse. — Çev.

meler, fırtına yüklü bulutlar, birden beliren renkli gökkuşakları, anlamı tam çözümlenemeyen gözdağları vardır. Ağız dalaşında bile, örtülü deyimleri, mertçe aşağılamaya ve küfüre yeğ tutar: «Anlayana bir söz yeter!» der. Kendisiyle gerçek arasına aşılmaz bir sınır perdesi çeker. Görünmez olduğu için aşılması zor bir perde! Meksikalı dünyadan, insanlardan hattâ kendi kendisinden uzak yaşayan insandır.

Halkın dilinde kendisini dış dünyadan ne denli korumaya çalıştığının öyküsü yankılanır; erkekliğin övgüsü ise hiç mi hiç eksik olmaz dillerden. Başkalarına açılanlar «korkaklar»dır. Öteki insanlardan ayrılarak dışa açılmayı, güçsüzlük ya da «erkekliğin ölmesi» sayarız biz. Meksikalı yıpranabilir, eğilebilir, hattâ gereğinde secdeye varıp yakarabilir ama geri-
lemez. Yani dış dünyanın özel yaşamına girmesine, karışmasına izin veremez. Bu yüzden gerileyen ya da sözünden dönen kimseye güvenilmez. O ya hain ya da alçak bir kişidir. Sır tutamaz; korkulan bir durumu, zorbayı göğüsleyecek yüreği yoktur. Kadınlar erkeklerden daha aşağı görülür. Çünkü onlar (cinsel ilişkiye baştan «peki» demekle) kendilerini dışa açmış olurlar. Ne var ki onların güçsüz olmaları beden yapılarından, dişiliklerinden ileri gelir. Cinsel ilişkiye bir kez «evet» demiş olması hiçbir zaman kapanmayan bir yara izi olarak kalır kadın için.

Dünyaya karşı beslediğimiz kuşkuyu ve güvensizliği, kösemize ve içimize çekilmekle gösteririz. Bu, içgüdüsel düzeyde, dünyayı korkulacak bir yer olarak gördüğümüz gerçeğini belgeler. Tarihimizi ve yarattığımız toplumun özelliklerini gözden geçirin, bu tepkimizi ancak bir ölçüde anlayabiliriz. Çevremizin düşmanlarla dolu ve bize sakıncalı görünen havasındaki o anlaşılmaz sinmişlik bizi dünyaya kapalı tutar:

Çölde yaşamak için su biriktiren kaktüsler gibi. Başlangıçta belki gerekli ve doğru sayılabilecek bu koruyucu tutum, şimdi kendiliğinden işleyen bir aygıt olmuştur. Yakınlığa ve içtenliğe karşı da duyarlı olmak isteriz. Çünkü bu duyguların gerçek mi, yoksa yapmacık mı olduğunu önceden kestiremeyiz. Ayrıca, erkeklik onurumuz, düşmanlık kadar, sevgi ve sevecenliğin de baskısı altındadır. Genel savunma düzenimizdeki herhangi bir duygusal gevşeklik, erkekliğimize gölge düşürebilir.

Erkekçe liş-güçl ilişkilerimizde de bizi en çok etkileyen duygu kuşkudur. Meksikalı ne zaman bir dostuna ya da tanıdığına açılıp derdini paylaşırsa, erkeklikl tahtından inmiş sayılır. Derdini açtığı kimselerin kendisini küçük görmelerinden korkar. Bu nedenle karşılıklı güvene dayanarak kurulan kişisel ilişkiler, onurun yitirilmesine yol açar; böyle bir ilişki, güvenen kişi kadar güvenilen kişi için de sakıncalı görülür. Kendine âşık olan *Narcissus* (Nergis) gibi, kendi yansımamızı gördüğümüz havuzda boğulmamak için görüntüyü bozarız. Kuşku ve gerilim, güvendiğimiz kişi tarafından kötüye kullanılmak korkusundan doğmaz yalnızca. Bu korku herkes için söz konusudur. Aslında kaygımız, yalnızlığımızı çoktan bir yana itmiş, ondan artık kurtulmuş olduğumuzu sanmaktan ileri gelir. Başkasına sır vermek kendini yok etmek anlamına gelir. Meksikalı, güvenilir olmayan birine sır vermek zorunda kalınca «kendimi falancaya sattım» der. Ele sırvermek, «çatlamak» ya da benlik burcuna bir yabancıнын girmesine izin vermek gibi dramatik bir olaydır. Birbirine sır veren iki erkek arasındaki karşılıklı saygı ve güveni sağlayan, sürdüren uzaklık [ya da perde] ortadan kalkmış olur. Bir başkasına açılmakla, kendimizi onun eline,

acımasına lacımasızlığına] bırakmış; daha kötüsü, başkalarının gözünde «erkeklik» tahtından inmiş sayılırız.

Bütün bu yankılar gösteriyor ki, Meksikalı için yaşam bir savaşımdır. Ancak tek başına bu tutum, Meksikalıyı dünyadaki öteki insanlardan ayırmaz. Öteki toplumlarda erkeklik açık bir saldırganlık tutkusu ya da eğilimi biçiminde kendini gösterirken; bizdeki erkeklik tutkusu savunmak ve bir saldırıyı geri püskürtmeye hazır olmak demektir. Meksikalı *macho* (erkek), içine kapanık, kendisini ve ona emanet edilmiş her şeyi savunmaya hazır olan yürekli bir varlıktır. Erkeklik, düşmanın silahına aldırmamakla ve yaşama boş vermekle ölçülür. Tüm istekleri yenmek ve acıya dayanmayı bilmek diye özetleyebileceğim «*Stoacılık*», asker ve sivil yöneticilerde aranan erdemlerin en başında gelir. Tarihimiz, acıya ve ölüm korkusuna aldırmayan yiğitlerimizin destansı öyküleriyle doludur. Daha çocuklukta yenilgiyi erkekçe kabul etmek [gerektiği] erdemini öğreniriz. Kuşkusuz, çok da soylu olmayan bir öğretisi! Juarez ve Cuauhtémoc kadar ünlü «*Stoacı*»lar olmasak bile; en azından sabırlı, acıya dayanıklı ve derdinden yakınmayan kişiler olabiliriz. Yakınmamak, bizim en beğendiğimiz erdemdir. Parlak yengiyle kendinden geçip sarhoş olmaksansa, işlerin ters gitmesi ve düşmanlar karşısında metin olup, ayakta kalmayı yeğ tutarız.

Kapalının açığa üstünlüğü ve egemenliği, yalnız edilgenlik ve güvensizlikte, kuşku ve alay etme duygularımızda değil, biçim sevgimizde de kendini belli eder. Biçim bizi sarar ve özel yaşantımıza sınırlar koyar; aşırılık ve patlamalarımızı denetler; özel yaşantımızı korur. Gerek İspanyol ve gerekse ata malı öteki andaçlarımız, törene (kurallara ve düzene) olan

düşkünlüğümüzü etkilemiştir. Tarihimizin şöyle üstün-
körü bir değerlendirmesi ne denli bunun tersini gös-
terse de, aslında biz Meksikalılar, yazılı ilkelerin
açıkça tanımladığı bir dünya düzeni yaratmaya ça-
lışmışızdır. Siyasal sürtüşmelerin yol açtığı derin düş-
manlık ve dalgalanmalar gösteriyor ki, hukuksal dü-
şünce ve değerler, toplum yaşamımızda çok önemli
bir yer tutar. Meksikalı, günlük yaşamında öylesine
ağırbaşlı ve görgülü olmaya çalışır ki, yarattığı «for-
malite»ler giderek kurallaşır ve kurumlaşır. O kadar
zor değildir bunu anlamak. Yasal, sosyal, dinsel ve
estetik düzen, güvenlik ve kararlılık getirir topluma.
Bireylerden, genel yaşantıyı düzenleyen bu tür örnek-
lere ve ilkelere uymaları beklenir. İnsan, özgür bir top-
lumun üyelerinden beklediği yaratıcılığa gereksinme
duymadan düşündüklerini açıklayabilir. Halkımıza
birlik, tarihimize anlam veren ulusal kişiliğimizin de-
ğişmez özelliklerinden biri olan gelenekçiliğimizin de
böylece biçim düşkünlüğümüzden doğduğu söylene-
bilir.

Nezaket kurallarımızın karmaşıklığı, ilkçağ İnsan-
cılığı'nın sürüp gitmesi, *sonnet* ve *décima* gibi biçimi
değişmeyen şiir türlerine bağlılığımız, süsleme, mi-
marlık ve resim sanatlarında geometrik desenlere gös-
terdiğimiz düşkünlük; Romantik sanattaki genel güç-
süzlüğümüze karşılık Barok sanattaki üstün başarı-
larımız; siyasal kurumlarımızın biçimsel yasacılığı ve
toplum, ahlak ile bürokrasi konularında «biçimcilik»
olarak nitelenebilecek eğilimler, biçim tutkumuzun
ulusal yapımızdaki yansımalarıdır. Meksikalı, dünya-
ya açılmadığı gibi, kendi koruyucu kabuğundan çı-
kıp dünyaya katılmaz ve dünyanın onu alıp «bir yer-
lere sürüklemesine» izin vermez.

Zaman zaman, biçimcilikten boğulacak noktaya

geldiğimiz olur. Geçen yüzyıl boyunca erkincilerimiz, ülkenin sorun ve çözümlerini [1857] Anayasası'na sokmaya çalışmışlardı. Oysa sonunda, Porfirio Diaz'ın diktatörlüğü gerçekleşti ve 1910 Devrimi oldu. Öyleyse, Meksika tarihi dediğimiz şey, Meksikalının kişisel yaşam öyküsü gibi, bize dıştan aktarılıp uyarlanmış çözümler arasındaki savaşımdan ve zorlamaya karşı kişilik yapımızdaki başkaldırmalardan başka bir şey değildir.

Biçim*, nadir durumlarda özgün bir yaratı, içgüdü ve isteklerimizle ulaştığımız bir denge durumu olmuştur. Ahlaksal, değersel ve yargısal kurallarımız çoğu zaman kişiliğimizle çatışır; düşündüklerimizi söylemekten, isteklerimizi gerçekleştirmekten alıkoyar bizi.

Kurallara düşkünlüğümüz, Fetih öncesi zamanlardan günümüze süregelen Meksika Sanatı'nın gelişmesinde de gözlemlenebilir. Ünlü tiyatro yazarı Juan Ruiz de Alarcon'un yaşamı üzerindeki başarılı incelemeler yapmış olan Antonio Castro Leal —tanımı gereği dışa açık ve büyüme eğiliminde olan— romantizm konusundaki ulusal çekingenliğimizin, daha XVII. yüzyıl başlarında, ulus olduğumuzu bile bilmediğimiz dönemde filizlendiğini gözlemlemiştir. Alarcon'un çağdaşları, onun eserlerinin biricikliğinden çok, biçimsel bazı özelliklerine bakarak onu «çalıntı» olmakla suçlamışlardır. Bu eleştiride, az da olsa, doğruluk payı vardır. Yazdığı sahne eserlerinin önemli ve tipik bölümlerinde Alarcon, İspanyol çağdaşlarının savunduğu değerlere karşı durur. Meksi-

---

(*) İngilizce çevirideki «form» karşılığında çoğu yerde «biçim» kullandım. İngilizce çevirmenin yer yer, bu sözcüğü, Türkçe'deki «mevzuat» ya da «kırtasiyecilik» karşılığında da kullandığı seziliyor. — Çev.

ka'nın İspanya'ya neden direndiği, bu karşı duruşta özetlenmiştir. Alarcon'un sahne oyunları, dünyanın gidisine ve bütün olup bittilere toptan bir «olur» (!) diyen İspanyol düşüncesine, tarihine, tutkusuna ve dirliğine karşı Meksikalının yanıtıdır. (İspanyol) Lope ve Vega aşkı, kahramanlığı, insanüstüyü ve mucizeyi en yüksek erdemler olarak görmüştü. Alarcon ise daha çok burjuva değerlerine yöneliktir: Onur, incelik, kara duygulu bir kaygısızlık, güleç yüzlü alçak gönüllülük, gibi. Bütün çağdaşları gibi eylemden yana olan Lope, ahlak sorunlarıyla hemen hemen hiç ilgilenmemiştir. Colderon da, daha sonraları, ruhbilime karşı aynı umursamazlığı göstermiştir. Ahlak-sal değer çatışmalarıyla kararsızlıklar ve insan ruhunun değişmesi sorunları, baş oyuncularını ilk günah ile kutsal bağışlama olan bir «Tanrısal Dram»da İndinde, kilisede kullanılan simgeler olmuştur.

Alarcon'un kendine özgü oyunlarında bir cennet varsayımı sezilir. Ama bu varlık, kulisten esen bir rüzgâr gibi Lope'nin coşkulu kahramanlarını birer birer alıp götürür. Meksikalı yazar, insanın bir harman olduğunu, onun ruhunda iyi ile kötünün iyice karışmış bulunduğunu söyler. [Yöntem olarak] bireşimden çok çözümlenmeye yönelir — bunun için. Oyun kahramanını yaratmak bir sorun olur. Güldürülerinin birçoğunda «yalan» konusuna da eğilir. Yalancı, gerçekten yalancı mıdır? Yoksa, salt başkalarını mı kandırmayı dener? Kişi yalan söylemekle aslında kendini kandırmış olmaz mı? Yalancı kendinden korktuğu için yalan söyler. Olayların doğruluk sorununa girmekle, Alarcon, sonradan Rodolfo Usigli'nin *Gesticulator* (Oyunbaz, ya da Üçkağıtçı) oyununda Meksika düşüncesinin değişmeyen sorunlarından birini yeniden ortaya atmıştır.

Alarcon'un dünyasında yengi, ne *tutku*'nun ne de bağışlanmanın bir ürünüdür. Her şey akla, mantığa bağlı olduğu gibi, onun oyun kahramanları güler yüzlü ve bağışlayıcı ahlaktan yanadırlar. Lope'nin coşumcu değerleri yerine evrensel ve akılcı ahlakın soyut değerlerini koyan Alarcon, bizi kandırması ya da bizden kaçmış olmuyor mu? Onun başkaldırması, tıpkı Meksika'nınki gibi, bizim İspanyollar karşısında varlık ve kişiliğimizi savunmaya yetmez. Alarcon'un değerleri ve varsayımları, Yunan-Roma geleceğinden doğan, ama tüm insanlara açık değerlerdir. Bunlarla Alarcon, Burjuva ahlakını çok önceden haber verir. Onun tiyatrosu, bizim öz varlığımızı dile getirmediği gibi kendimize özgü sorunlarımızın çözüm yolunu göstermez. Onlar yalnızca biçimsel kalıplar ya da maskelerdir. Onları yapıp yaratmadığımız gibi, hiç de takınmadık. Ancak günümüzde İspanyol «olur»unu, kendi özgün kişiliğimizi de ortaya koyarak, bir Meksika «olur»u ile yanıtlayabilirdik. Halk sanatını ortaya çıkaran [1910] Devrim [1], çağdaş Meksika resminin temelini attığı gibi, Meksika dilini yeneden dirilterek, yeni bir şiir yarattı.

Meksikalı insan, politika ve sanatta, kapalı bir dünya yaratmak istemesine karşın, düşünce, alçak gönüllülük ve törensel bir saygının egemen olmasını da ister. Alçak gönüllülük, kişinin, kendi günlük yaşamında ya da bir ötekinin çıplaklığı [güçsüzlüğü] karşısında duyduğu utanmadır. Meksikalı bu duyguyu sanki bir tepki olarak gösterir. Kuzey Amerika kültürünün bir özelliği olan beden korkusu bu tutumun tam karşıtıdır. Biz Meksikalılar bedenimizden utanmayız; onu doğal sayarız ve onunla rahat yaşarız. Bu, *Puritanizm*'in karşıtıdır. Beden, tüm varlığımızı etkiler ve onu biçimlendirir. O bize haz da

verir acı da! Beden, taşımak alışkanlığında olduğu-
muz bir giysi ya da takı değildir. Biz bedeniz, bede-
nimiz de biz. Buna karşın, başkalarının bakışlarından
çekinir ve kaçınırsınız. Çünkü bedenimiz, öz benliğimizi
gizleyeceğine, onu açığa vurur, ele verir. Bundan do-
layı, taşra halkının evlerini birbirinden ayıran kaktüs
korkulukları ve ulusal uysallığımızın aşılmaz «Çin
Seddi» gibi; alçak gönüllü oluşumuz da aslında bir
savunma mekanizmamızdır. Akli başında olan ka-
dınları beğenmemizin, ağırbaşlılığı erdem saymamızın
ortak nedeni burada saklıdır. Kadın, özel yaşa-
mını korumayı bilmelidir. Kuşkusuz, erkek varlığı-
nın hiçliği, «Senyor» görüşü, ağa ya da şef dediğimiz
kişilerin hiçliği (ki bu, Amerikalı ve İspanyol atala-
rımızdan bize ulaşan bir kalıttır), kadının alçak gö-
nüllü olması yönündeki genel tutum ve değerlerimizi
etkiler. Çoğu toplumlarda olduğu gibi, Meksikalı er-
kek, kadını bir araç gibi görür; erkeğin isteklerini
yerine getirmek, ahlakın, toplumun ve de yasaların
belirlediği işleri yapmakla görevli bir araç! Bu tür-
den işlere boyun eğmesi kadından hiçbir zaman isten-
memiştir ve kadın, olupbitenlere bazı değerlerin
ancak edilgin taşıyıcısı olarak katılır. Kadın ister fa-
hişe, tanrıça, kocakadın (*grandame*) ya da kapatma
olsun, doğanın kendisine verdiği gücü taşır, toplumun
istediği değerleri ayakta tutar — ama onlara içten
ve gerçekten inanmaz. Erkeğin kendi düşünde ve ken-
di imgesine benzer olarak yarattığı dünyada, kadın
yalnızca erkeksi istem ve isteklerin yansımasıdır. Ka-
dın, edilgenliğiyle bir tanrıça, sevgili, geçmişin bir
gömüsü; toprak, ana ve kızıoğlan kız olur. Bir işe gi-
ren kadın, o işin kendisi, taşıyıcısı ve yordamı olur.
Erkeğin tersine, kadın kendi kendisinin ereği olamaz.

Öteki ülkelerde, bu tür değerler açıkça ve biraz

da gösterişle sergilenir. Bakireleri ya da fahişeleri baştacı eden toplumlar yanında, analara tapanlar, kocakadına herkesten çok saygı gösteren ülkeler vardır. Biz, bu tür erdem, saygı ve bağlılıkların saklı tutulmasını yeğleriz. Kadın dediğin, karda yürüyüp izini belli etmemeli; dünyaya gizemli gülücükle bakmalı. Aşka çağırان uyarıcılar karşısında «iffetli», güçlükler ve acılar karşısında «ıstıraplı» olabilmelidir. İspanyol kültüründeki kadın kavramı, iki deyimle özetlenebilir: «Kadının yeri, evi olmalı — onun bacağını da kırmalı»; «Aziz ile Azize arasına taştan duvar örülmeli, bu duvarda hiçbir delik bırakılmamalıdır.»* Kadın sonradan evcilleştirilmiş, yırtıcı bir yaratık; doğuştan kösnül ve günahkârdır; sopayla bastırılıp, «dinin katı ilkeleriyle» yönetilmelidir. Bundan dolayı İspanyollar öteki kadınları —özellikle başka başka ırkların kadınlarını— kolay tavlanır dişiler gibi görürler. Meksikalı, kadını biraz karanlık ya da gizemli ve edilgin bir varlık olarak görür. Onda şeytanca içgüdüler bulmaz; hatta kadında içgüdü olmadığına inanmak ister. Daha doğrusu, olsa bile, içgüdüler kadına değil, onun türüne aittir. O kişiliği ya da benliği olmayan yaşam ağacının gövdesidir, sanki. Bu yüzden kadının kendine özgü yaşamı olamaz. Çünkü, eğer kendisi olsaydı kadın —kendi isteklerinin, tutkularının efendisi olsaydı— önce kendisine yürekte bağlanmamış olurdu.

Amerika'nın keşfinden önceki dönemlerden kalma doğaya dayalı dinlerin ardılı olan Meksikalı, İspanyol'dan daha ileri düzeyde dinsizdir; dünyayı ve doğayı kötülemez. Cinsel sevgi —İspanya'da olduğu

(*) Evliyaların günah işlemesini önlemek amacıyla. Bu söz, Türkçe'deki «En güvendiğim kadın anamdı, onu da babamla görmüşler» sözünü anımsatır. — Çev.

gibi— acı çektirici bir ilişki olarak görülmez Meksika'da. İçgüdüler de aslında korkulacak güçler değildir. Bizim korkularımız içgüdülerin salt açığa vurulmasından doğuyor. Ve bu açığa vurma, bizi yeniden kadının edilginliği gözlemine getiriyor. İster uzanıp yatıyor, ister dimdik ayakta duruyor, isterse çırılçıplak ya da giyimli olsun, kadın asla kendisi değildir. O, yaşamın bir görünümü, evrensel doyum-suzluğun kursağıdır. Bu anlamda, kadının kendine özgü istekleri de olamaz.

Kuzey Amerikalı da içgüdünün ve istemin var olmadığını savunur. Ne ki, onun dayandığı gerekçeler bizimkilere benzemez. Kuzey Amerikalı, bedeninin bazı parçalarını ve daha çokça da kendi ruhunu yadsır: Bazı şeyler ahlak dışıdır, öyleyse var olamazlar. Amerikalı, bunları yadsıyarak içgüdüsel dürtülerini denetim altında tutmaya çalışır. Meksikalı kadına gelince, onun kendine özgü istekleri olabileceğini aklımıza bile getirmeyiz. Onun bedeni uykudadır. Birisi uyandırınca ancak kadın solumaya başlar. O, yanıtın çok, bir sorudur. Coşku sağlayan, kolayca işlenen ve erkeğin düşlem gücüyle biçim alan bir varlık. Öteki ülkelerde kadın girişkendir. Aklının önceliği ve işlerliği, bedeninin oynaklığıyla erkeği baştan çıkarır. Meksikalı kadın ise kutsal bir ağırbaşlılığın, umut ve aldırmazlıktan oluşan bilgece sessizliğin hanımefendisi olmalıdır. Erkek onun çevresinde dolanır, onun sevgisini kazanmaya çalışır; ona türküler yakar, atıyla onu sevindirecek gösterişli yürüyüşler yapar. Bu sırada kadın, devinmesiz ve alçakgönüllüdür, olup-bitenleri, küçük bir tapınma simgesi gibi, tül perde arkasından izler. Bütün kutsal simgeler çekici güçlerin tutsağı olur, simgenin edilginliği ve erişilmezliği arttıkça, çekiciliğin etkinliği, yani sonuç alma gü-

cü yükselir. Evrensel bir benzetme var burada : Kadın aramaz çeker; çekim merkezi onun örtülü ve edilgin cinselliğidir. O gizemli bir güneştir sanki.

Meksikalı kadının duygusallığını ve tedirginliğini bilen kişi için, yukarda çizilen kadın kişiliğinin yanlışlığı tartışmaya bile değmez. Ama bu tanım, kadını salt bir şeye dönüştürmez. O bir simgedir, bütün kadınlar gibi, türsel sürekliliğimizin ve kalıcılığımızın simgesi! Evren ölçeğindeki doğurganlık ve üreticilik işlevleri yanında onun önemli bir kültürel görevi vardır : Günlük yaşamda yasal düzenin, inanç ile sevecenliğin egemenliğini sağlamak! Bu yüzden, hiç kimsenin kadına saygısızlık yapmasına izin vermeyiz. Bu, hemen hemen evrensel bir tutum gibi görünürse de, Meksikalı onu sonuna değin sürdürür. Erkekler arasındaki iş güç ilişkilerinin sertliğini ancak kadınların yumuşatabileceği inancı yaygındır. Bu konuda kadına da danışmalıyız. Çünkü, ona karşı beslediğimiz saygı, onun elini kolunu bağlayan, onu konuşmaktan alakoyan, ikiyezli ve acımasız bir saygıdır. Belki de —sokakta olduğu gibi— daha az saygı, daha geniş özgürlük ve eşitlik isterdi kadın bizden : Yani simge ya da salt işlev olmaktan çok, insan sayılmak! Ama toplum yaşamımız derindeki duyguların başkalarından saklanması ilkesi üzerine kurulduğuna göre, nasıl olur da, kadınlarımızdan duygu ve düşüncelerini açığa vurmalarını bekleyebiliriz?

Alçakgönüllü olmasına ve saygı görmesine karşılık, kadın her türlü kötülüğe karşı açıktır, savunmasızdır. İspanyolca deyişle, «toplumsal onurun emniyet sandığı» görevini yüklenmiş olması, «açık» beden yapısının çizdiği kötü yazgı, kuşkular, endişeler vb. Kişisel ahlaki ve erkeğin koruyuculuk görevi burada sayılan korku ve kuşkuları gidermeye yetmez.

Kadın doğal olarak bağımlı ve açıktır. Ama kolayca açıklanabilen bir bütünleşme süreciyle, onun doğal güçsüzlüğü bir erdem olmuş ve «çilekeş Meksikalı kadın» imgesi yaratılmıştır*. Kutsal simge —sürekli olarak insana, ölümlü bir insana dönüşmenin, dönüştürülmenin baskısı altında— kurban olur. Ama acıyı duymayacak kadar katılaşmış, acıdan yakınmamayı da öğrenmiş bir kurban («uzun süreler acı çeken» kimse üzüntüye daha az duyarlı bir duruma gelir.) Kadınlarımız acı çekerek erkeklere benzemeye çalışırlar; giderek dokunulmaz, eylemci ve dirençli olurlar.

Yüzkarası durumu erdeme dönüştürmekle utanç duygusundan kurtulmaya ve acı gerçeği saklamaya çalışırız. Bu doğrudur. Ama aynı ölçüde geçerli doğru da, kadını dokunulamaz varlık yapmakla, beden açıklığının sakıncalarına karşı, ona ahlaksal bir bağımsızlık kazandırmış oluyoruz. Kadın, çekerek ve yarıp yakınmadan dayanma gücünü artırarak, kendi koşullarının gerçeğini aşar ve erkeğin niteliklerine kavuşur ve onun saygısını kazanır.

Mala Mujer (kötü kadın) deyiminin hemen her zaman saldırgan bir eylem imgesiyle birlikte kullanılması gerçeği üzerinde durmamız yerinde olur. Kötü kadın, «kendini Çocuklarına adamış ana» ve de «yavuklusunu bekleyen kız» gibi edilgin varlık değildir. O her yere girer çıkar, gelir gider, erkek arar ve sonra bıkar bırakır onları. Aşırı girişkenliğinden dolayı bağımsızlık kazanır. Ahlakdışı eylemleri onun ruhunu taşıtırmıştır. Kötü *Mala*, erkek (*Macho*) kadar katı, bağımsız ve sorumsuz [Allah'tan korkmaz]

(*) Türkçe'deki «Ağlarsa anam ağlar, gerisi yalan ağlar» atasözüne yakın bir söz ya da cefakeş ana. — Çev.

bir varlıktır. O, kendi yolunda, bedensel güçsüzlüğünü yener, dünyaya kapanır ve kendini korur.

Homoseksüel ilişkilerde etkin olanların edilginlere göre biraz daha hoşgörüyü karşılınması da oldukça anlamlıdır. Edilgin homoseksüel aşağılık ve iğrenç bir varlıktır. Bu kavram ayırımı, Meksiko kentinde çok sevilen söz oyunları ve ağız dalaşlarında kolayca duyumsanır. Erkişi rakibini —ya da hasmını— sözlü tuzaklarla ve dil oyunları ile açmaza düşürmeye, çıkmaza sokmaya çalışır. Alaycı ve küçültücü saldırıya karşılık veremeyen, söyleneni yutmak zorunda kalan ve susan, oyunu yitirir. Bu tür sataşmalar, dolaylı yoldan cinsel bir saldırıyı akla getiren tekerlemelerle doludur. Yenen, yenilene sahip olmuş sayılır ve seyirciler gülüşerek yitireni kızdırırlar. Etkin erkek homoseksüellerse hoş görülür. Cinsler arasındaki cinsel ilişkide olduğu gibi, burada da amaç açık vermeden karşısındakini küçük düşürmeye çalışmaktır. Bana öyle geliyor ki, bütün bu tutumlar ve değerler —kaynakları ne denli değişik olursa olsun— çevremizdeki dünya ve insanoğullarıyla kurduğumuz ilişkilerde ve onlara gösterdiğimiz tepkilerde ne derece «kapalı» olduğumuzu yeterince kanıtlamaktadır. Yine de, eski bir alışkanlıkla, savunma araçlarımızı yeterli bulmadığımız için öykünme ya da benzetme yollarına başvururuz. Bu tutum edilginliğimizi arttırmadığı gibi, sürekli bir yaratıcılık bekler bizden. Düş gücü yüksek olan kişiler gibi, hoşlandığımız için yalan söyleriz. Ama gizlenmek, saldırganlardan korunmak için de uydurduğumuz olur. Politika, aşk ve dostluk ilişkilerimizin günlük işleyişinde yalanlarımız önemli bir yer tutar. Ve de doğallıkla; yalnız başkalarını değil, kendimizi kandırmak istediğimiz için parlak ve kuyruklu yalanlar uydururuz.

Bunlar, başkalarının kabasaba çabalarına hiç benzemeyen yalanlardır. Ancak yalan, kişiliğimizin küçük kesimini açığa vurduğumuz acıklı oyundur. Bu yüzden ona daha da fazla yüklenmem büyük önem taşımaz.

Meksikalı, kendinden başka birisi olmak çabasındadır. Bu rol ondan, sürekli yaratıcılık ve sürekli değişen ortamlarda ilerleme becerisi bekler. Oynadığı rolün kişilik özelliklerini her an değiştirmek ve yeniden yaratmak zorundadır. Oyunun sonu da, gerçeğe görüntünün, yalanla doğrunun birleşip teklediği yere varır. Başlangıçta oyunumuz konu komşuyu şaşırtmaya çalışan bir dizi buluştan oluşur. Ama bu rol giderek —ve de sanat etkinliği yükseldiği için— gerçeğin daha üst düzeyine ulaşır. Yalanlarımız, hem eksiklerimizi, hem isteklerimizi; hem olmadığımızı hem de ne olmak istediğimizi yansıtır. Modelimize öykünme yoluyla yaklaşırız. Tiyatro yazarı Usigli'nin *Gesticulator* adlı eserinde gözlemlediği gibi, jest yapmayı huy edinmiş kişi, jestleriyle bütünleşir ve bu jestler daha da inandırıcı olmaya başlar. [Usigli'nin adı geçen oyununda] Profesör Rubio ölür ölmez General Rubio çıkar sahneye. General, yozlaşan devrime yeni bir ruh verebilecek güçte devrimcidir. Profesör, yeni kişilik yaratarak ona bürünmüştür. Ama bu yalanı öylesine gerçek bir yalandır ki, satılmış ve de çürümüş Navarro — sanki eski komutanı General Rubio'yu öldürüyormuşcasına sahte Generali de yeni baştan öldürmekten başka çözüm bulamaz. Onu öldürmekle de Navarro, aslında *Devrim*'in gerçeğini öldürmüş olur.

Nasıl yalanlar aracılığıyla gerçeğe varabiliyorsa, aşırı içtenlik de bizi yalan söylemenin daha estetik biçimlerine götürür. Sevince açılırız ve duygu-

larımızı açığa vurmaya başlarız. Çünkü, geleneğe göre, acı çeken kişinin aşk yarasını sevgilisine göstermesi gerekir. Ama yarasını açığa vuran âşık, simgeye dönüşür. Sevgilisinin ve kendisinin üzerinde düşünüp taşınması gereken konu olur. Sevgilisinin de kendisine aynı tapıcı gözlerle bakmasını ister. Ve başkalarının bakışları artık onu soymaz —rahatsız etmez— olur. Tersine bu bakışlar ona inanç ve güvenlik duygusu verir. Böylece, gösteri konusu olarak ortaya çıkmış; seyircilerinden onu kendi gördüğü gibi görmelerini isteyerek aşk oyunundan sıyrılmış, kendi yerine bir simge koyarak gerçek kişiliğini kurtarmış olur.

İnsan ilişkileri hemen her toplumda, her yaş kümesi için tartışma konusu olabilir. Bu yargı, özellikle aşk için doğrudur. Özseverlik ve mazoşizm, Meksikalılara vergi tutkular değildir. Ama sevilen söz ve şarkılarımızla, günlük yaşantımızda «aşk» dediğimiz şeyin yalan ve aldanmaca olduğunu söyler dururuz. Duygularımızı abartarak, çıplak ya da görünen ilişkinin sakıncalarını görmezlikten gelmeye çalışırız. Aynı zamanda, kösnüllüğümüzün çatışmalı olan yanını vurgularız. Aşk, başka bir varlığa katışma çabasıdır. Ama sevgiye boyun eğme ancak karşılıklı ise gerçekleşir, bu bütünleşme. İnsanın kendini bütünüyle bir şeye, bir başka kişiye adanması zordur. Az kişi bunu başarır. Aşkın ne demek olduğunu öğrenecek kadar kendini sahip olma tutkusundan kurtarabilenlerin sayısı daha da azdır. Aşk, sürekli yaratış, gerçeği yaşamak ve bitip tükenmeyen yeniden yaratılıştır. Aşkı, savaş ve fetih olarak görür Meksikalı. Gerçeği, bedeniyle değil de, kaba güçle elde eder. Belki de İspanyol çapkını Don Juan'dan bize ulaşan, işleri yolunda giden âşık tipi, gerçek ya da düşsel duygu-

larını kullanarak kadının güvenini kazanmaya çabalayan erkeğin tipiyle karıştırılmaktadır.

Öykünme ve benzetme, tiyatrodaki oyuncuların yaptığına benzer. Gerçek bir oyuncu oynadığı role kendini öylesine kaptırır ki onunla bütünleşir. Perde inerken ancak ve de, yılanın deri değiştirmesi gibi, rolünü bir yana bırakır. Öykünmeci, hiçbir zaman teslim olmaz ve kendi kişiliğini unutmaz. Çünkü simgesiyle birleşebilseydi, öykünemezdi. Ne var ki bu öykünme, ondan ayrılmaz ama aldatıcı kişiliğinin parçası olur. İşiyile arasındaki antlaşma ancak ölüm ya da özveriyle bozulabileceğinden, kişi bu rolü ömrü boyunca oynamak zorundadır. Böylece yalan onu etkisi altına alır ve onun kişiliğinin temelini oluşturur.

Oynamak demek, yaratmak ya da daha doğrusu, düzmeceğini sunarak gerçeklerden kaçmak demektir. Öykünmek daha bir incelik gerektirir: Çünkü öykünen kişi, düzmeceyi sürmek yerine görünmez olmaya, yadsımadan bireyselliğinden kaçmaya çalışır. Öykünme oyununda Meksikalının üzerine yoktur. Başkalarının bakışından çekindiği için, kendi içine çekilir, büzülür, gölge, düşlem ve yankı olur. Öyle ki, yürüyeceğine uçar, açıkça söyleyeceğine üstü örtülü imler, yanıtlayacağına mırıldanır, yakınacağına gülümser, şarkı söylerken —bağrını açacağına— dişlerini birbirine kenetler :

*Öykünme, öylesine
güçlü buyurgan ki :
yüreğim dağlanırken
ateşten özlemlerle,
gözlerimde savaş pırlıtısı
sesimde yenilmişliğin izi.*

Öykünme alışkanlığımız belki de, sömürge dönemlerinde başladı. Ünlü ozan Alfonso Reyes'in vurgu-

ladığı gibi, Amerika yerlileriyle *mestizolar* türküyü alçak sesle çağırmak zorundaydılar. Çünkü «kenetlenmiş dişlerle özgürlük türküsü söylenemez.» Sömürge anıları çok gerilerde kaldıysa da onun korkusu, kuşkusu ve güvensizliği hâlâ içimizde. Ve şimdi biz, yalnız kızgınlığımızı değil içtenliğimizi bile gizliyoruz. Taşra halkımız bağışlanmak istediği zaman: «Tut ki, Senyor, hiç olmadı bu!» der. Biz de tutarız olanları, sanki hiç olmamış gibi. Öyle içten ki, şaşarız, sanki hiç varolmuyormuş gibi. En temele inildiğinde, öykünme, bir *mim* İsessiz sözsüz tiyatro oyununa dönüşür. Meksika yerlisi, öyle uyar ki çevresine, onun bir parçası olur sanki. Şafakta yaslandığı beyaz duvardan, öğleüstü uzanıp kestirdiği kara topraktan ve benliğini sarıp sarmalayan sessizlikten ayıramazsınız o yerliyi artık. Bireyselliğini öylesine gizler ki sonunda yok olur ve taş, ağaca, sessizliğe ve mekâna dönüşür bu varlık. Onun, sanki bir *panteist* (tüm tanrı) gibi, bütün [tanrı ile birleştiğini ya da, tek bir ağacı tüm ağaçların simgesi gibi gördüğünü söylemek istemiyorum. Demek istediğim şu ki, Meksika yerlisi çevresiyle, eşya ile gerçekten bütünleşir — elle tutulur ve özgün biçimde. Roger Caillois, *mim* oyununun her zaman çevremizdeki düşmanları alt etmeye yönelik bir çaba olmadığını göstermiştir. Böcekler bazen «ölü oyunu» oynarlar ya da ölüm büyüyle ölüyü öykünürler. «Yaşamın çekim kuvveti» adını verdiğim ölüm büyü, sıradan bütün canlıları etkiler. Büyünün mimikle dışa vurulması, onun, ölüm tehlikesinden kurtulmak için başvurulan içgüdüsel davranıştan öte bir şey olduğunu gösterebilir.

Mimik, doğanın değişmesinden çok görünüşün değiştirilmesidir. Seçilen değişme ortamının, ölüm ya da cansız mekân olması anlamlıdır. Mekânla bütün-

leşme ya da mekân olma türünden bir mimik, görünüşleri yadsımanın yoludur. Bu, aynı zamanda, sadece bir görünüş olmak çabasıdır. Liderlerinin «görünüşleri» sevdiklerini açıkça söylemelerine karşın, Meksikalı çevresindeki şeylerde yitecek derecede gizlemeye çalışır kendini, ama yine de görünüşlerden çok korkar. İşte bu görünüş korkusundan dolayıdır ki, Meksikalının kendisi görünüş olur. Olduğundan başka görünür. Hatta, özel yaşamını değiştirip dışa açmaktansa, ölü gibi ya da sanki hiç varolmamış gibi görünmeyi yeğ tutar. Mimik yoluyla öykünme, öyleyse, dışa karşı kapanma ve savunma biçimlerimizden yalnızca birisidir. Poz atan (rol kesen) sanatçı maskeye bürünerek kaçır, geri kalan bizlerse varlığımızı hiç belli etmemeye çabalarız*. Her iki durumda da gerçek kimliğimizi gizleriz, zaman zaman yadsırız da. Bir gün yan odadan beklemediğim bir gürültü duyunca, yüksek sesle sormuştum : «Hey, kim var orada?» Hizmetimize yeni girmiş olan köylü kadının usulca karşılık vermişti : «Hiç kimse, efendim, benim .»

Kendimizi avutmak için öykünürken saydamlaşır, görünmez oluruz. Ama bu, çabamızın son sınırı değildir. Ayrıca, hemşerilerimizin de sanki varolmadığına inanmak isteriz. Onlara aldırmadığımız ya da onları hesaba katmadığımız anlamında değil, doğal olarak, öykünmemiz daha da kökencidir. Kişiyi bir kimse olmaktan çıkarıp «hiç kimse» yaparız. Ve bu «hiçlik» giderek bireysellik ve somutluk kazanır. Tanınan bir yüz ve beden birdenbire *hiçkimse* oluverir.

(*) Bu doğru gözlem, dilimizdeki yaygın yığıtlık değerlendirmesini anımsatır : «Yığıtlığın on şartından dokuzu kaçmak, biri hiç ortalıkta görünmemektir.» — Çev.

İşte bu Meksikalı «hiçkimse»nin İspanyol (asıllı) babası olan Don Hiç Biri, güçlü kuvvetli, iyi beslenmiş, kendine güvendiğini saklamayan, yüksekçe perdelerden konuşan, bankada yüklüce hesabı bulunan saygın kişidir. Don Hiç Biri, hiçliği ve anlamsız gevezeliği ile dünyamızı sarıp doldurur. O her yerdedir, her yerde onun kendi gibi dostları vardır. Bankacı, büyükelçi, işadamı odur. Her toplantıya gider, her topluluğa çağrılır. Jamaika'da, Stockholm'de ve Londra'da onur konuğu olan da odur. Ya önemli bir kamu görevlisi ya da güçlü kişidir. Hiçliğini, saldırganlıkla, böbürlenerek ortaya koyar. Aslında yumuşak, korkak ve çekingendir. Zeki ve duyarlıdır da. Yalnızca gülümser ve bekler. Bir şeyler söylemeye yeltendiğinde suskunluk duvarı ile karşılaşır. Selâm verdiği kimseden buz gibi soğuk yanıt alır. Yalvarıp yakardığı ya da ağladığı zaman çıkardığı sesler, kendi sonu gelmez gevezeliği ile yarattığı uğultunun boşluğunda yiter gider. Don Hiç Biri'nin oğlu olan Hiç Kimse ise birlikte var olmamaktan korkar. Kararsızlık içinde salınıp durur, ara sıra bir kimse olmamaya da çabalar. Sonunda, yararsız jest ve pozlar içinde, ruhlar dünyasına [Arafat] geri döner.

Onun varoluşunu ya da varlığını başkalarının engellediğini sanmak yanlıştır. Aslında, yalnızca onun gerçekdışı varlığını kabul ederek, sanki o yokmuş gibi davranırlar. Onu ortadan kaldırırlar, kayıttan düşerler ve onu bir hiçliğe dönüştürürler. Hiçkimse konuşur, kitaplar yazar, resim çizer, başının üstünde dikeye kalkar, ama ne yapsa hiçlikten kurtulamaz. Bakışımızdaki boş anlamsızlık, söyleyişimizdeki susma, suskunluğumuzdaki kuşku dur hiçkimse. O, adını unuttuğumuz, bize hiç katılmayan kişi, evimize hiç çağırmadığımız konuk, hiçbir türlü dolduramadığı-

mız boşluktur. Unutulmuşluğun kendisidir sanki ama hep bizimledir. O bizim sırrımız, suçumuz ve bağışlamayan (bağışlanamayan) yanımızdır. Böylece, varlığını yadsıyarak Hiçkimse'yi yaratan kişinin kendisi de Hiçkimse'ye dönüştürülmüş olur. Ve biz hep «Hiçkimse»ler isek, gerçekten var mıyız? Burada çember kapanır ve Hiçkimse'nin gölge varlığı tüm ülkeyi kaplar. Poz atanlarla jest yapanları kendi gölgesinde boğar, her şeyi örter ve sessizlik —bütün piramitlerden ve kurbanlardan, kiliselerden ve ayaklanmalardan ve de halk şarkılarının hepsinden güçlü olan o sessizlik—yeniden Meksika'ya egemen olur.

ÖLMÜŞLER GÜNÜ

Biz Meksikalılar bayramlara ve düğün derneklere katılmaya bayılırız. İnsanları biraraya getiren toplulukları —zamanın akışını unutturacak herhangi bir olayı, insanlarımızı ve geçmişi anmak için düzenlenen tören ve şölenleri— hiç kaçırmayız. Tören ve şölen sever bir halkız; bu sevgi, bizim duygularımızı kamçılar, zenginleştirir. Dinsel bayramlar, Meksika dışındaki çoğu ülkelerde ya küçümsenmiş ya da eleştiriyeye uğramıştır. Başkaları ne derse desin, halkın kendi yerel giysi ve danslarıyla, cırlak ya da çarpıcı renkleriyle, el fenerleri ve hava fişekleriyle, sepetinde meyvesi, elinde oyuncağı ile, o gün çarşı pazardan satın aldığı şeylerle birlikte katılabileceği pek az şölen yeri kalmıştır, bugünkü dünyada! Takvimlerimiz, *Fiesta* günleriyle doludur. En uzak yörelerdeki en küçük köylerden en büyük kentlerimize kadar, ülke halkının birlikte dua ettiği, bağırıp çağırdığı, coşup taşıdığı, kafayı bulup sarhoş olduğu ve, Guadalupe Bakiresi'yle Benito Juarez aşkına canlara kıydığı bayramlarımız var. Her yılın 15 Eylül gecesi saat tam on birde *Grito* Fiestası*'nı kutlarız. O gece, ülkemizin

(*) Papaz Hidalgo'nun 1810 yılında İspanyollara karşı başlattığı «Silah başına» çağrısının yıldönümü. — Çev.

bütün alanlarında coşkun bir kalabalık bir saat boyunca hiç soluk almadan haykırır. Sonra bütün yıl boyunca susar. Aralık ayının 12'sinden bir önceki ve sonraki günlerde, zaman sanki durur ve bizi uzanamayacağımız, aldatıcı yarınlara doğru iteceğine, eksiksiz bir *bugün* sunar bize : Danslı, sevinçli, en eski ve gizemli Meksika ile *vuslat*'a ereceğimiz bir şölen günüdür o*. Kendisiyle yarışan olaylarla kovalamaca oynamaktan usanan zaman, ilk başta olduğu gibi, yeniden salt mekân olur. Geçmişle geleceği uzlaştıran bir gün yaşanır.

Buna karşın, Kilisenin ve Devletin tüm *fiestaları* da yetmez bayram gereksinmelerimize. Kent ve köylerin azizleri ile onların koruyucu hayır duaları sağlamaz bir düzenle her yıl anılıp kutsanır. Onlara, mahalle ve esnaf derneklerinin yıllık *fiestalarını*, tören ve sergilerini de katmak gerek! Ve tek tek her birimiz —ister tanrı tanımaz, ister Katolik, isterse din konusuna aldırılmaz, önem vermez olalım— kişisel koruyucumuzu, ona ayırdığımız özel bir günde kutlarız. Yılda toplam olarak kaç *fiesta* yaptığımızı, bu işe toplam ne kadar para harcadığımızı kimse doğru dürüst bilemez. Yıllar önce Mitla dolayındaki küçük bir köy yerleşmesinin belediye başkanına, köyün yıllık gelirini sormuştum. «3000 *peso*» dedi. «Çok yoksulüz. Ama bölge valisi ve Federal Hükümet gelir giderlerimizi denkleştirmede bize yardımcı oluyor.» Bu paranın nereye ve nasıl harcadığı yolundaki soruma karşılık olarak, başkan : «*Çoklukla* *fiestalara*, *senyor!*» dedi. «Küçükük bir köyüz ama iki tane azizimiz var.»

Beklenmez bir yanıt değil! Ülkemizin yoksulluğu, bayramlarımızın çokluğu ve savurganlığı ile ölçüle-

---

(*) Guadalupe Bakiresi'ne adanan özel *Fiesta*. — Çev.

bilir. Varlıklı ülkelerde pek az bayram tatili yapılır. Tatil için ne fazla zaman ne de aşırı istek vardır, tatil pek gerekli de değildir. Halkın yapabildiği daha anlamlı şeyler arasında tatilin görelî önemi azalır. Küçük topluluklar olarak her istediklerini yaparlar. Çağdaş ulusal kitleler, yalnız bireylerden oluşan yığınlardır. Paris'te ya da New York'ta olsun, kalabalıklar açık alanlarda ya da stadyumlarda toplandığı zaman, halk dediğimiz varlığın eksikliği —toplum olmak anlamındaki eksikliği— duyulur. Çiftler ve küçük topluluklar oradadır ama, onlar bireylerin önce topluca yitirildiği, bireysel kişiliklerin sonra yeniden canlandırılabilirdiği bir topluluğu oluşturamazlar. Yoksul Meksikalı her türlü yaşar da, yoksulluk ve yalnızlığının şiddetini dayanılır düzeye indiren birkaç *Fiesta* yapmadan yaşayamaz. *Fiesta*'lar yaşamımızdaki tek hovardalığımızdır. *Fiesta*'mız, tiyatronun, tatilin, Anglo-Sakson *haftasonunun*, kokteyl partilerinin, burjuva salon toplantılarının ve Akdeniz ülkelerindeki bulvar kahvelerinin ve gazinoların yerini tutar, ama belki, onlardan biraz daha iyi yapar — toplumsal işlevini.

Bütün bu törenlerde —ulusal, yerel düzeylerde, işyerinde ya da aile arasında olsun— Meksikalı dışa açılır. *Fiesta*, kendini dışarıya atması, tanrısıyla, ülkesiyle, dost ve eşleriyle diyalog kurması için ona olanak sağlar. *Fiesta* süresince, o sessiz, suskun Meksikalı ısıklık çalar, bağırır, şarkı söyler, çata-pata yakar ve tabancasını boşaltır havaya. Aslında tabancasını değil, yüreğini boşaltır. Ve de onun haykırışı, o çok sevdiğimiz hava fişekleri gibi, hızla göğe yükselir, patlar, renk renk ışıklı yıldızlara bölünür, altın gibi ışıldayan izler bırakarak, salına salına yere iner. O gece, aylardır birbirini görmemiş, kuralsal görevlerinden fazlasını yapmamış Meksikalıların hep birlikte

sarhoş olacağı, dedikodu yapacağı, ortak dertlerine ağlaşacağı, kardeş olduklarını kavrayacağı ve —ortak buluşlarını kanıtlamak için— birbirlerini öldürebileceği gecedir. Şarkıyla dolan, gürültüyle taşan bir gece! Aşık, sevgilisini özel bir orkestra ile uyandırır uykusundan. Bir balkondan ötekine, öte kaldırımdan berikiyle konuşulur, fıkralar anlatılır. Kimse usuldan almaz *fiesta*'yı. Havalarda şapkalar uçar; kahkaha ve küfür, çil çil *pesolar* gibi çınlar herbir yanda. Kılıflarından çıkarılmış gitarlar da şölene katılır. Orada burada, mutluluğu acıya dönüştüren kavgalar, satışmalar; bıçak çekme ve silahlı çatışma olayları görülür. Bunlarsız *fiesta* olmaz, olması düşünülmez. Çünkü Meksikalı, yalnız eğlence aramaz. *Fiesta*'da : Kendinden geçmek, bütün yıl boyunca onu iyice sıkboğaz eden yalnızlık setinin üstünden aşip kurtulmak ister. Bütün kuralları çiğnemeye hazırdır artık. Duyguların renkli sesleri gibi ruhlar da patlar. Kendilerini unutup gerçek yüzlerini gösterirler mi? Kimse bilmez! Önemli olan dışarıya fırlamak, bir yol bulmak, gürültüyle, renklerle insanla sarmaş dolaş olup içmektir. Şimşek gibi bir çılgınlıkla başlayan *fiesta*, sessizlik, suskunluk ve küskünlüğümüzün tam karşıtıdır.

Fransız toplumbilimcilerinin yorumuna göre, *fiesta* bir aşırılık ve savurganlık olayıdır*. Bu yolla toplum, tanrıların öfkesinden ve insanların kıskançlığından korur kendini. Kurbanlar ve sunular, tanrılarla halkın azizlerini** yatıştırır. Para ve enerjinin böylesine hesapsızca harvurulup harman savrulması varlıklı olduğumuzu göstermez mi? Bu varlık ya toplumun sağlıklı, güçlü, varlıklı olduğunu gösterir, ya da bir büyü tuzağıdır. Çünkü, büyüdeki dokunma il-

(*) Bazı ilkellerdeki *Potlak* töreni gibi. — Çev.

(**) Kutsal koruyucu babalar, evliyalar gibi. — Çev.

kesine göre, varlığın savrulması bolluk getirir. Para parayı çeker. Yaşam savrulunca, üreme dürtüsü uyarılır. Yitiriş güç katar. Hemen her kültürde, yılbaşı törenleri, takvimdeki dönüm olayının kutlanmasından öte anlamlar kazanır. Kutlama moladır. Zaman durdurulur, sanki, ortadan silinir. Zamanın ölümünü kutlayan törenler, aynı zamanda, onun yeniden doğuşunu da gösterir. Çünkü her yılbaşı, bir önceki yılın sonu olduğu kadar yeni yılın da başlangıcıdır. Her şey zıddını çekiyorsa, Bayramların işlevi düşündüğümüzden de daha yararlı olabilir. Savurganlık öyleyse zenginliği çeken ve artıran bir yatırım gibidir. Ancak böyle bir yatırımın verimi ölçüye tartıya gelmez. İstenen ve beklenen güç yaşam ve sağlıktır. Bu anlamda *fiesta*, tıpkı armağan vermek ya da kurban adamak gibi, en eski ekonomik biçimlerden biridir. [Böyle yorumluyor olayı, Fransız toplumbilimcileri.]

Bu yorum bana —nedense— hep eksik ya da yetersiz görünmüştür. *Fiesta*, aslında ve doğası gereği, *kutsal* bir olaydır ve, hepsinden önce, olağanüstünün gelişidir. *Fiesta*'yı, öteki sıralı günlerden ayıran özel kurallar vardır. *Fiesta*'nın günlük yaşam değerleriyle çatışan bir mantığı, yasası hatta ekonomisi vardır. *Fiesta*, coşkuyla büyülenmiş bir ortamda yaşanır: Bazen mitolojik bir geçmişe bazen de şimdi'ye dönüşür; *fiesta*'nın yeri sevinçle süslü bir mekândır. Katılanlar, onları birbirinden ayıran tüm sosyal ve sınıfsal simgelerini bırakıp gelmişler ve yaşayan birer simge olmuşlardır. Olup biten her şey, sanki gerçek değilmiş, sanki rüyada imiş gibidir. Ama ne olursa olsun, eylem ve davranışlarımız sonsuz bir hafifliğe ve olağanüstü etkileşim gücüne kavuşur. Davranışlarımız yeni anlamlar kazanırken yeni sorumluluklar yükleniriz. Zamanı unuttur, us katındaki ağır yüklerimizi bir köşeye atarız.

Bazı *fiesta*'larda, düzen kavramı tümüyle ortadan kalkar. Kargaşa geri gelir ve her şeye izin verir. Toplumsal, cinsel, kültürel, ırksal ve tecimsel ayrımların ortadan kalkmasıyla geleneksel katmanlar da yıkılır. Erkekler kadınlar gibi giyinir, efendiler sanki köleler, yoksullar da zenginler gibi! Askerler, rahipler ve yasalarla alay edilir. Kutsal şeyler çalınır, dinsel ayinlere küfürler savrulur. Her önüne gelenle cinsel ilişki de kurulabilir. Bazen de *Fiesta* bir *Kara Ayin*'e* dönüşür. Kurallar, alışkanlıklar ve gelenekler çiğnenir. Saygın kişiler, kendilerini ötekilerden ayıran soy-lu giysileriyle saygınlık tavırlarını bir yana bırakırlar, çarpıcı renklerde değişik giysilere bürünüp bir maske arkasına gizlenirler ve bir süre için kendi kendilerinden uzaklaşırlar.

Bundan dolayı, *Fiesta* yalnızca aşırılık, bütün bir yıl boyunca ağrı ve acı ile biriktirilmiş malların ortalığa saçılması değil; aynı zamanda, bir ayaklanma, başkalarına, biçimden yoksun olan arık yaşama birdenbire dalmaktır. *Fiesta* yoluyla toplum kendini, kendine vurduğu zincirlerden kurtarır: Tanrıyla, ilkeleriyle, yasalarıyla alay eder. Kendi benliğini yadsır.

Sözcüğün en doğru anlamıyla *Fiesta* bir devinim ve devrimdir. Onun yarattığı kargaşada, yasa ve ilkelerle yönetilecek bir varlık olarak yaratılan toplum boğulur gider. Aslında toplum düzeni kendi içinde, kendi kargaşasında ya da özgürlüğünde erir. İyi ile kötü, günle gece, kutsal olanla olmayan... her şey karşıtıyla birleşir. Her şey, biçimini ve bireyselliğini yitirir, yaradılış öncesi o koca ve anlaşılmaz kütleye dönüşür. *Fiesta*, evrensel ölçekte deneydir: Yeniden

---

(*) *Kara Ayin*: Şeytan ya da kötü ruhların kutsandığı toplantı. — Çev.

bir yaşam ve doğuş için karşıt öğelerle ilkeleri bir araya getiren bir deney. Törensiz ölüm, yeniden doğuşa destek olur; kusmak açlığı kamçılar. Aşırılık kendi başına verimsizdir ama toprak ananın doğurganlığını uyandırır. *Fiesta* doğum, varoluş, toplumsallaşma ve başkalaşma öncesi ve çok uzaklardaki ilkel duruma dönüşür. Toplumsal süreçlerin diyalektiğine göre, bu geriye dönüş aynı zamanda ileri doğru atılımdır.

Fiesta'ya katılan kimseler, baştankara daldıkları bu kargaşadan sanki daha arınmış ve güçlenmiş olarak çıkarlar. Topluluk olarak *Fiesta*'cılar kendilerini doğuran ana rahmine dönerler. *Fiesta*, başka deyişle, ayrımlaşma ve katmanlaşma gibi biçim ve ilkelerden oluşan topluma karşı çıkarken; yaratıcı güç kaynağı olarak toplumu yeniler. Günümüzdeki tatillerin yenileme (*recreation*) görevinin tersine, *Fiesta* gerçek bir yeniden yaradılıştır (*re-creation*). Bugünkü tatillerimiz, kuralsız, törenlerden yoksun, tatili yaşatan dünyanın kendisi kadar bireysel ve kısır olduğu için amacına ulaşamaz — insanı yeniden yaratamaz.

Fiesta'da toplum kendisiyle buluşur, birleşir. Kişilerse ilk kargaşaya ve özgürlüğe dönerler. Toplumsal yapılar yıkılır, yeni ilişkiler, akla gelmeyen kurallar, süreksiz ve kararsız katmanlaşmalar denir. Genel düzenden yoksun özgürlük ortamı içindeki kişi kendinden geçer, yasak bölge ve ilişkilere girer. Seyirci ile oyuncu, yönetici ile yönetilenler arasındaki sınır kuleleri kalkar. *Fiesta*'ya herkes katılır ve bırakır kendini onun sarıp sarmalayan akışına. Havası, anlamı, özelliği ne olursa olsun, *Fiesta* koşulsuz katılımdır ve bu niteliği onu bütün öteki törenlerden ve toplumsal olgulardan ayırır. Aşırı taşkın ya da ölçülü, dinsel ya da halka ilişkin olsun, *fiesta* bütün bayram-

cıların katkısıyla soluyan toplumsal eylemdir. Meksikalı ancak *Fiesta*'da dışa açılır, çevreye katılır, hemşerileriyle siyasal ya da dinsel kişiliğine anlam katan değerlerle tanışıp kaynaşır. Doğal olarak, bizimki kadar hüznü bir toplumun çok sayıda ve böylesine «sevinçli» *fiestalar* yapması anlamlı ve düşündürücüdür. Günlerin güzelliği, parlaklığı ve gerilimi ile katılanların coşkusu ve kendinden geçmeye yatkın tavırları gösteriyor ki; *fiesta*'larımız iç gerilimimizi zaman zaman düşürmeseydi, toplumumuz kolaylıkla patlayabilirdi. *Fiesta*'lar bizi, geçici de olsa, içimizdeki tutuşturucu ve yanıcı tutkularından, baskı altında tuttuğumuz dürtülerden kurtarır. Ama Meksika *Fiestası* ilkel ve kurasız bir özgürlüğe dönüş değildir sadece. Meksikalı dönmek değil, kendinden geçmek, kaçmak ve kendini aşmak ister. *Fiesta* bir patlamadır. Yaşamla ölüm, sevinçle hüznün, müzikle gürültü onda birleşirler; birbirlerini yeniden yaratmadan yutmak için. Meksika *Fiestası* gibi sevinçli, ama sevinçli olduğu kadar hüznü veren başka bir şey yoktur. *Fiesta* gecesi İbu yüzden yas gecesidir.

Günlük yaşamda içimize kapanan bizler *fiesta*'nın bizi sarıp sarmalayan akıntısına koyuveririz benliğimizi. Bu; yalnız dışa açılmak değil, bir süre benliğimizi açık tutmaktır. Orada her şey —müzik, aşk ve dostluk— gürültüyle ve birdenbire sona eren festivalerimizin coşkusu ve iç gerilimi, yalnızlığımızın bizi dünyadan ne ölçüde koparıp ayırdığının göstergesi gibidir. Küçük çılgınlık ateşlerini, şarkı ve bağrıışmaları ve de kendi kendine konuşanları biliriz. Ama söyleşi kurmayı, başkalarıyla konuşmanın ne demek olduğunu bilmeyiz. *Fiestamız*, birbirimize güvenmemiz, aşkımız ve yenileşme denemelerimiz gibi, eski ve kurulu düzenden kopmamızdır. Kendimizden koparız.

Fiesta, bu zorlanmış kopuşun belki de en elle tutulur belgesi, kanıttır.

Doğal olarak, başka şeyler de var bizi aynı derecede ele veren : Sık sık kaygıyla ve ölümle sonuçlanan oyunlarımız (futbol maçlarımız); işletme ve yatırımlarımızın küçük ve verimsiz olmasına karşın mirasyediler gibi bol para harcamamız; günah çıkartmamız... İçine kapanık, melankolik Meksikalı birden coşar, göğsünü paralar ve saklanamayan sevinçle, benliğini dışa döker. Hiç de olduğumuz gibi görünmeyiz genellikle, ama görünen içtenliğimiz, bir Avrupalıyı korkudan şaşkına çevirecek aşırılıklara varabilir. Patlamaya, trajediye hazır, hatta bazen intihara benzeyen biçimde açılıp teslim olmamız bazı şeylerin bizi baskı ve korku altında tuttuğunun kanıtıdır. Bir şeyler bizi sanki olmaktan —varolmaktan— alıkoyar (Ne ise o şey?) Bizi boşluğa fırlatan, kendini yakan, başıboş bir kopma, havaya sıkılmış bir el silah, ateşlenmiş bir roketir.

Ölüm, yaşam sahnesindeki rol kesme (hava atmal çabalarımızın pek işe yaramadığını gösteren aynadır. Eylem, unutkanlık, hüzün ve umutlardan oluşan karmaşık yaşam süreci içindeki insanın ölümünü —bir anlam ya da açıklama olarak değil de— salt bir son olarak görürüz. Ölüm yaşamı tanımlar; kişinin ölümü ise, o kişiyi belirler— belli bir biçimde yaşarız, sonunda ortadan çekiliriz, ama hiç değişmeden. Ölümlerimiz yaşamlarımızı aydınlatır, açıklığa kavuşturur. Ölümümüzde anlam bulunamıyorsa eğer, yaşamımızda da anlam yoktu, demektir. Bundan dolayı, tanıdığımız biri «acılı» bir ölümle ölünce «aradığını buldu» deriz. Aradığımız ölümü bulur ve tasarladığımız biçimde ölürüz. Hristiyanca ölüm, ya da sokak köpeğinkine gibi ölüm biçimleridir bizi bekle-

yen. Nasıl yaşadığımızı yansıtan ölüm bize vefasızlık eder de pisi pisine ölürsek o zaman herkes bu işe üzülür; çünkü «kişi yaşadığı gibi ölmeli» deriz. Yaşam gibi ölüm de başkasına aktarılamaz. Oysa, kendi gerçek hayatımızı yaşamadığımız için, yaşadığımız gibi ölemiyoruz. Bizi öldüren ölüm bizim değil, tıpkı yaşadığımız hayatın bizim olmayışı gibi. Bu yüzden, «Söyle bana nasıl öldüğünü, söyleyim sana kim olduğunu» deriz.

Yaşamla ölüm arasındaki bu karşıtlık İya da koşutluk — Çev.1 antik çağda yaşamış atalarımız için bu derece çarpıcı değildi. Yaşam ölüme, ölüm de karşıt olarak yaşama doğru uzanırdı. Ölüm, yaşamın doğal sonu değil, ama bitmez tükenmez salınımın dönemeci idi. Yaşam, ölüm ve ölümlerin yeniden yaşama dönüşü, kendini sürekli olarak yenileyen evrensel sürecin aşamalarıydı. Yaşamın, karşıtı olan ölüme doğru akmaktan daha önemli işlevi yoktu; ölüm de, öte yandan, kendi kendinin amacı değildi: İnsanoglu, ölmekle, yaşamın doymak bilmez açlığını gidermiş olurdu. Kurban ve adakların iki amacı vardı: Bir yandan insanoglu— kendi türünün tanrılarına olan borcunu ödeyerek— yaratıcı sürece katılmış olurdu; öte yandan da, toplumsal yaşamı destekleyen evrensel yaşamı beslemiş olurdu.

Olaylara bu açıdan bakmanın belki de en ilginç yanı, kurban edilen adamın kendi kişiliği ötesindeki toplumsal işlevini görmektir. Yaşamları kendilerinin olmadığı için, ölümleri de kişisel anlamdan yoksundu. Bütün ölümler —savaşta ölen yiğitler, doğum yaparken ölen kadınlar, *Huitzilopochtli* adındaki güneş-tanrının yoldaşları— belli bir süre sonunda ortadan çekilirler, gölgeler ülkesinin belirsizliğinde toplanırlar, sonra havaya, toprağa ve —evrenin can verici ögesi sayılan—

ateşe dönüşürlerdi. Bu toprakların yerlisi olan İspanyol asıllı olmayan — Çev.1 atalarımız, ölümlerine ait olduğuna inanmazlardı. Hıristiyanlık öğretisinin tersine, yaşamlarının da gerçekten kendilerinin olduğunu hiçbir zaman düşünmemişlerdi. İnançlarına göre daha doğum sırasında (her insanın yaşam ve ölümü, toplumsal sınıfı, yılı, yeri, günü ve saati gibi) her şey önceden belirlenmişti. Aztek insanı, ölümünden ne kadar sorumluysa, davranış ve eylemlerinden de ancak o kadar sorumlu görürdü kendini.

Zaman ve mekân, ayrılmaz bütünü oluşturacak biçimde birbirine bağlanmıştı. Her yer, mekândaki, önemli yerlerin herbiri ve onların devinimsiz sayıldığı merkez için özgün bir «zaman» vardı. Ve de o zaman/mekân bütünü, insan yaşamını derinden etkileyen ve belirleyen güçlere ve erdemlere egemendi. Belli günde doğan kişinin belli mekâna, zamana, renge ve yazgı ya da yaşam yörüngesine İya da dönencesinel bağlandığına inanılırdı. Kişinin alinyazısı önceden belirlenmişti. Bizler nasıl yaşadığımız dönemin çeşitli eylemleri için gerekli sahneler olarak zaman ve mekân ayırımı yapıyorsak, Azteklerin dinsel takviminde de o kadar çok sayıda «zaman-mekânlar» vardı. Bunlardan herbirine, insan isteminden daha güçlü değer ve anlamlar verilir, tek tek, özgün yorumlar yapılırdı.

Onların yaşamını din ve yazgı yönetirdi, bugün bizimkini nasıl ahlak ve özgürlük yönetiyorsa. Özgürlük simgesi altında yaşıyoruz ve burada her şey —Yunan yazgıcılığı ve Tanrıbilimcilerin iyilik duyguları— seçim ve çatışmadır. Azteklerin yaşam sorunu, tanrıların asla belli olmayan istek ve istemlerini araştırmak biçiminde özetlenebilirdi. Tanrılar özgürdü yalnız ve ancak onların seçme gücü vardı. Demek ki, gerçek

anlamda, sadece tanrılar günah işleyebilirlerdi. Aztek dini günahkâr tanrılarla doludur. En ünlüsü Quetzalcoatl olan bu tanrılar, Hıristiyanların bazen Tanrı'yı yok saymaları gibi, güçsüz düşerler ve kendilerine inananları yapayalnız ortada bırakırlardı. Kendi hal-kını yadsıyan tanrılarının hainliği [gerçeği] olmasa, Meksika'nın fethi olayı kolay kolay açıklanamazdı.

Katolik dininin yayılmasıyla bu inançlarımız kökten değişti. Eskiden toplumsal bir olay olarak görülen kurban (adak) ve esenliğe erme (kurtuluş) düşüncesi, bireysel boyut kazandı. Özgürlük insanlaştırıldı ve insana verildi. Azteklerin temel sorunu, yaratmanın sürekliliğini güvence altına almaktı. Kurban ve adaklar öteki dünyada, sağlıktan başka bir esenlik getirmezlerdi. İnsanın kanı ve ölümüyle can kazanan —birey değil— evrendi. Hıristiyan için önemli olan, önceliği yüksek olan insandır. Daha baştan, tarih ve toplum birlikte kargınmış, değersiz gösterilmiştir. İsa'nın ölümü tek tek her insanı kurtarmıştır —toplumları değil. Bizlerden herbirimiz, tek tek *İnsan*'ız ve tümümüzün tüm umutlarıyla olanaklarını taşımaktayız. Hıristiyanlığa göre, günahattan kurtulmak ve bağışlanmak ise tek tek bireylerin kendilerine düşen görevdir.

Her iki inancın da, karşıt görünmekle birlikte, ortak temeli var: Toplumcu ya da bireyci olsun, yaşam, yeni bir yaşam olan ölüme yöneliktir. Yaşam, ölümden gerçekleşince ancak kendini aşmış ve işlevini bulmuş olur. Ölüm de, yeni bir yaşama olduğu için aşamadır. Hıristiyanlığa göre ölüm bir geçiş, bir perende atıştır, bu dünyadaki yaşamdan önceki, öteki dünyadaki yaşama doğru. Aztekler içinse ölüm, yaratıcı güçlerin sürekli olarak yenilenmesi yolunda, insanoglunun yapabileceği en büyük görevdi. Yaratıcı güçler, kutsal bir besin sayılan kandan yoksun kaldık-

ları anda yok olacaklarına inanırlardı. Her iki dizgede de, yaşam ile ölüm, elle tutulur bedenden yoksundur; tek gerçeğin iki yüzüdür. Bu dinsel dizgeler görünmeyen gerçeklere uzanan inançlardır.

Çağdaş ölümün, kendini aşan ya da öteki değerlere ilişkin anlamı kalmamıştır artık. Ölüm, doğal bir sürecin kaçınılmaz sonucundan öte bir şey değildir. Olgular dünyasındaki sayısız olaylardan yalnızca biri! Ama ölüm, tüm kavramlarımıza ve yaşamımızın anlamına öylesine aykırıdır ki, ilerleme ve gelişme felsefesi (Ozan Scheler'in «Nereden Nereye?» diye sorup soruşturduğu «İlerme İnancı»), sihirbazın elindeki parayı yitirmesi gibi ölüm olayını sanki ortadan kaldırdığını sanıyor. Çağdaş dünyadaki her şey ölüm *sanki* yokmuş gibi işler. Kimse ona önem vermez, ölüm her yerde bastırılır: Siyasal demeçlerde, reklamlardaki ahlak ve törenlerimizle ilgili yayınlarda; hastaneler, eczaneler ve spor kulüplerince bize sunulan indirimli sağlık ve mutluluk programlarında ölümün adı anılmaz. Oysa, neye el atsak orada ölümü buluruz. Ve de bir aşama olmaktan vazgeçen ölüm, kendisine sunulan hiçbir şeyle doymayan kocaman ve obur bir kursak olarak çıkar karşımıza. Sağlık, toplum sağlığı ve doğum denetimi, harika ilaçlar ve yapay besinler yüzyılı, polis devletlerinin ve toplama kamplarının, Hiroşima'nın ve Polis (öldürme) öykülerinin de yüzyılı oldu. Kimse ölümü, kendi ölümünü düşünmüyor (Rilke'nin çağrısına uyan yok); çünkü, kimse, kendine özgü bir hayat yaşamıyor artık. Topluca yaşanan hayatın meyvesi de topluca boğazlanma oluyor.

Çağdaş Meksikalı için ölüm anlamını yitirdi. Ölüm, bir geçiş, bizimkinden daha canlı bir hayata varış aşaması/ değildir artık. Dudakları yaktığı için olacak New

York'ta, Paris'te ve Londra'da ölüm sözcüğü artık ağza bile alınmıyor. Oysa Meksikalı ölümü iyi tanır. Ölüm, en beğendiği oyuncak ve ona candan bağlı sevgilisidir. Onun da, ölümden en az başkaları kadar korktuğu yadsınamaz gerçektir. Korkar ama, hiç olmazsa, ölümü görmezlikten gelmez, *ölüm*'ün gözüne, gözünün ta bebeğine bakar, alayla, yürekle ve sabırsızlıkla: «*Beni yarın öldüreceklerse / söyle çok bekletmesinler beni / hemen bitirsinler işlerini!*»* türküsünü çağırır.

Meksikalının ölüme karşı saygısızlığı, yaşamdan yana aldırmaazlığından gelir. O, yalnız ölümü değil, yaşamı da çözümsüz görür. Türkülerimiz, atasözlerimiz, bayramlarımız ve yaygın inançlarımız, ölümden neden yılmadığımızı açıkça ortaya koyarlar: «Hayat bizi bu korkudan kurtarmıştır.» Ölüm, doğal ve istenen bir şeydir. Ölüm, ne kadar erken gelirse o kadar iyidir. Öldürürüz, çünkü —kendimize ya da bir başkasına ait olsun— hayatın değeri yoktur. Hayat ve ölüm birbirinden ayrılmaz gerçekliklerdir. Bunlardan birisi anlamını yitirince öteki de anlamsızlaşır. Meksikalının ölümü, Meksikalının yaşam yüzüdür. Meksikalı içine kapanır ve ikisine de boşverir.

Ölümü küçük görmemiz, yarattığımız «ölüme tapma» inancıyla çelişik değildir. Bizim her şeyimizde, *fiesta*'da, oyunlarımızda, aşkımızda ve düşüncemizde *ölüm* vardır. Ölmek ya da öldürmek, yakamızı hiç bırakmayan düşüncelerdir. Ölüm tutkusu bizi baştan çıkarmıştır. Ölüm olgusunun üzerimizde kurduğu büyüsel egemenliğin nedeni, belki de keşişlerinkine benzeyen *yalnızlığımız* ve ondan kurtulma tutkumuzdur. Canlılığımızın, kendisini yadsıyan biçimlerde ortaya

---

(*) Sevilen halk şarkısı *La Valentina*'nın sözlerinden — İngilizce çevirmenin notu. — Çev.

koyması, patlamalarımızdaki saldırganlığa ya da kendi canına kıymaya yönelik —yani öldürücü— eğilimi açıklayabilir. Patlayınca [bizi o noktaya getiren] iç gerilimin en yüksek noktasına erişir, yaşamanın doruğuna da dokunuruz. Ve orada, duygusal esnimizin doruğunda, başımızın döndüğünü anladıktan sonradır ki ölüm bizi kendine çekmeye başlar.

Yaşamla savaşında ölümün bizi araç olarak kullanması, yaşamı bütün boş ve aldatıcı görünüşlerinden sıyrıp bize tüm çıplak gerçeğiyle (birkaç semiz kemik ve çirkin beğenilmezlik) olarak göstermesi, başka bir etmendir. Her şeyin ölüm olduğu dünyada, yalnızca ölüm değer taşıyabilir. Ama biz ölüme, olumsuzca «evet» deriz. Kafatası biçimindeki akide şekerlerimiz, gök fişekleriyle delinmiş kâğıt iskeletler, yaşamla hep eğlenirler, insan varlığının hiçliğini ve anlamsızlığını gösterirler. Evlerimizi ölü kafalarıyla süsleriz, *Ölü Günün*'de kemik biçiminde yoğrulmuş ekmekler yeriz, ölümün güldüğü ve espriler patlattığı öykü ve türkülere bayılırız. Bununla birlikte, onunla kurduğumuz ve geliştirdiğimiz bu yakın dostluğa karşın, sormaktan da kendimizi alamayız: Ölüm nedir ki? Yeni bir yanıtımız yok. Her soruşta, omuz silker geçeriz ve sanki mırıldanırız kendi kendimize: «Hayata boşvermişim, ölümden kime ne?»

Ölümün önünde Meksikalı onu över, kutlar ve kucaklar, ama kendisini onun ellerine bırakmaz! Her şey Meksikalıya uzak ve yabancıdır. Ama hiçbiri ölümden daha irak değil. Teslim olmaz, çünkü teslim olmak gözden çıkarmak demektir. Gözden çıkarma ise, birisinin vermesi, başkasının alması demektir. Kapalı ve aşamasız dünyada, ölüm ne verir ne de alır: O kendini tüketir ve kendisiyle yetinmeye çalışır. Bu yüzden, ölümlle ilişkilerimiz oldukça yakın —öteki insan-

ların ilişkisinden belki biraz daha yakın— ama anlamsız ve cinsel coşkudan yoksundur. Çağdaş Meksika'da ölüm, kısırlaştırılmış bir olaydır; Azteklerle Hristiyanlardaki verimliliğini ve canlılığını yitirmiştir.

Avrupalıların ve Kuzey Amerikalıların bu konudaki tutumları bizimkinin tam karşıtıdır. Onların, yaşaları, töreleri, bireysel ve kamusal ahlak ilkeleri bütünüyle insan yaşamını korumak (sürdürmek) eğilimindedir. Ne var ki, bu eğilim son derece iyi tasarlanmışcasına kıymaların, nerdeyse kusursuzca işlenmiş suçların ve suç dalgalanmalarındaki sayısal iniş çıkışı önlemeye yetmiyor. Öldürme işlerini bir Meksikalının anlayamayacağı kadar ince ve ölçülü biçimde tasarlayan profesyonel suçlular, deneyim ve yöntemlerini anlatmaktan aşırı doyum sağlayanlar, basın ve kamunun, cana kıyanların, suç işleyenlerin açığa vurmalarını izlerken gösterdiği kendinden geçmişlik (büyülenmişlik), koruyucu ve önleyici (kolluk) dizgelerin yetersizliği, Batı uygarlığının yaşam karşısında gösterdiği eksik ya da yanıltıcı saygının belirtileri değil mi?

Yaşam inancı, gerçekten derin ve bütünsel ise, aynı zamanda ölüm inancıdır. Çünkü bu ikisi birbirinden ayrılamaz. Ölümü yadsıyan uygarlık, kendini yaşamın da karşısında bulur. Çağdaş suç işleme yöntemlerinin gelişmesi, yalnızca teknolojik ilerlemenin ve dedektif öyküleri modasının sonucu değildir. Bu kusursuzluk, ölümü gizleme, onu görmezlikten gelme, ölüm yokmuş gibi davranmada kaçınılmaz biçimde varolan «hayatı küçük görme» tutumundan gelir. Ayrıca, ekleyeyim ki, çağdaş teknikler ve suç üstüne yazılmış öykülerin sevilmesi, toplama kamplarına ve toplu öldürmelere benzer; iyimser bir dünya ve tek yanlı bir varoluş görüşünün sonucudur. Söz ve soh-

betimizden, düşüncemizden ölümü silmeye çalışmamızın yararı yoktur. Çünkü ölüm kendisine aldırmayanlardan ya da aldırmadığını söyleyenlerden başlayarak hepimizi silip süpürecektir — bu dünyadan.

Meksikalı, haz duymak için, oç almak ya da tutkusunu doyumak için bir kişiyi öldürdüğü zaman, bir insan varlığını öldürmüş olur. Çağdaş can alıcılar ve devlet adamları öldürmez, ortadan kaldırırlar. Onlar, insanlık niteliklerini yitirmiş varlıklar üzerinde yürütürler deneylerini, toplama kamplarındaki tutsaklar önce aşağılanarak eşyaya dönüştürülür, sonra toptan yok edilirler. Büyük kentlerde ün yapan katiller —cana kıyış nedenleri genellikle değişik olmakla birlikte— çağdaş liderlerin büyük çapta yaptıklarını ancak çok küçük bir ölçüde gerçekleştirirler. Katil de bir deney yapmaktadır; kendi olanakları içinde: Zehir kullanır, asitle yakar, parçalar... Ama hepsinin ortak bir yanı vardır, insanı şeye, eşyaya dönüştürmek. Ne ki, ölenle öldüren arasındaki eski ilişki —ki, cana kıymayı insanlaştıran, onu anlamamıza olanak veren tek ipucu budur— çağımızda ortadan kalkmıştır. Sade'in romanlarında görüldüğü gibi, günümüzde artık işkence yapanlar ile eşya, zevk araçları ile yıkım var. Öldürülecek kişinin —daha önceden eşyaya dönüştürülerek yok edilmiş olması, öldürenin yalnızlığını dayanılmaz düzeye getirir. Oysa, Meksika'da ölme-öldürme hâlâ kişisel bir ilişkidir. Ve bu ilişki-den dolayı, *fiesta* günah çıkartma kadar kurtarıcı ve özgürlük kazandırıcı anlam taşır. İnsan öldürmenin dramı, şiiri —ve de neden apaçık söylemeyeyim?— *büyüklüğü* buradadır. Cana kıyarak geçici bir aşama yaparız.

Sekizinci *Duino Elegy*'sinin başlarında Rilke diyor ki: «Hayvan suçsuzluğu içindeki yaratık açık olanı

görür.» Bizse asla bakmayız ileriye, salt varlığa. Korkudan sırt çeviririz ölüme. Ve onu görmezlikten gelmekle kendimizi yaşamdan, yani ölümü de içine alan *bütünden* koparmış oluruz. «Açık», çelişkilerin uzlaştırıldığı, ışıkla gölgenin birbirine karıştığı yerdir. Bu görüş, ölümün ilk anlamını yineler: Ölüm ve hayat, birbirini bütünleyen karşıtlıklardır. Ölüm ve hayat, zaman ve mekân ayırımına tutsak olan bizlerin ancak sezgiyle görebileceğimiz kümenin yarımalarıdır. Doğum öncesi dünyada hayat ve ölüm tek bir bütündür; bizimkinde karşı karşıya gelirler; öteki dünyada yeniden birleşirler. Suçtan önceki hayvan suçsuzluğu içinde değil de, suçsuzluğun yeniden kazanılmasında insanoglu bu dünyadaki hayat-ölüm ikiliğini, onları birbirinden ayıran karşıtlığı (ki, bu yalnızca kavramsal bir olgudur) aşabilir ve onları yüce bir bütün olarak algılayabilir. Bu aydınlanma, bazı bağlantılarımızdan kurtulmakla gerçekleşir: İnsan, dünya hayatıyla birlikte, ruhlar dünyası ve hayvanlar dünyası içinde duyduğu özlemlerden de vazgeçmek zorundadır. Hayata açılmak istiyorsa ölüme de açılmalıdır. Başarabilirse «melek gibi» olacaktır.

Böylece, iki ayrı görüş beliriyor, ölüm konusunda: Birisi geleceğe bakarak ölümü yaratma olarak kavramlaştırıyor; öteki, geriye yönelerek, kendisini hiçlik büyüğü ya da ruhlar dünyasına duyulan özlem gibi dile getiriyor. Cezar Vallejo dışındaki Meksika ya da İspanyol Amerika'sının öteki ozanları bu tutumlardan birincisini pek benimsemezler. Gizemci bir ozanımızın bulunmayışı, çağdaş Meksika'nın din konusundaki duyarsızlığını gösterir. Oysa derindeki gerçeğe inebilmek için Rilke gibi gizemci ozan olmak gereklidir: Jose Gorostiza ve Xavier Villaurrutia gibi. Meksikalı ozanlar, ikinci görüşü tutarlar. Gorostiza-

ya göre yaşam, «sonu olmayan bir ölüm», hiçliğe doğru sürekli bir düşüştür. Villaurrutia içinse yaşam, «ölüm özleminden» başka bir şey değildir.

Villaurrutia'nın kitabına koyduğu *Nostalgia de la Muerte* («Ölüm Özlemi») başlığı, şans eseri elde edilmiş bir 12 [tam isabetli] başarısı değildir. Ozan, şiirinin sonul anlamını söylemek için bu adı seçmiş olmalıdır. Hayatın meyvesi ya da sonu gibi ölüm yerine, «özlem olarak ölüm» düşüncesi ilk ölümdür. Başlangıç olarak tümdür. Yaşamın ilk ve özgün kaynağı, ana kanı değil, kemiktir. Bu yargı, boş bir paradoks gibi ya da çağlar boyunca bilineni yineleme denemesi gibi görünür : «Çünkü topraktan geldin ve toprağa döneceksin!» (diyor *Tevrat* — Çev.) Ozanın bu şiirinde dünyasal yaşamın bizi yoksun bıraktığı anlamı [yaşamın gerçek anlamını] ölümden aradığına inanıyorum. Bakınız neler olacak ölümden sonra :

*Zaman, son büyük yarışında,
koşacak ikinci bir yelkovanla
Kavuşturacak her şeyi bir anda...
kim bilir, belki mümkün ola
yaşamak, ölüm sonrasında...*

İlk ölüme dönüş, hayattan önceki hayata, ölümden önceki hayata : Ruhlar dünyasına, Ana'ya dönüştür!

Ozan Jose Gorostiza'nın şiiri *Muerte sin Fin* (Sonu Olmayan Ölüm), Latin Amerika'daki gerçekten çağdaş diyebileceğimiz ölüm bilincinin en iyi belgesidir. Öyle bir bilinç ki, göz kamaştıran parlaklığına tutsak olan kendisini anlamaya çalışmaktadır. Ozan mantıksal coşkuyla varlığın maskesini düşürmeye çalışır, onu olduğunca görebilmek için. Şiirle sevgi ilişkisi kadar eski olan dünya ile insan arasındaki söy-

leş, su ile onu taşıyan şişe, düşünce ile onun içine döküldüğü kap arasındaki diyaloga dönüştürülür. Sonunda düşünce, içinde bulunduğu kabı paslandırır ve çürütür. Görünenler hapisanesindeki yerinden ozan bizi uyarmaya çalışır: Maddeyi eğiten, ona biçim ve anlam veren, sonradan onu yozlaştıran ve yıkan da hep aynı «soluk»tur. Görünenler dünyası —ağaçlar ve geceler ve ağaran tan yerleri— renkli kurdeleler gibi yalnızca simgesel aldatmacalardan, imge ve simgelerden oluşur. Oradaki her şey bir yansıma ya da yankı olduğu için, bu hapisane, oyuncusu olmayan dramdır: Kendi kendisiyle aynalar ve yankılar aracılığıyla konuşan kendi canına kıymanın çok sayıda ve giysi değiştirmiş öykünmecileri, ve de o kendi kendine âşık ölümden başka şeyi düşünmeyen akıl! Burada her şey kendi açıklığına ve parlaklığına dalmış ve saydam ölüme yönelmiştir. Yaşamsa, ölümün kendini oyalamak, kandırmak için yoktan yarattığı bir mecazdır. Yazarınca açıkça belirtilmemişse de, şiir, aslında, eski Yunan'dan kalan Nergis (*Narcissus*) teması üzerine çeşitlemedir. Ama o yalnızca kendi saydam ve duru suyunda kendisiyle konuşan (Valéry'nin ünlü şiirindeki «Gözün aynı zamanda aynâ olması» dizesi gibi) bilinç değildir. Bu şiirdeki hiçliktir, yaşamı öyküleyen, yaşamında yozlaşmayı ve ölümlü yaratan, çırılçıplak soyunan, kendine âşık olan ve ondan kurtulamayan: Sonu olmayan ve yorulmayan ölüm.

Fiesta'daki dışa açılmamızda, kendimizden geçtiğimiz ya da birbirimize sır verdiğimizde öyle katı oluruz ki, kendimizi yaralarız. Hayata karşı olduğu gibi ölüme de omuz silker geçeriz; onu sessizce ya da küçük gören bir gülücükle karşılıyoruz. *Fiesta*, coşkunumuzun işlediği suçlar ve de gereksiz yere suç işleme

egilimimiz gösteriyor ki övünmekten kendimizi alamadığımız o ünlü denge, maskeden başkası değildir. O maske, bir iç patlamasıyla her an düşmek tehlikesiyle yüz yüzedir.

Bütün bunlar gösteriyor ki Meksikalı kendi üzerindeki ve ülkesinin gövdesi üzerindeki yara izinin varlığını duyar. Biraz yayılmış olmakla birlikte, o yaşayan, özgün ve iyileşmez damgadır. Söz ve davranışlarımızla, yabancıların bakışlarıyla her andeşilip kanamaya hazır olan bu açık yarayı örtüp saklamaya çalışırız.

Her ayrılıktan yara izi kalır. Ayrılığın ne zaman ve nasıl olduğuna değinmeden diyeyim ki, her kopuş (ister kendimizle ya da çevremizle, ister geçmişle ya da şimdiyle) bizde bir yalnızlık vurgunu yaratır. Ana baba'dan ayrılık, yurdundan göçmek, tanrıların ölmesi ya da ağırlı vicdan acısı gibi aşırı durumlarda yaşanan yalnızlık duygusu, yetim-öksüzlük duygusuna benzetilmiştir. Her ikisi de kendini sanki suçluluk gibi duyumsatır. Bir ayrılık ilişkisinin kişiye verdiği acılar ve suçluluk duyguları, büyük sürgüne son verecek bir birleşmenin gerekli kurbanları (töre ve umutları) gibi görülebilir. Kavuşup birleşmeyle ayrılık kendi kendini iyileştirir: Suçluluk duygusu yiter ve yara sanki küçülür. İşte bundan dolayı yalnızlık, iyileştirici ve günahattan arındırıcı [bir güç] nitelik kazanır. Yalnız kişi yalnızlığını aşar, bu aşamayı vuslatın [sevgiliyle birleşmenin] kanıtı sayar.

Meksikalı ise yalnızlığının duvarlarını aşamaz, tersine kendini orada tutuklar. Bizim yalnızlığımız Filoktetes'in sürgün adasındaki tutsaklığına benzer. Ondan kurtulmak umuduyla değil de kurtulacağız korkusuyla yaşarız. Yoldaşlarımızın varlığına dayanamayız, hoşgörüyü karşılamayız onları. Kendi içimize giz-

leniriz. Genellikle açığa vurduğumuz coşkularımız dışındaki bu yalnızlık, yaratıcının, ya da kurtarıcının yalnızlığına hiç benzemez. Yakınlıkla çekingenlik, haykırış ile suskunluk, *fiesta* ile uyanıklık arasında gider geliriz. Gerçekte hiçbirine tümünden bırakmayız kendimizi. Aldırmazlıklarımız, boşvermişliklerimiz yaşamı gizleyen ölü maskesidir; yabansı çığlığımız bu maskeyi fırlatır atar gökyüzüne doğru. Maske orada, gü-rültüyle patlar. Sessizce ve yenilgiyle yere iner. Her nedense ve nasılsa, Meksikalı kendini evrene —haya-ta ve ölüme— kapamıştır.

MALİNÇE'NİN OĞULLARI

Yabancı konuklarımızın yabansı ve hatta bazen saldırgan bulduğu kapanıklığımız, biz Meksikalıların «gizemli varlıklar» olduğumuz yolundaki yaygın söylenceye yol açmıştır. Kuşkularımız bizi insanlardan uzak tutar. Davranışlarımızdaki incelik çekici olsa da, aşırı sıkılganlığımızın soğuk, itici etkisi vardır. Yabancılar, zaman zaman kendimizi kaptırdığımız o nedeni bilinmez kavgacılığımızdan, *fiestalarımızın* o sessiz ya da depremi andıran görkeminden ve ölümü kutsayıp ölüye tapınmamızdan tedirgin olurlar. Yabancı konuklar üzerinde bıraktığımız ilk izlenimler, Dogularla ilgili genel izlenimlere benzer. Çinliler, Hintliler ve Araplar da kapalı ve anlaşılmaz kişilerdir. Onlar da eski püskü giysiler içinde, sessiz, devinmesiz (cansız doğa gibi bir tarihi saklarlar. Sarı ya da siyah tenli insanların bir gizemi olduğu gibi Meksikalının da bir anlaşılmazlığı vardır. «Meksikalı» imgesinin nitelikleri gözlemciden gözlemciye değişir. Ama çoğu kez karşıtlıklarla dolu, anlaşılmaz bir imgedir. Güvensizlik duygusu içinde geliştirdiğimiz tepkiler, tıpkı suskunluğumuz gibi, önceden kestirilemeyen türdendir. Şöyle bir bakışımızın derinliklerinde hainlik, bağlılık, aşk ve suç duyguları gizlenebilir. İn-

sanları çekeriz kendimize ama kimsenin bize fazlaca yaklaşmasına izin vermeyiz.

Bizimle ilgili bu izlenimlerin nedenini ve nereden geldiğini anlamak zor değildir. Avrupalılar evrensel tarihin [tarih sürecinin] kıyı-köşesinde kalmış bir ülke olarak görürler Meksika'yı. Bu yüzden Avrupalılar, Meksikalıyı yabansı ve anlaşılmaz bulur. Öte yandan, kendilerinden uzakta, geleneksel yaşam düzenini sürdüren, giyim kuşamı ve sözü sohbetiyle geçmişini anımsatan köylülerimiz de kentlileri büyüler. Hemen her ülkede köylü, toplumun en eski ve gizemli ögesidir. Köylü, kendinden başka herkes için, anlaşılmaz, düşünce ve davranışlarından döndürülmez bir varlıktır; o bir gömü, toprağın koynunda filizlenen tohum, uygarlığın ölü katmanları arasında canlı kalmayı bilmişliğin ta kendisidir.

Kadın da [erkeklerden] kopuk yaşayan ve bundan dolayı, bilmece gibi, bilinemez ve anlaşılabilir varlıktır. Belki de kadının çözümsüz bir sorun olduğunu söylemek daha doğru olabilir. Yabancı bir ırkın ya da toplumun insanları gibi, kadın hem çekici hem iticidir, hem çeker hem iter. Kadın hem bolluk hem de ölüm simgesidir. Hemen her kültürde yaratma/üretme işlevinin tanrıçaları, yok etmenin de tanrıçalarıdır. Kadın, evrenin ve onun derin ve akıl almaz çeşitliliğinin yaşayan simgesidir. O yaşamı mı, yoksa ölümlümü saklar içinde? Neler düşünür kadın? (ya da düşünür mü?) Duygusalıdır, ama duyguları var mıdır, gerçekten? Varsa eğer, bu duygular biz erkeklerinki gibi midir? Kadının anlaşılabilirliğinden ya da görünür aldırılmazlığından öç almak isterken sadist olmaya başlarız. Luis Cernuda'nın söylediği gibi, «İstek, yanıtı olmayan bir sorudur.» Tüm ve yuvarlak çıplaklığına karşın, kadının içinde bekçi gibi hiç uyumayan bir varlık saklıdır sanki :

*Dünyanın yüreğindeki -
Bilinmezliği pekiştiren
Havva ile Afrodite!*

Bütün büyük ozanlar gibi, Rubén Darío da kadını yalnızca bilinenin (ya da bilinmezliğin) konusu olmaktan çok bilinenin kendisi olarak görmüştür. Ama o, bizim asla elde edemeyeceğimiz türden bir bilgi, tüm bilmezliğimizin bir toplamı ve en büyük sorunudur.

Emekçiler de toplumun merkezinden uzakta —ayrı mahalle ve topluluklarda— yaşarlar ama, emekçi sınıfına ilişkin imgelerimizin benzer duygu ve tutkularla yüklü olmaması ilgi çekicidir. Emekçi, eski toplumun ölümünü ve yenisinin doğuşunu simgeler. Çağdaş bir romancı, sağlığı, yıkımı, doğurganlığı ya da ölümü simgeleştiren bir kişilik yaratmak istediği zaman, neden acaba aklına emekçiler gelmez?

Çağdaş dünyanın en acımasız eleştirmenlerinden birisi olarak D.H. Lawrence, zamanımızın bölünmüş insanını, dünyayı bütün olarak görebilen gerçek insana dönüştürebilecek erdemler üzerinde yazmıştır sürekli olarak. Bu erdemleri somutlaştırabilmek için eski ve Avrupalı olmayan ırklardan olan kişilikler ya da «Mellors» adını verdiği av hayvanını yaratır. Lawrence'in İngiltere'deki kömür madenlerinde geçen çocukluğu, belki de, onun işçi kahramanlar üzerinde neden hiç durmadığını açıklayabilir. Onun, burjuvalardan hoşlanmadığı gibi, emekçilerden de hoşlanmadığını biliyoruz. Ama böylesine yürekli bir romancının yapıtlarında, işçinin arka planda bırakılışını nasıl yorumlamalı? Onun bütün roman kahramanları ya bir aydın, ya profesyonel bir devrimci, ya da serüvencidir: Ülkesini, sınıfını ve kökenini yadsıyan yalnız kişi! Kuşkusuz, kahramanın topluma karşı çıkan bir varlık olması,

romantik çağdan kalma bir gelenektir. Oysa emekçi de patronu gibi yeni varlıktır; ikisi de yeni üretim makinesinin öğullarıdır.

Çağdaş emekçi bireysellikten yoksundur. Sınıf olgusu bireyden güçlü olduğu için, yaradılış sırasında emekçi, kişiliğini yitirir. Endüstri emekçisi olurken bireyselliğini yitirmek insanın başına gelebilecek ilk ve en korkunç parçalanmadır. Kapitalizm, insanı da üretim sürecinin bir ögesi düzeyine düşürmekle, işçiyi insanca yaşamdan yoksun bırakır. Üretim sürecindeki herhangi bir araç gibi, emek, yani emekçi insan da satılabilir ve satın alınabilir. Toplumsal durumundan dolayı emekçi insan dünya ile kurduğu insanca ilişkilerini çabucak yitirir. İşlettiği makineler onun kendi malı olmadığı gibi, ürettiği mallar da onun değildir. Çünkü kişisel şeyler üretmez ve üretimin tek bir yönüyle ilgilendiği için, yaratıcı olanların ayırımına varamaz. O bir «işçi»dir. Bu sözcük, belli bir işi göstermez, bir işlevi anlatır. Yani onun emeği bir hekim, mühendis ya da marangozunkinden ayrı olarak, öteki insanların çalışmalarından soyutlanamaz. Onu niteleyen «işçi» soyutlaması —zamanla ölçülen iş— aslında işçi imgesini öteki soyutlamalardan ayırılmaz. Tersine, bu ayrılmazlık onu ötekilere bağımlı kılar. İşte, emekçiye özgün kişiliğini ve anlaşılmazlığını kaybettiren ve onu bir roman kahramanı rolünden yoksun bırakan da, onun saydamlığının nedeni de budur. Bu saydamlık aslında öteki üretim araçlarının saydamlığından hiç de başka değildir.

Çağdaş toplumun karmaşıklığı ve çalışma hayatının gerektirdiği aşırı uzmanlaşma yüzünden işçinin içine düştüğü soyut koşullar öteki toplum kesimlerine de yayılmıştır. Bir «teknikçiler dünyası»nda yaşadığımız söylenmiştir. Ücret düzeyindeki ve yaşam bi-

çimindeki ayrılıklara karşın, teknikçilerin durumu da temelde emekçiye benzer: O da bir ücretlidir ve ne yarattığının gerçek bilincinde değildir. Böylece —çağdaş toplumun ülküsü olan— teknikçiler egemenliği bir araçlar egemenliğine dönüşür. Orada, amaçlar ve yaratıcılar için gerekli araçların yerini artık işlevler almıştır. Böyle bir dizgeler toplumu, nereye gittiğini ya da gideceğini bilmeden, hızla ilerler. Ve de makinenin özgün bir niteliği olarak, aynı sürecin yinelenip durması sonucunda, o güne dek bilinmeyen ilerleme aracı yaratılmış olur. Nereden gelip nereye gittiği bilinmeyen ilerleme için.

Tepeden inme, buyurgan rejimler, baskıyla ve propaganda yoluyla işte bu koşulları yaymaktan ve genelleştirmekten öte bir şey yapmamışlardır. Onların yönetimi altında herkes bu koşullardan bunaldı. Belli anlamda, bu bunaltma süreci, kapitalist düzenin toplumsal ve siyasal kesimlere götürülmesi sürecidir. Parçaların, ayrı ayrı üretildikten sonra, özel işyerlerinde bir araya getirilmesi, kütle üretiminin başlıca özelliğidir. Propaganda, şiddet ve baskı yöntemlerini kullanan buyurgan rejimler aynı araçlardan yararlanır. Propaganda örgütü, küçük paketler ve diziler içinde tek başına eksik gibi görünen bilgi öğelerini yarar durur. Sonra bu parçacıklar bir araya getirilir ve kitlelere «mutlak doğrular» olarak sunulacak olan büyük siyasal kuramlara dönüştürülür. Yönetimde, yıldırma-korkutma tekniğini kullananlar da aynı ilkeye uyarlar. Azınlıklar, sınıflar, katılmayanlar, kuşkucular gibi birbirinden yalıtılmış küçük toplulukların izlenip cezalandırılmasıyla sindirme işine girişirler; sonunda bu yöntem herkese uygulanır. Daha başlangıçta toplumun bazı kesimleri iç çekişme ve düşmanlık tohumlarıyla birbirine düşürülmüş

bulunduğu için öteki kesimlerin ortadan kaldırılmasını umursamazlar, hatta yazgı ortaklarının ceza görmesine yardımcı bile olurlar. Herkes suç ortağı olunca suçluluk duygusu tüm topluma yayılır, cezalandırılmamış kimse kalmayınca da bu yıldırma sürer gider. Cezalandıran da cezalandırılır sonunda. Bunun için, siyasal çarkın tek bir dönüşü yeterlidir. Liderler de içinde olmak üzere kimse bu acıması olmayan diyalektik süreçten kurtulamaz. Yıldırmaçılığın dünyası, tıpkı kitle üretimi gibi, eşyanın yani salt araç ve gereçlerin dünyasıdır. Bu benzerlik ya da özdeşlik çağdaş sindirmeciliğin tarihi geçerliği üzerindeki tartışmalarımızın ne ölçüde anlamsız olduğunu kanıtlar. Eğer ilgimizi çeken şeyler genellikle bilinmez ve anlaşılmaz şeylerse, gereçler hiç de bize ilginç görünen araçlar değildir; çünkü onların bilinmeyen yanları kalmamıştır. Bilinmez bir somun parçası hemen bilinenden ayrılır, kendine özgü bir canlılık kazanır ve böylece bir «şey» olmaktan kurtulur. Onun içinde saklı, bilinmez, dışarı fırlamaya hazır bekler. Bilinmeyi ilgi çekici yapan da budur: Nedir o? Bilinmeyen, bizim dilek ve istemlerimize kolayca boyun eğmeyen bir güçtür! Onun ne zaman dışarı vuracağını, kendini nasıl belli edeceğini asla bilemeyiz. Ama araç ve gereçlerin bilinmeyen gizleri pek kalmamıştır. Ne soru sorarlar, ne de yanıt verirler. Ellerimizin bu basit, sessiz ve saydam uzantıları ancak toplu istemlerimizin izin verdiği ölçüde yaşarlar. Yıpranıp aşınınca onları hiç düşünmeden çöplüğe, toplama kamplarına ve otomobil mezarlığına atarız. Ya da değiş tokuş ederiz onları —dostlarımız ya da düşmanlarımızla— yeni yeni gereçler almak için!

Ussal yeteneklerimiz, bütün öteki kusurlarımıza karşı başkaldırdıkları gibi, yukardaki iş-güç kavra-

mına karşı da direnirler: Emek, eşit zaman aralıklarında yinelenen boş ve kişiliksiz bir çaba değildir. Meksikalı, yavaş, ama özenle çalışır. O ancak bitmiş işlere ve onları oluşturan öğelerden herbirine tutkundur. İçinden gelen bu coşku tarihin ona mirasıdır. Eğer kitle üretimi yapamasaydık lherhaldel yüksek, ama hiç de işe yaramaz bir sanat olan «pire süsleme» dalında birbirimizle yarışırdık. Kuşkusuz, bu yargım, Meksikalının «iyi bir işçi» olamayacağı anlamına gelmez. Aslında Meksikalının değişmesi de zaman sorunudur. Belki de yalnızca gün günden gerçekleşme olasılığı azalan tarihsel bir yön değiştirme olayı, hâlâ çözülmez bir sorun olarak önümüzde duran Meksikalıyı yeni bir soyutlama olmaktan kurtarabilir. İşte o an gelince bütün çelişkilerimiz, bir anda yok edilerek çözümlenecektir. Ama bu arada ben, durumumuzun olağanüstülüğüne değinmek isterim. Bizim halkımız yalnız yabancılar açısından değil kendisi için de sorundur, hem de çözümü olmayan sorun! Meksikalı insan, hem kendine hem öteki Meksikalılara karşı sorundur. Bundan ötürü, ulusumuza özgü nitelikler bütünü kolaylıkla «uşak anlayışına» indirgenebilir. Böyle bir yaklaşım, ister emekçi, isterse orta sınıftan olsun, çağdaş insanın ruh yapısına ve «Efendi psikolojisine» karşıdır.

Yabancılarla ilişkilerimizde gösterdiğimiz kuşku, öykünmeci, alaycı ve görgülü davranışlar, bir gücünün varlığı karşısında, korkudan titreyen, gizlenen kapıkullarının tutum ve davranışlarıdır. Duygusal ilişkilerimizin, kendiliğinden değil de, ancak *fiesta*, içki sofrası ölüm vb. olaylar sırasında ortaya çıkması çok anlamlıdır. Tutsaklar, uşaklar ve baskı altında ezilen halklar sürekli maske taşırlar — gülen ya da asık yüzlü maske. Hayatın büyük anlarında, yani ancak tek

başlarına kaldıkları zaman, oldukları gibi görünecek kadar yüreklenebilirler. Çoğu ilişkilerinde korku ve kuşku egemendir. Bey'den korku, arkadaş ve akranlarından kuşku. Her biri ötekileri gözler. Çünkü herkes hain olabilir. Kendinden kaçmak isteyen uşak duvardan atlamalı, kendinden geçmeli ve durumunu unutmamalı. Ayrıca görgü tanıklarından yoksun kişi yalnız yaşamalı, çünkü ancak kendi yalnızlığında kendisi olabilir, kendisini gerçekleştirebilir.

Bazı tutum ve davranışlarımızla bir beye ya da senyor'a kulluk eden kesimler arasında tartışma götürmez benzerlikler olduğu gözlemi, aşağıdaki kuramsal öncüllerle özetlenebilir: Meksikalının kişiliği, ülkemizdeki toplumsal konumların (kolay değişmeyen koşulların) ürünüdür ve de bu koşulların tarihi olan Meksika Tarihinde her sorunumuzun yanıtı vardır. Kapalı ve kararsız kişilik niteliklerimizin kökleri, sömürge döneminin koşullarına dek uzanmaktadır. Anayasal bir düzen kurmak yolunda sürdürdüğümüz 150 yıllık deneyimin sonunda, halkın yoksulluğunu yeneemediğimize ve yüz kızartıcı toplumsal ayrılıkları gideremediğimize bakarak diyebilirim ki, bağımsız ulus olarak yakın tarihimiz, halkımızdaki yaygın uşaklık eğilimini desteklemiş, güçlendirmiştir. Diyalektik bir kaynak olarak şiddete başvurulması, güçlünün yetkisini kötüye kullanması (ne yazık ki hâlâ bütünüyle önü alınmış ya da arkası kesilmiş davranışlar değildir) ve de, devrim sonrası düş kırıklıklarımızın arka arkaya gelmesinin sonucu olarak, halkın kuşkuculuğunun ve aldırmaçlığının her zamandan çok görünür bir düzeye gelmesi burada yapageldiğim tarihsel açıklamayı noktalamama yetecektir.

Yukarda yaptığım türden yorumların temel eksiği, aslında son derece basit oluşlarından gelir. Ha-

yata karşı tutumumuz —bir roketin hız ve yörünge-
sinin bilinen etmenlerce belirlenmesi gibi— tarih olay-
larıyla koşullanmıyor. Değişme ve belirsizlik toplum-
sal varlığımızın tek değişmezleri olduğu için, hiçbir
zaman bütünüyle kavrayıp anlayamadığımız «bugün-
kü tutumlarımız» da aslında tarih'tir [yani değişmek-
tedirler — Çev.İ. Tarihsel olaylar, sorunlarla yüklü
olan insanlıktan etkilendikleri için, günlük olaylardan
da ayrılırlar, demek istiyorum. Tarih olayları yalnız-
ca başka olayların değil, ama belli sınırlar içinde, bel-
li bir sonucu güden tek bir istemin sonucudur. Tarih
bir araç değildir. Tarihsel olayın çeşitli öğeleri ara-
sındaki ilişkiler —sık sık yinelendiği gibi— karşılıklı-
dır. Bir tarih olayını ötekinden ayıran şey onun ta-
rihsel niteliği (özelliği)'dir: Tarih olayı, kendi başına
var olan ve başka olaya indirgenemeyen birimdir. Bö-
lünemez bir bütündür. Tarih olayı, kendisini oluş-
turan öğelerin toplamından biraz fazla ama kurucu
öğelerine ayrılamayan gerçekliktir. Tarihsel geliş-
meler toplumsal kişiliğimizi açıkladığı kadar toplum-
sal kişiliğimiz de tarihsel olayları açıklar. İkisi aynı-
dır. Öyleyse, salt tarihsel açıklama da yetersizdir...
Ama bu gözlemim, «tarih yanlıştır» anlamına da alın-
mamalıdır, o anlamda söylenmemiştir.

Uşaklık eğilimi ile kendi ulusal davranışlarımız
arasındaki benzerlik sorunu, aşağıdaki ölçüler içinde
de gözlemlenebilir: Meksikalının geleneksel tepkileri,
tek bir sınıfa, azınlığa ya da aşağı durumdaki etnik
kesime özgü değildir. Varlıklı sınıflar da dış dünya-
ya karşı kapanırlar ve, ne zaman açılmak isteseler,
koruyucu kabuğu yırtıp dışarı çıkmak gereğini duyar-
lar. Bu, kendini ortaya koyabilmek için, tarih koşul-
larından yararlanan ve onlardan etkilenen bir tutum
olmakla birlikte, tarih koşullarından daha da ileri gi-

der. Bütün öteki insanlar gibi, Meksikalı insan tarih koşullarını biçimlendirip ona yön vermeye çalışır. Ancak bunları yaparken kendine de biçim vermiş olur.

Ulusal kişiliğimizi baskı ve denetim altında tutsaklanmış halkların kişiliğiyle özdeşleştirmek tam doğru olmasa bile, bu ikisi arasındaki yakın benzerliği görmezlikten gelmek kolay değildir. Biz de çoğu tutsak halklar gibi, aynı anda hem gizlenmeye ve hem de ortaya çıkmaya çalışırız. Şu ayrımla ki: Uşaklar, tutsaklar ve köleler (Kuzey Amerikalı Siyah'lar gibi) somut ve nesnel gerçekliğe karşı savaşır; biz ise, gölge varlıklarla, tarihin parmak izleriyle ya da kendi düşümüzde yarattığımız hortlaklarla uğraşır dururuz. Bu gölgeler ve düşler bize göre gerçektir. Güçlü ve acımasız bir gerçeklik. Çünkü düş gibi olduğu için ona erişilemez, ona dokunulamaz, onunla savaşamaz. Çünkü düşler —dışımızda değil— içimizdedirler. Onlara karşı sürdürdüğümüz varolma savaşımızda, içimizdeki derin varlık korkusu, düşsel düşmanlarımızı gizliden gizliye, ama dirençle bize karşı destekler. Buraya kadar söylediklerime bakarak bugünkü Meksikalının yaşam gerçeğini şu yargıyla özetleyeyim : Meksikalı ne kendisi olmak ister, ne de kendisi olacak kadar yüreklidir.

Çoğu durumlarda bizi korkudan titreten düşler, tarihsel gerçeklerin tortuları ve kalıntılarıdır. Kökleri, Meksika'nın [İspanyollarca] fethine, sömürge ve bağımsızlık dönemlerimize, Birleşik Devletler'le ve Fransa ile yaptığımız savaşlara kadar uzanan gerçekler... Ötekiler dolaylı olarak güncel sorunlarımızı yansıtırken, gizlemeye çalıştıkları gerçek nedenler konusunda bizi yanıltabilirler. Nedenler çoktan ortadan kalktığı halde, sonuçların sürüp gitmesi olağanüstü değil midir? Ya sonuçların nedenleri gizlemesine ne demeli?

Bu tür ilişkilerin dünyasında nedenle sonucu birbirinden ayırmak hiç kolay değil! Gerçekte, nedenler ve sonuçlar yok, yalnızca birbiri içine girmiş ve karışmış türlü tepkiler ve eğilimler var. [Ancak] belli tutumların değişmez süregenliği ve nedenlerden bağımsız bir gerçeklik kazanmış olmaları gerçeği karşısında bunları —tarih kitapları yerine— çağdaş insanın etinde ve kemiginde araştırmak için zorlanıyoruz.

Öyleyse tarih bizi korkutan, titreten düşlerden çoğunun kaynağını gösterebilir ama bizi onlardan kurtaramaz. Onları ancak biz kendimiz karşılayıp göğüsleyebiliriz, ya da, başka bir deyişle, eğer kişiliğimizin bazı özelliklerini görüp betimlersek, onları gerçekten anlama çabamızda tarih bize yardımcı olabilir. Gerçeğin ve varlığımızın bize yönelttiği temel soruları ancak biz —kendimiz— yanıtlayabiliriz. Günlük dilimizde açık seçik anlamı olmayan gizli sözcükler vardır. En kaba ve durgun duygularımızla tepkilerimizi bu tür sözcüklerin büyüleyici güvencesi altında dile getiririz. Bunlar küfür gibi kötü sözcüklerdir. Ve biz onları, kendimizi, bilincimizi yitirdiğimiz anlarda, kolay anlaşılmaz bir biçimde, ancak yüksek sesle söyleriz. Onlar bizim içtenliğimizi ve o andaki duygusal yakınlığımızı da yansıtırlar. Hayatla dolunca yanarlar, çöküntülerimizin boşluğunda hemen sönerler. Çocukların konuşması —şiişel iletişim ve yavaşak sözcüklerde görüldüğü gibi— kutsal bir dildir. Her harf ve hecenin hem aydınlık, hem karanlık iki canı (anlamı) vardır. Parlayınca bizi ele veren, sönünce bizi gizleyen bir lamba! Onlar hiçbir anlama gelmeyen, ama çok şey anlatan sözcüklerdir. Ergen gençler daha büyük görünmek istedikleri zaman, bu tür sözcükleri kullanırlar — kısıklıça bir sesle. Kadınlar da ara sıra başvurur bu tür deyimlere : Kimi zaman öz-

gürlüklerini kanıtlamak, kimi zaman gerçek duygularının doğruluğuna inandırmak için insanları. Anlam yönünden belirsiz ya da kaypak gibi görünmekle birlikte bunlar aslında kötü anlamlı sözcüklerdir. Kan-sızlıktan can çekişenlerin acılı dünyasında, yaşayan, konuşulan, anlaşılın tek dil onlarınkidir. Herkese açık, güçlü bir şiir dili!

Bu dil, her ülkede kendine özgü biçimde konuşulur. Bizdeki konuşulması, kısa, sert ve elektriklenmiş heceleriyle, bıçağın sert bir cismi keserken çıkardığı kıvılcımları anımsatır. Bu tür hecelerle bütün açlık ve doyumsuzluğumuzu, nefret ve sevincimizi, varlığımızın derinliğinde yatıp duran ve durdukça kızışan fırtınalı özelemlerimizi dışa vururuz. Söz, bizim imzamız ve kişisel mührümüzdür. Yabancılar arasında iken birbirimize o sözler yardımıyla, o sözcüklerle ulaşıyoruz — iç dünyamız dilimizin ucuna kadar geldikçe. Bu sözcükleri bilmek, söylemek, bir oyuncak gibi ortaya atıp onlarla oynamak, ya da keskin bir silah gibi kullanmak, Meksikalı olmanın önkoşulu ve kanıtıdır. Kızgınlık, sevinç ve coşku gibi duygular biz Meksikalıları sesimizi yükseltmek yönünde zorladığı zaman, bütün o kaygı dolu gerilimlerimiz tek bir tümcede yoğunlaşır :

«Viva México, hijos de la Chingada!»

Bu, kendine özgü elektrik gücüyle yüklü «savaş narası»dır. Aynı zamanda, içten bir destek ya da karşı çıkma, düşteki düşmana sıkılmış kurşun, gökteki gürlemedir. Bir kez daha, önceki bir benzetmeye dönüyoruz: Bu patlayış gökyüzüne atılan, orada gümbürtüyle patlayan, yıldızlar saçan ve sonra karanlıkta sessizce yok olan bir şölen-şenlik fişegini anımsatır. Ya da, bütün şarkılarımızın sonunda du-

yulan ve aynı çelişik çağrışımları yaptıran bir kükreme; kızgın bir sevinç, öyle yakıp yıkıcı bir savunma ya da omuzlama ki, kendi göğsünü yırtta yırtta kendini tüketir. Ulusal bağımsızlığımızın yıldönümü olan Onbeş Eylül'de bu narayı savurduğumuzda, kendi kendimize yaşa varol diyor, arka çıkıyoruz — ötekiler önünde ve onlara karşı. Peki, kim o «ötekiler»? Onlar, *Çingada*'nın çocuklarıdır: Kötü Meksikalılar, düşmanlarımız ve rakiplerimizdir. Kısaca «ötekiler», bizim gibi olmayanların tümü ve toplamıdır. Ve de ötekiler asla tam olarak tanımlanmamıştır. Onları ancak kendileri gibi belirsiz bir Ana [*Çingadal*]'nın çocukları olarak tanıyabiliyoruz.

Peki, ya *Çingada* [*Chingadal*]? Hepsinden önce bir Ana. Et ve kemikten bir ana değil de mitolojik bir simge. Her yıl On Mayıs'ta kutladığımız *La Llorona* (Cefakâr Meksika Anası) gibi *Chingada* da Meksikalıların analık için kullandığı deyimlerden biri. *Chingada*, ona adını veren eylem kökünde sezdirilen tüm kötülükleri — gerçekten ya da simgesel olarak görüp geçirmiş olan *Ana*'dır. Bu eylemi ve kökünü biraz daha yakından incelemek yararlı olabilir.

Dario Rubio, «İspanyol Amerika'sındaki Dil Karışması» (*Anarquía del Lenguaje en la América Española*) adlı denemesinde, *chingar* sözcüğünün kaynaklarını araştırır ve İspanyolca konuşan Amerikalıların bu sözcüğe verdiği çeşitli anlamların dökümünü yapar. Sözcük belki de Azteklerden geliyor: *Chingaste* (tortu, artık, posa, çöp), *xinachtli* (bahçe tohumu) ya da *xinaxtli* (*Maguey* adlı bitki suyundan yapılmış bir tür içki)'dir. Sözcük ve onun türevleri hemen çoğu Güney Amerika ülkelerinde ve İspanya'nın bazı yörelerinde —alkollü ya da alkolsüz— içki karşılığında kullanılır. Guatemala ve El Salvador'da *chin-*

gaste bardakta kalan *tortu* ya da *telve* anlamına gelir. Oaxaca'da kahve telvesine *chingaditos* derler. Alkolün Meksika'daki adı, *chinguere* ya da *piquete***'dir. Şili, Peru ve Ekvator'da *chingana*, meyhane (içki içilen yer)'dir. İspanya'da *chingar*, çok çok içip kendinden geçmek anlamına gelir**, Küba'da *chinguirito*, «bir tek atılan» içki anlamına kullanılıyormuş.

Chingar'da bir yenilgi, başarısızlık anlamı da saklıdır. Şili ve Arjantin'de bomba patlamayınca *se chinga*; ayrıca, başarısız işyerlerine, yağmura yakalanan ve yapılamayan *fiestaya*, başlanıp tamamlanamayan atılımlara (*se*) *chingan* diyorlar. Kolombia ülkesinde, *chingarse*, düş kırıklığına uğramaktır. *Vestido chingado* yırtılmış giysidir Arjantin'de. Ve hemen her yerde *chingarse*, alay edilmek, fiyaskoya uğramak, onun bunun maskarası olmaktır. Güney Amerika'nın bazı yörelerinde *chingar*, kesmek, rahatsız etmek, alay etmek karşılığında kullanılıyor. Örneklerden görüleceği gibi, sürekli saldırı anlatan bir eylem: Bir hayvanı bağlamak, bir horozu döğüşe zorlamak, kamçı şaklatmak, tehlikeye atılmak, bıktırmak vb. gibi.

Meksika'da, çok sayıda anlamı olan büyüleyici bir sözcük: Ses tonundaki en küçük bir değişiklik, hecelerin biraz ayrı biçimde vurgulanmasıyla, anlamını değiştirir. Duygular kadar anlamda da değişir: Kişi *chingon* ya da *gran chingon* olabilir (piyasada, politikada, suç işlemede ya da kadınlar dünyasında); ya *chingaquedito* (sessiz, kurnaz, sinsî, vb.) ya da bir *chingoncito* olabilir. Ama bütün bu anlam bolluğunda, sözcüğün son anlamı «saldırı»ya çok yakındır.

(*) Lokma, yudum, ısırık, iğne, vb. — Çev.

(**) Türk argosundaki çingar (kavga) çıkarma deyiminin İspanyolcadan gelip gelmediği araştırılmaya değer, sanıyorum. — Çev.

Eylem olarak, «kendinden kurtulup zorla bir başkasına girmek» anlamına gelir. Yaralamak, yırtmak, bedene, ruhlara, eşyaya saldırmak ve yok etmek gibi. Bir şey kırılınca «*se chingo*», birisi düşüncesizce çamları devirince, «*Hizo una chingadera*» (yaptı yapacağım!) deriz.

Bu deyimlerin çoğunda delmek, kırmak ve açmak gibi anlamlar görülüyor. *Chingar* sözcüğü cinsel bir eylemi de hatırlatır, ama onunla özdeş değildir: Bir kadın, istemediği ya da karşı koyduğu halde *chingar* edilebilir; zorla ya da aldatılarak. Bu işi yapan erkek, *chingada*'nın (yani kadının) rızasını almaz hiçbir zaman. Öyleyse, *chingar* bir başkasına karşı şiddet kullanmaktır. Yapılan iş, erkeksi, eylemsi ve acımasızdır: Deler, batırır, keser, yaralar ve kirletir. *Chingada*, yapana acı, utanç ve nefret verici bir doyum sağlar. Yapan kişinin etkin, çekingen ve kapalı olmasına karşılık *chingar* olayının acısını çeken kişi, edilgin ve açıktır; *chingon* ise *machó*'dur (erkek): Yani *chingada*'yı (dişi) açandır. Kadın, dış dünyaya karşı savunmasız, edilgin varlıktır. Aralarındaki şiddete dayalı ilişkiyi erkeğin iktidar gücü, kadının iktidarsızlığı belirler. Sözcüğün bütün anlamlarında şiddet sezildiği gibi, «açık» ve «kapalı» sözcüklerinin diyalektiği de böylece amacına ulaşır.

Yasaklanmış olması, sözcüğün büyüsel gücünü arttırır. Kimse onu uluorta kullanamaz. Aşırı kızgın ve çılgınlığa varan bir cezbe kapılan kişi ancak onu kullanabilir: Büyük *fiestalarda* ve de yalnız erkekler! Bu söz söylenince üç şey birden yapılmış olur: Derin bir sessizlik perdesi yırtılır, alçakgönüllülük bir yana bırakılır ve ikiye bölünme vazgeçilir. Böylece kişiliğimizi, olduğumuz gibi göstermiş oluruz. Dolup taşan duygularımız gibi, yasaklanmış sözcükler de

içimizde çağlayıp durur. Ve sonunda dışarıya vurulduklarında, sert ve kaba bir kükreme; bir küfür ya da savaş çağrısı gibi gelir insana. Roket ya da bıçak gibidirler : Yaralarlar insanı.

İspanyollar da en «güçlü» deyimlerini kötüye kullanırlar, kuşkusuz. Ama Meksikalılara göre çok daha serttirler. İspanyollar tanrıya yönelik ve belden aşağı küfürlerden hoşlanırken, biz eziyet etmede ve acı çektirmede uzmanlaşmışızdır. İspanyol, tanrısına sövüp sayar, çünkü inanır ona. En büyük ozanları bile, İspanyolların bedenden atılan artık maddelerden söz etmeleriyle, bu artıkları kutsal kavram ve değerlerle karıştırmalarıyla çamurda oynayan çocuklara benzer. Barok biçimini ve İspanyol resim sanatındaki o dramı yaratan güç, yalnız bir dargınlık/kızgınlık (dram) duygusu değil, ama karşıtlıklardan (çelişkilerden) duyulan büyük hazdır. Ancak İspanyol insanı, Onan ile Don Juan üzerinde aynı saygın yetkiyle konuşabilir. Meksika düşüncesinde ise gerçekte ülkünün karşıtlığını simgeleyen ikilemi bulamayız. Yiğit gizemcilerle üçkâğıtçı masal kahramanları arasındaki zıtlık; ölüm törenindeki gibi ciddi ve düşünceli Quevedo'nun gereğinde ana avrat sövecek denli küfürbaz olabilmesi İspanyol ruhuna özgüdür. Meksika'da ise başka türden bir açık-kapalı ikilemi vardır. *Chingar*, kapalının (erkeğin) ve güçlünün açığa (kadına) karşı yengisidir.

Çeşitli anlamlarını hep birden gözler önüne serdiğimizde görürüz ki bu *chingar* sözcüğü, yaşamımızın büyük bir bölümünü tanımladığı gibi, dost ve hemşerilerimizle ilişkilerimizi de etkilemektedir. Meksikalı için hayatta iki olanak var : Ya *chingar* çıkartarak başkalarını ezecek; ya da başkalarının açtığı *chingar*lara boyun eğecek. Toplum yaşamının böylesine kazanıla-

cak ya da yitirilecek bir savaş olarak kavramlaştırılması, toplumu «güçlüler» ve «güçsüzler» olarak ikiye böler. Güçlü ve kural tanımayan *chingarlar* ateşli yandaşlar arasında bulurlar kendilerini. Özellikle politikacılarda (kamu işlerinin profesyonellerinde) gözlemlenen iktidara kölelik tutkusu, bu durumun en acı sonuçlarından biridir. İnsanlarımızın, ilkeler yerine, kişilere bağlanmaları, aynı ölçüde küçültücü olan başka bir sorundur. Politikacılarımız çoğu kez kamu hizmetiyle özel çıkarlarını birbirine karıştırır. Ama bu çok önemli de sayılmaz. Varlıklı ve hükümet çevrelerinde etkili olan politikacılarımız, özel tayfalarını besleyecek gücü bulurlar kendilerinde. Halkımız bu çeşit yandaşlara ve «hayranlara» son derece uygun düşen bir ad takmıştır: «*Lambiscon*»lar (çanaklı «yalayıcılar» demektir; *lamer*, «yalamak» eyleminden gelir.

Kafese konulmuş yırtıcı yaban kedisi gibi tehlikeli, kızgın ve oyunbaz olan *chingar* eylemi, dünyamızı tropikler ormanına çeviren deyimleri anlatmada kullanılır: Ticarete *kaplanlar*, okul ve orduda *kartallar*, dostluk çevremizde *aslanlar* vardır. Rüşvet bir «lokma» ya da «yem»dir. Bürokratlar, «kemik» (yani devlet kadrolarını) kemirirler. Kimsenin kimseye açılmadığı ve boyun eğmediği, şiddet ve kuşkunun tüm ilişkilere egemen olduğu *chingon* (bıçkın)lar dünyasında, düşüncelerin ve başarının değeri ne olabilir ki? Değerli olan kişisel yönden güçlü olmak, gücünü ve erkekliliğini ötekilere zorla kabul ettirmektir.

Sözcüğün daha sınırlı ve özel bir anlamı da vardır. «*Vete ala chingada*»* diyerek kızdığımız kişiyi uzakça bir yere göndeririz. Uzakta belirsiz bir ülke:

(*) Türkçedeki «Cehennemine dibine kadar yolun var» deyiminden biraz daha ağır ve sert. — Çev.

Yıkık dökük şeylerin ülkesi. Büyük, boş, renksiz, yeri yurdu bilinmeyen ülke... Bu ülke bize Çin'i anımsattır. Yalnızca Çin'le Çin-gar heceleri arasındaki ses benzerliğinden değil de, Çin ülkesi büyük ve uzak olduğu için. Çok kullanıldığı, karşıt ve çatışmalı anlamlarla yüklü olduğu, kızgın dil ve dişler arasındaki sürtüşmeden ezildiği için, *chingada* sözcüğü, boşalmakta, anlamsal içeriğini yitirmekte ve piyasadan çekilmektedir. Bir şey söylemeyen içi boş bir sözcük olmuştur bugün artık : Hiçliğin ta kendisi!

Chingan ormanındaki bu uzun yolculuktan sonra soruyu yanıtlayabiliriz : «*Chingada nedir?*» *Chingada*, zorla açılmış, saldırıya uğramış, işgal edilmiş *Ana*'dır. Öyleyse, *hijo de la Chingada*, kaba gücün, kaçırma ve kandırmanın çocuğudur. Bu deyim, İspanyolcadaki *hijo de puta* (orospu çocuğu) ile karşılaştırırsak, aradaki ayrımı kolayca görebiliriz : İspanyol için onursuzluk, kendini gönüllü olarak teslim eden kadının (orospu) çocuğu olmaktır; Meksikalıya göreyse, saldırının ürünü olmak en büyük onursuzluktur.

İspanyolların onur —ya da onursuzluk— anlayışı, Manuel Cahrara'ya göre, tarihsel-dinsel bir «ilk-günah» inancını yansıtır. Oysa biz Meksikalılarda onur; ahlak değerlerini ve destansı öyküleri aşan, derin ve soylu bir şeydir. Gerçekte, kendi istemiyle kendini veren, bir erkek tarafından zorlanarak açılan her kadın *chingada*'dır. Öyleyse biz hepimiz [bütün insanlar] bir kadından doğma olduğumuz gerçeği karşısında, *hijos de la chingada*, yani Havva Ana'nın çocuklarıyız. Meksikalının bu konudaki özelliği, yaptığı ayırımdan ileri geliyor. Öyle sanıyorum ki, *Ana*'yı şiddetle aşağı görürken, *Baba*'yı aynı şiddetle yüceltmek Meksikalıya özgü ve başka bir örneği var olmayan bir tutumdur. Bir kadın dostum bu ayrımı görmeme yar-

dım etti. Kadınlarımız bu ayırmadaki tuhaflığın daha çok bilincindeler doğal olarak, kapalının ve saldırganlığın simgesi olan Baba'ya karşı duyulan bu hayranlık, üstünlüğümüzü göstermek istediğimiz zaman kullandığımız, «Ben senin babanı» deyiminde kendini belli eder*. Öyleyse, ulusal kaygı ve tedirginliğimizin sırrını kaynaklarda aramak gerekiyor. Bu gerçeğin anlamı araştırılmaya değer doğrusu.

Yalnızız. Kaygılarımızın kaynağı olan yalnızlığımız, anamızın koruyuculuğundan yoksun bırakıldığımız ve şu yabancı ve düşman dünyaya düştüğümüz günden başlar. Evet, düştük. Bu düşüş —ya da onun bilgisi ve bilinci— bize suçluluk duygusu veriyor. Neyin suçluluğu? Adı konmamış bir suç: Doğmuş olmak! Bu tür duygular bütün insanlarda ortaktır, sadece Meksika'ya özgü değildir. Öyleyse, daha önce ve çok kez yapılmış olan bir tanımlı yenilemek gerekmez. Ancak insanoglu'nun evrensel varlık koşullarını aydınlatan duygulara ve öğelere bakmamız gerekebilir.

Hemen bütün uygarlıklarda İdinlerdel dışı tanrıçaları tahtından indiren Tanrı Baba, aynı zamanda itici ve çekici olan güçlü bir kişilik kazanır. Bir yanda Baba —Yehovah, yaratıcı Tanrı, ya da Zeus, evrenin yöneticisi isterse tanrıların kralı olsun— hayatın kaynağı olan üretici gücü kendi varlığında toplamaktadır. O, ilkelerin ilkidir, her şeyi veren ve her şeyin döneceği *Birlik* ilkesi. Öte yandan, yıldırımın ve gökten inen kırbacın da efendisi odur; koşula boyun eğmeyen mutlak hükümdar, hayatı yutan, ama gene de doymayan dev! Kızgın Yehovah, öfke Tanrısı Satürn (Zühal), ya da Zeus; Kadın [ırz-iffet] düş-

(*) Türkçede kendi oğlumuz olmayanları, «Oğlum» diye çağırışımızdaki küçültücü, üstünlük anlatımı, gibi. — Çev.

manlığı gibi özellikler, Meksikalının erkek gücü anlayışıyla özdeşleşir. *Macho* (erkek), *Gran chingon*'dur (koca bıçkın). Erkeğin, saldırganlığı, duygusuzluğu ve vurulmazlığı tek bir «*iktidar*» sözcüğünde özetlenebilir. İktidar, düzen tanımayan bir güçtür; yüreği ve yörüngesi olmayan paşa gönlü nasıl çekerse öyle davranan güç!

Ne yapacağı önceden bilinmezlik *Macho*'nun kişiliğine yeni bir boyut ekler. O bir şakacı ve mizahçıdır. Bireysel ve kocaman fıkraları hep anlamsızlıkla biter. Arkadaşının baş ağrısını, silahını boşaltarak geçiren erkeğin öyküsünü herkes bilir. Doğru olsun olmasın, anlamsızlık mantığının yaşam sorunlarına nasıl uygulanabileceği bu öyküde gösterilmektedir. *Macho*, şaşkınlık, korku ve yıkıma yol açan, ama önceden kestirilemeyen eylemlerde (*chingadera*) bulunur. Erkek dünyayı açarken onu keserek yırtar ve bu şiddet eylemi büyük ama sinsi bir kahkahaya yol açar. Ve bu kendi içinde, adaletli bir davranıştır; çünkü, her şey toza dumana, hiçliğe indirgenerek dünyanın çıkan çivisi böylece yeniden yerine çakılmış olur. *Macho*'nun mizah tutkusu faslında bir oç alma göstergesidir.

Ruhbilimcilere sorsak derler ki, haksızlığa karşı başkaldırma, *Macho*'nun özelliği, kişiliğinin temelidir. Silah kullanma ya da silahın kötüye kullanılması gibi homoseksüel bazı eğilimlerin algılanması da güç değildir. Tabanca, bilindiği gibi, hayat yerine ölüm kusan, yalnız erkek örgütlerine bağlılığı anlatan bir erkeklik (*phallic*) simgesidir. Bu eğilimlerin kaynağı ne olursa olsun, *Macho*'nun asıl özelliği —iktidar— yaralamak, aşağılamak ve ortadan kaldırmak gücüyle kendini kanıtlar. Bu yüzden onun kendi öz çocuklarını bile umursamaz davranması kadar doğal bir

şey olamaz. Onun babası, ülkenin kurucusu değildir; *Patria Potestos'u* uygulayan hükümdar da değil. O halkın egemeni, kralı; bir oymak beyi de değildir. Dış dünya ile uzlaşmamış, ilişki bile kurmamış, kendi iktidarı içinde yalıtlanmış bir güç. Erkek, kendini ve dokunduğu her şeyi yıkan bir yalnızlık ve iletişimsizliktir. O bizim dünyamızın insanı değildir. Bizim hemşerimiz olmadığı gibi mahallemizde de oturmuyor. Uzaklardan, ta uzaklardan gelmiş. O bir yabancıdır. *Macho* ile İspanyol fatihi arasındaki benzerliği lözdeşliğil görmemek, görüp de yadsımak olanaksızdır. Gerçek olmaktan çok mitolojik olmakla birlikte, Meksika halkının iktidardaki insanla ilgili imgesinin modeli (özeti) budur; siyasal liderler, derebeyleri, toprak ağaları, politikacılar, generaller, endüstri önderleri... Bunların hepsi birer *macho* (erkek) ve *chingon'dur* (bıçkın).

Macho'nun bir destanı ya da kutsal karşılığı yoktur. *Hidalgo* —ki Cumhuriyet'in saçma sapan tören dilinde ondan «Babavatanın Babası» diye söz edilir— kendini savunmaktan yoksun yaşıdır. Çevresinde saygı ya da kıskançlık uyandıracak kadar güçlü bir baba olmaktan çok, güç karşısındaki güçsüzlüğümüzün (umarsızlığımızın) simgesidir o. Meksikalıların sü-rüyle aziz patronu arasında, erkek tanrılara benzeyen tek bir Aziz yoktur. Son olarak Meksika'da «Teslis» kavramındaki *Tanrı Baba* özel bir saygınlık simgesi olmamıştır. Çok, çok, soluk bir imgedir. Oysa, Tanrı Oğlu İsa'ya büyük bağlılık vardır, daha genç bir Tanrı olarak, tek kurtarıcı olarak... Köy kiliselerinde İsa'nın pek çok simgesi bulunur —çarmıha gerilmiş ya da çivi ve yaralarla bereli durumda— bu heykelciklerde, İspanyol gerçekçiliği yerlilerin trajik simgeciligiyle iyice karışmıştır. Bir açıdan bu yaralar, yeniden

dirilmenin bedeli ya da çiçeklerdir. Öte yandan, yaşamın, üzgün yüzlü bir ölüm maskesi olduğunu savunan inançların yinelemesidir.

Oğul-Tanrı'ya gösterilen inancın ve güvencin sıcağı, İspanyol öncesi dinlerde açıklanabilir gibi görünür ilk bakışta. İspanyollar [Meksika'ya ilk] vardıklarında hemen bütün erkek tanrılarımız birer oğul-tanrı idiler: Yeni biten mısırların tanrısı olan *Xipe* ve «Güneyin Savaşçısı» olarak bilinen *Huitzilopochtli* gibi. Hepsi öyle idi, yağmur-tanrı *Tlaloc* dışında. *Tlaloc* aynı anda hem çocuk hem de yaşlı olabilen daha eski bir tanrıydı. Tanrı *Huitzilopochtli*'ye ilişkin doğum öyküsünün, birçok yönden, İsa'ya benzediğini anımsatmak belki de yararlı olabilir: O da —İsa gibi— beden (cinsiyet) ilişkisi olmadan ana rahmine düşmüştü. Tanrı'nın aracısı yine bir kuştı (yer-tanrıçası *Coatlicue*'nün kucasına tüy bırakan bir kuş); bebek *Huitzilopochtli* de, Herod adlı mitolojik bir simgenin öfkésinden kaçmak durumunda kalmıştı. Ne var ki, bu tür benzetmelere dayanarak İsa'ya olan bağlılığımızı açıklamak ne kadar yanlış ise; İsa'ya olan bağlılığımızı, oğul-tanrı inancının günümüze dek yaşamasıyla açıklamak da o denli yanlış olur. Meksikalı, onuru kırılmış, yarası kanayan İsa'ya tapar. Askerlerin dövdüğü ve yargıçların ceza verdiği İsa'yı kutsar, çünkü onda kendi kişiliğinin imgesini görür. Bu imge, *Cuauhtémoc*'u anımsatıyor. *Cortés*'in tahtından indirdiği, önce işkence ettiği, sonra öldürdüğü genç Aztek İmparatoru *Cuauhtémoc*!

Cuauhtémoc, «Düşen Kartal» demektir. Bu hükümdar, *México-Tenochtitlán* kuşatmasının başlarında —tanrıları, müttefikleri ve geleneksel yöneticileri Meksika'yı kendi yazgısına bırakıp kaçtığı dönemde— iktidara gelmişti. Onun bir kadınla ilişkisi de masal-

lardaki genç kahraman kişiliğine uygundur. Bu genç hükümdar, öyküdeki tanrıçanın hem oğlu hem de sevgilisi durumundaki kahramandı. Lopez Velarde'nin yazdığına göre, nerdeyse «İmparatoriçe'nin yuvarlak göğüslerinden ayrılıp» Cortés'le buluşmaya (savaş) —yani, kurban edilmeye— giden Cuauhtémoc buydu. O aynı zamanda savaşçı ve çocuktur. Öykü, onun ölümüyle bitmez. Kahraman şehit, yeniden dirileceği günü beklemektedir — [Hz. İsa gibi]. Meksikalıların çoğu İmparator Cuauhtémoc'u ülkenin «genç dedesi» olarak görürler. Onun mezarı halkımızın beşiği olmuştur. Bu, mitolojinin diyalektikidir ve de Cuauhtémoc —tarihsel bir kişi olmaktan çok— bir söylencedir. İşte tam burada, tarihimizi gerçekten şiirleştiren bir durumla karşılaşırız. Cuauhtémoc'un mezarının nerede olduğu bilinmiyor. Bu sırrı bulmak Meksika'nın tutkusu olmuştur. Mezarı bulsak, kaynağa dönmüş, atalarımızla yeniden buluşup birleşmiş, yalnızlığımızdan kurtulmuş olacağız. Ama olmuyor işte, bulamıyoruz!

Hıristiyan dinindeki tanrılar üçlüsünün üçüncü kişisi olan Ana'yı sordüğümüzde, iki ayrı yanıt alıyoruz. Herkes bilir ki Meksika Katolikliği'nin dayanağı Guadalupe Bakiresi'dir. Guadalupe yerli bir kız oğlan kızdır — her şeyden önce. İkincisi, Guadalupe'nin Juan Diago'ya ilk görüldüğü yöre, tepelik bir yerdi. Ve de, Azteklerin verimlilik tanrıçası olan «Anamız» Tonantzin'e adanmış olan tapınağın kalıntıları aynı tepenin altında bulunuyordu. Fetih olayı, biliyoruz ki, iki erkek tanrıya duyulan inancın doruğunda bulunduğu bir sırada yer aldı. Bunlardan birincisi tanrı Quetzalcoatl (kendini adayın), ikincisi Huitzilopochtli (genç savaşçı-tanrı) idi. Erkek tanrıların İspanyol ilerlemesi karşısında yenilgisi —ki, atalarımı-

zın dünyasında bu tür yenilgiler, bir inanç çağının sona erip ötekinin ortaya çıkışı anlamında yorumlanmıştır— inananların eski kadın tanrılara dönmesine, onları arayıp çevrelerinde toplanmasına yol açmıştır. Ana karnına dönüş —ruhbilimcilerin çok iyi bildiği bir olgu olduğu kadar— Bakire inancının hızla yaygınlık ve saygınlık kazanmasının nedenlerini açıklayabilir. Atalarımızın tanrıçaları, gökteki (kozmetik) dönelere, bitkisel süreçlere ve tarımcı törenleriyle ilişkili olduklarına inanılan doğurganlık ve verimlilik tanrıçalarıydı. Katolik bakire [Meryem] de bir Ana'dır. Bazı yerliler ona hâlâ Guadalupe Tonantzin derler. Fakat bu Tanrı'nın asıl görevi verim-üretim değil, bahtsız olanı korumak, kendisine sığınmak isteyeneye kucak açmaktır. Durum değişmişti. Yakaranlar, bol ürün istemek yerine, tanrıdan, yumuşak bir Ana kucacı bekliyorlardı. Meksikalının Bakiresi, yoksulun avunması, güçsüzün kalkması, ezilmişin yardımcı oldu. Kısaca o, yetim/öksüzlerin anasıdır. Doğan herkes er-geç anasından ayrılmak zorunda kaldığı için öksüzdür. Fakat yetimlik duygusu, Meksika yerlileriyle, yoksulları açısından özellikle doğru ve geçerlidir. Bakire [Tanrı] inancı, yalnızca insanlığın genel eğilimini değil; hem madde hem de ruhlar dünyasındaki tarihsel durumunu gösteriyor. Evrensel Ana-Bakire de yoksun kalan öksüzle, bilinmez ve yenilmez güç (yabancı) arasında bir aracı, habercidir.

Bakire Ana Guadalupe'ye karşılık *Chingada*, saldırıya uğramış ırzına geçilmiş anadır. Bakire Guadalupe ve *Chingada* temiz tanrıçalardır. Amaterasu ve Afrodit'in kösnüllüğü, Artemis ve Astarte'nin acımasızlığı, Circe'nin büyücülüğü ve Kali'nin kan emme tutkusu gibi büyük ve ünlü tanrıçalarda görülen kötü huylar onlarda görülmez. Guadalupe açıklığın,

içtenliğin ve anlayışlılığın ta kendisidir: Acıyı paylaşır, susturur, gözyaşını dindirir ve tutkuları yatıştırır. *Chingada* daha da edilgendir. Ancak onun edilgenliği küçük düşürücü, aşağılatıcı düzeydedir. O, şiddete, saldırıya karşı koymayan, bir kemik, kan ve et yığındır. Onun hastalığı (kötülüğü) —daha önce de değindiğim gibi— cinsiyetinden ileri gelir. Dış dünyaya açık olan edilginlik kişiliğini yitirmesine yol açar. O bir *chingada* olur. Adını da yitirir: Hiç kimse olur, hiçliğe gömülür; o, hiçliktir. Ama bütün bu süreç boyunca, dişilik durumunun aşağılayıcı ruhu ve anlamı (simgesi) olarak kalır.

Eğer *chingada*, saldırıya uğramış ana ise, onu tarihsel bakımdan fetihle ve fatihlerin giriştiği ve yerli kadınların tenlerinde yaşadığı o saldırıyla ilişkili görmek yanlış olmaz. İşte bu saldırının tarihsel simgesi Cortés'in metresi olan Dona Malinche'dir. Dona Malinche'nin kendi isteğiyle ya da rızasıyla kendisini Cortés'e verdiği doğrudur. Ne ki, hizmeti bitince, Cortés onu unutup gitmiştir. Dona Marina* böylece İspanyollara hayran kalan, saldırıya uğrayan ya da iğfal edilen yerli kadındır. Nasıl erkek çocuk, babasının ardından gidip oğlunu ortada bırakan anayı bağışlamazsa, Meksika halkı da La Malinche tarafından ortada bırakılmasını hiçbir zaman unutmamıştır. Kapanlı, edilgin ve aldırılmaz halkımız açısından La Malinche ile *chingada* özdeştir. Böylece, Cuauhtémoc ile Dona Marina, birbirini bütünleyen iki zıt kişi olurlar. Öyleyse, «Sanatın en yüce doruğundaki tek yığit» olarak gördüğümüz genç imparator'a [Cuauhtémoc] beslenen saygılı güvenle, La Malinche'ye savrulan küfürlerin anlaşılmaz bir yanı kalmaz. Öyle ki, son zamanlarda, yabancıların etkisiyle soysuzla-

(*) İspanyolların *La Malinche*'ye verdiği ad. — Çev.

şanlara gazetelerce takılan «*Malinchista*» gibi aşağılayıcı sıfatın neden dolayı bu kadar çabuk yaygınlaştığı da kolayca açıklanabilir. *Malinchista*'lar Meksika'yı dışa açmak isteyenlerdir. Yani *Chingada*'nın ta kendisi olan «La Malinche'nin Oğulları». Açıkla kapalı arasındaki karşıtlığı burada yeniden görüyoruz.

«*Viva México, hijos de la chingada!*» diye haykırdığımız zaman, dünyaya ve tarihe kapalı olarak yaşamak dileğimizi anlatmış oluyoruz. Bu çığlıkla, kökümüzü suçlamış, meleziğimizi yadsımış oluyoruz. Meksikalının duygusunda, düşününde ve dünyasında yaşayan Cortés ile La Malinche, yalnızca tarihsel kişiler olmaktan öte bir anlam taşırlar : Onlar bizim bugüne değin çözümleyemediğimiz, içimizdeki gizli çatışmanın simgeleridir. La Malinche'ye —ressam José Clemente Orozco'nun Ulusal Hazırlık Okulu duvarında «Meksikalı Havva» olarak çizdiği *Chingada*'ya— küfürü basınca, Meksikalı İtarihle ilişkisini koparır, köklerini yadsır, dünyadan uzaklaşıp kendi yalnızlığını yaşamaya başlar.

Bugünkü Meksikalı, «İspanyol» olanı «yerli» olandan ayırması güç gibi görünen bütün gelenekleri (davranışları, tutumları ve eğilimleri) tümüyle aşağı görür. Bu yüzden, bizim Cortés'den geldiğimizi önerenlerin yaptığı, kendileri bile «saf-beyaz» olmayan bazı aşırı kişilerin savunduğu babasoyculuktur. Gerçek yerliler hiç aldırmamakla birlikte, bağınaz *Criollo* ve *Mestizo*'ların desteklediği yerel propaganda için de aynı şey söylenebilir. Meksikalı, yerli ya da İspanyol, onların soyundan gelen biri olmak istemez. Aslında onları tümüyle yadsır. Kendisinin melezi olduğunu da kabul etmez. Olsa olsa o bir soyutlamadır, insandır. Hiçliğin oğludur, kendi kendisinin başlangıcıdır.

Bu tutum, zaman zaman, geçmişin izlerini silme-ye çalışan bir istemin çizdiği tarih yürüngemizde olduğu kadar, günlük yaşamımızda da kendini belli eder. Bizimki kadar canlı —güçlü gelenekleri soyu sopu ve destanlarıyla— engin bir tarihe sahip olan bir ülkenin kendi varlığını, kök ve kaynaklarının karşıtı olarak kavramlaştırması doğrusu şaşırtıcıdır.

Haykırışımız bizi olduğumuz gibi, çırılçıplak koyar ortaya ve saklamaya çalıştığımız yarayı açığa vurur. Ama anadan ayrılmamızın, anayı yadsımamızın nedenlerini açıklamaz — böyle bir ayrılığın gerçek olduğunu kabul ettiğimiz zamanlarda bile. Daha gerçekçi ve ayrıntılı araştırmalara girişmek yerine burada bir açıklama öneriyorum: Geçen yüzyılın yarısındaki yenileşme girişimi, Meksika'nın geçmişinden ve geleneğinden kopma girişimi olmuştur. Bu, Meksika'yı kendinden koparmıştır. Eğer bağımsızlık eylemi bizi İspanya'dan koparmışsa, yenileşme girişimi, bir tarih denemesi olarak, kendini sürdürme olanağından yoksun bırakmıştır bizi. Juarez ve arkadaşları, ülküsü yeni İspanya ya da Cortés öncesi yerli kültürlerden ayrı olan bir devlet kurdular. Bu devlet, evrensel, ama soyut bir insan kavramı attı ortaya : Meksika Cumhuriyeti toplumu, *criollo*, yerli ve *mestizo*'lardan değil, yalnızca İnsanlar'dan oluşur — Yalnızca *insanlar*'dan. Yenilik, anadan koparmıştır bizi. Gerçekten özerk olan —ya da olmaya çalışan— her varlık ailesiyle ve geçmişiyle olan bağlarını kopardı için, bu kopma da gerekli ve kaçınılmazdı. Ama, yara yeri hâlâ tazedir ve kanıyor. Bu yüzden, siyasal atılımlarımızda ve kişisel çatışmalarımızda hâlâ bir öksüzlük duygusu içinde olduğumuz sezilir. Koca Meksika yalnızdır, bütün oğulları gibi...

Öyleyse, Meksika ile Meksikalının ortak öyküsü

bir kopma ve yadsıma olarak özetlenebilir. Aynı zamanda, sürülmüşlük ve garibanlık duygusundan kurtulmaya çabalayan bir arayış... Tarihsel ve kişisel yalnızlığın bilincinde olmak demektir — Meksikalılık. Duygu ve çatışmalarımızın kaynağı konusunda bize hiçbir ipucu vermeyen tarih hiç olmazsa kopmanın nasıl başladığını ve bu yalnızlıktan nasıl kurtulmaya çabaladığımızı göstermekte bize yardımcı olabilir mi?

MEKSİKA'NIN FETHİ VE SÖMÜRGELEŞMESİ

Meksikalılarla bir süre birlikte olmak, Batılı bir görünüş altında eski inanç ve törelerimizin hâlâ ne denli canlı kaldığını görmeye yeter. Cansız doğa gibi durup duran bu kalıntılar Cortés öncesi kültürlerin günümüze eriştiğine tanıklık eder. Tarihçilerin ve arkeologların araştırmalarına göre, bugünkü Meksika topraklarında eskiden beri yaşamış halklar, hiç de öyle, «ilkel» ya da «barbar» deyip yabana atılacak türden toplumlar değildi. Bizi korkudan titretseler de, beğenimizden büyüleseler de, şu tarih gerçeğini kabul etmek zorundayız ki, İspanyol öncüleri, kusursuz ve ileri bir uygarlıkla karşılaşmışlardı Meksika'da.

Sonradan «Yeni İspanya» olarak anılacak olan Orta-Amerika, bugünkü Meksika'nın merkez ve güney bölgeleriyle Merkezi Amerika'nın bir kesimini kapsıyordu. Kuzeydeki çöllerle tarıma henüz açılmamış ovalar arasında «Çiçimeka» adıyla bilinen göçebeler dolaşırdı. Çiçimeka, yaylada yerleşmiş rençberlerin barbar göçebelere taktığı, ulus ayrımı gütmeyen budun adıdır. Göçebelerle tarımcı yerleşmeler arasındaki toprak sınırları kesin olarak çizilmemişti. Orta-Amerika'nın fethinden hemen önceki yüzyıllar ku-

zeyde yaşayan *Náhuatl* soyundan gelme avcı-toplayıcı akıncılarla yerleşik rençberler arasındaki sürekli çatışmalarla geçmiştir. Meksika Vadisi'ne kuzeyden gelen en son akıncı dalgası Azteklerdi. Kendilerinden önceki akıncıların yorup yıprattığı yerel kültürleri besleyen kaynaklarla ilişki kuran Aztekler, eskinin kalıntıları üzerine, Arnold Toynbee'nin sonradan «Everen İmparatorluğu» (ya da Dünya Devleti) adını vereceği türden bir birlik kurmuşlardır. İşte bu birlikteki çözülme eğilimlerini yeni bir birleştirici güçle önlemeye çalışan İspanyol öncüleri Azteklerin yönetim görevini üstlenmekten öte bir iş yapmış sayılmazlar.

Cortés tarih sahnesinde görüldüğü zaman, kültürel yönden birbirine benzeyen birçok kent vardı Meksika'da. Yerleşme merkezlerinin çokluğu ve onları birbirine düşüren yarışma ilişkileri gösteriyor ki: Orta-Amerika da, tıpkı Akdeniz çevresindeki öteki eski uygarlıklar gibi, herbiri kendi gelenegini izleyip sürdüren halklar, uluslar ve kültürler mozaiginden oluşuyordu. Mezoamerika (tıpkı Mezopotamya gibi) kendi başına bir tarih dünyası (uygarlık beşiği) idi.

Kentsel kültür merkezlerinin birörnekligi ayrıca şunu da belgeliyor ki, her kültürün ilkel özgünlüğü, fetihten kısa bir süre önce azalmaya yüz tutmuş; onun yerini, benzer dinsel ve politik yapılar (kurum ve ilişkiler) almaya başlamıştı. Merkez yayla ve güney yörelerindeki kütür kaynakları daha yüzyıllar öncesinden küllenmiş, kurumuş bulunuyordu. Sonraki kuşaklar yerel kültür kalıntılarını birbirine katıp yoğurdular, ufak tefek ayırımlarla, tüm için geçerli tek düze bir bireşime vardılar.

Tarih benzetmelerine yöneltilen sert eleştirileri haklı bulmakla birlikte aynı şeyi yapmaktan yine

de kendimi alamıyorum : Onaltıncı yüzyılın başlarındaki Mezoamerika, Roma'nın güçlenmeye başladığı dönemin Yunan (Helen) dünyasına benziyordu. Birkaç büyük yeni devletin kurulmuş olması ve de Yunanistan'la Ege adalarında bir dizi bağımsız kentin varlığını sürdürmesi tekdüzeliği yadsımaktan çok daha önceki kültürel tekdüzeliğin yaygınlığını gösterir : Selekiler, Ptolemaioslar ve Makedonyalılar gibi birçok küçük ve kısa ömürlü devletin varlık nedeni, toplumsal ya da kültürel yönden ayrılıkları değil, fakat *benzerliklerinden doğan anlaşmazlıkların*, uzlaşmayı güçleştirecek ölçüde onları bölmüş olmasıydı. Aynı şey Mezoamerika toplumları için de söylenebilir. Her iki dünyada da ayrı kültürel gelenekler birbirine karşı karşıya sonunda bir bütünü oluşturdular. Kültürel yönden ayrılıklarına karşılık onları birbirine düşüren anlaşmazlıkların çoğu aynı kalmıştır.

Helen dünyasındaki birlik Doğu kültürlerini özümseyen Yunan kültürünün egemenliği altında sağlanmıştı. Mezoamerika'da bağlayıcı, birleştirici ögenin hangisi olduğunu söylemek ise o kadar kolay değildir. Varsayım değeri taşıyan görüşe göre, antik dünyada Yunan kültürünün oynadığı rolü, Mezoamerika'nın *Tula* ve *Teotihuacán* bölgelerinde gelişen büyük «Toltec» kültürü almıştı. Merkez Yayla kültürlerinin güney yöreleri üzerinde ve özellikle İkinci Maya İmparatorluğu üzerindeki etkileri bu varsayımı destekler niteliktedir. Teotihuacán kalıntılarında hiçbir Maya etkisi bulunmamasına karşın, Çiçen-Itzá hiç kuşkusuz bir «Toltec» kentiydi. Eldeki tarih verileri Merkezi Meksika'ya ait kültürel biçim ve değerlerin belli bir dönem için tüm bölgeye egemen olduğunu gösteriyor.

Mezoamerika, kültürel özelliklerini ülkenin dört

bir köşesindeki ortak öğelerden alan tarım bölgesidir. Mısır tahılına dayalı tarım, tören takvimi ve törensel bir top oyunu; insanların kurban edilmesi, güneş ve bitkisel hayat üzerine kurulu söylenceler, Mezoamerika'nın ortak kültür öğeleri arasında sayılabilir. Bütün bu öğelerin önce güneyde yaratıldığı, sonra kuzeyli göçmenlerce alınıp kuzeye götürüldüğü ve yayıldığı ileri sürülmüştür. Eğer bu sav doğru olsaydı, Mezoamerika kültürünün, kuzeyli göçebelerin güneyden alıp geliştirdiği ve bütünleştirdiği salt güney kaynaklı öğelerden oluşması gerekirdi. Bu varsayımda yerel kültürlerin özgünlüğü ilkesi bir yana bırakılmıştır. Oysa, Hint-Avrupa halklarının dinsel, siyasal ve mitolojik kavramları arasındaki benzerlikler üzerinde duranlar bu halkların özgünlüğünü de dik-kate almak zorundadır. Apaçık bir gerçeklik ki, bölgemizdeki yöresel kültürlerin tümü, güçsüz düşme ve yozlaşma nedeniyle Merkez Yayla uygarlığının yöneticisi durumuna gelen Aztek İmparatorluğu'nun potasında erimeye hazır bir topluluk durumuna gelmiş bulunuyordu. [Fetih'ten önce.]

Adı geçen toplumlar, iliklerine kadar dine bulanmış durumdaydılar. Aztek Devleti, görünüşte askerlerce, ama aslında, dinle yönetiliyordu. Bu yüzden, siyasal birleşme dinsel yönden türdeşleşmenin ya hemen ardından gelmiş ya da onunla bütünleşmiştir. Cortés öncesi dönemin her kenti, giderek, benzeşen tanrılara tapınmıştır. Tanrıların adları ayrı olmakla birlikte kutsama törenleri birbirine benzerdi. *Tlalok* gibi toprak, bitki ve verimlilik tanrılarıyla *Tezcatlipoca*, *Huitzilopochtli* ve *Mixcoatl* gibi kuzeyli tanrılar aynı ocaktan ve inanç dünyasından geliyordu. Fetih yıllarındaki Aztek dininin en göze çarpan özelliği, kendisine ve başkalarına ait çeşitli inanç öğelerini bir-

leştirme, geliştirme ve dizgeleştirme yolunda yorulmak bilmeyen çabalara girişmiş olmasdır. Ortaya çıkan Aztek bireşimi, Hıristiyanlığın Antik dünyadaki doğuşunda görüldüğu gibi, yaygın dinsel akımların sonucu değildi. Bireşimi tasarlayıp düzenleyenler, sosyal piramidin en tepesine yerleşmiş rahiplerdi. Bu sınıfın giriştiğu çabalardan anlaşılıyor ki izleyegeldikleri yol, dinsel mimarlık yapılarında görülen «üst-üste koyma» yöntemiydi. Aztek piramidlerinin eski yapı kalıntılarının üstüne kurulmuş olması gibi, yerel dinlerin birleştirilmesi Aztek ölküsünün yüzeyinde kalmış, alt katmanlardaki ilkel inançları çok etkilememiştir. Bu durum, kendisine özgü ve cansız doğa üzerine kurulacak Katolikliğin temelini önceden bilerek atmış ve sanki onun gelmesini beklemiştir. Her şey, İshanel böylece İspanyol egemenliğu için hazırlanmış oluyordu.

Bunları bilmeden Meksika'nın fethi kolay kolay açıklanamaz. Aztek yönetimi altında yaşayan halk, İspanyol akıncılarını kurtarıcılar gibi karşılamış olmalıdır. Öyle ki bölgenin kent-devletleri ya İspanyol fatihlerle işbirliğu yapma yolunu seçmiş ya da rakip kentlerin, özellikle de, en güçlü Tenochtitlán'ın İspanyollarca yıkılmasına biraz aldırmaçlık, biraz sevinçle seyirci kalmışlardır. Aztek yenilgisinin nedeni, ne Cortés'in siyasal dehası, ne İspanyolların savaş tekniğindeki üstünlükleri, ne de yöneticilerle müttefiklerinin halkı terkederek ortada bırakmış olmasıydı. Yenilginin asıl nedeni, Azteklerin kendilerini genel bir umutsuzluk ve yenilmişlik duygusuna kaptırmış olmalarından başkası değildi. Moctezuma, Tenochtitlán kentinin kale kapılarını açarak Cortés'i armağanlarla karşıladığında Aztekler savaşı baştan yitirmişlerdi. Büyük ve şaşırtıcı olayla ilgili bütün tarih kayıtlarında

gördüğümüz gibi, son oyun Azteklerin kendi canlarına kıyma sahnesi olmuştur.

Moctezuma, savaşı neden bırakmıştı? Nasıl olmuştu da Moctezuma, İspanyolların geliştinden kutsal bir cezbeyle girecek kadar etkilenmişti? Sanki sonsuz boşluğun eşigindeymiş gibi onu kendi canına kıymaya sürükleyen o karşı konulmaz cezbe neydi? Tanrılar onu orada ve yapayalnız bırakmışlardı. Meksika tarihini başlatan olaylara yol açan bağışlanmaz derecedeki ağır suçu işleyenler —Tlaxcaltecas ya da Moctezuma değil— tanrılardı. Tarihte hiçbir halk, sonun geldiğini bildiren falcılar karşısında, kendini bu denli yalnız ve umutsuz hissetmemiştir. Aztek halkının sahip olduğu zaman kavramının döngüsel niteliğini bilmeseydik, kötü sonucu haber veren simgeleri de anlayamazdık. Çoğu uygarlıklarda olduğu gibi, Aztek takvimi ve zamanı, soyut bir ölçü dizgesi değil, sürekli olarak kullanılıp tüketilen somut bir şey, madde ya da sıvı gibi, canlı bir güçtü. İşte bu yüzden Aztekler özel tören ve kurbanlarla, [kullanılıp tüketilmiş] yeni yıl ve yüzyılları yeniden canlandırmaya çalışırlardı. Fakat zaman —daha doğru deyimle, her zaman dönemi— sadece yaşayan, yani doğan, büyüyen, yaşlanan ve yeniden doğan bir varlık değildi. Zaman, geri gelen yani yinelenen bir ardarda sıralanıyordu. Bir dönem biterken öteki yeniden başlardı. Moctezuma, İspanyolların gelişini, bir dış tehlike olarak değil de, evrensel bir çağın bitmesi ve yenisinin başlaması olarak yorumlamıştı. Zamanları dolduğu için eski tanrılar da görevlerini bırakıyordu; fakat geri gelen yeni dönemle birlikte, görevi yeni tanrılar üstlenecek ve yeni çağ başlayacaktı — Aztekler için.

Bu kutsal ihanet genç Aztek devletinin yapı ve

gücü dikkate alındığında daha da acıklı bir anlam kazanır. Kuşkusuz, Roma ve Bizans gibi eski imparatorluklar da, uzun tarihlerinin sonuna gelince ölümün çağrısını duymuşlardır. Oysa son darbe geldiğinde Aztek halkı tepki bile göstermedi. Başa gelen bekleniyordu. «Görkemli yorgunluk» diye bir kavram vardır. İmparatorluklar da günleri dolunca yaşlanıp yoruluyor. Direnme gücü tükenince, tutsak ya da köle olmak artık eskisi kadar korkunç bir son gibi gözüküyor, kişilerin gözünde. Aztek halkı ölümün soğuk solüğünü çok genç yaşta duydu, daha olgunluk çağına bile gelmeden. Meksika'nın fethi, çelişik görünüşlü öğelerden oluşan bir tarih olayıdır. Bunlar arasında en anlamlı olanı kuşkusuz Aztek halkının kendine kıymasıdır. Bu olay ne yazık ki unutulmuştur. Kişinin kendisini ölüm büyümesine böylesine kaptırması olgunluk ya da yaşlılık dönemlerinin değil ergen gençliğin özelliğidir. Toplum hayatında, öğle ve gece yarısı törensel intihar saatleridir. Öğlede, bir an için her şey durur ve salınır. Hayat sorar kendine —öğle güneşi gibi— değer mi acaba hayat, onu sürdürmek için döktüğüm bu kan-tere. Bu kararsızlık, ölümün büyüleyici çağrısına kapılan kişinin başdönmesi geçirdiği andır. Aztek halkı gözlerini göğe doğru çevirip de yıldızlardan gelen sesleri dinlediğinde, ölümün çağrısını duymaya başlamıştı bile :

*Altın nakışı sınırında Evrenin, düşünürüm :
İnsandaki o yokolma tutkusunu,
Pythio Rahibesini* sarıp yakan
«Yitsin artık bu dünya» duygusunu.*

(*) Eski Yunan'da Delfi tapınağında görevli ve tanrı Apollon adına olacakları önceden haber veren rahibe *Pythonisse*. — Çev.

Aztek halkının bir kesimi yüreğini dağladı ve yazgısını çizen kalemi İspanyollara bıraktı. Her yan ve yönden her türlü ihanete uğrayan Aztekler, hiç umut kalmadığını görünce, ölümü seçtiler. İspanyolların orada bulunuşu Aztekler arasında bölünmeye de yol açtı: Tanrıları, dinleri ve üst-tabaka yöneticileri arasındaki ikilikten (karşıtlıktan) doğan bölünmeydi bu.

Çoğu savaşçı/akıncı toplumlarda görüldüğü gibi, Aztek dini Güneş diniydi. Aztekler tüm umutlarını ve savaşçı amaçlarını Güneşe ve bir «Kuş-tanrı»ya bağlamışlardı. Güneş-tanrı yaşamın pınarıydı. Kuş-tanrı ise her türlü ses ve dumandan sıyrılıp gökyüzündeki parlak yerini alabilirdi — tıpkı düşmanını yenmiş ordunun savaş alanındaki görkemli yükselişi gibi. Fakat bu tanrılar sadece doğanın simgeleri değildi. Tanrılar aynı zamanda kendi varlıklarında kut-sallaşan toplumların istem ve dileklerini de simgelerler. Jacques Soustelle, Huitzilopochtli yani «Güneyli Savaşçı» hakkında şunları yazmıştır :

«Aşiretin savaş ve kurban (adak) tanrısı. Onun kutsal görevi genel bir soy-kırımı ile başlar. Quetzalcoatl - Nanauatzin, gönüllü olarak kendini kurban etmeyi hayat öğretilerinin ve dünyanın en yüce değeri sayan hiplerin de güneş-tanrısıdır. Quetzalcoatl, törenleri ve yazgının cilvelerini saygı ile karşılayan, fakat yeniden dünyaya gelmek için savaşı ve ölümü kabul etmeyen rahip-tanrıdır. Huitzilopochtli ise iyi doğuşen ve kazanmasını bilen savaşçıların güneş-kahramanıdır. Huitzilopochtli, düşmanlarını «xlucoatl»¹ adlı ateş maskesinin aleviyle öldürülebilen bir «*invictus sol*»dur.

---

(1) Savaş ve güneş tanrısı olan Huitzilopochtli aynı zamanda bir ateş-tanrı idi; bu kimliği gereğince eski ateş-tanrı Xiuh-tecuhtli'nin maskesini takardı; işte bu maskeye «Xiucöatl» ya da «Xiuhcoatl» («ateş-yılan») adı verilmişti. — Çev.

Bu kutsal (tanrısal) kişiliklerden herbiri, yönetici sınıfın önemli kesiminin dünya görüşünü simgeler.»²

Aztek dininin yöneticisi olan rahip-asker kesimiyle yönetilen halk kesimi arasında görülen iki değerlilik, tüm toplumu ve toplulukları etkileyen güçlerin çelişkisini gösterir. Ölmek dileği ile yaşamak istemi tek tek herbirimizin içinde çatışır durur. Sınıfların, kastların ve bireylerin her türlü eylemine girmiş ve sinmiş olan bu tür eğilimler bunalımlı dönemlerde apaçık ortaya çıkarlar. Ölüm özleminin İyaşam istemine karşı kazandığı yengi gösteriyor ki Aztekler, yazgının onlar için çizdiği yolu birdenbire yitirmişlerdi. Cuauhtémoc, sonunda yenileceğini bile bile savaştı. Bu savaşın en acıklı yanı, sonucun yani yenilginin önceden bilinmesiydi. Tanrılar dahil, çevrelerindeki her yüce değer ve varlığın teker teker yıkıldığını gören bir toplumun dramı sanki tüm tarihimize yön vermiştir. Cuauhtémoc ve onun halkı tek başlarına, yetim-öksüzler gibi öldüler. Dostları, yandaşları, tanrıları ve yönetimleri altındaki uluslar onları çoktan bırakmışlardı.

Azteklerin çöküşü, öteki Amerikan toplumlarının sonunu çabuklaştırdı. Geri kalan uluslar da aynı dehşetle, tüm toplumu ölüme razı eden büyüden doğan o dehşetle şaşkına dönmüşlerdi. Bu dramı konu alan aşağıdaki tarih belgesi kadar çarpıcı olanı belki de az bulunur. *Mayalar*'ın acısı *Chilam Balam de Chumayel* adlı belgede şöyle açıklanıyor :

«II Ahan Katun : Geldiler sonunda soluk benizliler, güneşin oğulları, sarı sakallı yabancılar geldiler. Ah, ne zor ve ne mutsuz günler geçirdik. Beyaz adamın

---

(2) Jacques Soustelle : *La pensée cosmologique des anciens mexicains* (Eski Meksikalılarda Evren Düşüncesi), Paris 1940.

kamçısı yüksekten inecek tepemize, her şeye ve her yere ulaşacak. Cennet Tanrısı'nın sözleri tüm dünyayı kaplayınca tek tanrımız Hunab-ku'nun sözleri dertlerimizi dile getirecek... İnsanlar asılarak öldürülecek, beyaz-adamın eli ölüm saçacak... Savaşın yükü Kardeşlerin omuzuna yüklenecek, Hıristiyanlığın harç ve haracı istenecek, Yedi kutsal yemini aranacak, acı ve yoksunluk tüm bu topraklara egemen olacak.»

Fetih, İspanyol kaynaklarına göre de, oldukça karmaşık bir olaydı. Görünüşte her şey çelişik ve karıştırdır. İspanya'nın [Araplardan] kurtarılması gibi Amerika'nın fethi de hem kişisel hem de ulusal başarıydı. Cortés ve Cid tüm sorumluluğu üstlenerek gerektiğinde emirlere karşı gelerek savaştılar; aslında, hem kral adına hem de onun yerine yapılan bir savaştı bu. Savaşanlar isyancı, haçlı ve paralı askerlerdi. Kırallığın ve bireylerin çıkarlarıyla, Hıristiyanlığın çıkarları ve kişilerdeki altın tutkusunu komutanların ve askerlerin kafasında çatıştırdı. Her akıncı, din görevlisi ve memur kendi başına bir savaş alanıydı. Ayır ayrı bakıldığında, bunlardan her biri, toplumun yönetim ve denetimini ele geçirmeye çalışan üç büyük gücü: Derebeyliği, kiliseyi ve kiralığı temsil ediyordu. Fakat onların karşısına dikilen başka güçler ve eğilimler de vardı. Bunlar, İspanya'yı öteki ülkelerden ayıran ve Avrupa'nın değişik ülkesi yapan eğilimlerdi.

İspanya Hıristiyanlığın koruyucusuydu ve İspanyol askeri İsa'nın askeriydi. Koşullar, İmparator'un ve onu izleyenlerin Papalıkla düştüğü anlaşmazlıkları gidermeye elverişli değildi. Trento Danıştayından (1545-63 — Çev.) sonra bu tür anlaşmazlıklar sürüp geliyordu. İspanya hâlâ bir Ortaçağ ülkesiydi. Ve onun Yeni Dünya'ya getirdiği kurumların çoğu, onları kuran ve savunan kişilerin pek çoğu gibi, Ortaçağ'dan

kalmaydı. Ne var ki Amerika'nın keşfi ve fethi aslında bir Rönesans girişimidir. Gerçi Rönesans bilim ve teknolojisinin uzantısı olan deniz aşırı fetihler, kımillerine göre, Rönesans'ın parçası sayılmamalıdır ama İspanya eyleme katılmıştır.

Öte yandan İspanyol akıncıları kâfirlerle ve Mağribilerle (Kuzey Afrikalı Müslüman Araplarla) savaşan Ortaçağ silahşorlarına benzemiyorlardı. Onlar, yeni ülkeleri bulup fetheden, bilinmeyenden yılmayan serüvencilerdi. Bu da salt Rönesans ruhudur. Oysa Ortaçağ Senyoru (Beyi) kapalı bir dünyada yaşamıştır. Onun büyük girişimi sayılan Haçlı Seferleri, Amerika'nın fethinden çok değişik bir olaydı. Haçlılarınki bir geri-alma çabasıydı; ikincisiyse bir keşif ve ileri atılım! Ayrıca, akıncıların pek çoğu —sözgelimi Cortés ya da Jiménes de Quesada gibi— Ortaçağ sahnesine sığmayan, Ortaçağ koşullarında düşünülmemeycek nitelikte kişilerdi. Onların yazın zevkleri, siyasal gerçekçilikleri, giriştikleri işin bilincinde olmaları ve de Ortega y Gasset'in «Hayat Biçimi» adını verdiği nitelikleri, Ortaçağ duyumculuğuna pek benzemiyordu.

Karşı Reform dalgasıyla birlikte İspanya kendi geleceğini de yadsıyarak Batı fikrine karşı kapanmadan önce Rönesans kültürünün şiir, roman, resim ve mimarlık sanatlarındaki bütün yeni biçimlerini almış ve kendine uyarlamış bulunuyordu. İşte bu estetik tohumlar kimi felsefi ve siyasal fikirlerle birlikte İspanyol Ortaçağının geleneksel kalıplarında eritilerek Yeni Dünya'ya —yani bizim kıtamıza— yeniden ekilmiştir. Amerika'daki İspanyol (kültürel) mirasının en güçlü ögesinin İspanya'nın (dünyaya açık) olduğu bir tarih döneminde özümsemediği evrensel ilke ve değerlerden oluşması son derece anlamlıdır. Kastlara yer verilmemesi, geleneklere rastlanmaması ve İspanyol

ırkçılığının [*Kastilya kastının*]³ görülmeyişi, İspanyol-Amerikan kültür biresiminin şaşmaz özelliği olmuştur. Bu kültür her zaman dışa açık kalmış ve evrensele özlem duymuştur. Juan Ruiz de Alarcon, Sor Juana Inés de la Crux, Dario ve Bella hiç de o geleneksel, safkan ruhlardan değillerdi. Biz İspanyol-Amerikalıların devraldığımız İspanyol gelenegi, yeterince Ortodoks olmadığı için İspanya'da bile kuşku ile karşılanan ve Fransız ya da İtalyan etkillerine açık olduğu gerekçesiyle küçük görülen bir akımdır. Bizim kültürümüz, İspanyol kültürünün belli bir kesimi gibi, özgür kişilerin özgür seçimiyle oluşmuştur. Jorge Cuesta'nın imlediği gibi, özgürlüğümüz, halkımızın edilgin gelenekçiliğine ters düşen özgürlük biçimidir. Kimi zaman özgürlüğümüz, kendisini taşıyan gerçeğin üzerine bindirilmiştir; kimi zaman da o gerçeğe karşı aldırmaz, umursamaz bir tutum içindedir. Onun büyüklüğü de, ara sıra ortaya çıkan güçsüzlüğü de bu çelişkiden ileri gelir. Lirik ozanlarımızın baş ürünlerine —ki dünya ile ozan arasındaki söyleşiden başka bir şey değildir— karşılık, destan ve tiyatro alanlarındaki yoksulluğumuzun kökleri belki de geleneklerimizimizin bu gerçek dışı kaynağında yatıyor.

Fetih olayında gözlemlenen çelişkiler, onun tarihsel parlaklığını ve biricikliğini gölgelemez. Bütün bunlar aslında İspanyol Devleti'nin [bizdeki] yankılarıdır. Yapay bir kuruluş ve sözcüğün tam anlamıyla siyasal bir yapı olması bu devletin başlıca özelliğiydi. İspanyol Krallığı şiddetten : Katolik kilisesinin yönetimi altında yaşayan halklara reva gördüğü şiddetten doğmuştur. İspanyol birliği, Devletin kendi kurucu öğelerinin iradesini tanımayan siyasal sonucudur. İspanyol Katolikliği de aynı istemi her zaman dile ge-

---

(3) «*Costra y Càscara de la casta Castillo.*»

tirdiği için savaşı, yetkeli ve hesap soran bir nitelikte görünmüştür. Tek tek bireylerce gerçekleştirilen fetihlerin İspanyol Devleti'nce süratle özümzenip örgütlenmesi de gösteriyor ki, tutarlı bir sıkı düzenle izlenen tek bir irade, Avrupa'daki ve denizaşırı ülkelerdeki girişimlere güç ve kuvvet vermiştir. İşte bu yüzden İspanyol sömürgeleri, çok kısa zamanda, öteki ülke atılımlarında görülen yavaş gelişmeyle çelişen karmaşıklık ve yetkinlik kazanmıştır. Kendilerinden önce etkili ve dengeli devletler kurmuş toplumları yönetmekte olmaları İspanyolların işini son derece kolaylaştırmıştır. Fakat İspanyollarda kendilerinin kine benzer bir dünya yaratma istemi egemendir. Tenochtitlán'ın düşüşünün üzerinden daha yüzyıl bile geçmeden, 1604 yılında, Balbuena* Dünya kamuyuna *Grandeza Mexicana*'nın kurulduğunu bildirmiştir.

Öyleyse fetih, gerek İspanyollar gerekse yerli kültürler açısından incelendiğinde, yeni bir birlik kurma çabası olarak görülebilir. Çok çelişkili yönlerine karşılık fetih olayı Cortés'den önceki dönemin siyasal ve kültürel bölünmüşlüğünden bir birlik yaratmaya yönelik tarih çabası olmuştur. İspanyollar, Cortés'den önceki dönemin çeşitli ırk, dil ve devletlerine karşılık tek bir dil, tek bir inanç ve tek bir yönetici İtanrı ya da muhtarı önerdiler. Kabul etmek zorundayız ki, Meksika eğer XVI. yüzyılda doğduysa Azteklerle İspanyolların sömürgeleştirici ve birleştirici güçleri arasındaki şiddetli çatışmaların çocuğu olarak dünyaya gelmişti.

Eski ve yerli kültürlerin kalıntıları üzerinde Cortés'in kurduğu bu İmparatorluk olsa olsa yardımcı

(*) Bernardo de Balbuena, İspanyol sömürgelerinde yaşayan ve 40 bin dizelik bir destan yazan İspanyol ozan ve kilise büyüğü. — Çev.

bir kuruluş, İspanyol Güneşi'nin uydusuydu. Yerli halkın yazgısı, çeşitli zamanlarda ve pek çok yerde görüldüğü gibi, kendi ulusal kültürlerinin yıkılışına tanık oldu. Fakat bu yazgı, kurulan yeni düzene hiç kabul edilmemek, hatta kapı dışarı edilmek biçiminde, hatta daha da kötü olabilirdi. Oysa İspanyolların kurduğu yeni devlet, herkese açık bir düzen öneriyordu ve fethedilen halkın, toplumdaki merkezi güce (yani dine) ne biçim ve ölçüde katılabileceği konusu açısından bu devlet incelenmeye değerdi doğrusu. Meksika'nın ve Meksikalının tarihi, işte bu açıklığın ve katılmaya açık uygulamanın sonucudur. Bu yüzden de [Meksika tarihini yazarken] sömürge düzeninin incelenmesi kaçınılmaz olmaktadır. Sömürge dininin önde gelen ya da göze çarpan kimi özellikleri üzerinde durarak kültürümüzün anlamını ve sonradan bu özelliklerden doğan çoğu çatışmalarımızın kaynaklarını bulabiliriz.

İspanyol Devleti'nin yeni varlığını bir «büyük-kent-ingesi» olarak yeniden yaratmadaki hızı, yarattığı sosyal yapının kendisi kadar akıl almaz bir başarıdır. Ve de İspanyollar, ordu komutanlarının yükselme hırsına, yargıçlarının göreve karşı duyduğu kayıtsızlığa, rakiplerin birbirine taktığı çelmelere karşın bu büyük başarıya ulaşmışlardır. Sömürge toplumu, sürekli varolmak (uzun yaşamak) üzere kurulmuştu. Bu, kendi içlerinde tutarlı, bütünle parçaları arasında gerekli ve uyumlu ilişkiler bulunan, tüzel, dinsel ve ekonomik ilkelere uygun olarak tasarlanmış bir toplumdur: O kendi kendine yeterli, dış dünyaya kapalı; fakat öbür dünyaya açık bir toplumdur!

Sömürge toplumunun dinsel ülkü ve değerlerine gülüp geçmek kolaydır. Hatta onları, akıncıların kö-

tü işlerini ve uygulamalarını örtbas etmek için, kendilerini savunmak, halkı avutup uyutmak için önerilmiş boş-inanlar olarak eleştirmek daha da kolaydır. Bu eleştiri bir ölçüde doğrudur da. Fakat aynı ölçüde doğru olan başka bir gerçek daha vardır. *Öbür dünyaya ilişkin umut ve beklentiler yaşayan inancın parçasıdır*lar ve tıpkı bir ağacın kökleri gibi, öteki kültürel ve ekonomik öğeleri taşırlar. Sömürge toplumunun ağırlık merkezinde *Katolik dini vardı*. Çünkü hayatın pınarı, besleyici ve gerçek erdemi olan Katoliklik, aynı zamanda, yönetici ve uşakların, memur ve rahiplerin, tüccar ve askerlerin günahıydı. Sömürge düzeni, tarihsel biçimlerin salt üst üste ya da yan yana gelmesiyle kurulan çok gözlü raftan öte bir varlık ve yaşayan bir organizma olmuşsa, bu her şeyden önce dinin başarısıydı. Kilise, kapalı kapıları açmak için «vaftiz» anahtarını akıllıca kullanmış ve böylece toplumu herkese açık evrensel düzene dönüştürmüştür. Katolik kilisesinden söz ettiğim zaman, sadece misyonerlerle havarilere yaraşan hizmetleri değil de, kurum olarak tüm kiliseyi düşünüyorum : Azizleri, hizmetkârları (hâdimleri), hakimleri, zenginleri, sadık (sürekli) üyeleri ve güçlü yöneticileriyle birlikte tüm kilise örgütünü.

İspanyol sömürgeciler ele geçirdikleri çiftliklerle değerli madenleri işletebilmek için insan emeğine gereksinme duydular; bu yüzden yerli halkı tümüyle ortadan kaldırma yoluna gitmediler. Yerli halkı boşa harcanmaması gereken insan gücü olarak gördüler. Ancak bu türden ekonomik gerekçeler yanında, pek kolay olmasa bile, daha insancıl gerçekler bulunabileceğini düşünüyoruz. Sömürgeci askerlerin yerlilere nasıl hunharca davrandığını bilenler bu savıma belki geleceklendir ama iyine de söyleyeyim ki eğer ki-

lisenin koruyucu çabaları olmasaydı yerlilerin yazgısı bugünkünden çok değişik olabilirdi! Kilisenin hayat koşullarını düzeltmek ve onları bir Hıristiyan toplumu olarak örgütlemek yolundaki savaşımlar yanında, vaftiz olma yoluyla yerlilere sağladığı fırsat eşitliğini düşünüyorum. Sosyal piramidin en alt katında da olsa, kuzeydeki Protestan fatihler, Yeni İngiltere* bölgesindeki yerli halka sosyal bir sisteme üye olma şansı tanımamıştı. Katolik olmak demek kişinin Evrende kendine bir yer-yurt bulmuş olması demektir. Tanrıların kendilerini ortada bırakmış olması ve liderlerinin ölmesi onları çağdaş insanın düşleyemeyeceği ölçüde bir yalnızlığın içine itmiştir. Katolik dini yerli halkın bu ve öteki dünya ile koçan ilişkilerini yeniden kurdu; onlara bu dünyada bir yer gösterdi; umutlarını tazeledi; hayatlarına ve ölümlerine yeni anlam kazandırdı.

Yerli halkın fetih sonrası dini, yeni ve eski inançların bir karışımı olmuştur, kuşkusuz. Başka türlü de olamazdı. Çünkü yerliler için Katoliklik tepeden inme, zorlanmış bir dindi. Onlar için önemli olan, kendilerini sarıp sarmalayan dünyadaki kutsal varlıklarla toplumsal, insancıl ve dinsel ilişkilerinin yeniden düzenlenmiş olmasıydı. Kişisel varoluşları, din yoluyla, geniş evrenin parçası oluyordu. Yerli halkın misyoner papazlara «*tata*» (babalar); Guadalupe Bakiresi'ne de *madre* (ana) adını vermiş olması yalnızca bir bağlılık ve saygı simgesi değildi.

Sömürge Meksika ile kuzeydeki İngiliz sömürgeleri arasındaki ayrım son derece büyüktür. Yeni İspanya'da korkunç suçlar işlendiği doğrudur. Fakat İspanya en korkunç olanını yapmamış, yani sömürge-

(*) Kuzey Amerika'daki ilk İngiliz sömürgelerine verilen ad : *New England* (Yeni İngiltere) idi. — Çev.

sini oluşturan halkı —sosyal merdivenin en alt basamağında da olsalar— bir yer-yurt edinmek olanağından yoksun bırakmamıştır. Meksika sömürgesinde sınıflar, kastlar ve köleler vardı kuşkusuz, fakat parayalar yoktur; yerli halk, belli sosyal (yasal, ahlaksal ve dinsel) haklardan yoksun bırakılmamıştı. Salt bunlar bile Meksika sömürgesinin çağdaş buyurgan devletlere benzemediğini söylemeye yeter.

Uydu bir toplum olarak, Yeni İspanya'nın kendine özgü bir sanat, düşünce, söylence ya da yönetim biçimi yaratmadığı doğrudur. Amerika kıtasının gerçekten kendine özgü tek yaratısı Colomb öncesindeki uygarlıklardır, dersem; Amerika Birleşik Devletleri'ni unuttuğum sanılmasın. Sömürge dünyasının teknik üstünlüğü, Mezoamerika'dakilerden daha zengin ve daha karmaşık kültürel öğelerin bu bölgeye girmiş olması, yeni uygarlık çağını açmaya yetmemiştir. Fakat herkese açık, evrensel düzenin kurulması —ki sömürge yönetiminin en olağanüstü başarısı buydu— böyle bir toplumun varlık nedeni ve de sınırlılıklarının bedeli olarak görülebilir. Şiiri, sanatı, «Hindistan (sömürge) yasaları», olay yazarları, tarihçileri ve hepsinden önemlisi, yenileştirilmiş Eski İspanya (Hispanya) mimarisiiyle, akıl almaz meyveleri ve düşleleriyle her şey yeterli ve güçlü düzenin uyumlu parçalarıydı. Bütün bunlar, tüm insanlara, tüm ırklara yer, yaşama hakkı ve değer veren bir toplum düzeyini yansıtan niteliklerdi. Bu, tapınak ve şiirlerde gördüğümüzden hiç de farklı olmayan Hristiyan ülküsünün yarattığı toplumdur.

Sömürge toplumunu savunmaya çalışmıyorum. O ya da bu türde baskının süregeldiği hiçbir toplumun savunması yapılamaz. Sömürge toplumunu çelişkilerle dolu fakat yaşayan bir bütün olarak anlamaya ça-

lışıyorum. İşte bu gözle baktığımda, İnsan kurban etme töresini, Aztek uygarlığının bütününden soyutlanabilecek acımasız bir davranış olarak göremiyorum. Aztek kültürü, yürek sökmesi, anıtsal piramidleri, yontuları, şiirleri, işkence ve şiddeti töreleştirmesi, «çiçek savaşları», tanrıya dayalı yönetim sistemiyle birbirinden ayrılmaz öğelerin bütünüdür. Bu bütünlüğü görmemek, Ortaçağ'daki kölelik uygulamasından ötürü Gotik Sanatını, ya da *Provençal* [Taşra] Şiirini; Atina Cumhuriyeti'ndeki yaygın kölelik uygulamasından dolayı Homer'i yadsımak gibi çocuksu bir davranış olurdu. Tarih, gerçek fakat acımasız karabasanlarla doludur. İnsanoğlu o karabasanların malzemesinden güzel ve kalıcı eserler yaparak büyür ve yüceleşir. Başka bir deyişle, insanın enginliği, korkulu düşü bir «görüşe» çevirmesinden; gerçeğin o akılalmaz korkusunu yenmesinden başka bir şey değildir. Nasıl mı? — sadece bir an için bile olsa — *yaratarak!*

Yüzyıllar boyunca İspanya, varoluşunun kendisine verdiği düşünceleri sindirmiş ve geliştirmiştir. İspanyol fikir hareketleri ancak belli sanat alanlarında ve belli sınırlar içinde gelişebilmiştir. O yüzyıllarda ve Avrupa'nın öteki bölgelerinde yaratıcılığın en yüksek türü olarak benimsenen eleştiri, dışa kapalı ve durumundan hoşnut görünmeye çalışan İspanya'da varlığını kolay kolay sürdürememiştir. Öylesine ayrı halkları barındıran yapı ve kurumları yaymak, güçlendirmek ve geliştirmek için dinsel tartışma ve yerli türünden sürekli çabalara girişildiği doğrudur. Ancak, toplumu yöneten temel ilkelerin değişmez ve dokunulmaz olarak kabul edildiği de en az onlar kadar doğrudur. İspanya artık ne yeni şeyler buluyor ne da yaratıyordu. O, yalnızca kendi egemenlik ala-

nını genişletiyor; gerektiğinde kendini savunuyor ve yaşamının tadını çıkarmaya bakıyordu. Değişmek istemiyordu. Tek umudu, zamanaşımına dayanmak, varlığını sürdürmektir. Bu değerler, onun denizaşırı sömürgelerinde de görüldü. İlk fırtına ve çalkantılar atlatıldıktan sonra, İspanyol sömürgeleri Sigüenza Gongora ile Sor Juana'nın başından geçen sürekli bunalımlarla yüz yüze geldiler. Ne var ki bu bunalımlardan hiçbiri önemli bir yönetim konusu olacak ya da toplumun dayandığı temelleri sarsacak kadar dalanıp budaklanmadı.

İspanyol sömürgeleri Avrupa'da gelişmiş ve süreklilik gösteren İspanyol toplumunun uzantılarıydı. Bu yönden ya da yüzden hiçbir özgünlükleri yoktu. Yeni İspanya'da (anavatan İspanya gibi) araştırmaya yönelmedi, yeni şeyler türetmedi; sadece, uyarlamayla ve uygulamayla yetindi. Kendi özvarlığı gibi onun bütün yaratmaları da, aslında, İspanyol kültürünün yankılarıydı. Eski Hispanya*ya ait bazı kültürel kalıp ve öğelerin Yeni İspanya'da kolayca değişikliğe uğramış olması, sömürgeler dünyasının tutucu bir karaktere sahip olduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz. Ortega y Gasset'in de söylediği gibi, geleneksel toplumlar gerçekçidir; gerçeğin önerilerini benimseyerek yavaş yavaş değişirler; fakat, devrimsel sıçramaları kuşkuyla karşılarlar. «Meksika'nın görkemli», bakıp algulamaktan başka görevi kalmamış, tam tepede duran öğle güneşine benziyordu: Kimildadığı anda alçalmak —giderek batmak— zorundaydı...

Din tartışmaları yüzyıllar öncesi sona ermişti. Ege-men (Reformist) görüş ortaya konulmuş ve ona uyul-

---

(*) İberik yarımadasındaki eski Portekiz ve İspanya krallıklarının da içine alan siyasal birliğin adı. — Çev.

maya çalışılmıştı. Avrupa'daki Katolik kilisesi ise edilgin ve savunmada kalmıştı. Kilisenin ana savunma aracı olan skolastik dünya görüşü, İngiltere ve Hollanda'nın hafif ve hızlı kalyonları karşısında yenilgiden kurtulamayan ağır İspanyol gemileri gibi, etkisiz kalıyordu. Katolikliğin Avrupa'da duraklayıp gerilemesi, İspanyol-Amerika'sındaki en yüksek başarı çizgisine ulaşmasıyla aynı zamana rastlıyordu. Katoliklik, kaynağında kurumaya başlayan yayılma sürecine girmişti. Kilise bu felsefeyle öylesine donmuş bir inanç öneriyordu ki dine inananların bu bireşimi dile getirmesi olanağı yoktu. Yeni Katoliklerin dine bağlılığı edildindi. Meksika'daki dinsel duyguların ateşi ve derinliği bu duyguların yaratacağı ve yüksek ürünlerinde göze çarpan yoksunlukla tam bir çelişki gösterir. Kendine özgü bir felsefeden, devrimciden ve mistikten yoksun olduğumuz gibi adı anılacak dinsel şiir İtasavvufî yazınından da yoksun bulunuyoruz.

Moral ve ideolojik çatışmalarımızın kaynağı olan bu şaşırtıcı fakat gerçek durum, tarihimizin önemli bölümünü açıklar. Katolik kilisesi, yöneticileri öldürülmüş, tapınakları yakılıp yıkılmış, sanatı ve kültür kaynakları baskı altında tutulmuş bir kuşağın çocuklarına kucak açmış, kol-kanat germiştir. Fakat Avrupa'da (anavatan İspanya'da)l yozlaşma belirtisi sayıldığı için bu insanlara, kendilerini ya da kişiliklerini dile getirme olanağı verilmemiştir. Bu baskı, halkımızın dinle ilgili tutum ve davranışlarını son derece ilkel ve edilgin düzeye düşürmüştür. Skolastik makinenin paslanmış çarkları, gerçekten yaratıcı ve verimli katılmayı büsbütün güçleştirdiği için insanlarımızın ancak çok küçük azınlığı yeni inançlarının neler olduğunu, neden değişmediğini anlayabilmiştir. Böylece onlar, gücü kuvveti tükenmiş ve yozlaştırıl-

mış kültürün insanları olmuşlardır. Geleneksel din ve büyü bilgilerinin hazinesi sayılan askerler ya öldürülmüş ya da «Hispanyol»laştırılmıştır. Yerli halkın toplum hayatına katılmasını belirleyen koşulların sonucu olarak, inanan kişilerin özgün ve yaratıcı olması yasaktı. Katolikliğin sömürgelerdeki görelî kısırlığı ancak böyle açıklanabilir, sanırım. Bu arada, özellikle, Katolik dinini kabul eden Barbarlarla Romalılar açısından yeni dine katılmanın ne derece verimli sonuçlar verdiğini de hatırlayabiliriz. Öyleyse, kiliseye karşı takındığımız gelenek-dışı tutum ile Katolik dini karşısındaki kararsız durumumuzun bu tarihsel gerçekten kaynaklandığını anlamak zor olmasa gerek. Din ve gelenek bize hep benliğimizi boğmak, bireyselliğimizi parçalamak isteyen gereksiz ve ölü kalıplar olarak sunulmuştur.

Bu koşullar altında, Cortés öncesi kültür burçlarının hâlâ ayakta ve dayanıyor olması kimseyi şaşırtmamalıdır. Meksikalı dindar varlıktır, onun kutsalla ilgili yaşantısı katıksız gerçekliktir. Fakat tanrı kim? Eski yer-tanrıları mı, yoksa İsa mı? Ricardo Pozas A'nın *Juan Perez Jolote* adlı kitabından seçtiğim ve Chamula⁴ yerlilerinin duasıyla ilgili aşağıdaki alıntı işte bu soruyu açıkça yanıtlayacaktır sanırım. Bazı büyüsel öğelere karşın gerçek bir yakarış örneği :

«Ey Kutsal Dünya, ey Kutsal Cennet; Büyük Tanrı, Oğul-Tanrı, Kutsal Güç, bana sahip çık, beni koru : dinle benim sesimi, çabamı ve acımı. Büyük İnsan, büyük Tanrı, büyük Baba, kadının büyük ruhu, yardım et bana. Adağımı yerine getiriyorum; işte onun

(4) Chamula yerlileri, her insanın iki ruhlı olduğuna inanırlar : *Chulel* adlı ruh bir hayvanın beyninde yaşar («*Jolote*»), «hindi» anlamına gelen *guajolote*'un değişik bir yazılışdır); öteki ruh ise insanda yaşar. — Çev.

(Chulel)⁴ ruhunun sağladığı kurban (hindi). Tütsü ve adak mumlarının karşılığında, Ay'ın, Cennetin bakire Anası ve Dünya'nın bakire Anası aşkına; Kutsal gül, senin ilk oğlun ve ilk yengia uğruna, acı çeken ben çocuğunu ve onun (hindi) gövdesinde ezilen ruhumu gör.»

Birçok yer ve durumlarda Katoliklik, ancak evrenle ilgili çok eski inançları kapsar, onların yerini alır. İşte —nüfus kütüğü kayıtlarına göre bir çağdaşımız gibi görünen, fakat dinsel inançlarıyla eski atamız olması gereken— Juan Pérez Jolote köyünün kilisesindeki bir İsa simgesinin kendi köylüsü tarafından nasıl görülüp yorumlandığını da şöyle anlatıyor :

«Buradaki tabutta yatan Senyor San Manuel'dir; Ona Senyor San Salvador ya da Senyor Mateo adları da verilir; O, insanları ve hayvanları esirger. Evde, yolda ve tarlada bizi koruması için ona dua ederiz. Şurada, haçın üzerindeki de Senyor San Mateo'dur; bize saygıyı öğretmek için çarşıta nasıl can verdiğini görüyoruz. San Manuel doğmadan önce, güneşimiz ay kadar soğuktu ve *Pukuj*'lar Dünya'daki insanları yerlerdi. Bakire-oğlu Senyor San Salvador'un yarı Oğul-Tanrı'nın doğumundan sonra güneş ısınmaya başlamıştır.»

Yukarıdaki tanıtımda, hem üst üste konan dinleri hem de yöresel söylencelerin silinmeyen izlerini görüyoruz. İsa'nın doğumundan önceleri Tanrı'nın gözü olan güneş ısı vermiyordu. Güneş, tanrısallığın yüklemidir. Bu yüzdendir ki Çamula halkı doğaya hayat veren Tanrı'nın varlığını şükranla karşılıyor. Bu inanç o son derece güzel kurulmuş yaradılış destanının oldukça çarpıtılmış öyküsü değil midir? Teoti-

---

(5) *Pukuj*, bir büyücünün, hayvanda yaşayan öteki ruhu (*Chulel*)'dur. — Çev.

huacan toplumunda hayatın kaynağı olarak bir güneş sorunu vardı. Ancak Quetzacoatl kurban edilerek güneşin yeniden devinime başlaması ve tanrıların ateşinden dünyanın kurtarılması sağlanmış olur. Cortés öncesi söylencelerin bugüne değin yaşaması yerli halkla akıncı Hıristiyanların dünya görüşleri arasındaki temel ayrılığı vurgular. İsa, bizim günahlarımızın diyetini (hayatıyla) ödeyerek İlk Günah'ın lekesini temizlediği için dünyayı kurtardı. Fakat tanrı Quetzalcoatl —İsa gibil bir kurtarıcı değil— yeneden yaratıcıdır. Yerli halkın dünyasında günah, hâlâ sağlık ve hastalık kavramıyla sıkı sıkıya ilişkilidir: Bireysel, toplumsal ve evrensel düzeylerde bir sağlık ve hastalık kavramıdır burada söz konusu olan. Hıristiyanlar beden ve gruptan kopmuş olan tek bir ruhu kurtarmaya çalışır. Hıristiyanlık dünyayı karşılıklarken yerli halk kişioglunun bireysel dirliğini, toplumun ve evrenin kurtuluşu içinde görmüştür.

Halkımızın kutsalla olan yakınlığını ve birliğini bugüne değin hiçbir güç bozamamıştır. Bu ilişki, ulusumuza, onun kalıcılığına ve yoksul bırakılmışın duygusal yaşamına anlam ve renk katan sürekli bir güç kaynağı olmuştur. Fakat öte yandan, ne Katolik dininin Meksika'ya göre değiştirilip uyarlanması ne de Guadalupe Bakiresi bu ilişkiyi daha verimli ya da daha doyurucu bir düzeye getirebilmiştir. Bu yüzden, yürekli kişilerimiz kilisenin koruyucu çatısından çıkıp dışardaki fırtına ile yüzyüze gelmekten kaçınmamıştır. Ancak dışarı çıkabilenler, ruhlar savaşımlarının yalnızlığında ve sessizliğinde, Jorge Cuesta'nın istediği «temiz din havasını» biraz olsun bulmuşlardır.

İkinci Şarl'ın (1665-1700) hükümdarlığı İspanya tarihinin en boş ve en acı dönemlerinden birisi olmuştur. Aşırılıklar ve karşıtlıklarla dolu sanatın ve

devingen yaşamın alevleri o dönemin tüm moral ve inanç kaynaklarını yakıp tüketmiştir. Hispanya (İberik) yarımadasındaki İspanyol kültürünün yozlaşması, aynı kültürün Amerika'daki yücelişine rastlar. Barok sanatı aynı dönemde doruğa varmıştır. Yüce ruhlu (yürekli ve bilgel kişiler şiirle yetinmediler; astronomiyle, fizikle ya da Amerika'nın tarihiyle uğraştılar; yasa gereği uyuşturulan toplumun uyanık, düşünceli aydınları oldular. Yeni inanç ve bilinç alanlarının öncülüğünü yaparken, çağın estetik eğilimlerini en son sınırlarına kadar araştırıp geliştirdiler. Onların her birinde inanç ve akıl karşıtlığının izleri görülür. Kimisi olmayacak bileşimleri denemiştir. Söz gelişi, «İlk Düş» adlı şiiriyle bilimi, şiiri, aydınlanma felsefesini ve Barok sanatını uzlaştırmaya kalkan Sor (Rahibe) Juana gibi!

Bu kuşağın dramını, Avrupalı çağdaşlarını tedirgin eden güçlüklerle ya da XVIII. yüzyılda yaygınlaşan sorunlarla özdeşleştirmek doğru olmaz. Bu kuşağın eylemi —ki sonunda seslerinin tümünden kesilmesiyle sonuçlanmıştır— aklın salt inançla çatışması değil, canlılığını ve verimliliğini yitirdiği için artık ruhun açlığını gideremeyen inançlara, inançların taşlaşmasına karşı ayaklanmaydı. Edmundo O'Gorman çatışma ortamını ya da havasını şöyle özetler: «Sessizlikle durgunluğun aklı tükettiği ve dinden gelen başsağlığı dileklerinin de artık yetmediği bir geçiş dönemi!»⁶ Başsağlığı dilekleri durmuş oturmuş fakat bu arada kurumuş bir inanç dizesinden geldiği için yeterli değildi. Aklın eleştirisi akımı Amerika kıtasına çok daha sonraları varacaktı. O'Gorman ise ayrılığın

---

(6) Edmundo O'Gorman: *Crisis y porvenir de la ciencia historica* (Tarih Bilimlerinin Bunalımı ve Başarısı), Mexico 1947.

ve çatışmanın sınırlarını şöyle çiziyor : «Hem Tanrı'ya hem akla inanmak ama, bu arada, insan varlığının *olanak dışı olanaklarla yarattığı* gerçek, biricik, aşırı ve karşıtlıklarla dolu bir hayatın kaynaklarıyla beslenerek ya da —dilerseniz— bu kaynaklardan kopmuş-koparılmış olarak yaşamak.» Eğer «olanak dışı olanaklar» boyutunu bir yana bırakabilirsek bu tanım oldukça geçerlidir. Bu kuşağın din duygularındaki gerçekliği yadsıyamayız. Ancak onun kötürümlüğü ile çoktan tükenmişliğini de gözden irak tutmamalıyız. Tanımdaki öteki ayrılık ve çatışma boyutuna gelince : Sigüenza ile Sor Juana'nın akılcılığını *çok da fazla* abartma yanılığısına düşmemeliyiz. Çünkü onlar, kendi ruhlarını zorlamaya, kişiliklerini bölmeye başlayan bu yeni sorunu bütünüyle kavrayamamış, ne biçim bir sorun olduğunun bilincine varmamışlardır. Bana öyle geliyor ki söz konusu bu çatışma ve savaşım —özellikle az bilinen konuları sorup araştırma yönünde— bu kişilerdeki araştırma ve öğrenme tutkusunun yüksekliğine karşın Yeni Hıspanya kültürünün ve Tanrıbilimin onlara sağladığı araç ve gereçlerin çağdışı kalışından doğuyordu. Bu çatışma, [Tanrı'nın varlığından] şüphe etmeyen, fakat donmuş, dondurulmuş kalıplar içinde bile olsa kendi varlığını dile getiremeyen sömürge toplumunun iç çelişkisini açığa vuruyordu. İşleyiş düzeni yukardan aşağıya doğru kurulmuş bulunan sömürge toplumunun sosyal, ekonomik, hukuksal ve dinsel kalıpları değiştirilemezdi. Tanrı adına ve salt hükümdarlık yetkisiyle yönetilen sömürge toplumu engin, karmaşık, zamana dayanıklı, fakat değişmeye elvermeyen bir toplumsal yapı olarak tasarlanmış ve kurulmuştu. Çekingen, kuşkulu ve anlaşılmaz bir biçimde de olsa, Sor Juana'nın arkasındaki güçlü kafalar, akılcı bir

araştırıcılıktan ve öğrenmeden yana olmuşlardır. Bu eğilim, «Cadı» diye anılan İkinci Şarl İspanyası'nın içine gömüldüğü karanlıklarla bağdaşmayan canlılık ve aydınlanma imgesiydi. Sigüenza y Gongora Amerika kıtasında yaşamış eski uygarlıkların tarihine ilgi duymuş, Sor Juana ve öteki çağdaşlarıyla birlikte, Descartes felsefesini, deneysel fiziği ve astronomiyi anlamaya çalışmıştır. İspanya krallığı denizasıırı sömürgelerini siyasal, ekonomik ve ideolojik yönden yalıtılarak dünyaya kapalı birer vilayete dönüştürmeye çalışırken; Katolik kilisesi sömürge toplumundaki bütün bu yeni ilgi ve gelişmeleri kuşkuyla izlemiştir. Kentlerdeki ve kırsal yörelerdeki ufak tefek kıpırdanmalar acımasızca bastırılmıştır. İşte böylesine kapalı ve dondurulmuş dünyada, Sor Juana'nın çağdaşları temel sorulara eğilmişlerdir. Bunlar, düşünölmüş olmaktan çok sezgiyle bulunmuş, yeterince tanımlanmış olmaktan çok tasarlanmasına çalışılan sorulardır. Fakat sömürgelerin bilgi ve inanç dizgesinde bu tür sorunların yeri ve yanıtı yoktu henüz. Oysa yanıtlar Avrupa kültürünün özgür havasında çoktan verilmiş bulunuyordu. Sömürge toplumunun dayandığı temel ilkelerin nasıl olup da eleştiri konusu edilmediğini, başka ilkelerin neden ortaya atılmadığını, bu durum belki de biraz daha iyi açıklayabilir. Boyundan büyük işlere kalkan devinim böylece durdu. Dinde yenileşmeyle ilgili olmayan devinimin önlenmesi sessizce gerçekleştirildi. Hareket Tanrı'ya teslim olmadı, sadece kendi kendini yadsıdı. Hareket, kendi içinde ve kendine karşı kapanan sömürge düzenine karşı baş kaldırmıştı. Kapıları açıp dışarı çıkış yapmaktan başka bir kurtuluş yolu kalmamıştı. Hiç kimse, bu çağın ikilemini Sor Juana kadar kendi kişiliğinde yaşamış olamaz. Ne var ki, dışardan yüzeysel

olarak incelendiğinde onun ne yazılarında ne de yaşam öyküsünde herhangi bir çatışmanın izleri görülmez. O bütün varlığı ile çağının kadından beklediği her şeyi yerine getirmeye çalışmıştır. Aynı zamanda ve belirgin bir çelişkiye düşmeden, ozan, rahibe, Kontes de Paredes'in yakın dostu ve tiyatro yazarı olmayı başarmıştır. Onun aşk çılgınlıkları (şişirilmiş dedikodular değil de gerçekten yaşanmış olsalar bile) sohbet ve musiki sevgisi, yazıncı olarak çabaları, çevresinin ona yakıştırdığı cinsel ilişkiler, birbiriyle çatışmalı olmayan ve her biri kendi özel amacına yönelik çabalardı. Sor Juana kendi çağını kabul ettiği kadar çağı da onu kabul etmiş ve onun kişiliğinde simgeleşmiştir. Ne var ki Rahibe Juana'nın «Rahibe Filotea'ya Yanıt» ve «İlk Düş» adlı iki şiiri hem yazara hem de onun çağına yabansı bir gölge düşürür. Bu gölgeler Rahibe'ye ve onun çağına Katolik övgücülerin düşlediğinden oldukça değişik bir anlam kazandırır.

Juana'nın «İlk Düş»ü Gongora'nın «Yalnızlıklar» («*Solitudes*») şiirine benzetilmiştir. Sor Juana'nın şiiri gerçekten de Don Luis Gongora'nın şiirine öykünmedir. Ancak bu iki yapıtın ayrımları benzerliklerinden daha anlamlıdır. Menéndez y Pelavo, Gongora'nın şiirini içerikten yoksun ve boş bulduğunu söyler. Belki de, boş ve boşluk sözcükleri yerine «yüzeysellik» desek, Gongora'nın şiir anlayışına daha yaklaşmış oluruz. Çünkü bu şiirinde Gongora, Bernardo de Balbuena'nın «düzmece» adını verdiği salt görünüşler dünyası kurmaya çalışmıştır. «Yalnızlıklar» («*Solitudes*») şiirinin öyle üzerinde durup sözü edilecek planı da yoktur. Felsefi içeriği —eğer varsa— daha da önemsizdir. Her konu, tükenmek bilmeyen tanımlama ve saptırmalar için bir bahanedir sanki ve bun-

lar da sıraları gelince yeni imgelere, karşı savlara, sözel biçimlere ayrışır dururlar. Şiirdeki tek devingen öge, ozanın —düşüncesi değil— düşleridir. «Önsöz»de belirttiği gibi, Gongora'nın dizeleri bir «hacı adayının ayak izleri»dir. Bir hacının şarkısı gibi! Şarkı söyleyen hacı, yeni sesler ya da renkler karşısında önce durur, onlarla biraz oynar, çekip çevirir onları, her noktadan bir imge ve her imgeden bir dünya yaratmaya çalışır. Şiirin akışı son derece yavaştır! Anlatım, güzel manzaralı adacıkları andıran uzun ayraçlarla bölünür, duraklar; gölge, ışık ve gerçekliklerden oluşan bir doğa parçası üzerinde sağa sola kıvrıla kıvrıla ağır ağır ilerler; her gördüğüne yönelir, onu elde etmeye kalkar ve hareketsiz bırakır. Şiir eleştirmeni Domaso Alonso'ya göre bu şiir, her okuyanı kendinden geçiren salt bir beğeni, «düşlenen doğanın yapay olarak yeniden yaratılması»dır. Bu şiirde, özle biçim arasında hiçbir çatışma görülmez. Çünkü ozan Gongora her şeyi kalıplara dökmüş, biçimlere çevirmiştir: Kristal gibi duru, saydam, parlak, titreyen ve dalgalanan biçim ve yüzeylerdir bunlar.

Rahibe Juana da ozan Gongora'nın izinden gider, fakat felsefi bir şiir koyar ortaya. Onun çabalaması güzel yüzeyleri okşayıp geçmek değil, gerçeğin özüne ulaşmaktır. Juana'nın şiiri, ozanın yararlandığı kavramlar ve efsaneler açısından oldukça karanlıktır. Alfonso Reyes'e göre bu şiir «salt, bilgece bir coşkudan şiirsel bir güzellik yaratma çabası»dır. Çok kısaca, «İlk Düş»te okuyucuya sunulan evrensel bir gecenin rüyasıdır. Öyle simgesel bir serüven ki, orada hem dünyaya hem de insanlık hem düş görür hem de düste görülür; uyandığını düşleyinceye kadar düş gören bir evrendir, bu şiirde anlatılan. Gizemcilerin ruhlarla dolu düşlerinden gidebildiğince uzak, uyanık ve ay-

dınlık bir gecedir bu şiirdeki. İspanyol dilinin şiir antolojisinde Rahibe Juana'nın bu şiirine benzeyen ikinci bir deneme yoktur. Vessler'e göre, bu şiir, Almanya'da «*Illustration*» (Açıklama, Resimleme, Aydınlatma) diye anılan belli bir şiir akımının öncüsü sayılabilir. Fakat «İlk Düş» başeser olmaktan çok denemedir. Bu yönüyle de Gongora'nın «Yalnızlıkları»na benzemez. Başka türlü de olamazdı. Çünkü, Rahibenin yaşamında olduğu gibi, şiirinde de yansız bölge ve boşluk vardır. Karşıt eğilimlerin çatışması bu boşlukta doğmuş; ozanın uzlaştıramadığı, yatıştıramadığı bu çatışma sonunda kendisi de tükenmiştir.

Sor Juana bize son derece anlamlı ve açıklayıcı bir şiir denemesi daha bırakmıştır: «Sor Filotea'ya Yanıt»⁷. Bu şiirinde Sor Juana, insan aklına olan güvenini ve inancını doğrular ama akla egemen olmaya kalkmaz. Bu şiir, bir aydının ve bir kadının savunması olduğu kadar çağrının da tarihidir. Yazdıklarına inanırsak Sor Juana her bilim dalıyla ilgilenmiştir. Onun bilim ve bilgiden yana duyduğu bu coşku, bilim adamının salt öğrenme tutkusundan çok, tüm temel bilgi öğelerini formül ya da yasa gibi tek, fakat kolayca anlaşılır ve anlatılabilir dizgede toplamak isteyen bilge kişilerin çalışma gücüne benzetilebilir. Juana, tüm gerçekler arasında gizli bir bağlantı olduğunu sezmiştir. Kişisel ilgi alanlarının çeşitliliğine ve yaygınlığına değinerek, «biçimler ve küçükler dünyasındaki karşıtılıkların doğru olmaktan çok yanıltıcı görüntüler olduğunu» gözlemlemiştir. Sanatlar ve bilimler birbirine ne denli karşıtılmış gibi görünseler de, gerçekte, doğanın daha iyi anlaşılmasında [bize

---

(7) Rahibe Filotea takma adıyla *Sor Juana*'ya din dışı (laik) öğreniml bir yana bırakmasını ve kendini dine adanmasını öğütleyen Puebla Patrik'ine yanıt.

vel birbirlerine ancak yardımcı olurlar : «Biri öteki-
ne ışık tutar ve yol gösterir, öyle ki birini anlayan
ötekini de kavramaya başlar, birkaçını birden anla-
yan bütünü oluşturan parçaları, bunlar arasındaki gö-
rünmez bağları, uyum ve birliği sezmeğe başlar.»

Şayet bilimci değil idiyse Juana, soyutlama gücün-
den yoksun olduğu için, filozof da değildi. Ondaki bi-
lim aşkı ve doymak bilmeyen öğrenme açlığı, güldü-
rü ve yerme esprisinden hiç de ayrı bir şey değildi.
Gerektiğinde eleştirel denemeler de yazmıştır. Fa-
kat ne yeni fikirler yaratmış ne de fikirler peşinde
koşmuştur. Juana, çevresinde bulunan ve onu besle-
yen fikirleri yaşamıştır. Onun dinsel duygularından
şüphe edecek durumda değilim. Ancak, inançlı kişi-
lerin Tanrı'nın varlığına kanıt saydıkları yer ve du-
rumlarda, Sor Juana sorular sormuş ve varsayımlar
ileri sürmek gereğini duymuştur. Gerçi, çoğu kez her
şeyin Tanrı'dan geldiğini yinelemişse de, her zaman
akılcı bir açıklama aramaktan da geri durmamıştır :
«İki küçük kız çocuğunun topaçla oynadığını görür
görmez, o deli aklımla, küresel cisimlerin neden ko-
lay devindiklerini düşünmeye ve kuramlar geliştir-
meye başlamıştım... bile.» Bu tür fikirler, o çağın ve
sonraki kuşakların dünya görüşüne ters düşer. Doğal
çevre ve dünya onlar için bir bilgi sorunu olmamıştır.
Onlar gerçeği ya olduğu gibi kabul etmişler ya da
kötülemekle yetinmişlerdir. İspanyol «Altın Çağı»nın
yazarlarına göre Ademoğlu'nun eylem dışında kendi-
ni Tanrı inancına adamaktan başka seçimi, seçeneği
yoktur. İspanya'nın tarihsel yaşamı, serüvene atılma
ile onu yadsıma seçenekleri arasında gidegelmiştir.
Din yazarları dışında ne Gracian ne de Quevedo bu
tür bilgi sorunlarına ilgi göstermişlerdir. Onlar genel-
likle akılcı ilgi ve bilgileri aşağılamışlar; bütün dik-

katlerini davranış, ahlak ve kurtuluş sorunlarına yöneltmişlerdir. Stoiklerle Hıristiyanların geleneğinde de salt akılcı işlevlerin bir kenara atıldığı bilinmektedir. Faust'u böyle bir gelenek içinde düşünmek olanağı yoktur. Zekâ onlara göre bir beğeni konusu değildir. Zekâ, düşmanlarımızı yenmeye yarayan güçlü bir araçtır ama ruhumuzu yıkan da yitiren de yine odur. İnananlarla inanmayanların, kuşku ile araştırmanın değerini yadsıdığı o dünyada, Rahibe Juana'nın yalnız ruhu giderek daha da yalnız kalmıştır.

[Rahibe Juana'nın] «Yanıt» şiiri, sanatçının kendi çizdiği öz portresi olduğu kadar her zaman bir ergen ve istekli, her zaman bir tutkun, alaycı ve sessiz olan bir ruhun öz-savunmasıdır. Onun bir kadın ve aydın olarak içinde bulunduğu ikili yalnızlık çıkması, yine ikilemlenmiş olan başka bir çatışmayı da ortaya sermiştir: Rahibe'nin kadınlığı ile toplumu arasındaki çatışma! «Rahibe Filotea'ya Yanıt» kadınların savunmasıdır. Bu savunmayı yazmış olması ve çıkarsız düşüncelere bağlılığını açıklama gücünü kendinde bulmuş olması, Juana'yı çağdaş insan yapar, çağdaş aydınlarla bir düzeye getirir. Eğer deney ve deneyime yer vermesini, o günkü geleneksel İspanyol düşünce-sine karşı içgüdüsel tepki olarak görüp yorumlamamız doğrudur, o zaman, onun bilgi kavramında akılcı vicdanının savunmasını da bulmamız olanaklıdır. Çevresindeki her şey onun dünyayı bir «kurtuluş yeri» olmaktan çok bir «sorun» ya da zorlayıcı güç olarak görmesine yol açmıştır. Bu kurtuluş ona çağdaşlarının övgüsünden ve inananların eleştirisinden daha geniş bir özgünlük kazandırır. Bugün de bizden daha yürekli bir inceleme ve daha derin bir yargılama bekliyor, Juana.

Vossler, «Geleceği çok önceden haber veren bu

seslerin nasıl olup da bir Meksikalı Rahibeler Manastırı'ndan birdenbire yükselebildiğini?» sormuş ve bu sorusunu yanıtlamıştır: «[Juana'nın] mitolojya ve modern fizikle ilgilenmesi, Eflatun'un felsefesiyle birlikte Kircher'in gizemli fenerini öğrenmeye kalkması, Eski İspanya'nın biçimci, korkak ve dogmacı üniversitelerinde hiçbir zaman gerçekleşmezdi.» Bu düşünceler Meksika'da da uzun süre yaşamamıştır. Özgürce fikirler, 1692 yılındaki bir dizi ayaklanmadan sonra süratle bastırılmıştır. Sigüenza y Gongora, tarih ve arkeoloji çalışmalarını bir kenara bırakmış; Rahibe Juana da, ölümünden çok kısa bir süre önce, kendi kitaplarındaki tüm düşünceleri yadsıdığını ve yarıldığını açıklamıştır. Vossler'in söylediği gibi, toplumsal bunalım ruhların bunalımıyla çatışmıştır!

Hizmetlerinin büyüklüğüne ve parlaklığına, ölümünün trajedisine ve ozanca yaratılarına biçim veren o ileri geometri'ye fakül ve mantıgal karşılık, Rahibe Juana'nın hayat ve eserlerinde, parça buçuk kalmış ve gerçekleşmemiş bir şeyler bulunduğu sezilir. Sezdüğümüz, bir kadın olarak onun taşıdığı yürekliliğini bağışlayamayan ruhun karaduygusudur. Onun çağı, Juana'nın bilgiye karşı duyduğu açlığı doyuracak eğitim ortamını yaratamamıştı; Juana da, tek başına yaşayabileceği bir fikirler dünyası yaratamamıştır — zaten kim yaratabilmiş ki öyle bir dünyayı!

Tekliğinin ve yalnızlığının bilinci Juana'nın yazılarında kolayca okunur. Gülerek şöyle sormuştur: «Mutfak felsefesinden başka, kadın ne bilebilir ki?» Fakat yarası ona acı veriyordu: «Şu alkışları duyan herkes, benim son derece sevilen, sayılan ve ünlü bir kişi olduğumu sanır.» Oysa, Rahibe Juana *yalnız* kişiydi. Gülerek fakat kararsızca, anlaşılmaz bir hayat yaşadı. Seçtiği yol ve yordamın olanak dışı bulundu-

ğunu ve kendi kişisel koşullarının ikilemli çıkmazını biliyordu. Yazgılarını yerine getirmeyen insanlara yöneltilen eleştirileri duymuşuzdur. Ancak Juana konusunda, hem toplumun hem de kültürünün ilerisindeki kadının karayazgısına üzülmekten başka elden ne gelir ki?

Onun bizde bıraktığı, gülen fakat konuşmayan kişilik simgesidir. Sessizlik, onun kendi deyimiyle, seslerle doludur ve seslerden oluşur. Onun duyulan sessizliği bize şunları iletiyor : Sömürge toplumu, kendini Rahibe Juana'nın yazılarında dile getirmişse, onun sessizliğinde kargışlanmıştır. Rahibe Juana'nın sessizlik ve geri çekilme ile sona eren yaşam öyküsüyle sömürge düzeninin incelenmesi görevim burada sona eriyor. Bu, yaşayan ve dıştan katılmaya açık bir kültürdü; fakat her türlü bireysel anlatıma, düşünceye ve serüvene, acımasızca kapalı bir kültür; geleceğe kapalı bir düzen! Kendimiz olmak ve kişiliğimizi bulmak için bu çıkışı olmayan düzenden kopmak, kurtulmak zorundaydık — gerekirse, *öksüz-yetim kalmak* pahasına! Kopuş ancak XIX. yüzyılda gerçekleşti. Bu aynı zamanda bizim daha uzaktaki, fakat Katolik kilisesinin bize sunduğundan daha az evrensel olmayan başka bir gelenekle yeni bağlar kurmamıza yol açacaktı. Bu aşamada Meksika, Avrupa akılcılığı ile ilk kez yüzyüze gelecekti.

BAĞIMSIZLIKTAN DEVRİME

Bourbon kırıllarından Üçüncü Şarl'ın 1759-88 yılları arasında [İspanya'da] giriştiği yenileştirme hareketleri ekonomiyi kamçıladi, piyasa ilişkilerini hızlandırıp canlandırdı. Fakat bu çabalar, Madrid'deki merkezi yönetimin görev ve yetki sınırlarını da genişletti, Yeni İspanya'yı merkezi gücün daha yakından denetlediği ve daha derinden yararlandığı bir sömürgeye dönüştürdü. Avusturya asıllı kırıllık yönetiminin buyurganlığı, görülmemiş, alışılmamış bir şeydi. Çünkü sömürgeler, sınırlı özerkliğe sahip voyvodalık (kırıllık) gibi yönetilirdi. Onlarla birlikte İspanyol İmparatorluğu güneş sistemine benziyordu. Başlangıçta Yeni İspanya, «Taç» çevresindeki yörüngede kendi ateşiyle parlayan gezegen gibiydi. Bourbonlar işte bu Yeni İspanya'yı bağımlı bir kırıllık olmaktan çıkarıp denizaşırı bir anavatan yöresine dönüştürdü. Ancak il ve ilçe katında yerel yönetim örgütlerinin kurulması, bilimsel araştırmalara önem verilmesi, hümanizma ülküsünün desteklenmesi, anıtsal ölçekte kamu yapılarına girişilmesi, bazı genel valilerin gerçekleştirdiği saygınlık örnekleri, soluğu kesilmiş sömürgeye can vermeye yetmemişti. Büyük kent gibi, sömürge kavramı da şimdi yalnızca bir kalıp, boş bir gövde

olmuştu. XVII. yüzyılın sonlarında başkent Madrid ile sömürgeleri birbirine bağlayan bağlar, yaşayan varlıklarda görülen işlevsel ilişkiler türünden değildi artık. İmparatorluk, örgütsel yapısının karmaşıklığı, kursuzluğu, büyüklüğü ve devingenliğiyle varlığını o güne değin sürdürebilmişti. Rakipleri birbirine düşüren anlaşmazlıklar da İspanya'nın işine yaramıştır. III. Şarl'ın giriştiği reformlar açıkça gösterdi ki, toplumsal yapı, toplumun dayandığı temel ilkelerle birlikte ele alınmamışsa siyasal düzeydeki yenileşme çabalarının başarıya ulaşması olasılığı pek yüksek olmuyor.

XVIII. yüzyıl bizi bağımsızlığa götüren yolu açtı. Gerçekten de çağın* bilimi ve felsefesi, Grite de Dolores gibi bir kişinin yetişmesi için gerekli tüm öncülleri sağlamıştır. Ne var ki İspanya ile aramızdaki bağlar koptuktan sonra bağımsızlığa kavuştuğumuz gerçeği çoğu zaman unutulmaktadır. Bağımsızlık hareketi sırasında bizi hâlâ İspanya'ya bağlayan gerçek güç, geleneklerin eylemsizliğiydi. Öyle bir süredurum ki, can çekişen kişinin elini sağa sola atıp hayata biraz daha tutunma çabasına benzetilebilirdi. Fakat hayat onu, son kez ve şiddetle silkeleyecektir. (DinSELL inanç gücüyle beslenemeyen Yeni İspanya, evrensel bir ülke ya da hayat düzeni olarak çöküyordu. Tıpkı, akılcı çalışmalarıyla çağının dinsel inançları arasındaki çatışmayı çözümleyemeyen Rahibe Juana'nın kendi kişisel yaşamını hor görüp saygın ölümle ölmesi gibi. O denli iyi bir örnek sayılmasa da, sömürge toplumu, sonuç almasını engelleyen kararsızlıkla

---

(*) Fransisco Javier Clavijero'nun eğitim reformu ve Benito Diaz de Gamarra ile Antonio Alzate'nin düşünce ve eylemleri çerçevesinde biçimlenen «Aydınlanma Çağı». — Çev.

kendini savunmaya çalıştı. Ölüm yazgısına karşı, cansız ayağını yüzyıl daha sürüdü.

Bağımsızlık da —tıpkı Fetih olayı gibi— bizde aynı anlaşılmaz imgeyi uyandırır. Hernan Cortés'in başarıları, İspanya'daki Katolik kırılların yaptıklarından ve Mezoamerika'da Azteklerin bıraktıklarından sonra gelmiş, daha önceden atılmış sağlam temellere oturtulmuştu. Bağımsızlık hareketinin tarih açısından *iki* ayrı anlamı vardır: Birincisi, ölen sömürgeciliğin artıkları ayıklanarak gömülmüş; ikincisi, Meksika yeniden doğan uluslar kuşağına katılmıştır. Fetih ve Bağımsızlık olayları, büyük tarih dalgasının yükselip kabarması, sahile vurup kırıldıktan sonra sessizce geri çekilmesi gibidir. Bu dalga, XV. yüzyılda oluşmuş, tez varıp Amerika'ya vurmuş, XVI. ve XVII. yüzyıllarda görkemli dengeye ulaşmış, gücü tükenince binbir küçük parçaya bölünmüş, tarih sahnesinden çekilip gitmiştir.

Çağdaş Hispanya (İberik) düşüncesini iki sınıfa ayıran filozof José Graos da yukardaki «dalga» benzetmesini bir ölçüde destekler ve doğrular. Bu düşüncelerden birincisi İberik yarımadasındaki kültürel yozlaşma varsayımı üzerine kuruludur. İkincisi, İspanyol Amerikası'ndan gelir; yorum olmaktan çok, bağımsızlık için ülkenin yazgısını, kimliğini arama çabasıdır. İspanyol düşüncesi, kendi yozlaşmasının nedenlerini araştırmak ya da ölmüşler arasında İspanyol gerçeğine hâlâ bağlı kalmış öğeleri bulabilmek için, geçmişe ve kendine yönelir. Oysa, İspanyol-Amerikan düşüncesi, bir bağımsızlık savunması olarak başlayıp hemen bir tarih tasarımına dönüşür: Amerika, süregidecek gelenek değil, ama bundan sonra ilerde yaşanacak bir gelecektir. XVIII. yüzyıldan bu yana, İspanyol-Amerikan düşüncesindeki bu tasarımıyla ütöp-

ya kavramı birbirinden ayıramamıştır. Ağıt ve eleştiri İberikl yarımada sılnın başarılı olduğu iki yazın türüdür. Ağıt türünde ozan Unamuno, felsefe eleştirisini türünde yse Ortega y Gasset kendi alanlarının güçlü temsilcileri oldular. Bu ikilik, Güney Amerika ülkelerinde İMeksika'dakindenİ daha kolay görülebilir. Güney kökenli önderlerin kişilikleri daha az yozlaşmış ve oldukça temiz kalmıştır. Onların İspanyol geleneğine karşı gösterdikleri direncin kökleri derinlere iner. Soylular, aydınlar ve her uyruktan gezgin ci yazarlar, çoğu düşünce akımlarını bildikleri gibi, birer eylemci olarak da onlara katılmışlardır. Miranda, Fransız Devrimi'ne katıldı, Valmy'de dövüştü. Bello Londra'da yaşadı. Bolivar ise çıraklık yıllarını kahramanlar ve yiğit prensler yetiştiren bir ortamda geçirdi; ergenlik çağından sonra, ülkesini özgürlüğe kavuşturmak ve yönetmek için gerekli eğitimi gördü. Bağımsızlık çabalarımız, düşünce yönünden yoksul, eylem yönünden az pırlıtlı da olsa yerel koşulların belirlediği sertlikler ve donukluklar yaratmıştır. Alçakgönüllü papazlarla, adı sanı duyulmamış yüzbaşılar, yapmak istediklerinin bilincinde bile değillerdi. Ancak, gerçeğin sesini duyuyor, halkın homurdanmalarını doğru yorumluyorlardı. Bu yorumlar İLatin Amerikalıİ ülkelerimiz arasındaki tarihsel gelişme yollarını belirlemiştir. Güney Amerika'nın bağımsızlık hareketi tüm kıtayı etkileyen yengiyle başladı. Kıtanın bir yarısını San Martin, öteki yarısını Bolivar özgürlüğe kavuşturdu. Onlar İspanya'dan ayrılış hareketinin Hispanya dünyasını böleceği olasığını hiç göz önünde tutmamışlardı. Oysa gerçek, onların tüm tasarılarını kısa zamanda yıktı. İspanyol İmparatorluğu'nun yıkılışından doğan sarsıntılar Bolivar'ın umut dolu düşlerinden kat kat güçlü çıktı.

Bağımsızlık hareketinde iki karşıt görüşün birbiriyle çarpıştığı söylenebilir: 1) Avrupa'dan kaynaklanan ütopyacı görüşe göre, İspanyol Amerikası tek bir bütün, özgür uluslar topluluğudur; 2) daha yaygın olan ikinci görüşe göre, İmparatorluğun bölünüp parçalanması sürecini hızlandırmak için büyük kentlerle olan bağları hemen koparmak gerekir.

Tüm Latin halklarının tarihi gibi İspanyol Amerikası'nın bağımsızlık hareketini de yorumlamak kolay değildir. Çünkü, bu konuda söylenip yazılmış görüşler tarih gerçeğini —açıklığa kavuşturacağına— büsbütün tanınmaz bir görünüme sokar. Güney Amerika'daki bağımsızlık hareketlerini sürdürüp gerçekleştiren kesimler ve sınıflar, yerel derebeylikçi aristokrasinin üyesiydiler. Bağımsızlıktan yana olanlar İspanyol asıllı sömürgecilerin çocuklarıydılar ve yarım adalı [safkan] İspanyollardan daha düşük düzeyde bulunuyorlardı. Koruyucu, tutucu politikalar izleyen büyük kentler, sömürgelerdeki alışveriş özgürlüğünü sınırlamış; siyasal ve yönetsel önlemler olarak toplumsal ve ekonomik gelişmeleri denetim altında tutmuştur. Büyük kent, aynı zamanda, üst görevlere yükselmeye, devlet yönetiminde güç kazanmaya çalışan soylu *criollo*'ların yolunu da kesmiştir. Böylece, sömürgecilerin toplum yapısını değiştirme yönünde hiçbir önlem alınmamasına karşın, bağımsızlık hareketi «safkan» *criollo*'ları İspanya'nın katılaşmış bürokrasisinden kurtarmıştır. Bağımsızlık hareketini yürüten önderlerin, düşünce ve konuşmalarıyla çağın devrimcilerine benzedikleri ve içten davrandıkları doğrudur. Konuşulan dil, Fransız Devrimi'ni ve özellikle Kuzey Amerika'daki Bağımsızlık Savaşı'nın temel ilkelerini yansıtan «çağdaş» dildi. Ama Kuzey Amerika'dan yayılan bu düşünceler ancak yeni siyasal felsefeye uy-

gun, köklü dönüşüm isteyen kesimlerce benimseniyordu. Daha da önemlisi onlar, iktidardaki yönetimi devirip yenisini denemek yerine, yeni bir ulus yaratmak sevdasına kapılmışlardı. Ne derin bir ayrılık! Gerçekte, Amerika Birleşik Devletleri, XIX. yüzyıl tarihinde kendi devingenliğiyle serpilip büyüyen tek toplumdur, denebilir. Bize İğüneye doğru gelindikçe bağımsızlığına kavuşan ülkelerdeki yönetici sınıflar kendi aralarında birleşip bütünleşerek sömürgeci İspanyol yönetiminin yerini aldılar. Ülkelerini İspanya'dan koparttılar ama çağdaş toplumu yaratma çabasında başarılı olamadılar. Başka türlü de düşünülemezdi. Çünkü, Bağımsızlık hareketinin başındaki kişiler, yeni toplumsal güçleri değil, derebeylikçi düzenin çıkarlarını temsil ediyordu. İspanyol Amerikası'ndaki yeni ulusların «yeni»liği aldatıcıdır. Daha doğrusu onlar, parçalanmış bütünün kalıntıları olarak durağan ve yozlaşmış toplumlardı.

İspanyol İmparatorluğu'nun yepyeni Cumhuriyetler topluluğuna bölünmesi işlevi yerel oligarşilerce yerine getirildi. Bu işlev, çözülme sürecini hızlandırdı. Fakat bu arada devrimci önderlerin yol ve yön verici etkilerini görmezlikten gelmemeliyiz. Kimi önderler, aynı görevi yüklenmiş olan akıncı fatihlerden daha şanslı göründüler ve koca ülkeleri sanki Ortaçağ ganimetiymiş gibi kolayca ele geçirdiler. Böylece, «Kurtarıcı» postuna bürünmüş «Güney Amerika Diktatörü» çıktı ortaya. Yine böylece, yeni «Cumhuriyetler»in tarihi, toplumsal gereksemeleri karşılamak için değil de, güncel siyasal ve askeri koşullar tarafından belirlenmiş oluyordu. «Ulusal» özellikler ve kurumlar arkadan gelecekti. Çoğu ülkelerde görülen bu özellikler, kurulan hükümetlerin milliyetçi görünme çabasından başka bir şey değildir. Bugün, bağımsızlıktan

yüzelli yıl sonra bile, Arjantinlilerle Uruguaylılar, Perulularla Ekvatorlular, Guatemahlarla biz Meksikalılar arasındaki «ulusal» ayrımların neler olduğunu kimse kolay kolay açıklayamaz. Ve de doğal olarak, Merkezi Amerika ile Antillerde yer alan sözde bağımsız dokuz «Cumhuriyet»-in varlığı ancak Kuzey Amerika sömürgeciliğinin desteklediği yöresel oligarşilerin süregenliğiyle açıklanabilir.

Ne var ki öykünün tümü bu değildir. Yeni kurulan ülkelerden herbiri, bağımsızlığı izleyen günlerde, az çok, özgürlükçü demokratik anayasaya kavuşmuş görünüyordu. Yeryüzündeki hemen herhangi bir ülkede, çok daha az demokratik görünüşlü bir anayasanın varlığı, Avrupa kıtasında ve Birleşik Devletler'deki yeni siyasal gelişmeler, burjuva sınıfının yönetimi ele geçirmesi, Endüstri Devrimi'nin gerekleri, eski İderebeylikçil düzenin yıkılması gibi tarihsel olay ve değişmelere kanıt olarak alınabilirdi. İspanyol Amerikasında ise aynı ilkeler yalnızca sömürge düzeninin çıkarıcı kalıntılarına hizmet ettiler. Özgürlükçü demokrasi ideolojisi, tarihsel koşullarımızın somut gerçeğini (yani sömürüyü) yansıtmadığı gibi, onu ancak gizlemeye yaramış; siyasal yalan (politika yapmak) bir kurum olarak geliştirilip anayasa güvencesine dayandırılmıştır. Bu çelişkinin toplum ahlâkı üzerindeki olumsuz etkileri ölçülemeyecek derecede derin olmuş, ulusal varlığımızı temelinden sarsmıştır. Yalan dolan düzeni içinde görünüşte son derecede rahatmış gibi davranırız. Oysa yüzyıllardan beri bir yandan derebeyci oligarşilere kulluk ederken, ötede, özgürlükten söz açan yönetimden çekmediğimiz kalmamıştır. Durum, bugün de öylece sürüyor. Öyle ki, ciddi ve gerçek yenileşme için ilk önlem olarak, yasallaşmış yalana karşı acımasızca savaş açmak zo-

rundayız. Latin Amerika'da bağımsızlık peşinde koşan çağdaş hareketlerin anlamı ve önemi burada saklıdır: Ülkelerimizi, turistlerin ve demagogların şirin bulduğu ören yerleri olmaktan kurtarmak ve gerçekten çağdaş bir toplum yapmak. Halk, yalnız İspanyollardan artakalan kilise, ordu ve oligarşiyle değil ama buyurgan patronla, onun yasa ve yasallık üzerine ağız dolusu düşünceleriyle, vatan, millet ve kutsallık [Sakarya — Çev.] söylevleriyle de savaşmak zorundadır. Bu buyurganlar, İspanyol sömürgeciliğinden çok başka nitelikteki dış güçlerle bütünleşmiş olup, uluslararası kapitalizmin çıkarları için çalışırlar.

Buraya dek yapılan gözlemlerin tümü Meksika için de geçerlidir. Genel kural dışında kalan ayrılıklarımız var kuşkusuz. Hepsinden önemlisi, bizim bağımsızlık devrimimiz, Bolivar'ı hem yönlendiren hem de kör eden gerçeküstü bir «evrensellik» peşinde değildi. Ayrıca başkaldıranlar, bağımsızlık (Morelos) ile özerkliğin çağdaş biçimleri (Hidalgo) arasında kararsız kalmışlardı. Görünüşte, büyükşehir yönetimine ve İspanyol bürokrasisine karşı bir tepki gösterisi olarak başlayan İçsavaş, gerçekte ve temelde, güçlü bir ayaklanmaydı: Yerel aristokrasinin büyükşehir yönetimine başkaldırması, halkın kendi aristokrasisine karşı çıkmasıydı. Bu yüzden devrimciler Isalt ve soyut bir «bağımsızlık»tan çok modernleşme önlemlerine ağırlık verdiler: Hidalgo verdiği buyrukla köleliğin kaldırıldığını bildirdi; Morelos ise büyük topraklı çiftlikleri bölüp parçaladı. Bağımsızlık Devrimimiz öyle bir sınıf savaşıydı ki —Güney Amerika'daki örneklerin tersine— onun bir köylü ayaklanması olduğunu önceden kabul etmeden, hareketin gerçek boyutlarını kavrayamayız. İşte bu yüzden ki (Iturbide gibi İspanyol kökenli safkanların buyruğu altın-

dakil) silahlı kuvvetler, kilise ve büyük toprak ağaları İspanyol Tacını savundular. Hidalgo'yu, Morelos'u ve Javier Mina'yı yenik düşürenler de yine bu üçlüydü: Ordunun, Kilisenin ve Ağaların elbirliği idi. Ama ayaklanma hareketinin bastırılmasından çok kısa süre sonra hiç beklenmedik bir gelişme oldu: Siyasal iktidar liberallerin eline geçti. Onlar da hükümdarlığa yeni bir anayasa kabul ettirdiler, kilise ile aristokrasinin ayrıcalıklarına göz diktiklerini saklamadılar. Bundan sonra sosyal güçlerin ve kurumların ilişkileriyle kuvvet dengelerinde hızlı değişimler görüldü. Kilise babaları, büyük toprak ağaları, bürokrasi ve İspanyol asıllı safkan komutanlar, ortak düşman [liberaller] ve onun saldırdığı ortak korkular karşısında, hâlâ sağ kalmış başkaldırıcularla işbirliği yaparak bağımsızlık hareketini sonuna değin sürdürdüler. Bu cephe değişimi elçabukluğu ile başarılmış, Bağımsızlık için savaşan sınıfları yenik düşürebilmek için, gerekiyorsa, büyükşehir yönetiminden ayrılmak bile göze alınmıştı. Yeni İspanya [Eyalet] Genel Valiliği böylece «Meksika İmparatorluğu»na dönüştü. Bir önceki aşamanın kiralıcı generali Iturbide [İmparator] I. Augustin adıyla taç giydi. Ancak törenden kısa süre sonra çıkan ayaklanmada İmparator tahtından indirilince yetke boşluğu doğuyor; devlet ya da hükümet adına sürekli olarak resmi demeçler verme, bildiri ve genelgeler yayınlama çıkışı* açılmış oluyordu.

Bu olayı izleyen çeyrek yüzyıldan biraz uzun süre boyunca liberaller, gelip geçici uzlaşmalardan, sonu gelmez pazarlıklardan ve hatta kandırma ve ihanetlerden oluşan karmakarışık savaşımlla, süregiden sömürge geleneğinden kopmaya çalıştılar. Bir bakıma,

---

(*) Meksika'da «Pronunciamento'lar» adı verilen kargaşa dönemi. — Çev.

Hidalgo ve Morelos gibi önderlerin çabalarını sürdürdüler de denebilir. Ama liberallerin çabası ve amacı, olup bitenlerin değiştirilmesinden çok yasaların değiştirilmesi yönünde yoğunlaşıyordu. *Ansiklopedi**'den miras kalan ülkücü hoşgörüsüyle, çoğu liberaller sosyal gerçeği değiştirmek için yeni yeni yasalar çıkarmanın yeterli olacağına inanıyorlardı. Liberaller, Birleşik Devletler ülkesini kendilerine örnek almaya çalıştılar. Kuzey'deki dirlik ve düzenin, cumhuriyetçi kurum ve yasaların kusursuzluğundan doğduğunu savundular. Bundan dolayı tutucuların önerdiği merkezci hükümet biçimine karşı federal yönetim dizgesini yeğlediler. Liberallerin çoğunluğu, kilisenin dünya işlerindeki yetkileriyle, topraklı aristokrasinin özel ayrıcalıklarını sınırlayan *halkeci anayasa* ile yeni burjuva sınıfının kolayca yaratılabileceğini sanmışlar, ve doğal olarak yanılmışlardı. Oysa liberaller, bir yandan tutucularla savaşırken, kendi öz çıkarlarına göre cephe ve dost değiştiren orduyu da göz önünde tutmak zorunda kalmışlardı. Onlar birbiriyle savaşadursun, ülke tükendi ve yönetim çözüldü. Birleşik Devletler bu durumdan hemen yararlandı: Sömürgeci yayılmanın belki de en haksız saldırısıyla topraklarımızın yarısından çoğunu kolayca ele geçirdi. Ne var ki uzun sürede bu yenilginin mutlu bir sonucu da olmadı değil! Bu yenilgi, Diktatör Santa-Ana'nın ortaya atıp savunduğu «askerce yönetim» felsefesine karşı öldürücü darbe oldu. Diktatör Santa-Ana, liberal, tutucu, özgürlük koruyucusu ve vatan haini vb. gibi, her kılığa girip çıkmış biriydi. Santa-Ana'yı Güney Amerika'yı yöneten diktatörler türünün başörneği (*Archety-*

(*) Diderot, d'Alembert ve arkadaşlarının yayımladığı (1751-1772) büyük Fransız Ansiklopedisi ya da onun İspanyol dilindeki çevirisinin yankıları olacak. — Çev.

pe) olarak görmek yanlış olmaz. Siyasal yaşamının sonuna doğru bir savaşta yitirdiği ayağı için görkemli cenaze törenleri yapılmasını buyurmuş, kendisini «en görkemli ve en sevecen hükümdar» ilan ettirmişti. Bir halk ayaklanması sonucu Santa-Ana düşürülünce, liberaller yönetime geldiler. José Maria Mora ile liberal aydınların önderi Valentin Gomez Farias'ın görüşlerini özümseyen yeni kuşak, ülke yönetimi ve ulus için yeni bir temel atma görevini üstlendi... Bu yapının temelinde yeni anayasa olmalıydı. Liberal görünüşlü anayasa 1857 yılında yürürlüğe girdi. Benito Juarez, silaha sarılan tutuculara, kilisenin maddi gücünü yıkan ve özel ayrıcalık haklarına son veren reformcu yasalarla karşı durdu. Yenilgiye uğrayan tutucular, dış dünyadan yardım istediler ve (Fransız İmparatoru) II. Napolyon'un yolladığı askerlerin yardımıyla, Maximilian'ı İkinci Meksika İmparatoru olarak başkente oturtular. Burada tarihin ikinci ters oyunuyla karşılaşılıyor. İmparator Maximilian, Yanqui (Yankee ya da Kuzey Amerika İngilizinin) gücüne karşı, bir Latin Amerika İmparatorluğu kurabileceğini düşleyen, liberal görüşlü bir kişiydi. Kendisini tutup destekleyen tutucularla paylaştığı hiçbir ortak dünya görüşü yoktu. Avrupa'da Napolyon'un başına gelen yenilgiler, Başkan Lincoln'un Kuzey Amerika'sından gelen olumlu baskılar ve —savaşımın asil yükünü taşıyan— halk direncinin giderek güçlenmesi sonunda Cumhuriyetçi Cephe başarıya ulaştı. XVI. Louis'nin giyotine gönderilmesi gibi, Juarez de Maximilian'ı öldürttü. Geometrik düşüncenin mantığı bazen ne kadar da duygusuz olabiliyordu!*

(*) Sanatçı Paul Muni'nin ünlü «Juarez» filmiyle yıllar önce beyaz perdeye aktarılan serüvenin acıklı sonu. Burada yazar, Juarez'in Fransız Devrimi'ne ne denli öykündüğünü

Reform, sonunda, Bağımsızlık hareketine de sahip çıktı ve Meksika toplumunun dayandığı temellerle içinde geliştiği tarihsel ve düşünsel ortamı araştırdığı için Bağımsızlık kavramına yeni anlam kazandırdı. Bu tarihsel yaklaşım, inceleme ve arayış, üç yadsıma ile sonuçlandı: (1) İspanyol kültür mirasımızı, (2) yerli (Amerikalı) halk olarak geçmişimizi, ve (3) bunları uzlaştırıp bağdaştırmaya çalışan Katolik dinini red ve inkâr ettik. Kendi varlığımızı arayışımızın yasal ve siyasal belirtileri olan Reform önlemleriyle 1857 Anayasası, üçlü kültür mirasımızın sürekliliğini sağlayan dinsel kurumlarla geleneksel (ortakçı) toprak düzeninin yıkılmasına yol açtı. Kilise ile devletin ayrılması, kilise *holding*'lerinin kaldırılması, eğitimin laikleştirilmesi ve din kurumlarının tekelinden kurtarılması, reform hareketinin beğenilmeyen çabaları olmuştur. 1857 yıllarının yönetimdeki kuşağı, geleneklere ne derece şiddetle karşı koymuşsa, bazı ilkeleri aynı coşkuyla savunmuştu. Onların başarısı, yalnızca Meksika'nın sömürge dünyasından ve geleneginden kopuşunda değil, ama yeni bir toplumun kurulması için giriştiği atılımlarda görülebilir. Liberallerin amacı, «Katolik doğması»na dayalı bir sömürge yönetimi yerine, «bireyin özgürlüğü» ülküsünü evrenselleştirmektir. Yeni Meksika ulusu, sömürge dönemindeki egemen hiyerarşiden çok ayrı bir ilke üzerine kurulmuştu. Bu, bütün Meksikalıların birer insan, özgür ve saygın varlık olarak *yasa önünde eşit olduğu* ilkesiydi. Reform hareketi geçmişi yadsıyarak Meksika'yı kurdu. Geleneksel değerleri bir yana atarak kendisini gelecekte gerçekleştirmeye ça-

---

eleştiriyor ve «geometri» sözcüğünü, «bakışım» (simetri, tenazur) ya da biçim karşılığında kullanıyor. — Çev.

lıştı. Bir toplumun anasoyunu toptan ölüme yollamak gereğini duyması, en iyi düşünürlerimizin gözünden kaçmamıştı. Olağanüstü insanlar topluluğunun belki de en ilgi çeken üyelerinden sayılan ozan Ignacio Ramirez bir şiirini şu dizelerle bitiriyor :

*Sanına yaraşan tek çiçek bulmadan,
Avare dolaşıp durdum, Ey Doğa Ana,
Şu köca Dünyanın dört bucağını,
Doğmuştum ya hiç umutsuz ve korkusuz,
Korkusuz ve umutsuz döndüm gene sana!*

Sömürge'nin Tanrı Babası ölünce, Doğa Ana yeneden doğdu. Ramirez'in tanrıbilmezliği, Diego Rivera'nın sonraki Marxçılığı gibi, dinsel yankıları olan maddeci bir inançtır. Gerçekten bilimsel ya da salt akılcı bir madde kavramı, maddeyi ya da doğayı bir ana olarak göremez. Doğa, ünlü kötümserlerden Leopardi'nin üvey anası bile olamaz; olsa olsa, duygusuz ve yan tutmayan süreçtir doğa : Yaratan ve yıkan, bulan ve yineleyen, durup dinlenmeden, anımsamadan ve de hiç anlamadan.

Ortega y Gasset'in söylediği, «Bugünkü varlığını etkileyen geçmişi, birbirine hiç benzemeyen insanlarına can verecek gücü, yalnız kalmak ya da kendi kabuklarına çekilmek isteyen bireylerine karşı birliği sağlayacak ölçekte tarihsel görevi olmayan toplum, gerçek bir ulus değildir» sözü eğer geçerliyse, Meksika ulusunun Reform döneminde doğduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Reform'dan önce böyle bir ulus yoktu. Çünkü Meksika, reform süreci içinde düşünülmüş, yoktan varedilmiş ve düş gerçekleştirilmiştir. Reform hareketi, dinci ve gelenekçi akımlardan gönüllü olarak ayrılıp kendini bu yüce ülkeye adayarak küçük bir kesimin tasarımıdır. Meksika ulusu, tutucu bir azın-

liğin eylemle ve güçle karşı koymasına karşılık, ulusçu ülküyü yayan ve savunan azınlığın başarısı olmuştur.

Sömürge döneminin din hayatı gibi, Reform hareketi de evrensel felsefeden kaynaklanıyordu. İki felsefe arasındaki benzerlikler, ayrımlar kadar anlamlıdır. Katolik dini, askeri fetihten sonra yabancı azınlık tarafından kabul ettirilmişti. Liberalizm ülküsü iç savaş yaşamış Fransa'dan alınmış olmakla birlikte küçük bir yerli azınlık tarafından savunulmuş ve benimsettirilmişti. Katolikliğin yayılması Fetih madalyonunun arka yüzüdür. Tanruları ölmüş ya da sürülmüş; verilecek toprağı, göç edecek yeri yurdu kalmayan halkımız, kurtarıcı ana olarak, Hıristiyanlığa sığınmıştır. Bütün analar gibi, Hıristiyanlık da bir yuvaya dönüş, bir huzur ve şefkat kucacı olduğu kadar, doymayan bir ağız, ceza veren, korkutan anaydı. Eski düzenin eleştirisi olan liberalizm ise toplumsal uzlaşma tasarısıydı. Belki din değildi ama, avutmaktan çok savaşan, öbür dünya umudu yerine bu dünyanın geleceğini koyan, olanakdışı ideolojidi. İnsanın koruyuculuğunu yapmış, ama onun doğal yapısının öteki yarısını (efsanelerini, bayramlarını, rüyalarını ve cinsel sevgisini) görmezlikten gelmiştir. Hepsinden önemlisi de, Reform hareketi, derinliği ve oylumları kendi içinde saklı tepkiydi. Ama bu tepkinin ülküsü—Avrupa liberalizminin öncüleri— aslında katı, kuru ve temelde boş bir felsefeye dayanıyordu. Oysa geometri (akıl/mantık) hiçbir zaman efsanenin inancın, *mitos*'unl yerini tutamazdı. Liberal düşünceyi ulusal programa dönüştürüp gerçekleştirebilmek için tüm ülkenin desteğine gerek vardı. Son derece zorlayıcı bir koşul! Çünkü liberalizm, elle tutulur ve somut inanç ilkesine, tüm insanların Tanrı-oğlu olduğu ilkesine

karşı çıkıyordu. Bunun yerine Reform, bütün yurttaşların *yasa önünde eşitliği* gibi son derece soyut bir varsayım öneriyordu. Özgürlük ve eşitlik, Marx'ın da gösterdiği gibi, toplumsal yapı ve ilişkilerin bu sözcüklere kazandırdığı tarihsel ve somut düşüncelerden başka içeriği olmayan boş kavramlardı — bugün de öyledir. Şimdi artık soyut bir eşitlik düşüncesinin alabileceği biçimleri ve boş özgürlüğün gerçek anlamını daha iyi kavriyoruz. Yine bugün kavriyoruz ki, Meksika Devleti'nin, güncel sorunlar ve nesnel koşullar yerine, evrensel insan ülküsü üzerine kurulmuş olması toplumsal gerçeği güzel sözlere kurban etmiş ve insanımızı doymak bilmeyen zorbaya tutsak etmiştir.

En açık seçik düşünenlerimizin önceden görüp uyardıklarına karşın, liberal devrim, herkesin, hatta Justo Sierra'nın bile Meksika için tek umut olarak gördüğü güçlü burjuvaları yaratamamıştır. Tersine, kilise mallarının satılması, ve (taşınmaz mal araçlarıyla, çift çubuk sahiplerinin 350 yıllık saldırı ve işgallerine karşın nasılsa işlevselliğini sürdüren) geleneksel toprak düzeninin kaldırılması, ülkemizin derebeyci yapı özelliklerini gündeme getirmiştir. Yeni aristokratlardan bir avuç fırsatçı, yapısal değişmelerden yararlanmasını bildi. Böylece, yeni bir topraklılar sınıfı türedi. Tutucu güçleri ve sömürgecileri yenerek sindirmiş olan Cumhuriyet, karşısına çıkacak düşman kalmayınca, toplumsal tabandan yoksun bulunduğunu anlamıştı. Geçmişle ilişkilerini kesen Devlet, Meksika'nın tarihsel gerçeklerinden de kopmuştu. Şimdi artık iktidar, uzanıp onu yakalama yürekliliğini gösterenin elinde kalacaktı. Porfiro Diaz işte o yüreklilerden biriydi. Diaz, yıkılan imparatorluğun, yüzelli yıllık savaşların ve «bildirmeceler» döneminin ilk kez işsiz güçsüz bıraktığı generallerin en beceriklisiydi.

«İki Nisan'ın ünlü komutanı» giderek «barışın da kahramanı» oldu. Oysa, *anarşi bastırılırken özgürlüğe olmuştur olanlar*. Karşıt gruplar karıştırılıp uzlaştırılmış, ama bu arada özel ayrıcalıklar yeniden tanınmıştı. Ülkeye yeni bir çekidüzen verilirken, yararlı hizmet süresini çoktan doldurmuş derebeyliğin ömrü de uzatılmış oluyordu. Öyle bir derebeylik ki, onun aşırılıklarına «dur» diyecek hiçbir güç kalmamıştı koca ülkede. Evet, ticaret ilişkileri canlandırılmış, demiryolları döşenmiş, Hazine borçları ödenmiş ve ilk modern endüstriler kurulmuştu. Ama işte bunlar yapılınsı diye kapılarımız İngiliz-Amerikan kapitalizmine açılmıştı ardına kadar. Meksika çoktan yarı sömürge bir ülke olmuştu.

Çoğunlukla yapılan değerlendirmelerin tersine, Porfirio Diaz'ın buyurganlığı geriye dönüştü. Diaz ülkesini moda olan düşünce akımlarına göre yönetti: İlerlemeye, yeniliğe, bilime, endüstrinin yaratacağı olağanüstülüklere ve özel girişimciliğin erdemine inanmıştı. Onun idealleri, Avrupa Burjuvası'nın idealleriyle çakışıp özdeşleşmişti. Diaz, kuşkusuz, İspanyol Amerikası'nın en ünlü diktatörüydü. Onun kurduğu ve yürüttüğü düzen, zaman zaman, Fransa'nın *belle époque'*una (güzel çağ) benzetilmiştir. Bu dönemde aydınlar, Comte ile Renan'ı, Spencer ve Darwin'i bulgularlar; ozanlar da Fransa'daki Parnasçı* ozanları ve simgeci-leri tanıyıp öykünmek olanağını... Gerçekte, Meksika aristokrasisi kentleşmiş, «uygar» bir sınıftı ama madyonun öbür yüzü çok değişikti. Gelişmeyi ve bilimi tutanlarsa, bu saygın kentlilerle endüstrici ve işadamları değil, kilise mallarını satın alarak zengin

---

(*) Şiirleri 1866 yılından sonra *La Parnesse contemporaine* adlı yazın dergisinde yayımlanan Fransız ozanları topluluğu. — Çev.

olmuş toprak ağalarıydı. Çiftliklerde çalışan topraksız köylülere, sömürge döneminde olduğu gibi, hâlâ köle hayatı yaşıyordu. Diaz yönetimi kendisini liberalizmin yasal bir süreği olarak savunuyordu. Yasal ve biçimsel açıdan 1857 Anayasası yürürlükteydi. Kimse çıkıp da liberalizme karşı yeni ilkeler önermedi. Eski liberallerden başkası, Diaz yönetiminin ülkeyi derebeyci geçmişten çağdaş dünya düzeyine çıkardığına ya da bu yolda çabaladığına inanmıyordu. Diaz yönetimi, gerçekte sömürgeci derebeyliğin uzantısıydı: Topraklar birkaç ailenin elinde toplanmış ve topraklı sınıf giderek güçlenmişti. Geçmiş zamanlar böylece geri geldi. Ancak bu kez ilerleme düşüncesi, bilim inancı ve Cumhuriyet yasalarıyla bezenmiş urbalar giymiş olarak! Ne var ki verimlilik çağını çok geçillerde bırakmıştık. Çağdışı derebeyliğin toplu ayaklanmadan başka başlatıp sürdürebileceği hiçbir eylem kalmamıştı.

Bu dönemdeki düşün hareketlerinin çok yönlü, kapsamlı çözümlemesini ve yorumunu yaptığı için Leopoldo Zea'ya çok şeyler borçluyuz. Olguculuk (pozitivizm) akımının resmi devlet felsefesi olarak benimsenip uyarlanması, Zea'ya göre, Diaz diktatörlüğünün ahlaki ve ideolojik gereklerini belki de yerine getirmiştir. Liberal düşünce, eleştiri gereği olduğu kadar, olanakdışı (ütopik) bir kurguydu ve de patlamaya hazır ilkeler taşıyordu. Bu yüzden, liberalizmin ömrünü uzatmak anarşiyi daha da sürdürmek olacaktı. Barış Çağı'nda yeni bir düzen felsefesine gerek vardı. Aydınlar aradıkları felsefeyi Comte'un olguculuğu'nda: Önce Comte'un Üç Aşama (tanrıbilim, metafizik ve pozitif bilim — Çev.) Yasası'nda, sonra da Spencer ile Darwin'in evrimciliğinde buldular. İnsanların eşit olduğu yolundaki soyut ve devrimci ilke

şimdi yerini «yaşam için savaşım» ve «en güçlünün kalıcılığı» gibi yeni evrimci ilkelere bırakıyordu. Olguculuk, toplumdaki katmanlarla hiyerarşilere varoluş gerekçesi sunuyordu : Toplumsal eşitsizlikler, bundan böyle —*ırkla, katılımla* ve *dinle* değil— *bilimle* açıklanabilecekti¹.

Zea'nın gözlemlerinden çoğu geçerlidir. Olguculuk felsefesi, Avrupa tarihinin bir döneminde, Burjuva'nın dünya görüşünü yansıtmıştır. Fakat olguculuk bu tarihsel görevi kendiliğinden, doğal ve organik bir biçimde yerine getirmiştir. Meksika'da ise bu felsefe, güçlenen, yeni bitme (türedi) sınıfa hizmet etmiştir. Bu sınıf, çoğunlukla yenileşme döneminde, varlık ve siyasal güç kazanmış ailelerden oluşuyordu. Aynı sınıf, sömürge dönemindeki feodal aristokrasinin yerini almıştır. İşte bu nedenledir ki olgucu akımın Avrupa'daki ve Meksika'daki işlevleri koşut sayılsa bile, bu felsefenin Meksika'daki «yeni derebeyci» sınıfla olan ilişkileri Avrupa Burjuvası'yla olan tarihsel ve insancıl ilişkilerinden son derece değişik olmuştur.

Olgucu felsefeyi Diaz rejimi yaratmadı ama onu bulduğu gibi aldı ve benimsedi. Yönetim böylece kendini, liberallerden ve sömürge dönemi tanrıbilimcilerinden daha bağımlı bir konuma soktu. Çünkü, bu felsefeyi ne eleştirebiliyor, ne de onu tam kucaklayabiliyordu. Bu çelişki, Antonio Caso'nun —Tarde'dan esinlenerek— «Mantıkdışı öykünme» adını verdiği duruma benziyordu : Gereksiz, yararsız ve öykünmenin koşullarına ters düşen çabaydı bu. Böylece, felsefe dizgesiyle ona uymuş görünmeye çalışan yönetim arasında derin uçurum doğdu; olaylarla düşünceler arasında ilişki kurma olanağı kalmadı. Diaz dönemi, öy-

---

(1) Leopoldo Zea : *El positivisme en Mexico*, Mexico, 1942.

leyse, tarihsel yanlışlıktan başka bir şey değildi. Santa Ana gereklikçe kılık ve makyaj değıştirebilirdi. Çünkü o, kendi söylediğine inanmayan oyuncuydu. Diaz ise *düşündüklerini yaşamaya, «söylediklerine inanmaya»* çalışan oyuncu oldu.

Ancak ağır ve sakıncalı bir oyundu bu. Çünkü oliguculuğa kurtarıcıymış gibi sarılmış bulunan siyasal gücün, bu felsefeyle uzaktan yakından hiçbir ilişkisi yoktu. Meksikalı toprak sahipleri, Avrupa Burjuvası'nın yerini tutamadı, onun yaptığını yapamadı. Spencer ile John Stuart Mill'in düşüncelerinin geçerli olabilmesi için ağır endüstri ile halkçı bir burjuva sınıfının yeterince gelişmiş ve aydınlanma hareketinin özgür olması gerekiyordu. Oysa büyük toprak mülkiyetine, patronlara ve demokratik özgürlüklerin kısıtlanmasına dayanan Diaz yönetimi, kendini tümüyle yadsımadan ya da tanınmayacak ölçüde değıştirmeden oliguculuğun önerdiği görüşleri anlayıp benimseyemezdi. Böylece oliguculuk, önceki dönemden daha da zararlı tarihsel bir yanılığ oldu — Meksika için. Çünkü yanlış varsayıma dayanıyordu. [Oliguculuk], toprak sahipleriyle onların siyasal ve felsefi düşünceleri arasında göze görünmeyen düş perdesi [gibil yükselince, Diaz rejiminin zaten sayılı olan günleri tükendi, bitti.

Sözde «bilimsel» görünüşlü bu siyasal oyunun amacı, halkı aldatmak değil, *rejimin ahlaki yozlaşmasını, liderlerden ve halktan saklamaktı*. Oligucu felsefe, liberalizmin onur ve eşitlik için söz verdiği yoksullara karşı toplumsal katmanlaşma ve ayrılmaların savunmasını yapamazdı. Onun yoksula vereceği, sunacağı hiçbir ödül ya da ödün yoktu : Onun tek tarihsel işlevi, Avrupa Burjuvası'nın bilincini —*mauvaise conscience*, vicdan azabı— eziklikten kurtar-

mak olabilirdi. Avrupa Burjuvası'nın suçluluk duygusu, tarihsel nedenlerden ötürü, Meksika'da özel görünüm almıştır. Çünkü yeni derebeyciler hem liberalizmin hem de sömürgeci aristokrasinin mirasçıları olmuşlardı. Burjuvanın akılcı ve ahlaki kalıtı —bir yanda reform ilkeleri, ötede kilise mallarına el koyarak varlığın tadını çıkarmaya başlamış olmaları— onlarda derin bir suçluluk duygusu yaratıyordu. Toplumsal yönden bakılırsa, toprak sahipleri hiç de hak etmedikleri gücü ele geçirmişlerdi. Olguculuk, bu utanç verici gerçeği ne değiştirebilir ne de gözlerden saklayabilirdi. Tam tersi oldu! Olguculuk felsefesi, onu benimsemiş görünmeye çalışanların bilincine yükselmediği için güç durumu büsbütün güçleştirdi. Böylece, yanlışlık ve yanılmışlık Meksika olguculuğunun ruhbilimsel temeli oldu.

Diktatörlük, Reform hareketinin eksik bıraktığı işleri kendi anlayışına göre bitirdi. Olgucu felsefenin ortaya atılmasıyla ulus geçmişle süregelen son bağlarını da koparmıştı. Fetih zamanında yıkılan tapınakların yerine sömürge döneminde yenileri yükselmişti. Reform hareketi gelenekleri yadsımış ama, onun yerine bize evrensel insan imgesini sunmuştu. Belki olguculuk bize fazla bir şey veremedi ama liberal felsefenin güzel sözlerden başka bir şey olmadığı gerçeğini gösterdi. Böylece reform hareketinin ülküsü —yani bazı evrensel ilkeler yardımıyla Meksika'nın ulus olabileceği tasarımı— ütöpik bir düşünce olarak görülmeye başlanıyordu. Reform yasaları ve ilkeleri, yaratıcı solüğümüzü kesen, kişiliğimizi zorlayan katı boyunduruklar oldular. Yüzyıllık savaşımın sonunda halk kendini her zamankinden daha büyük yalnızlık içinde duyumsuyor: Dinsel yaşam yoksullaşmış, halk kültürü yozlaştırılmıştı. Meksika tarihi yönünü ve yönelimini yitirmişti.

XIX. yüzyıl sonlarına doğru Meksika'nın genel görünümü kısaca, anlaşmazlıklar ve uzlaşmazlıklar tablosudur. Anlaşmazlığın kökleri önceki siyasal kavgalardan ve iç savaştan daha derinlere iniyordu. Çünkü anlaşmazlık, gerçek varlığımızla ilişkisi olmayan yasal ve kültürel biçimlerin bize zorla kabul ettirilmesinden doğuyordu. Böylesi bir zorlama, bireyleri eziyor, toplumu devinimsiz bırakıyordu. Bu anlaşmazlık, sözcüğün doğru anlamıyla sınıf olma gücünden yoksun görünen bir kaş yaratmıştır. Ulusal varlığımız yalandolanla zehirlenmiş, onmaz ya da onarılmaz kısrılığa tutulmuştu. Geçmişle ilişkilerimiz de kopmuştu. Yalnızca gücün ve ticaretin dilinden anlayan Birleşik Devletler'le görüşüp anlaşma olanağımız kalmamıştı. İspanyolca konuşan öteki ülkelerle kurulacak ilişkilerde de yarar yoktu, çünkü cansız kalıntıların duvarları arasında sıkışıp kalmışlardı. Bizi hiçe sayan Fransa'nın kötü kopyası durumuna düşürülmüştük. Ne kalmıştı geriye? Havasızlıktan boğulmak ve yalnızlıktan başka!

Meksika tarihi nasıl kendi varlığını dile getirecek yol arayan halkın tarihi ise; Meksikalının tarihi de, içten söyleşinin özlemini çeken insanların tarihidir. Sömürge dönemindeki Katolikliğin yayılma hızı ve başarısı her şeyden önce, onun karşılıklı, sıcak söyleşiye katılma tutkusundan kaynaklanıyordu. Liberaler de bize yeni görüşler sunmuşlardı kuşkusuz ama onlar halkın söyleşisine konu olamadı; en azından, kişisel olarak anlaşılıp benimsenemedi; besine ve kana dönüştürülemediği için de birbirimize yabancı kaldık, bir şeyler alıp veremedik, derdimizi paylaşamadık. Söyleşi, tören ve şölendir bizim için! XIX. yüzyıl sonundaki Meksikalı, koca Meksika ülkesi gibi, Katolikliğin katı kurallarına ya da resmi iolgucu) felse-

fenin umut vermeyen kapanına yakalanmış tutsaktan başkası değildi.

İçinde bulunduğumuz durumun çıkmazını ilk kavrayan Justo Sierra oldu. Liberal ve oligucu geçmişine karşın kendi çağdaşları arasında tarih sorununa eğilen, tarihle ilgilenen tek Meksikalı oydu. Onun yazıp bıraktıkları arasında en yararlı ve kalıcı olanlar, Dünya ve Meksika tarihi üzerindeki derin gözlem ve yorumlarıdır. Onun tarih alanındaki tutumu kendi çağdaşlarından bütünüyle ayrılır. Liberaller, tutucular ve oligucular açısından, Meksika gerçeğinin özgün anlamı yoktur ve olamaz. Bu cansız gerçek, evrensel tarih şemasına aktarılıp yansıtıldığında ancak anlam kazanabilir. Sierra ise, Meksika'yı zaman boyutunda kendi başına varolan bağımsız bir gerçeklik olarak kavramlaştırmıştır. Zorluklarla da olsa, Meksika ulusu geleceğe doğru yürümeye çalışan geçmişti ve de yaşanan o günler [tarihsell *im*, *imge* ve *simgelerle* doluydu. Ne din ne de bilim bize hakça ve saygın davranmıştı. Öteki toplumlarda olduğu gibi bizim tarihimizin de anlamı ve yönü vardı. Belki de Sierra, ne yaptığının bilincine tam varmadan, ulusal *yalnızlık* sorunumuza çözüm yolu olarak *tarih felsefesini* öneriyordu.

Görüş ve inançlarının gerekçeli sonucu olarak Sierra, Meksika Ulusu Üniversitesi'ni kurdu ve Üniversite'nin açılış töreninde şöyle konuştu: «Yeni kurumların ataları ya da büyükbabaları yoktur...; Meksika İmparatorluğu Katolik (Manevi ya da Ruhani) Bilimler Üniversitesi'nin fakülte ve yöneticileri bizim öncelimiz değil, yalnızca geçmişimizdir. Burada, gönülsüz bir saygı ile anıyoruz onları. Bu sözler, liberallerle liberal aile çocuklarının sömürge döneminden ne denli koptuklarını göstermeye yeter sanırım.» Si-

erra, yalnızca dinsel doğmaları yadsımakla kalmamış, liberal ve olgucu düşüncelerin de yeterli olmadığı görüşünü ortaya atmıştır. O, bilim ve aklın umut ve güvenle izlenecek tek yol olduğuna inanmıştır. Ne ki, bu yolu, *amaç* olarak değil de, *araç* olarak görmüştür. Bilimle aklın bireylerle ulusun hizmetinde olması ve toplumun yararına çalışması gereğini savunmuştur. Çünkü ancak bu yolla, «Üniversite, ulus oluşumuna yön veren ilişkileri düzenleyecek gücü bulabilirdi kendinde...»

Aynı konuşmasının başka bir yerinde Sierra, felsefe sorunlarımıza da değinmiştir. *Gerçek*, Ortaçağ Hocalarının ve akılçılık akımına bağlı metafizikçilerin söylediklerinin tersine, *bilinen ve değişmez bir olgu değildir. Gerçek, her bilim dalının belli verileri arasına yayılmış ve serpiştirilmiş olarak bulunabilir.* Çağımızın görevlerinden biri, bu dağınık, parça parça öğelerden anlamlı bütünün yeniden kurulmasıdır. Adını açıklamamakla birlikte Sierra, olgucu öğretide eksik olan felsefeyi yardıma çağırıyordu. Olgucu Felsefe'nin yeni öğretilerle savaşıma girmesi giderek kaçınılmaz olmaya başlıyordu.

Aynı törende konuşma yapan Eğitim Bakanı'nın sözleri, Meksika düşünce tarihinde yeni bir dönüm noktası olmuştur. Konuşmanın yazılı metnini, Antonio Caso, José Vasconceles, Alfonso Reyes ile Pedro Henriquez Urena'dan oluşan bir gençler kurulu kaleme almıştı. Sierra'nın bu gençler grubuna katılmadığı anlaşılıyor. Hazırladıkları konuşmada, genç yazarlar, olguculuğun eleştirisine girişiyor ve sonunda onu tümenden çürütüyorlardı. Bu gençlerin coşkulu ya da düşünsel huzursuzluğu, dramatik arayış döneminin doruğuna rastlıyordu : Kendi kimliğini arayan ülkenin devrimi ya başlamış ya da nerdeyse başlamak üzere bulunuyordu.

Meksika Devrimi, gerçek varlığımızı ortaya çıkaran patlama olmuştur. Devrimi, siyasal tarihimizden ulusal yapımızın karanlık kalmış öyküsüne kadar uzanan çeşitli etmenler hazırlamış; ama çoğu güçsüz ya da susturulmuş gözükten çok az kişi devrimi önceden görüp haber verebilmiştir. Devrimin öncüleri ve hazırlayıcı nedenleri vardı kuşkusuz, ama gerçek anlamda muştulayıcıları olmamıştı. Meksika'nın bağımsızlığı, kendi tarihsel koşullarımızın sonucu değil, XVIII. yüzyılda ülkemize ulaşan evrensel aydınlanma dalgasının işiydi. Reform ise, onu önceden gören, tasarlayan ve gerçekleştiren kuşakların düşüncesi, Meksikalı aydınların çabasıydı. Devrim, San Luis'nin (5 Ekim 1910 tarihli) planında yazılanlar doğruysa, namuslu ve doğru dürüst çalışan hükümet istemiyle başlamıştır. Devrimci hareket, kendini önce savaşta sonra iktidarda bulmuş, giderek gerçek niteliğini kavramış ve onu tanımlamıştır. Bu durum, devrimin hem boyutlarını hem de güçsüzlüğünü açıklar.

Meksika Devrimi'nin öncüleri ve habercileri² olarak kimi adların anılması ve sayılması gelenek olmuştur: Andres Melina Enríquez, Filomene Mata, Paulino Martinez, Juan Sarabia, Antonio Villareal ve Ricardo ile Enrique Flores Magon gibi. Ancak sayılanlardan hiçbirisi, Meksika'nın o günkü karmaşık durumunu, çözümlenmesi gereken sorun olarak kavrayacak ya da tarihsel çözüm yolu önerecek çapta aydın değildiler. Molina Enríquez tarım sorununu iyi kavramıştı. Ama onun görüşlerinin, 25 Kasım 1911 tarihli Ayala Planı'ndan önce devrimcilerce benimsenmiş olacağını hiç sanmıyorum. Ayala Planı, Emiliano [Vival* Zapata ve arkadaşlarının dileklerini içeriyor

(2) Jesus Herzog : *Meditaciones Sobre Mexico*, México, 1946.

(*) «*Viva Zapata*» filmiyle tanınan Emiliano. — Çev.

ve gerçekleştirmeyi öngörüyordu. Meksika işçi hareketinin en saygın kişilerinden biri olan Ricardo Flores Magon'un emekle ilgili yasaların çıkarılmasında hemen hiçbir katkısı olmamıştır. Meksika işçi önderleri, devrimci sözlerden başlangıçta etkilenmişlerse de; anarşist kişilikte olan Ricardo, Devrim hareketinin dışında kalmayı başarmıştır.

Bağımsızlık ve özellikle de Reform hareketleri, kendi zamanlarının kimi ideolojik akımlarını yansıtmışlarsa da Devrim bunu bile yapmamıştır. Silva Herzog bu konuda şunları yazmıştır :

«Bizim devrimimizin Rus [Ekim] Devrimiyle uzaktan yakından hiçbir ortak yanı yoktur. Bizimkinden çok sonra gerçekleştiğine göre nasıl etkilenebilirdi ondan? Ya da nasıl öykünebilirdik onlara? Geçen [XIX.] yüzyılın başlarından 1917'ye [yani Sovyet Ekim Devrimi] kadar Avrupa kökenli toplumcu düşünceler, Meksika'nın devrimci yazılarında yer almamıştır. Gerçek odur ki, toplumsal eylemimiz kendi toprağımızda ve kendi halkımızın yaralı bağrından çıkmış, hem acıklı hem de yaratıcı bir dram olmuştur.»³

İdeolojik öncülerden yoksun oluşu, evrensel ya da uluslararası etki ve ilişkilerin son derece sınırlı düzeyde kalışı, Meksika Devrimi'nin temel özellikleri ve de devrim sonrası pek çok çatışmanın önceden atılmış tohumları olarak görülebilir.

Devrimci eylemi hazırlayan önkoşulları izlemek hiç de zor değildir. Önce, siyasal ve toplumsal koşullara bakmak gerekir. Yabancı sermaye yerli emeği kullandığı için, ticaret ve endüstrinin gelişmesine kışkırtıcı olarak orta sınıf büyümüş; değişim isteyen tedirgin bir kuşak yetişmiş; kuşaklararası kavga, genel toplumsal doyumsuzluğun ayrılmaz parçası olmuştur. Diaz hükümeti, yalnızca varlıkların değil, ama güç

(3) Herzog'un *A.g.e.*

ve yetkilerini gençlere aktarmaya yanaşmayan yaşlıların yönetimi idi. Geçliğin hoşnutsuzluğu ve uyuşmazlığı sonunda bir *kaygı* olarak dile getirdi kendini: Liberalizmin ilkelerini gerçekleştirmiş görmek isteyen ama görmekten umut kesmiş bir *kaygı*ydı bu! Hareketin ilk erekları çoğunlukla siyasaldı. Herhalde demokratik hakların kullanılmasıyla hiç olmazsa bazı yöntemlerin ve yöneticilerin değiştirilebileceği umulmuştu.

Henüz emekleme aşamasındaki işçi sınıfı da tedirgindi. Liberal eğilimli parlamento, güçlüye karşı emekçiyi koruyan hiçbir önlem getirmemişti. Patronlar, ağalar ve endüstri babaları karşısındaki köylüler ve işçiler desteksiz bırakılmıştı. İsteklerini savunmak ve kavgalarını desteklemek açısından en doğal hak ve deneyimden yoksun işçilere karşın Meksikalı köylüler eski, denenmiş ve başarıya ulaşmış bir savaşım geleneğine sahip bulunuyordu. Yeterli çatışma deneyiminden yoksun oluşu yüzünden işçi sınıfının işi zordu. Girişilen birkaç grev denemesi acımasızca bastırıldı. Daha sonra işçiler içsavaşın en önemli olaylarından birine katıldılar. İşçi liderleri, Carranza'ya gittiler; 17 Şubat 1915 günü «Anayasa Hareketiyle Dünya İşçileri Evininin Anlaşma Belgesini» imzaladılar. Emekle ilgili yasalar için boş yere uğraşmaktansa, Meksika işçi sınıfı devrimci hareketi oluşturan karşı güçlerden birine katılmayı yeğlemiştir. O gün bugündür, işçi sınıfı devrimci hükümetlere dayanmak gereğini duydu Meksika'da. Aşağıda görüleceği gibi, çağdaş Meksika'yı anlamak açısından önemli bir ipucudur bu.

Uluslararası durum, Meksika Devrimi'ni besleyen güç kaynağıydı. Lerde de Tejada gibi liberal eğilimli olarak tanınan kişilerle hemen tüm tutucular tara-

findan desteklenen siyasal plan uyarınca Porfirio Diaz, Amerika Birleşik Devletleri'nin iktisadi etkinliğini sınırlamak ve Avrupa Kapitalizmiyle işbirliğini geliştirmek istiyordu :

«Uluslararası ilişkiler Diaz hükümetinin son yıllarında kaygı kaynağı oldu. İngiliz Sermayesine tanınan kolaylıklar Amerikalıları kızdırdı. Başka küskünlük gerekçeleri de vardı : Diaz'ın Nikaragua Cumhurbaşkanı'nı koruması, Birleşik Devletler deniz filosunun Magdalana körfezinde barınmasına izin vermemesi ve Chamizal sınır anlaşmazlığında Kanadalı hakemin Meksika'dan yana karar vermesi vb. gibi.»⁴

Meksikalı devrimcilerin kuzey kıtadaki siyasal eylemlerini Birleşik Devletler'in hoşgörülü bir anlayışla karşıladığı kuşkusuz doğrudur. Ama kimi tutucuların söylediği gibi, Meksika devriminin *Yankee* (Amerika B.D.) sömürgeciliğinin kıskırtması gibi gösterilmesine de Amerika razı olamazdı. Birleşik Devletler Büyükelçisinin Başkan Madere'yi düşüren karşı devrimci hükümet darbesindeki etkisi, Devrimin yazgısı üzerindeki yabancı etkilerin sanıldığı kadar büyük olmadığını kanıtlayabilir.

Grevler ve köylü ayaklanmaları diktatörlüğün toplumsal yapısını iyiden iyiye sarstı ve hatta çökertti; kentlerdeki siyasal çalkantılar, Diaz'ın rejimi kurtarmak için halktan beklediği desteğe pek de güvenilemeyeceğini ortaya koydu. Düşünce ve yazın dünyasından Antonio Caso ve José Vasconcelos adlarındaki iki genç adam rejimin yitik felsefesini eleştirmeyi üstlendiler. Onların çalışma ve çabaları, *Atenee de la Juventud* (Gençliğin Atinası)* olarak bilinen bir top-

(4) Silvio Zavala : *Sintesis de la Historia del pueblo Mexicano, Mexico en la cultura*'da. Mexico 1946.

(*) Atina'da tanrıça Athena adına kurulmuş tapınak adından türetilen bilim ve sanat okulunun adı. — Çev.

luluğun başlattığı aydınlanmacı yenileşmenin oylumunu oluşturuyordu.

Antonio Caso, 1909 yılında, olgucu felsefenin eleştirel incelemesine girişti. Yedi konferanslık bir dizi içinde (ki, ilk üçü Comte ile onun öncülerine, geri kalanlar Mill, Spencer ve Taine gibi «bağımsız olguculara» ayrılmıştı), genç araştırmacı resmi devlet doktriniyle aynı görüşte olmadığını açıkça ortaya koydu. Caso, bu diziyi hazırlarken Boutroux'un felsefesiyle Bergson'un görüşlerinden özellikle yararlanmıştı. Son konuşmasında Caso kendi kişisel felsefesini de açıkladı. Henriquez Urena bu inançlı ve yürekli davranışı sonradan şöyle özetlemiştir :

«Yararcılığın ve benzeri eğilimlerin beklenen saldırısına karşı Caso idealizmi sürdürdü savaşa; Plato, Spinoza ve Hegel gibi büyük ve yapıcı metafizikçileri övrek sözü kendine getirdi ve bilgi sorunu karşısında kendisinin de bir «idealist» olduğunu açıkladı... kişisel inancın ortaya konusu, yararcı Henri Poincaré'den seçilmiş şu alıntıyla bitiyordu : 'Herşey düşüncedir...' Bu konuşma, felsefede spekülasyon yapılmasını öneren bir çağrıydı. Olgucu felsefenin eski kalesi olan Hazırılık Okulu'nun çatısı altında, metafiziğin sesi bir kez daha yükseliyor ve haklarını geri istiyordu.»⁵

Vasconcelos'un akılcılığa karşı olduğu kuşkusuzdur. Bilgi dediğimiz şeyin anlık gerçeğin bir görünümü olduğunu ve maddi şeylerin doğasını yalnız duyguların kavrayabileceğini savunan Vasconcelos, sezgiciliğin ya da içe-doğuşçuluğun filozofu olduğu gibi, İspanyol-Amerikan düşüncesinin önemli eğilimini «İberik Amerikan Kültürünün Felsefesi» olarak geliştirmiştir. Ama onun ulusal eğitimdeki asıl ağırlığı, yıllar sonra, Başkan Alvaro Obregon kabinesinde Eği-

(5) Petro Henriquez Urena : *Horas de estudio*, Paris 1910.

tim Bakanı olduğu zaman daha kuvvetle duyumsanacaktı.

Olguculuğun eleştirisi, Meksika düşünce tarihinde, Devrimi hazırlayan önemli bir dönüm noktası sayılmıştır. Yetersiz bir gerekçe! Gerçi Caso ve arkadaşları Diaz rejiminin felsefesini yıktılar ama onun yerine ulusal bir yenileşme ülküsü koyamadılar. Onların ideolojisi, çağın gerekleriyle halkın beklentilerine hiçbir şey getirmede. Gençlerle liberaller kuşağı arasındaki bu çelişki oldukça anlamlıdır ve çağdaş Meksika tarihini etkilemiştir. İthal malı ya da yerli ürün olsun, kendisine yol gösterecek bir öğretiden yoksun kalan devrim, el yordamıyla da olsa, Amerika ve Dünya tarihinde devrime yer veren ve devrimi kaçınılmaz gören, evrensel bir öğretiyi arayıp durmuştur. Caso'nun düşünceleri Devrimin ruhunu etkilememiş olsa bile, tükenmek bilmeyen öğrenme sevgisi (yandaşları sokaklarda ölürken Caso derslerine ara vermediği düşünmemiştir) ona anıtsal saygınlık kazandırdı. Hiçbir gücün satın alamayacağı ve yozlaştıramayacağı kadar değerli bir sevgi anıtıydı onun kişiliği.

İşte, Meksika Devrimi'ni hazırlayan kişilerin kalburüstü gelenleri bunlardı. Belki daha derinlere inen, ama az sayıdaki öteki *nedenler* Meksika yaşamının kendi içinde saklıydı.

Bizim hareketimizi öteki devrimlerden ayıran başlıca iki özellik vardır : Önce temel bir ideolojiden yoksunluk, sonra toprak yetmezliği sorunu. Devrimi destekleyen köylüler, yalnız daha iyi bir yaşam değil, ama sömürge yönetimince ve XIX. yüzyıl boyunca büyük çiftlik sahipleri ve derebeylerce, fermanlı toprak yağmasıyla ellerinden alınan toprakları geri istiyorlardı.

Fetihden önceki toprak mülkiyeti «*calpulli*» olarak biliniyordu ve şöyle işliyordu :

«Her yerleşim yöresi mahallelere (ya da *calpulli*) bölünür, her birine belli büyüklükte toprak ayrılırdı; bu toprak tek tek bireylere değil, o mahallede oturan ailelere ya da oymağa toptan verilirdi. Kendi *calpulli*'sinden ayrılp giden ya da ailesine verilen toprağı ekip biçmeyen kişi ortak mülkiyet [mallarındaki] hakkını da yitirirdi.»⁶

İspanyolların çıkardığı «Hindistan» (yani, sömürge) yasaları, Yeni Dünya'daki geleneksel toprak düzenini her türlü kötü kullanışa ve yozlaşmaya karşı korumaya çalışmıştır. Ne var ki, bu yasanın koruyucu ilkeleri her zaman ve yerde etkili olamadığı için, köylüler XVIII. yüzyıl sonlarında umutsuz bir duruma düştüler. Tarım sorunlarını gerçekten bilen Meksikalı birkaç önderden birisi olan Morelos'un bu konudaki tutumu, köylü (toprak) sorunlarının Devrim savaşımını ne ölçüde etkilediğini göstermektedir. Ponciano Arriaga ve onun gibi düşünenlerin direnmesine karşın, yenileşme hareketi, geleneksel toprak düzenini yürürlükten kaldırmakla yürekler acısı yanılığa düştü. Diaz rejimi tarıma açılmamış toprakların mülkiyeti, kullanılması ve el değiştirmesi konusunda çıkardığı yeni yasalarla «Meksika'da geleneksel toprak mülkiyeti hukukundan artakalan ne varsa hepsini toptan temizlemiştir.»⁷

Devrimci çevrelerin bütün bildiri ve önerilerinde, üstü kapalı biçimde de olsa, tarım sorunlarına değinildiği görülür. Fakat yalnız «Güney Devrimi»nin önderi olan Emiliano Zapata, tarım sorununu herkesin anlayabileceği yalın dille, açık yüreklilikle ortaya koymuştur. Öyleyse, ünlü ve sevilen insanlarımızın

---

(6) Gabino Fraga; *El derecho agrario, Mexico en la cultura'da*, Mexico 1946.

(7) Fraga'nın yukarıda *A.g.e.*

güzellik ve şiiirinden bir şeyler taşıyan Zapata'nın Meksikalı ressamlarca en çok sevilen çalışması konusu olması rastlantı değildi. Morelos ve Cuauhtémoc gibi, o da bizim destanlaşmış yiğitlerimizden biridir. Yaşarken olduğu gibi, toprağa sarılarak ölen bu ateşli, umutlu ve karasevdalı insanın kişiliğinde, gerçekte efsane el ele vermiştir. Onun kişilik imgesi de —uğrunda can verdiği toprak gibi— sabırlı ama verimli, suskun ama umutlu; sanki ölü ama dirilebilir gibi görünen nitelikler bütününden oluşur. Onun devrimci eyleminde yalnızca birkaç temel önlem vardı. Ayrıca bunların tümü bize vurulmuş bulunan siyasal ve iktisadi boyundurukların kırılması için gerekli koşullardı. Toprakların kurtarılıp yeniden dağıtılmasını öngören Ayala Planı'nın Altıncı ve Yedinci maddeleri, tarım mülkiyetinde temel politika değişikliğini öngörerek çağdaş Meksika'nın kapısını aralıyordu. Zapata'nın eylem programı da, kısaca, feodalitenin kaldırılmasını ve Meksika'nın gerçeklerine uygun yasal ve yapısal reformların yapılmasını öngörüyordu.

Ortega y Gasset'e göre devrim, toplum gerçeğininin akıcı plan ve projelere uydurulması çabasıdır. Bu yüzdendir ki, devrimci kişi kendini köklü önlemleri olan ve aklın buyruklarını yerine getiren kimse olarak algılar. Böyle bir devrim tanımı, okuyucuya çok katı gelebilir. Çünkü yukarıda söylediğim gibi, çoğu devrimler, bazı ereklere yakın gelecekte gerçekleştirmek amacıyla girişilen atılımlar gibi görünürse de, gözü kararmış bir «koca dayı»nın yıkıp yaktığı düzeni yeniden kurmaya da çalışırlar. Her devrim lölül bir «Altın Çağ»ı diriltmeye çabalar. Büyük Fransız Devrimi, tarihsel başarısını tek inanca bağlamış görünür: Eğer [Rousseau'nun önerdiği] toplum sözleşmesindeki ülkücü koşullar yerine getirilmiş olsaydı

toplumsal barışın yolu açılmış olacaktı. Marxçılık da, gerçekleştirmek istediği yapısal değişiklik modelinin ilkel komünizm kuramında bulunduğunu söyler. «Öncesize önceki bir altın çağal dönüş» hemen her devrimci kuramın, öyle ya da böyle, bağlandığı varsayımlardan birisi olmuştur.

Marx, aklın ve toplumun temelinde insanı bulduğu içindir ki, her devrimci hareketin bir tür hümanizma olduğunu yazmıştır. Böylece her devrimci hareket, geçmişin güdüleyici koşullarından en sonunda kurtarılacak olan insanın kendi varlığını dile getireceği ve insanlık koşullarını yeniden gerçekleştireceği bir dünya kurmaya kalkar. İnsan ancak devrimci bir toplumda kendini gerçekleştirebilir ve kişiliğini bulabilir. (Devrimci toplum da son umutlarını, aynı insanın varlığına —kendine özgü nitelikleri olduğu varsayılan o yüce varlığa— bağlamıştır. İnsan varlığı (doğası), donmuş ya da değişmez değildir. Eski ve kötü yönetimlerin olanak tanımamasına karşın, insan varlığının değiştirilmesi gerçek dışı bir umut değildir. İnsanın kendini gerçekleştirmesini, yalnızca hukuk dışı eylemlerin engellediğini nasıl savunabiliriz? İşte «Altın Çağ» söylencesi burada sahneye çıkıyor: Tarihin bir döneminde, dünyanın bir yöresinde, insana özgürlük tanıyan ve kendini gerçekleştirme olanağını veren toplum vardı: «Altın Çağ» düşüncesi, devrimcilerin yaratmak istediği yeni toplumu önceden duyurur. Hemen bütün ütopyalar uzak geçmişte, devrimci eyleme ruh veren ve arka çıkan «Altın Çağ» varsayımına dayanmıştır.

Ayala Planı'nın özgünlüğü, dayandığı «Altın Çağ» düşüncesinin yalnızca bir düş ya da varsayım olmadığı gerçeğinde yatıyordu. Meksika çiftçi hareketi, tarım topraklarının çiftçiye geri verilmesi için direndi:

Devrimde toprak sahibi olanlara, mülkiyet hakkı (tapu) verilmeliydi. Toprakların yeniden dağıtımı, geleksel toprak düzeninin yararlarını tüm topraksız çiftçilerle köylülere paylaşmak için yapılıyordu. Zapatacılar Meksika tarihini ve bir ulus olarak varlığımızın anlamını yenilemeyi denediler. Onların programı, liberallerin daha önce yaptıklarından ve liberal tarih tezinden tümüyle ayrılıyordu. Zapatacılar, Meksika'nın kurtuluşunu, gelecekte gerçekleşecek ülküde değil, ilk ve özgün kaynaklara dönüşte gördüler. Meksika Devrimi'nin köktenciligi, özgüncülüğünden, yani toplum kurumlarımızın tek gerçek temeli olan kültürel köklere dönüşünden geliyordu. *Calpulli*'yi toplumun temel ekonomik ögesi yapan Zapatacılar —böylece bir yandan sömürge geleneğinin ruhunu diriltirken öte yandan— başarılı olmak isteyen siyasal hareketin, varlığımızın en eski ve güvenilir kaynağında, yani, ulusal tarihimizde aramıp bulunması ilkesini getiriyorlardı.

Zapata'nın gelenekçiliği derin bir tarih bilincine eriştiğini de gösteriyor. Çağın gazetecilerinden ve siyasal kuramcılarından uzak bir bölgede yetişmiş olması, Zapata'ya tarihimizin salt gerçeğini görebilme gücünü ve sezgisini vermiştir. Devrimin gerçeği aslında son derece açıktı: Meksika gerçeğini [ulusunul liberalizmin boyunduruğundan ve tutucuların sömürsünden kurtarmak!

Zapataci hareket, bizim en eski ve kalıcı geleneğimize dönüş: Yenileşme çabalarımızın bir yadsıması olmuştur. Liberaller, nelerden kaçıp kurtulmak istemişlerse, Zapatacılar işte tam onların üstüne varmışlardır. Böylece Devrim, geçmişle bugünümüzü bütünleştirmeye ya da —Leopolda Zea'nın deyişiyle— «tarihimizi özümleyerek» onu yaşayan bugüne dö-

nüştürmeye çabalayan hareket olmuştur. Bütünleşme çabası ve kaynaklara dönüş, o dönem aydınlarımızın dünya görüşüne hiç uymamıştır. O aydınlar ki devrimci hareketin anlamını gerçekten kavrayamadıkları gibi hayatları boyunca maskeden başka değer taşımayan yabancı düşüncelerle avunup durmuşlardır.

Devrim hareketi içgüdüsel tepki olmaktan çıkıp da devlet yönetimine dönüşünce, Meksikalı aydınların halktaki çelişik özlemleri tutarlı biçimde gerçekleştirecek güçten yoksun olduğu anlaşıldı. Birisi güneyde, öteki kuzeyde çalışan *Zapatista* ve *Villista* adlı devrimci örgütler, dava ve amaçlarını birleştirip bütünleştiremeyen yöresel hareketler olarak kaldılar. Her ikisi de, birer başlangıç noktası, devrimci istemin kekeleyen, ama ne dediği iyi anlaşılmayan sözcüleri oldu. Bu iç çekişmede başarı şansı önce *Carrancista*'lara güldü. Düşmanlarının sınırlılıklarını aşmaya çalışan *Carrancista*'lar, Sezarizme İkaba kuvvet yoluyla şiddete ve talana yönelince, devrimci hareketin tek kaynağı olan halk desteğini yitirdiler. Her devrim kendi önderini yüceleştirme (kutsallaştırma) eğilimini duyar. Devrimci Sezarların ilki olan Carranza, çağdaş önderleri tanrılaştırma eğilimini gizlemek ya da biraz olsun yumuşatmak için kullanılan «kişiye inanç» akımının öncüsü olmuştur. Obregon ile Calles'in destekledikleri bu inanç, yeniden seçilmeyi önleyen yasaların sınırlayıcı etkilerine karşın, siyasal yaşamımızdaki egemenliğini bugüne değin sürdürmüştür. Bu arada, Carranza'nın çevresinde toplanan kimi devrimciler —özellikle de dönemin en derli toplu düşünen kişisi olan Luis Cabrera— halkın içgüdüsel isteklerini dile getirmeye ve onlara tutarlılık kazandırmaya çalıştı. Ne var ki Devrimci hareketin ideolojik yetersizliği anlaşılınca, 1917 Anaya-

sası'yla sonuçlanan tarihsel uzlaşma kaçınılmaz olmuştur. Cortés öncesine dönüş ne denli olanak dışı idiyse, sömürge geleneğine dönüş de aynı ölçüde olanaksız bir düştü. Devrimciler için, liberallerin başlattığı yenileşme planını bazı değişikliklerle de olsa benimsemekten başka çıkar yol kalmamıştı. Uzlaşma, devrimci eylemdeki görüş yoksunluğunun kaçınılmaz ve zorunlu sonucuydu. Aydınların birtakım görüşleri vardı kuşkusuz, ama kimseye pek yararı dokunmadı bunların. Tarih çarkının ne diyeceğine bile aldırmadan, toplumsal gerçek, bu düşünceleri ezdi geçti.

Liberal düşüncenin yeniden güncellik kazanması —Meksika'nın geçmişinde geleneği olmayan yasama, yürütme, yargı güçlerinin ayrılığı ilkesi, kâğıt üzerinde kalan bir federal hükümet önerisi ve toplumsal gerçeklerin göz önünde bulundurulmayışı— düzmeceye ve yalana dayalı bir yönetime aralıyordu kapıyı. Siyasal yazınımızda geçerliği olan düşüncelerden önemli bir öbeğinin, gerçek kişiliğimizi sınırlamaya ve saklamaya yönelik sözlerden —ama yalnızca salt sözcüklerden— oluşmasına hiç şaşmamak gerekir. Ayrıca, liberal politikaya anlam kazandıracak olan yerli burjuvaların gelişme sürecini emperyalizmin kösteklediğini de unutmayalım. Ortak toprak mülkiyetinin yeniden kurulması, feodalitenin yıkılma sürecini noktaladığı gibi, burjuvalara da iktidar yolunu açmış olmalıydı. Böylece, gelişme sürecimiz, Avrupa örneğinin aşamalarını tıpatıp izlemiş olacaktı. Ama gelişmemiz hiçbir zaman doğrusal olmadı. Emperyalizm, Meksika toplumunun tarihsel süreçler açısından dizgeye uygun olmasına izin vermediği gibi, Meksika'nın egemen sınıfları da, yöneticiler ve onların yardımcıları olarak, yabancı güçlerle işbirliğine razı olmaktan

başka yol bulamadılar. Tarihsel bakımdan, Meksika Devrimi kolay anlaşılır ve açıklanabilir olay değildi. Diaz politikasına dönüş olasılığı bugün de varlığını sürdürmektedir. Bankerler emperyalizmin öteki araçlarıyla işbirlikçiler her an iktidarı ele geçirebilirler. Bu işi başarma taktiği, toprak sahiplerinin Diaz dönemindeki genel politikasından hiç de başka olmak zorunda değildir. Nasıl Diaz, liberalizm paravanası arkasından yönetmişse ülkeyi; onlar da devrimcilik maskesi altında yönetebilirlerdi. Fakat bugünkü koşullarda, olguculuğun o günkü işlevini üstlenecek uygun felsefeyi bulmak güçleşmiştir. Dünyamızda ısmarlama görüşlere sığınacak yer kalmamıştır artık.

Meksika Devrimi bu denemede özetlediğim düşünceler çerçevesinde yeniden ele alınırrsa görülecektir ki: Bu *devrim*, geçmişimizi yeniden fethetme, özümsemeye ve onu günümüzde de yaşatmaya yönelik bir çaba olmuştu. Yalnızlığımızın ve ulusal umutsuzluğumuzun sonucu olan geçmişe dönüş isteği, tüm tarihimize yön veren diyalektiğin aşamasıdır: Yalnızlıkla paylaşma, birleşme ile ayrılık diyalektiğinin bir aşaması. Tarihiyle ve kaynaklarıyla yeniden uzlaşmak isteyen Meksikalı, vardığı ileri aşamayı yaptığı devrime borçludur. Devrimci hareketin hem umutsuz hem de kurtarıcı olarak yorumlanması ancak böyle açıklanabilir. Sakız gibi böylesine çiğnenip atıldıktan sonra, bu sözcüklerin hâlâ anlamı kalmışsa eğer, denebilir ki, Meksika halkı dış yardımları, dışardan getirilmiş çözümleri, kendi duygularına yabancı düşünceleri yadsıyor ve kendisine dönmeği, çıkar yolu kendi öz varlığında aramayı yeğliyor. Bu umutsuzluk, bu yabancı düşünce ve tasarımlara teslim olmama direnci, her türlü avutma, uyutma çabasını yadsımış ve kendi iç dünyasına kapanmış kişilerde görülür. İşte yalnız insan, *Yalnızlık Labirenti*'nde kendi başına

çarpınıp duran kişidir. Bu yalnızlık, aynı zamanda, birleşme ve bütünleşme çabasıdır. Bir kez daha, umutsuzlukla yalnızlık, kurtuluşla birleşme gibi kavramların eşanlamlılığına geliyoruz.

Uzun süren ve son derece şaşkınca arayıştan sonra, devrimin kendini bulması olağanüstü olay olmuştur. Bu sonuç, belli bir zümrenin kendini toplum gerçeğine kabul ettirmesi yoluyla değil de, tersine, toplum gerçeğinin çatışmalı kesimlerde, çeşitli yer ve zamanlarda kendini göstermesiyle alınmıştır. Ancak çok yakın bir süre önce, Emiliano Zapata ve Venustiano Carranza, Luis Cabrera ve José Vasconcelos, Francisco Villa ve Alvaro Obregon, Francisco I Madero ve Lazaro Cardenas, Felipe Angeles ve Antonio Diaz, Soto y Gama gibi karşıt görüşlü kişileri aynı İdevrimci sürecin ileri gelenleri olarak görmeye başladık. Reform yandaşlarını, Devrim yandaşlarıyla karşılaştırdığımızda ne görürüz? Reformcuların açık seçik düşüncelerine karşın, devrimcilerin çoğu düşün kargaşası içindedir. Yeniden iktidara gelmeleri liberalleri kamu hizmetinde saygıdeğer, ama «devlet adamı» kişiliğinden kurtaramadığı halde, devrimci liderlerin katı ve acımasız davranışları, halkın bu kahramanlara karşı duyduğu derin sevgi ve hayranlığı önlememiştir.

Villa, kuzeyin halk türkülerinde hâlâ dörtnala at koşturur; Zapata her bayram ve panayır yerinde yeneden ölür; Madero, elindeki bayrağı ile balkonlarda dolaşır; Carranza ve Obregon hâlâ devrim döneminin trenleriyle ülkeyi baştan başa aşarken, erkekleri evlerinden çıkarıp peşlerinde sürükler, kadınları korkudan titretirler. Herkes onların izinden gider ama neden ve nereye? Kimse bilmez! Devrimdir o, her şeyi hemen değiştirecek, sonsuz doyum ve hızlı ölüm getirecek olan büyülü ve gizemli sözcük. Meksika halkı, kendini ve kimliğini devrimde buldu. XIX. yüzyı-

lın verimsiz çırpınmalarıyla devrim arasındaki başlıca ayırım budur. Devrimin artistik ve kültürel başarısını, devrim liderleriyle eşkiyalarının ve de söylence kahramanlarının her Meksikalının düşünce ve duygusuna girmiş, bilincine yükselmiş olmasında aramalıdır.

Devrim, Meksika'nın kendi özvarlığının derinliklerine dalması ve oradan —ayırdında bile olmadan— yeni toplumun kuruluş ilkelerini bulup çıkarmasıydı. Ayrıca devrim, liberal yenileşme dönemiyle *Diaz* diktatörlüğünün geçmişle kopardığı ilişkilerin yeniden kurulması, ulusal kişiliğimizi arayış çabası, ana kucağına bir dönüştü. Öyleyse, devrim bir *fiesta* idi: *Martin Luis Guzman*'ın deyimiyle, bir «fişekler *fiestası*»! Sevilen tüm *fiestalarımız* gibi, devrim de bir aşırı gidişti: Bir kıvanç patlaması ve umutsuzluk, öksüzlüğün haykırışı, bir ihtiyar ve yaşam çağrısı ve bütün bunların karmaşasıydı. Devrimimiz, Meksika gerçeğinin öbür yüzüdür; reform hareketinin görmek istemediği, diktatörlüğün ise görüp aşağıladığı Meksika gerçeğidir. O yüz, ince davranışın yüzü, kandırmaca ve yalandolan yoluyla alınmış sonuçların yüzü değildir. Meksika Devrimi, ölüm ve *fiesta*'nın, kaba gücün, silah sesinin, barut kokusunun, tören ve aşkın (ırza geçmenin ve silahlı saldırının) yüzüdür. Devrimin öğretisi ve felsefesi olmamıştır. O, gerçeğin patlaması, geriye dönüş, birleşme; eski kurumların çökmesi, korkularımızın bastırıldığı sıcak ve soylu duygularla utanmaz ve acımasız duyguların ortaya atılışıdır. Bu kanlı *fiesta*'da Meksika kendisiyle, kendi özvarlığıyla buluşup birleşir, iç-içeleşir, kendisi olmak yürekliliğini gösterir. Devrimci patlama, kendi varlığıyla esrik dolaşan Meksikalının Meksikalı yoldaşının kucağında öldüğü ve onun bilincine vardığı görkemli *fiesta*'dır.

MEKSİKALİ AYDINLAR

Meksika kültürünün yalnızca devrimci eylemlerin doğurduğu tarihsel değişmelerin yankısı, ya da bileşkesi olarak görmek, basitleştirme ve yanılgı olur. Oysa, devrimci değişmelerin —Meksika kültürünün kendisi gibi— uluşumuzdaki ya da Meksikalı olmanın sorumluluklarını bilen insanlarımızdaki karşıt görüş ve eğilimleri dile getirdiğini söylemek kuşkusuz daha doğrudur. Yine bu bağlam içinde kalarak, kültür tarihimizin, Meksika halkının tarihinden çok ayrı olmadığı da söylenebilir. Ancak benzerlik kesin değildir. Çünkü kültür olayları çoğu zaman tarihsel olayların önünde gider ve ilerde neler olacağını önceden duyurur. İşler ya böyle olmuştur ya da, Diaz diktatörlüğünün bazı dönemlerinde görüldüğü gibi, kültür hayatımız, tarih varlığımızı dile getirememiş ve bizi kendi yazgımızla başbaşa bırakmıştır. Doğası ve kullandığı sözcükler gereği olarak şiir, [siyasal] tarihi yıkmaya çalışır. Tarihten hoşlanmadığı için değil de, onu aştığı için böyle görünür. Şiiri, şiirin anlattığı tarihsel olay ya da olgulara indirgemek; ozanın söylediklerini mantık ve dilbilgisi açısından değerlendirmeye benzer. Gerçi tarihte dil, şiirin besin ve esin kaynaklarıdır ama şiir bu ikisini de aşar. Aynı aşkınlık, biraz değişik ölçülerde, resim, musiki, ro-

man, tiyatro ve benzeri sanat alanları için de söz konusudur. Ama daha sayfalar boyu sürecek denemede, artistik ya da estetik yaratma üzerinde sözü fazla uzatacak değilim. Burada, daha çok, Meksikalı aydınların belli tutum ve eğilimlerini, asıl görevi «eleştirel düşünce»¹ olan küçük kesimi tanıtmaya çalışacağım. Çünkü, aydınlarımızın siyasal eylemleriyle kamuoyu üzerindeki dolaylı etkileri, kitaplarından ve yapıtlarından daha büyük olmuştur.

Eğer Devrim, kendimizi öz kaynaklarımızda ve öz benliğimizde bulmak için atıldığımız serüven ise, bu coşup çağlayan ama umutsuz tutkuyu kimse, çağdaş eğitimimizin kurucu babası sayılan José Vasconcelos kadar yürekte duymamıştır. Onun kısa dönemde başardığı iş bugün hâlâ yaşamaktadır. O, Justo Sierra'nın başlattığı bazı işleri de sürdürmüştür: İlköğretimi yaygınlaştırmak, daha üst düzeylerdeki öğretimin niteliğini geliştirmek vb. gibi. Vasconcelos, önemli bir şey daha yapmaya çalışmış; eğitim-öğretim sürecini, kültürel geleneğimizde varolan, ama olgucuların unuttuğu ya da görmezlikten geldiği bazı temel *ilkelere* oturtmak istemiştir. Vasconcelos, toplumsal tarihimizdeki gizli anlamı ancak Devrimin bulup ortaya çıkaracağına inanmıştı. Sierra da aynı anlamı aramış ama bulamamıştır. Yeni (devrimcil eğitim üç ana temele dayandırılmıştır: «Kanımız, dilimiz ve halkımız».

Eğitim devriminin başlıca özelliği, örgensel (ya da örgütsel) oluşundaydı. Vasconcelos, birçok bakımdan ulusal eğitimin olağanüstü önderi sayılabilir; ama hareketin kendisi, tek bilgenin işi olamaya-

(1) *Las peras del olmo* (Mexico 1956), yazarın [Octavio Paz'ın — Çev.] Meksika Sanatı, özellikle de, şiiri ve resmi konusundaki görüşlerine yer vermektedir.

çak kadar büyüktü. Eğitim reformu, devrimci hareketin en yüce ilkeleriyle öğelerini içeren başarıydı. Ozanlar, ressamalar, yazarlar, öğretmenler, mimarlar ve müzisyenler reform hareketine birlikte katıldılar. Meksikalı aydınlar, bu toplumsal savaşıma tam kadro girmiştir de diyebiliriz. Ama coşkuyla tutuşabilen ve kendi gücüyle başkalarını da sürükleyebilen bir öndere gerek vardı. Filozof ve eylem adamı olarak Vasconcelos, çeşitli plan ve projelere, erek ve amaç birliği getirebilecek güçte kişiydi. Gerçi zaman zaman ayrıntılara girmez, hatta ayrıntıdan kaçardı ama hiç olmazsa yaratıcı gücünü ayrıntılarda yitirmezdi. Onun yaklaşımı, teknisyenin değil, yaratıcının çalışmasına benzerdi. Bu yüzden, onun başlattığı projeler üzerinde çalışanlar, kendilerine hiç de kolay ve hoş gelmeyen köklü düzeltmeler yapmak gereğini duymuşlardır.

Vasconcelos eğitim-öğretim işlerini, canlı tutulması gereken yaşam süreci olarak görmüştür. Bu anlayış içinde, okullar açılmış, okuma kitaplarıyla klasik kaynaklar yayımlanmış, enstitüler kurulmuş, ülkenin en uzak yörelerine değin «kültür kurulları» kurulmuştur. Bu arada, aydınlardan, halka dönmeleri ve halkın gerçek varlığını kendi çalışmalarına konu edinmeleri istenmiştir. Yızyıllar süren umursamazlıktan sonra, halk sanatları canlandırılmış; okullarda ve konser salonlarında halk türküleri çağrılmış; geniş seyirci kitleleri önünde, kültürel yörelerin duygu ve durgunluğunu, ateşli ruhunu ve suskunluğunu yansıtan halk oyunları oynanmıştır. Çağdaş Meksikalı'nın resim sanatı da bu dönemde doğmuştur. Kimi yazarlarımız, sömürgeye ve sömürge tarihimize eğildiler; kimileri halk eğitlerini ve halk yazınının öğelerini kullandılar. Ama en yüreklileri, güncel sorunları ele alıp «Devrimin Romanı»nı yazdılar. Diktatörlüğün görkem-

li yalan dolanlarından sonra şimdi Meksika, duygu ve şaşkınlık dolu gözlerle, kendini yeniden buluyordu. «Bizler, görmeye başladığımız, ama henüz anlayıp tanımlayamadığımız bir yurdun becerikli oğullarıyız. Bizimkisi, Kastilyalı, Mağribî (Kuzey Afrikalı Müslüman) ve Aztekli [karışımı] Anayurttur.» Ateno grubunun üyesi olarak olguculuğa karşı savaşan Vasconcelos şunu çok iyi biliyordu ki, *eğitim süreci* bir dünya görüşüne dayanmak ve de «hayat düzenine» bağlanmak zorundadır. Bu yüzden Meksika, okullarını, Anayasa'nın üçüncü maddesinde yer alan «*Eğitimin Laikliği*» ilkesinden daha somut bir temele dayandırmak yönünde çok çaba göstermiştir. Kuşkusuz, «laiklik» denilen de, o denli *yansız* bir ilke değildir ve temel sorunlar karşısındaki eksikleri kimsenin gözünden kaçmamıştır. Bir Katolik ya da Jacobin olmayan Vasconcelos da yansız değildi. Çünkü ulusal eğitimimizi, geleneklerimize dayandırmak istemiştir, tıpkı, devrimcilerin *ejido*²'ya dayalı yeni bir ekonomi kurmak istemeleri gibi. O güne değin yaptıkları içgüdüsel düzeyde kaldığından, İdevrimcilerin bu ülküyü gerçekleştirebilmeleri için devrimi yeni baştan tanımlamaları gerekmiştir. Gelenegimiz eğer hâlâ yaşıyor idiye, bizi kendimize yöneltecek evrensel bir geleneğe gerçekten bağlanabilirdik. Gelenek sorununu her ele alıfta, İspanyol asıllı Amerikalıların benimseyip sürdürebileceği tek geleneğin «İspanyol geleneği» olduğunun hatırlatılmasıyla karşılaşırız. Ama hangi İspanya? Çünkü gerçekte iki İspanya vardır: Dış dünyaya kapalı yaşayan İspanya ve yaşamın özgül havasını içine çekmek için tutsak hücrelerinden dışarı fırlamaya can atan öteki İspanya! Bizim gelene-

---

(2) *Ejido* : Ortak kamu toprağı. — Çev.

ğimiz daha çok bu ikinciye yakındır. Ortaçağ'dan kalma safkan ve soylu olan birincisi, İspanyolların kendi tarihleri gibi, ikinci İspanya'ya karşı savaşmış ve bizi (Meksika tarihini) hiçbir zaman ne anlamış ne de benimsemiştir. Amerika'daki İspanyol geleneği, tüm yeni kıtayı ulusal sınırların ötesine uzanan bir bütün olarak görmüştür. Bizim için İspanyol geleneğine dönüş, öyleyse, İspanyol Amerikası'na, onun birlik ve bütünlüğü düşüncesine dönüşten başka bir anlam taşımamıştır. «Evrensel İrk» felsefesi (kısaca, tüm irksal çatışmaları ve Doğu-Batı karşıtlığını ortadan kaldıracığı umulan Amerikalı insanın geleceğine duyulan inanç) böylece İspanyollardaki evrensel insan kavramının ürünü oluyordu. Vasconcelos'un savunduğu ilkeler, Meksikalı tutucuların ırk ve kast ayrımına dayalı gelenekçiliğinden çok başka şeylerdi. Vasconcelos, Kuzey Amerika'nın kurucu babaları gibi, Amerika toprağını, geleceğin umut yuvası olarak görmüştü. İspanyol Amerikası'nın da görkemli yeniliği vardı; yalnızca yer yurt olarak değil de, yaratıcı ruhun yeni bir beşiği, umudu olarak! Onun gelenekçiliği, desteğini geçmişte aramadı, gelecek ona yetecekti.

İberik-Amerikan karışımı bu felsefe, başlangıçtan beri devrim hareketinde saklı duran çelişkiyi çözümlenmeye yönelik ilk denemeydi. Devrimci hareket çözüm yönünde içgüdüsel patlayıştı; varlığımızın dışı vurması ve yeniden birleşme özlemiydi. Devrimci eylem liberalizmin kopardığı bağların yeniden kurulması çabasıydı. Yeniden canlandırdığımız eski geleneklerimiz, yeni toplumun moral açlığını doyurmaya yetmedi. Katolik dini ve liberal ekonomik felsefe gibi, o güne değin kültürümüze biçim vermiş güçlerin artık bize yeni bir toplum yaratmak için gerekli, öğelerden

yoksun bulunuyordu. Düşünceden yoksun olduğu için, devrim kendini, kendine karşı bile savunamadı. Geriye iki seçenek kalıyordu; ya yeni bir düşünce çevresinde toplanmak ya da kendi kendini tüketip yitmek. Vasconcelos, işte bu sorunu, İberik-Amerika felsefesiyle çözümlenmeye çalıştı. Olguculuğun «Sevgi, Düzen ve İlerleme» olan temel ilkeleri ve ülküsü yerine, doğrusu, pek de alçakgönüllü olduğunu savunamayacağım şu slogan yerleşmişti: «[Kutsal ruh, benim ırkım]la dile gelecek».

Geniş kapsamlı ideolojik akımların uzantıları olan liberal ve olgucu düşüncelere karşılık, Vasconcelos'un felsefesi kişisel bir yaratma çabasıydı. Vasconcelos'un eğitim alanındaki hizmetleri, büyük felsefenin coşkucu uyumuna erişmiş görünmekle birlikte, felsefenin gücünden yoksundur. Bu, okul ya da akımlara öncülük etmeyen soyut anıttı. Malraux'nun dediği gibi, «Masal kahramanları, aklımızın değil içgüdülerimizimizin karmaşıklığını simgelerler.» Vasconcelos'un felsefesi de yaşayan ve bir şeyler üreten öğelere dayanıyordu. Aydınlatılabilen ve önceden haber verme gücüne sahip görünen öğelerdi bunlar ama varlığımızın ve kültürümüzün temel ilkelerinden yoksundular. Lazaro Cardenas'ın [Cumhur-] Başkanlığı döneminde, Devrim sanki daha bir içten ve derinden gerçekleştirmeye çalıştı kendini. Daha önceki rejim ve hükümetlerin söz verdiği reformlar yapıldı. Zapata ve Carranza'nın başlattığı işleri Cardenas bitirdi. Halka liberal laiklikten biraz fazlasını vermek gereği duyulunca, Anayasa'nın eğitimle ilgili üçüncü maddesi değiştirildi: «Eğitim toplumcu olacak..., yazgıcılık ve önyargıcılık gibi eğilimlerle savaşılabacak, gençlere akılcı ve güvenilir evren ve toplum kavramı kazandırılacaktır.» Bu değişikliği öneren Marxçılar bile

maddenin özürlü olduğunu kabul ediyorlardı. Özel mülkiyetin kutsallığını Anayasa güvencesine bağlamış ülkede, eğitim nasıl toplumcu olabilirdi ki? Ayrıca emekçi sınıfı kamu yönetiminde henüz söz sahibi bile değildi. Bu madde, tutuculara kolay eleştiri konusu verdi; zamansız, yararsız çatışmalara yol açan siyasal silah oldu. En önemlisi, toplumcu eğitim, Devrimin yapamadığını deneyemezdi bile. Sözle yapılmayan Devrim, yasalarla hiç aşılanamazdı. Anayasa'mızın üçüncü maddesinde güdülen amaç, Katolik kilisesinin daha sömürge çağında gerçekleştirdiği toplu katılmayı sağlayamadığı gibi, ulusal temelleri de yenileyememiştir. Toplumcu eğitim, yalnızca, kendisini tutup önerenleri kısıktırak yakalayan ökse oldu, tutucuları sevindirdi. Gelenegimizin evrenselliği ile ona dönme yollarının olanaksızlığı arasındaki çatışma, Meksika ulusunun öz malı olmayan bir felsefe ile ortadan kaldırılamazdı.

Devrimin ortaya çıkardığı siyasal ve ekonomik kurumları yıkan, yıpratın işte bu çatışma olmuştur. Meksika yaşamının her kesiminde, Devrimimizin kendi içimizden doğduğu, özgün olduğu bilinci ve inancı vardır. Aynı zamanda, toplumsal bütünlük ve uygunluk için devrimin henüz sağlayamadığı yaygın dilek ve istekler de vardır. *Calpulli*, Cortés öncesi dönemin ortalarına kadar kendiliğinden süregelen ekonomik, sosyal, siyasal ve dinsel bir *kurum*du. İspanyolların kurduğu evrensel düzenin gereği olarak, nasıl çeşitli ırk, sınıf ve kastların birarada yaşamasına izin verilmişse, öteki toprak mülkiyeti biçimleri yanında, *Calpulli* de sömürge çağı boyunca varlığını sürdürmüştür. Ama, kapitalist gelişme aşamasına ulaşan ve ister istemez emperyalizmin çıkar çatışmalarına giren bir ülke, ortak toprak mülkiyetiyle nasıl bağdaşır

bütünleşebilir? Varlığımızın özünü ve özelliklerini, düzenin evrenselliğine kurban etmeyen bütüncü ve örgensel bir çözümün bulunması sorunu, yazarlarımızın ve sanatçılarımızın karşısına dikilmişti. Öyle bir çözüm gerekiyordu ki, liberalleşme denemesinde görüldüğü gibi, [siyasal katılmayı, Katoliklerin ve onlara öykünenlerin edilgin tutumuna indirgemesin. Meksikalı, belki de ilk kez kendi yaşamını ve tarihini ta en baştan alınıp yeniden ortaya çıkarılması gereken bilinmeyen olarak görmeye başlıyordu. Bu kadarı insanüstü çabaydı. Bu yüzden ulusal politikalarımız, bir aşırı uçtan ötekine salınıp durmuştur. Bugün hâlâ kesin bir birleşime varamadık ama eğitimsel ve toplumsal sorunlar konusunda bir dizi uzlaşmaya «peki» demiş bulunuyoruz. Bu tür uzlaşmalar kimi kazançlarımızı korumak olanağını verdi ya onların kalıcı olacağını sanmak sakıncalıdır. Anayasamızın üçüncü [eğitimi] maddesinin bugünkü metni işte bu sonucu yansıtıyor. Maddede yapılan son değişiklikler, bazı yararlar sağlamış görünmekle birlikte temel sorunları olduğu gibi [yanıtsız] bırakmıştır: «Meksika geleneği»nin anlamı ve «geleceğin güncel değerinin ne olduğu?», «Okullarımızın gençlere *nasıl* bir yaşam programı sağladığı?» vb. gibi. Bu türden soruları aslında hiç kimse yanıtlayamaz. Biz de yanıt veremedik. Çünkü tarih bu alanlardaki çelişki ve çatışmalarımızı henüz belli sonuçlara ya da çözüme bağlamış değil.

Devrimin askeri aşaması sona erince, yaşının küçüklüğü ya da başka nedenlerle iç savaşa katılmayan genç aydınlar, devrim hükümetlerinde görev almaya başladılar. Bu aydınlar, *Abece*'si olmayan generallerin, okuma yazma bilmeyen köylü önderlerin ve politika esnafının danışmanları oldular — açıktan

açığa ya da gizliden gizliye. Öylesine büyük ve zorlu görevler ki, her aydın her türlü işi yaptı ya da yapıyor göründü: Ozanlar ekonomi öğrendi, yargıçlar toplumbilim, romancılar da devletler hukuku, eğitim ve tarım teknolojisi gibi görünüşte ilişkisiz ve yabancı bilgilerle uğraştı. Kamu yapılarının boş duvarlarını duvar resimleriyle doldurmakla görevlendirilen sanatçılar dışında kalan hemen tüm aydınlar özgün ve güncel konularda hizmete koyulmuşlardı: Yasa tasarıları, hükümet taslakları hazırlamak; eğitim reformu, okul kurulması, tarım bankaları açılması, devlet güvenliğiyle ilgili gizli hizmetlerde çalışmak vb. gibi. Dışişleri, dış ticaret, kamu yönetimi hizmetlerinin kapıları orta sınıftan gelen aydınlara ilk kez açıldı. Yeni kurulan yüksek meslek okulları ve dış ülkelerde eğitim için sağlanan burs olanaklarıyla, ülke yönetimi çok kısa sürede yeterli teknisyen ve uzman kadroları kazandı! Bu kadronun yönetime katılmasıyla, devrimcilerin giriştiği çabalara güç ve süreklilik sağlandı. Oysa genç aydınların hizmet koşulları elverişli değildi. Gençler, ideolojik ve bürokratik güçlerini yitirmenin kaygısı içinde, karşıtlarla uzlaşmayı sanata ve yaşam kuralına dönüştürdüler. Hizmetlerinin büyük dilimi övgüye değer olmakla birlikte bağımsızlıklarını yitirdiler. Makyavelizm gerekçesiyle eleştirileri sulandırıldı. Meksikalı aydınlar, «mektep medrese» görmüş kişilerin —eleştirme, soruşturma, inceleme, değerlendirme ve yargılama gibi— vuruşma silahlarını ya hiç tanıyamadılar ya da etkili biçimde kullanmayı beceremediler. Sonuç olarak, iktidarı ele geçiren bütün devrimci hareketlerde görülen uzlaşma eğilimi kamu kesimine egemen oldu. Bu arada, «hükümet kapısı» da, bilinen «devlet sıralarıyla», mevzuat hazretlerinin yönetimi altında

tarikat ya da mezhep gibi bir şey olup çıktı. Devlet işleri artık açıkça tartışılmıyor, kapalı kapılar arkasındaki fısıltı basını çalışıyordu. Ancak burada saygıyla anımsamak gerekir ki devlet hizmeti yapan kimi aydınlar bazı kişisel kayıplara uğradılar. İşleri çabuk ve iyi yapma tutkusu, toplu hizmet yarışına katılma, hatta, kendini yadsımanın yolu olan devlet hizmetine ve görev disiplinine adanmışlık dalgası, bu aydınları, kayıpların belki de en acısına uğratmış, onları kişisel başarı ya da doyum duygusundan yoksun bırakmıştır. Avrupalı aydınlara hiç benzemeyen özel durumumuz var. Avrupalı ve Amerikalı aydınlar yönetimde güçlü değildir. Devlet felsefesi açısından Batılı aydın, sürgünde yaşayıp borusunu dışardan öttüren, başlıca silahı olan eleştirileriyle düzeni dıştan etkilemeye çalışan kişidir. Meksika'da ise, *aydın kişinin asıl amacı siyasal güç ve eylemdir*. Meksikalı aydın, ülkesine aydın olarak hizmet ettiği gibi, gerektiğinde onu savunmak uğruna ölmekten ve yoluna baş koymaktan geri durmamıştır. Ama [siyasal] eylemle [bağımsız] düşünce nasıl bağdaşır? Eyleme katılan kişi, aydın kişiliğini ve saygınlığını nasıl sürdürebilir? Başka deyişle şu temel soru: Asıl görevleri halkın eleştirici bilincini (yani *muhalefeti*) dile getirmek olan aydınlarımız, günlük politikaya girmekle bu görevlerinden kaçmış olmuyorlar mı?

Doğrusu, türlü nedenlerden dolayı Meksika halkı aydınlar konusunda haklı bir kuşkuya kapılmış; aydınlar da asıl görevlerine duydukları güvenci yitirmişlerdir. Devrimin çelişen amaçları; sosyal amaçlı reformlara girişilmesiyle birlikte ortaya çıkan dış baskılar, siyasal yapımızın süregelen hastalığına dönüşen demagoji ve özgürlükçü demokratik ülkülerimizin gerçekleşmesine engel olan rüşvet gibi eğilimler, aydın-

larımızı zor duruma düşüren nedenler arasında sayılabilir. Ortak ülküde birleşmiş olmalarına karşılık, aydınlarımız arasında birbirleriyle hiç anlaşamayan yalnız kişiler; aydınlarımızın dostları yanında düşmanları da vardır. Kimi aydınlar kamu görevlerinden ayrılarak, muhalif parti ya da topluluklar kurmuşlardır. Sözgelisi, Devrim hareketinin mülkiyet yasalarını tasarlamanın Manuel Gomez Morin, bugün sağ kanatta yer alan Milliyetçi Hareket Partisi'nin Başkanı bulunuyor (1950'lerde). Jesus Silva Herzog gibi birkaç devrimci de teknik becerilerle özgür kişilik yapısının bağdaşmaz nitelikler olmadığını kanıtladılar. Herzog, kurduğu ve yönettiği *Cuadernos Americanos* dergisinde, Latin Amerika'nın çoğu bağımsız yazarlarını aynı kapak altında toplamayı başardı. Vicente Lombardo Toledona ve Narciso Bassois, Meksika tarihinin özgünlüğünü devrimin evrenselliğiyle uzlaştırabilecek felsefe olarak Marxizme yöneldiler. Onların hizmetleri daha çok toplumsal eylem alanında görülmekle birlikte, eleştiriye de uğramışlardır. Ne yazık ki, Moskova'da yapılan Parti politikasını, en bunalımlı dönemlerde bile büyük özen ve inançla harfi harfine izlemiş olmaları onların hizmet ve çabalarına gölge düşürmüştür.

Aydınlarımızın bir bölümü ulusal yalnızlıktan sıyrılıp uluslararası emekçi hareketine katılmak amacıyla Marxizmin kucağına atılmışsa da, kimileri de sol düşüncenin revizyonuna ve eleştirisine yönelmişlerdir. Devrim, Meksika'nın gerçek kişiliğini ortaya çıkarmıştır. Samuel Ramos, gerçek Meksikalıyı bulmak umuduyla, yüzümüzdeki maskeleri peşpeşe çekip atmaya ve ulusuna sorular sormaya başladı. Kendi ulusal kişiliğimizi, öz varlığımızı, kimliğimizi tanımak yolundaki ilk ciddi deneme olan *Profile of Man and*

Culture in Mexico («Meksika'da İnsan ve Kültür») adlı yapıt birçok açıdan eksik ya da kısıtlıdır. Sözgelimi, bu denemede anlatılan Meksikalı [toplumdan] yaratılmış kişidir. Ayrıca, Ramos'un toplumsal/kültürel gerçeğe ulaşabilmek için kullandığı gereçler (Scheler ile Adler'in, özellikle Adler'in savunduğu nefret kuramı), denemede ki bulguların anlamını ve geçerliğini son derece sınırlamaktadır. Büyük kusurlarına karşın Ramos'un eseri bu konuda yine de tek kaynağımızdır. Beğensek de beğenmesek de ondan yola çıkmak zorundayız. Çünkü, oradaki gözlemlerin pek çoğu bugün de geçerli olduğu gibi, Ramos'un ana görüşleri, özellikle Meksikalı'nın kendini açıklarken duyduğu saklanma gereksinmesi, söz ve davranışlarımızın birer maskeden başka bir şey olmadığı yolundaki yargılar güvenilir verilerdir. Ramos, bu yapıtıyla, biz Meksikalıları kapalı ve erişilmez varlıklar durumuna getiren neden ve koşulların derinine inen bir inceleme koymuştur ortaya.

Bir yanda Ramos ulusal kişiliğimizin yapı taşlarını incelerken öte yanda Jorge Cuesta geleneklerimizin anlamını araştırmıştır. Cuesta'nın bulguları, politikadan estetiğe kadar türlü bilim ve sanat alanlarına serpiştirilmiş gibi görünürse de, ortaya koyduğu tabloda birlik ve anlamsal bütünlük vardır. Meksika şiirindeki klasik öğelerden kültürümüz üzerindeki Fransız etkilerine; mimari ölçekteki duvar resminden Lopez Velarde'nin ozanlığına değin, hemen tüm tartışma ve eleştirilerinde Cuesta, Meksika'nın kendi kendini yaratmış ülke olduğu ve bu yüzden geçmişten yoksun bulunduğu inancını yineleyip durmuştur. Ya da daha doğru ve kesin deyişle Meksika —Cuesta'ya göre— Amerikalı ve İspanyalı kültür miraslarının cansız, yöresel ve kastlara değer veren öğelerini bir ya-

na atarak ve öz geçmişine ayak direyerek kendini yeniden yaratmıştır. Gerçek Meksika geleneği sömürgeciliğin zorunlu süreği değildir. Tersine, ulusal geleneğimiz, sömürge ve sömürgeciliğin yadsınmasına karşılık, Fransız akılcılığından gelen evrensel değerlerin özgürce benimsenmesine dayanmaktadır. Cuesta'ya göre, «Fransızlaşmamız» ne kaza, ne rastlantı, ne de tarihsel koşulların kaçınılmaz sonucudur. Biz Meksikalılar, Fransız kültüründe, kendi dünya görüşümüzü —iş ve gücümüzle yaşamın anlamını— buluruz. Siyasal felsefemiz gibi, şiirimizin kendine örnek aldığı yapıtlar da evrenseldir, zaman ve mekânla ve yerel renklerle ilgilenmezler. Ozanlarımız, evrensel insanlık ülküsü aşkına, ulusumuza özgü öğeleri görmezlikten gelirler. Yöntem ve biçim, ozanlarımızı sarar, egemen olur onlara. Öyle ki, ancak güçsüz düştüğü ve kendini yadsıdığı dönemlerde, şiirimiz coşumculuğa ve ulusala yönelir. Öteki sanat ve politika alanlarında da aynı genel eğilim gözlemlenebilir.

Cuesta, salt, tarih incelemelerini kuşku ile karşılamış, onlara önem vermemiş; madalyonun öbür yüzüne hiç bakmadığı için de, Meksika'daki İspanyol geleneğini eylemcilik, uyumluluk ve edilgenlik örneği olarak değerlendirmiştir. Cuesta, yerli kültür geleneklerinin etkisini küçümsemiş; Fransız kültürüne duyduğumuz yakınlık ve saygı konusunda da yanılığa düşmüştür. Julian Benda'nın etkisinde kalan Cuesta, Fransız kültürünü besleyen kaynakların ancak ve ancak Fransız tarihinde bulunduğunu ve kültür olgusunun kendisini taşıyan ve yaşatan toplumsal [tarihsel] gerçeklikten soyutlanamayacağını unutmuştur.

Yöntemsel ve yorumsal yetersizliklerine karşın de-

ğerli gözlemlerinden dolayı Cuesta'ya çok şeyler borçluyuz. Meksika'nın kendini bulması ve kendi kimliğini tanımlaması geçmişini yadsımak biçiminde ortaya konmuştur. Cuesta, liberallerle oligucuların yarılgılarından kendini tümüyle kurtaramamış, geçmişi yadsımak için politika, sanat ve şiirde Fransız kökenciliğiyle klasikçiliğini benimsemek zorunda olduğumuzu savunmuştur. Tarihimiz bu varsayımı kökten çürüttü. Çünkü devrimci hareketimiz, çağdaş şiir ve resmimiz, ulusal gelişmemiz hep birlikte, kendimize özgü bireyselliğimizi vurgularken, Fransızlardan aldığımız geometrik akılcılık'tan [kartezyanizm] kurtulmaya çabalamıştır. Meksika'nın devrimci kökenciliği değişik olgudur. Çoğu konularda anlaşamamakla birlikte Ramos ile Cuesta arasında önemli benzerlik var: «Kendini bil» ilkesini birlikte savundular. Ramos, ulusal kişilik yapımızın gizli kalmış içsel ve özel niteliklerini araştırırken —devrimci hareketin de denediği gibi— Cuesta, bu özelliklerimizi evrensel geleneğe bağlamak yolundaki kaygı ve çabalarımızı dile getirmiştir.

Tarihçi ve iktisatçı olarak tanınan Daniel Cosío Villegas da yalnız kişidir. Cosío, İspanyolca konuşan Amerikalılara ekonomi biliminin belli başlı düşünürlerini —Adam Smith'den Keynes'e kadar— tanıtacak temel kitapları yayımlamak amacıyla «Ekonomik Kültür Vakfı»nı kurmuştur. [Vakıf kâr amacı gütmeyen bir yayınevidir.] Cosío ve onun yerine geçenlerin çabalarıyla Vakıf, yayın alanıyla amaçlarını genişletmiş, İspanyolca konuşan ülkelerin düşün yaşamına yeni güçler katacak olan felsefe, tarih ve toplumbilim eserleri dizisi yayımlamıştır. Cosío Villegas, ayrıca bize, Diaz rejiminin bugüne değin yazılmış en eksiksiz ve saygın eleştirisini de bırakmıştır. Yan tutmayan

görüşleriyle bağımsız yargıları, Cosio'nun en büyük eseri olan eleştirilerine belki de can ve ruh katmıştır. Onun en güçlü denemesinin «Amerikan Aşırılıkları» (*American Extremes*) olduğuna inanırım. Gerçeklerimiz ve sorunlarımızın ince mizah gücü, övgüye değer bir dürüstlük ve açıkyüreklilikle yapılmış eleştirisidir bu kitap.

Cumhurbaşkanlarımızdan Cardenas, İspanya iç savaşında yenik düşenlerin yandaşlarına Meksika'nın kapılarını açık tuttu. Gelenler arasında yazarlar, ozanlar ve öğretmenler vardı. Meksika kültürünün —özellikle felsefe alanında— yeniden doğuşunda önemli görevler yüklendiler bu aydınlar. Onlardan birisi olan İspanyol filozofu José Gaos'a çağdaş Meksika çok şeyler borçludur. Bir aydınlanma girişiminde bulunması zorunlu olan her şeyi kullanabilecek yetenekte bir kuşak yetiştiren Gaos'a..

Bağımsızlık Savaşı'ndan bu yana eğitim kurumlarımız, *ancak bugün*, gerçek Meksikalı aydını yetiştirebilecek durum ve düzeye geldi. Gençlere hazır felsefe reçeteleri sunmak yerine, felsefe yapmanın yolu yordamı öğretiliyor artık. Öğretmenin gerçek görevi başka ne olabilir!

Bu aydınlar arasında özel yeri olan Alfonso Reyes tükenmez esin kaynağıdır. Gerçek değerini yeni yeni kavramaya başladığımız çalışmalarıyla, okuyucusunu açık seçik ve tutarlı düşünmeye çağırır. Akademisizliğiyle Justo Sierra'nın coşumculuğu (romantikliği) arasında, ikisine de açık olan bir klasikçiliktir bu. Böylesi bir klasikçilik evrensel biçimleri yenileyip uyarlamaz, kendi biçimini araştırır, kendi özünü yaratır. Dupduru su gibidir, onda insan hem kendi yansımalarını görür, hem de aşar kendisini.

Reyes'e göre yazın, sanat ya da meslekten çok,

inanç, dünya görüşü, «din» gibi bir şeydir. Dilin her türlü ve biçimi önemlidir Reyes için: Sesler simgeler, cansız tasarımlar, katıksız büyük, doğru işleyen saatin yetkinliği, yaşayan bir canlı... Ozan, denemeci, eleştirmen olmaktan öte, sözcüğün en geniş anlamıyla «yazıncı»dır Reyes. Bir madenci, sanatçı, emekçi, bahçıvan gibi... Sözcüklere tutkun, varlığını onlara adanmış gönül adamı... Yazıları, tarihten şiiire, izlenimden denemeye dek geniş alana yayılır. Tek başına, bir «ulusal yazarlar» karmasıdır, bunun için de, başlı başına bir «yazın»dır Reyes.

Sürükleyici demeçler ve baskıyla sağlanmış suskunluklar dünyasında, Reyes bizi dilin önemi ve yazarın sorumlulukları konusunda eğitmeye çalışır. Zaman zaman eleştiriye uğramıştır: Bize bir felsefe bırakmadı, düşünsel yönelim vermedi diye. Ne yazık ki, Reyes'i kınayanlar, Kuzey'den Güney'e tüm Amerika'nın bugün karşı karşıya bulunduğu pek çok soruna aslında onun ışık tutmuş olduğunu unutuyorlar. Reyes'i okumak, açık seçik yazmak konusunda tam anlamıyla eğitilmek demektir. Sanırım, onun en önemli katkısı da buradadır. Sözcükleri kullanırken düşünmeyi de öğretir okuyucusuna. Amerikalı aydınlar üzerindeki büyük etkisini burada aramak gerekir. Reyes der ki:

Yazarın ilk ödevi diline saygılı olmaktır. Öteki sanatçılardan ya da zanaatçılardan ayrılan yönleri olan yazarın sözcüklerden başka aracı yoktur. O da, şaşırtıcı, çelişik ve karşıt anlamlarla yüklü sözcükler... Yazmak demek, sözcükleri açıklığa kavuşturmak, arılaştırmak; onları düşünce ve duygularımızın güvençli simgeleri olabilecek düzeye ulaştırmak demektir. İşte bu yüzden yazarlık, güzel ve etkili konuşma sanatını, salt dilbilgisi kurallarını uygulamayı kat kat aşan inanç ve yürek işidir. Dilin kökleri, toplumsal bilinç ve

'ahlak'la öylesine sarmaş dolaş olmuştur ki, dilin eleştirisi, ahlakın ve tarihin de eleştirisidir. Bu nedenle, biçem, konuşmadan ayırılır ve ondan daha önemlidir. Bir düşünce yöntemi, açık ya da dolaylı bir gerçek yargılamasıdır biçem. Dil toplumsal bir olgu iken, yazar yalnız kişidir ve kendi yalnızlığı içinde yazmak zorundadır. Bundan dolayı, yazarla dil arasında, alışılmamış ilişki kurulur. Çağdaş yazarın kendi toplumu ve zamanı ile iletişim kurma sınırları daralırken, yazın ürünleriyle toplum yaşamına katılması, onu etkilemesi olanakları doğmaktadır.

Alfonso Reyes, dil eleştirisi yanında felsefe ve ahlak önerir. Bir yandan sözcüklerin açık seçik biçimde kullanılmasını savunurken, öte yandan dile ilişkin görevlerimizi belirtmesi şaşırtıcı değildir. Dile saygı, her yazardan beklenen davranıştır. Meksikalı yazarın buna ek bir görevi daha var : Kişiliğimizi ve varlığımızı dile getirmek, ya da Reyes'in kendi deyimiy-le söyleyelim, «Ulusumuzun ruhunu [kimliğini] aramak.» Ne çetin bir iş! Çünkü şaşkın ve suskun halkımızın düşünce ve duygularını dile getirmek çabamızda, kendi öz dilimizden değil de, bize (dıştan) zorla verilmiş dilden yararlanmak durumundayız. Kısaca, belirgin biçimde İspanya'dan ayrı olan dünyamızı anlatmak için, Gongola ve Queveda ile Cervantes ve Aziz John'un ortak dilini [İspanyolca'yı] kullanmak zorundayız. Yazmak, bizim için, İspanyolca'yı önce yıkmak, sonra yeni baştan kurmak gibi bir serüvendir. İspanyolculuğunu yitirmeden, Meksika dilinde yazmak çabasıdır bu. Dilimize bağlılığımız, halkımıza ve onun gelenegine bağlı olduğumuz anlamını taşır. Bu, kendi isteğimizle değil de, bize kaba güçle verilmiş. Alfonso Reyes her ikisine de bağlıdır : Açığa vurmaktan çekindiğimiz bütün iç çatışmalarımızı taşıyan evrensel dil ve biçim birliğine varmış olması, onun en büyük başarısı sayılabilir.

Dil konusunu sanat ve ahlak sorunu olarak da görmüştür Reyes. Yazıları bir dil dersi ya da güzel yazı örneği olmaktan öte, birer uyarı ve esin kaynağıdır. Dil konusundaki tutumumuz, önceki kuşaklarınkinden ayrı olmayabilir. Bir zamanlar ölümsüz olduğunu düşlediğimiz Batı uygarlığı üstüne sangılarımız azaldığı için, sorumluluklarımız daha da artıyor. Meksika tarihi, bu isteği dile getirecek ve bunu giderecek biçimin yaratılmasını bekliyor bizlerden. Yalnızlık ve birlik, bireysellik ve evrensellik, her Meksikalıyı korkutan aşırılıklardır. Korku ile çatışma, iç dünyamızın derinliklerindeki çelişkiyi yansıtmakla kalmaz, kişisel davranışlarımızla toplu ilişkilerimize özel renk ve anlam katar; siyasal, toplumsal ve güzele yönelik çabalarımızı derinden etkiler. Meksikalı, işte bu aşırı uçlar arasında sonu gelmez salınım bırakır kendini ya da tedirgin ve sancılı dengeyi yaşar durur.

Fetih'ten Devrim'e Meksika Tarihi, ulusun kendi kimliğini ve kişiliğini arayış ve bulduğunu anlatış çabası olarak görülebilir. Yabancı kurum ve güçler tarafından çarpıtılan, bastırılan ve gizlenen benliğimizi bulup kurtarma çabalarımızın öyküsüdür o tarih! İspanyolların ayakta bıraktıklarından, arkeologlarla antropologların yeniden güneş ışığına çıkardıklarından anıyoruz ki, Cortés öncesi toplumlar son derece zengin kültür düzeyine varmış ve bu düzeyin gereği olan çoğulcu yaratıcılık ortamına erişmişlerdi. Fetih olayı bu özgün uygarlığın öğelerini tek tek yıktı, onların yerine İspanyol kültüründen yedekler koymaya çalıştı. İspanyol kültürünün öyle iki özelliği vardı ki, Devlet onları uzlaştırmış, ama birleştirememişti: (1) Bugünün İspanya'sında hâlâ süregelen Ortaçağ kalıntısı kast anlayışı ile (2) Hristiyanlıktaki

[Luther'in başlattığı] Reforma karşı çıkan gerici hareketten önce, İspanya'nın benimsediği evrençi gelenek. Katolik dini aracılığıyla İspanya, bu iki geleneğin biresimini sanat alanında bulmuştu. Aynı biresim, kurumlar ve siyasal haklarla ilgili bazı kavramlar için de geçerlidir. Bu türden biresimler, sömürge toplumunun yapısı üzerinde etkili olduğu gibi, tek tek yerlilere ve yerli halka verilen değeri de belirle-mistir. Katolik dininin evrençi niteliği —ki bu dinin yetim ve öksüzlerle yoksullara açık olduğu gerçeği dinin, karşıtları kadar, dostları tarafından çoğu zaman unutulmaktadır— nedeniyle, sömürge toplumu kısa süre için olsa da, gerçek düzeni kurmayı başarmıştı. O dönemde, toplumsal gerçekle kurumlar, halkla yasalar, sanatla yaşam, bireyle toplum arasında bugünkü bölücü duvarlar yoktu [ya da henüz örülmemiştil; tersine her şey birbiriyle uyumlu, herkes aynı istemlerle yüklü ve benzer kavramlarla yönlendirilmiş gibi görünüyordu. Durumu ne denli güç olursa olsun *kimse yalnız değildi*, hele toplum hiç yalnız değildi. Bu dünya ile öteki, yaşamla ölüm, eylemle düşünce —yalıt konu ve eylemler gibi ayrı ayrı değil de— bütün olarak birlikte yaşanıyordu. Her parça, kendi varlığında bulunan canlı *bütüne katılabiliyordu*. Cortés öncesi çağın yerini, bütün Hıristiyanlara açık olan evrensel sömürge yönetimi almıştı.

Sömürge toplumunun kötürüm olması ve dinsel maske altında taşlaşması, hemen hiç araştırılmamış durumun sonucu olarak ortaya çıkmış gibi görünmektedir. Batı kültürünü besleyen pınar olarak Katolik dininin Avrupa'da kurumaya başlamış olması, aynı dinin Yeni İspanya'daki yayılma ve yükselme aşamasına rastlıyordu. Daha önceki dönemlerde, görkemli bir yaratıcılığın kaynağı olmuş bulunan din,

büyük halk yığınları için giderek kuru ve anlamsız katılma törenine dönüşmüştü. Merakla inanç arasında kararsız görünen azınlık içinse, dinsel yaşam, önce ilginç bir oyun, sonra sessizlik ve en sonunda derin uyku oldu. Ya da başka bir deyişle, Katoliklik, büyük yerli çoğunluk için sığınma kapısı oldu: *Sığınan kurtuluyordu!* Fetih onları yetim bırakmıştı. Sığınmakla anaya, onun sevecen kucağına dönmüş oluyorlardı. Sömürge dini doğum öncesi, edilgin, yansız ve doygun bir yaşama dönüştü³. Dünyanın temiz havasını içlerine çekmek için dışarı çıkmak isteyenler ya durduruldu ya da bu işten vazgeçmeye zorlandılar.

Bağımsızlık, reform ve Diaz buyurganlığı dönemleri, özgürlük yolundaki sürekli, ama çelişik çabalarımızın birbirini izleyen aşamalarıdır. XIX. yüzyılda geleneksel kültür koşumlarımızı bütünüyle kırmış bulunuyorduk. Ne ki, liberalizm hareketinin düşlediği ütopya, gerçeğin hışmına uğradı. Bireyler olarak kendimizi ve ulus olarak yurt topraklarımızın coğrafyasını öğrendiğimizden bu yana başlamış bulunan bağımsızlık tarihimiz geleneklerimizden, biçimsel kalıplardan kopuşumuzun; bütün yerli özellik ve değerlerimizi taşıyacak ve de geleceğe açık olacak yeni kültür kalıbını arayışımızın tarihi olmuştur. Katoliklik geleceğe (değişmeye) kapalı idi; liberalizm ise yavaş yavaş Meksikalının yerine cansız bir soyutlama koymuştu; bunlardan ikisi de bireysel isteklerimizi, toplu eğilim ve özelemlerimizi dile getirmeye elverişli değildi.

Devrim, kendi öz benliğimizi bulacağımız kültü-

(3) Bkz: Jorga Carrion'un «La ruta psicológica de Quetzalcoatl» başlıklı yazısı. *Cuadernos Americanos* (dergisi) No. 5, Eylül-Ekim 1949 sayısı, Meksika.

rel kaynaklarımıza dönme hareketiyle başladı; sonraları başarısız bir bileşim denemesi oldu; sonunda geleneklerimizi özümleyip bize uygun [toplum] modeli sunamadığı için uzlaşmayla bitti. Devrim, patlayıcı yakıtını bir dünya görüşüne çeviremedi. Ve de *Meksikalı Aydınlar*, geleneklerimizin yetersizliğiyle gerek sinme ve dileklerimizin evrenselliği arasındaki köklü çatışmayı giderip bağdaştıramadılar.

Burada, son-zamanlarda Ramos ile Zea tarafından ulusal tartışma gündemine getirilmiş bulunan Meksika'nın *felsefe sorununu* tanımlamaya çalışıyorum. Bu bölümde değinmeye çalıştığım çatışmalar, yakın zaman öncesine dek bizlerden saklı ve uzakta, ama eylemlerimizi haklı gösteren yabancı düşünce ve sözlerle örtülü tutuluyordu. Aynı çatışmalar, iç dünyamızın dışa yansımaları güçleştirmiş ve iç çatışmalarımızın gerçek ne'liğini bilgi ve bilincimizden gizlemiştir. Ulusal durumumuz, ahlak ilkeleriyle soyut düşünceleri yalnızca kendi özel yaşamını savunmak için kullanan sinir hastasının durumunu anımsatıyor. Tıpkı, sinir ya da ruh hastaları gibi, belli eğilimlerimizin anlamı ve iç çatışmalarımızın niteliği konusunda kendimizi ve çevremizi kandırmaya çalışıyoruz. Ama, nasıl bütün bu çatışma ve aldatmaların anlamı kendisine anlatılıp açıklandığında, ruh hastası onların üzerine gidip kendisiyle hesaplaşmak zorundaydı biz de işte tam o durumdayız. Birden ayıldık ki çıplagız ve çırılçıplak gerçekle karşı karşıya bulunuyoruz. Şimdi artık kimse bizi savunamaz. Gerçeğin bize yönelttiği soruları ancak biz kendimiz yanıtlayabiliriz. Felsefi düşünce böylece öncelik ve ivedilik kazanıyor. Aydınlarımızın ve de aydınlanma çağımızın tarihiyle yetinemeyiz artık. Özgün tutumlarımızın tanımlanması da yetmez. Somut çözüm bulmak zo-

rundayız: dünya üzerindeki varlığımıza anlam ve yön verecek bir çözüm!

Bu türden bir felsefe taslağı ya da serüveni nasıl Meksikalı olabilir? Geleneklerimizi güvenle inceleyecek girişim, Meksika tarihinin felsefesi ve Meksika düşüncesinin tarihi olabilirdi belki. Ama tarihimiz, evren tarihinin ancak küçük dilimidir. Bununla demek istiyorum ki —Devrim dönemi dışında— biz kendi tarihimizi, dünya tarihinin çok küçük öyküsü olarak yaşadık. Düşüncelerimiz ise, hiçbir zaman kendi gerçek düşüncelerimiz olmadı. Onlar ya Avrupa'dan getirildiler ya da bize zorla kabul ettirildiler —Avrupalılar tarafından. Bu yüzdendir ki, Meksika tarihinin [yeniden yapılacak] felsefesi, dünya tarihinin bize zorla önerdiği karşı reform, akılcılık, olguculuk ve toplumculuk gibi akımlara karşı gösterdiğimiz tepki biçimlerini göz önünde bulundurmamak durumundadır.

Felsefe düzeyindeki her tarih denemesi, şu soruyu yanıtlamak zorunluğunu duyacaktır: Biz Meksikalılar, evrensel düşünceleri ne biçim *yaşadık*? —gerçekten yaşadık mı acaba? Bu soru, belli ve kişiliği olan bir «Meksika» insanını ya da kavramını varsayıyor. Yukarda sözünü ettiğim felsefe araştırmasının ikinci konusu böyle bir Meksikalı kavramıdır. Bireyselliğimizi dile geçirecek yolu ve biçimi bugüne dek yaratamadık. Bu yüzden, «Meksikalılık» adını verdiğimiz varlık alanı herhangi bir biçim ya da eğilimle özdeşleşmedi: Bir evrensel taslaktan ötekine aktarıldı durdu. Bu varsayımların her biri bize yabancı ve bunalımımıza ilgisiz kaldı. Meksikalılık, bizim olmayan bir yaşam yolu ve kendimizi bulamadığımız yoldur. Bazen bir maske, bazen kendimizi birden bulma çabamız, en gizli ses ve duygularımızı dışa vurduğu-

muz bağır yırtılmasıdır. Meksika felsefesi, yalnız geleneklerimizin karmaşıklığıyla anlaşılmağını değil, aynı zamanda bireyselliğimizin tanınmasını da isteyen dileklerimizi göz önüne almak zorundadır. Yeter ki bu tanınmada, sorunlarımızın evrensel ve tarihsel çözümünü de bulabilelim.

Çoğu yazarlarımız, düşünce tarihimizin yazılmasına girişmiştir. Bunlar arasında Leopolda Zea ile Edmundo O'Gorman'ın denemeleri özel önem taşırlar. O'Gorman'ın üzerinde durduğu ana sorun şudur: Amerika dediğimiz tarih olayını nasıl tanımlamalı? Amerika yalnızca bir coğrafya bölgesi midir? Amerika, olsa olsa, ruh ya da Avrupa ruhunun çocuğudur. Amerika ütopyadır; kendisini tarihsel özgünlüklerinden kurtarıp evrensel bir düşünce olarak algılayan Avrupa ruhunun evrensele ulaştığı bir an, ya da olaydır. Bir mucize gibi, bu düşünce belli yer ve zamanda kendi gerçekliğini bulmuştur. Bu, gelecek zamandır. Avrupa kültürü, Amerika'da kendini daha üst bir birlik ve varlık alanı olarak algılıyor. Kitamızı, Avrupalı ruhunun kendini gerçekleştirmesi olarak gören O'Gorman haklıdır. Ama, Avrupa'nın gerçekleriyle çatışınca, özerk ve tarihsel varlık olan Amerika'nın başına neler geliyor? Leopolda Zea'nın asıl sıkıntıları da sanırım bu tür sorularda toplanıyor. İspanyol-Amerikan düşüncesinin tarihçisi ve günlük politika tartışmalarında bile bağımsız kalabilmiş eleştirmen olarak tanınan Zea diyor ki: «Yakın zamanlara kadar Amerika, Avrupa'nın monologu (kendi kendine konuşması), Avrupa düşüncesini yalnızca taşıyan varlık ya da bedendi. Son zamanlarda, bu monolog, salt düşünce alanında kalmayıp toplum ve politik alanlara da yayılan diyalog oldu». Zea, Amerikan yabancılaştırmasını da inceledi. Yabancılaştırma, bi-

zim ulusal kişilik yapımıza bireysel özelliklerimizden daha çok yakışsa da şimdi bütün insanların ortak sorunu oldu. Biz Meksikalılar nedense hep tarihin sınır boyunda (dışında) yaşadık. Oysa, tarihin tek merkezi parçalanıp dağıldı ve —Avrupalılarla Kuzey Amerikalılar içinde olmak üzere— şimdi herkes çevrede yaşıyor. Hepimiz çevrede yaşıyoruz, çünkü artık merkez de kalmadı.

Yaşamla ilgili görüş ve tutumlarımızın anlamını inceleyen genç yazarlar da oldu. Bütün bu çabaların en büyük erdemi, yazarın kimliğimizi bulmak ve kendimizi tanımak için gösterdiği kaygıdır. Ne var ki, bu kesimin çoğu üyelerine —özellikle de topluluğun önderi Emilio Uranga'ya— göre, Meksikalılık konusu, daha geniş alanın, özetle ve kısaca, insanlığın ve bağımlı halkların tarihsel yabancılaşması sorunu olarak incelenebilir. Tarihinde ilk kezdir ki, Meksika durumunu haklı gösterecek evrensel düşünceden yoksun bulunuyor. Bir zamanlar, her derde iyi gelen düşüncelerin tükenmez gömüsü sayılan Avrupa bugünden yarına (günübürlük) yaşamaya başladı —(öbür gün neler olacağını kendi de bilemiyor)—. Çağdaş dünya yeni düşünceler üretmiyor artık. Bu yüzden, herkes gibi, Meksikalı da kendi başının çaresine bakmak zorunda. Ama işte o yalnızlığı içinde gerçek evrenselliğini ve insanlığını bulacak, Avrupa'dan alınıp uyarlanmış görüşlere bağlı kalmayacak artık. Onun felsefesi, biçim, vurgu ve deyiş yönünden de Meksikalı olacak — yalnız içerik açısından değil! Meksikalılık öyle bir maske olacak ki düşürüldüğünde gerçek insan varlığı çıkacak ortaya. Bugünkü koşullar altında, öyleyse, Meksikalılık felsefesini geliştirme sorunumuz, yalnızca kendi sorunlarımıza değil, ama tüm insanlığın sorunlarına eğilmemizi gerektiriyor. Öyle

ki, Meksikalının felsefesi bir gün gerçekten bizim felsefemiz olacaksa, açıkçası insanoğlunun ya da insanlığın felsefesi olmak zorundadır.

Felsefe sorunumuzun tarihsel açıdan görünüşü de vardığım sonucu destekler niteliktedir. Meksika Devrimi, düşünce tarihimizde kopukluk yarattı. Devrimci hareket gösterdi ki, geçmişte bizim olan, bizi destekler gibi görünen nice düşünceler ya ölmüştür ya da artık bizim varlık koşullarımıza uymuyor! Ayrıca, atalarımızı ancak dolaylı olarak ilgilendiren dünya tarihi luluslararası durum ve sorunları ile doğrudan savaşmak zorundayız. Ulusal ayırım ve özelliklerimiz —iki başlı tarihimiz, karmaşık geleneklerimiz, yarı sömürge oluşumuz— yanında, bugünkü durumumuz, öteki ülkelerden hiç de değişik değil! Kültür sorunumuz, belki de tarihte ilk kez, yalnız bizim değil, türümüzün yani insanlığın sorunu oldu. Valéry'nin, ortadan kalkmış uygarlıklar üzerindeki karamsar görüşleri de bizi pek duygulandırmıyor. Çünkü, yakın gelecekte yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bulunan varlık —geçmişte Yunanlıların, Arapların, Azteklerin ve Mısırlıların başına geldiği gibi— yalnızca Batı kültürü değil, insanın kendisidir. Çeşitli ve karşıt ülkeleri varsayan gelecek konusunda, karşıt görüşleri savunan kültürler topluluğu yerini tek uygarlığa ve tek geleceğe bıraktı. Yakın bir zaman öncesine değin tarih, çeşitli kültürlerin önerdiği gerçeklerle her toplumun özden başkalığı ya da özgünlüğünün saptanması üzerine yorum niteliğindediydi. Şimdi artık tarih, başlangıcındaki birliğine yeniden kavuştu ve *insanlık* üzerine düşünce ve yorum oldu. Ve bu arada insanlık da birliğini (teklik bilincini) kazandı. Bugünün uygarlıkları, karşıtlarını ya ezen ya da özümseyen Batı uygarlığından geliyor. Meksika'da olup bitenler

nasıl bütün insanları etkiliyorsa, dünyada olup bitenler de Komünistlerle Batı'yı birbirinden ayıran ayrımlar ve onları birbirine düşüren sorunlar, Perslerle Yunanlıların, Roma ile Mısır'ın, Avrupa ile Çin'in anlaşmazlıklarından çok daha önemsizdir. Komünistlerle burjuva demokratlar, karşı görüşlerle birbirlerini korkutup sindirmeye çalışıyorlar. Ancak bütün bu karşı görüşler tek bir kaynaktan çağlıyor ve her iki kesimden yandaşların kolayca anladığı ortak dille tartışılıyor. Çağdaş düşünsel bunalım, *karşıt iki kültürün arasındaki ölüm kalım savaşı değildir*. Tutucuların bu yoldaki inandırma çabalarına sakın kanmayın. Bunalım, hiç kuşkusuz, uygarlığımızın içsavaşıdır. Öyle bir uygarlık ki onun gücüne denk bir karşı güç yoktur ve bu uygarlığın geleceği dünyamızın da geleceğini belirleyecektir. Her birimizin yazgısı tüm insanlığın yazgısıdır. Bu nedenle Meksikalılar olarak iç çatışmalarımızı çözümlenmek ya da gidermek yolundaki her çabamızın evrensel geçerlikte bir değeri vardır. Tersine gerçekleşirse, oyunu daha başlangıçta yitirmiş oluruz.

Meksika Devrimi bizi kabağumuzdan çıkmaya, tarih gerçeğiyle yüz yüze gelmeye ve yeni yeni kurumlarla gelecek için karar almaya zorladı. Ama Devrim dalgası, çatışmalarımızı tüm gidermeden çekildi bitti. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ancak anladık ki ulusal sorunlarımızın bizden beklediği yenileşme ve yaratıcılık, koşut durumların başka toplumlardan beklediği çabalardan hiç de farklı değildir. Geçmiş, tüm gezegenimizi olduğu gibi, bizi de öksüz bıraktı. Şimdi tüm öksüzlerle elele verip ortak yazgımızı çizmek zorundayız. Dünya tarihi, artık herkesin sorunu oldu ve de bizim labirentimiz insanlığın da çıkmazı oldu!

YAŞADIĞIMIZ GÜNLER

Bir ulusun kimliğini arayış ve —geçici de olsa— kendini buluş deneyimi olarak Meksika Devrimi, ülkeyi değiştirmiş, onu «öteki» ya da «başka bir» Meksika yapmıştır. Zaten [bir varlığın] kendisi olması demek, gizli bir umut ya da uzak olasılık gibi görünen gerçek kişiliğini bulması, yani «öteki» olması demek değil midir? Bu anlamda Devrim, ulusumuzu yeneden yaratırken, öteki anlamda daha önemli işler görmüş; sömürge döneminin ve XIX. yüzyıldaki çeşitli olay ve çabaların bir türlü ulusal birliğe sokamadığı ırklara ve sınıflara yurttaşlık kapısını açmıştır. Önemli başarılarına karşın Devrim, özgür toplumu ayakta tutabilecek dünya görüşü ve de ona uygun toplum düzenini yaratmamıştır. Devrim, ülkemizi topluluğa (cemaat) dönüştüremediği gibi bu yönde bize umut da vermemiştir. «Topluluk» sözcüğüyle, insanların kendilerini başkalarında bulabilecekleri ve «yetki (buyurma) ilkesi» yani —kaynağı ya da dayanağı ne olursa olsun— her türlü gücün yerini kendi isteğiyle «sorumluluk bilincindeki özgürlük» anlayışına bırakmış olduğu toplum düzenini düşünüyorum. Ancak, hiçbir toplumun henüz bu düzeye gelemediğini de biliyorum. Sömürge dönemindeki Katolik diniyle, XIX. yüzyılda Meksika'da girişilen liberalleştirme deneme-

leriyle eşdeğer sayabileceğimiz *insan ülküsünü* Devrim hareketinde bulamayışımız rastlantıyla açıklanamaz. Anamlı olaydır. Devrim kuşkusuz bizim bir iç sorunumuzdu. Ama onun görüş ufku ile uygulama sınırları, çağdaş dünya tarihinin koşulları tarafından belirlenmişti.

Meksika Devrimi, XX. yüzyılda birbirini izleyen büyük devrimlerden ilki oldu. Bu devrimi doğru anlamak, doğru yorumlayabilmek için, onu bugün de gelişmekte olan bir süreç olarak görmek gerekir. Çağdaş dünyadaki örnekleri gibi, bizim Devrimimiz de, derebeyliği ortadan kaldırmaya, teknoloji ve endüstrileşmeyle ülkeyi kalkındırmaya, ekonomik ve politik bağımlılıklarımıza son vermeye ve gerçekten demokratik bir toplum düzeni kurmaya çalışmıştır. Başka bir deyişle, en ileri görüşlü liberallerimizin düşlediği atılımları yapmak, Bağımsızlık ile Reform hareketlerini sonuçlandırmak ve Meksika'yı çağdaş uluslar topluluğuna katmak gibi. Devrim bütün bu işleri, kendi kendimize çelme takmadan yapmak istemiştir. Oysa, devrimsel değişimler giderek bizim gerçek varlığımızı, bilinen ve bilinmeyen yanlarıyla ortaya koymuş; Devrim kendine saygılı ve kendi ülküsüne bağlı bir Meksika yaratmıştır.

Almanya dışındaki gelişmiş ülkelerin çoğu, eski rejim (*ancien régime*)'den çağdaş burjuva demokrasisine doğal geçitten geçerek gelmişlerdir. Bu ülkelerin, siyasal, ekonomik ve teknolojik dönüşümleri sanki üst düzeyden gözetilip yönetilmiş uygunluk ve bütünleşme içinde gerçekleşmiştir. Tarih [adını verdiğimiz bilinçin], kendine özgü mantığı işleyişil vardır. Onun işleyişindeki sırları çözebilirsek, geleceğin olaylarını denetim altına alabiliriz. Bu bakış açısı temelsiz olmakla birlikte, büyük dünya devletlerinin

tarihini görkemli ve mantıklı önermelerin neden-sonuç ilişkisi içinde sıralanışı gibi gördüğümüzü yansıtır. Gerçekte «kapitalizm» adı verilen düzen ilkel birikimlerin sonucu olarak yavaş yavaş gelişmiş, bugünkü dünya emperyalizmine ve onun aşaması olan yüksek finansman düzeyine ulaşmıştır. İkel kapitalizmden uluslararası kapitalizme geçiş her ülkede ve bütün dünyada köklü değişmelere yol açmıştır. Bir yandan bakıldığında, sömürge ve yarı sömürge ülkelerin yüzelli yıllık sömürsünden sonra bir emekçiyle patronu arasındaki ayırım aynı işçiyle bir Hind fakiri (paryası) ya da Bolivya *peon**'u arasındaki ayırımdan daha azdır. Öte yandan, emperyalist genişleme dünyayı birleştirmiş görünüyor: Bütün kaynak ve varlıkları ele geçiren emperyalizm, onları üretim mallarına dönüştürüyor; uluslararası alışveriş pazarlarına döküyor, insan emeğine uluslararası nitelik kazandırıyor (binlerce kilometre uzaktaki dokuma sanayii işçisi, ilkel pamuk toplayıcılarının emeğini tamlıyor). Sonuç olarak, tarihte ilk kez, «insan yazgısının birliği» ya da «tekliği» deyiminin —varsayımdan çok— gerçeklik olduğuna, [tarihin] genel akışına ters düşen kültür ve uygarlıkların yıkıldığına; yeryüzündeki halkların siyasal, toplumsal ve ekonomik gücün kaynağı olan iki üç merkez çevresinde toplanmaları için zorlandıklarına tanık oluyoruz. Ama bu arada şunu da görüyoruz ki, bu yoldan bağımsızlıklarını ya da özgürlüklerini yitiren ülkelere yalnızca edilgin işler veriliyor. Ekonomik yönden, ucuz emek pazarı ve hammadde üreticisi olarak; siyasal anlamda, tam sömürge ya da yarı sömürge olarak; ahlak açısından «barbar» ülkeler ve insanlar olarak görüyoruz onları. İler-

---

(*) Alacaklısına olan borcunu, el emeğiyle ödemeye hüküm giymiş yoksul işçi. — Çev.

leme ve modernleşme (kalkınma) onlara bazı yararlar sağladı, kuşkusuz. Ama onları tarihsel açıdan «normalleşmeye», yani birer kukla olduklarını benimsemeye zorladı. Meksika Devrimi'nin ve yüzyılımızdaki öteki devrimlerin sahne arkasında bu türden temel sorunlar var:

Devrimin neler yapmaya çabaladığını şimdi daha açık seçik görebiliyoruz. Devrim, Avrupa Burjuvasının yüzelli yılda yaptığını çok daha kısa bir zamanda ve en az özveriyle bitirmeye çalıştı. [Biz Meksikalılar] bunu başarmak için siyasal bağımsızlığımızı elde etmek, doğal kaynaklarımızı geri almak durumundaydık. Ayrıca bütün bu işleri, 1917 Anayasası'nın sağladığı sosyal haklar —özellikle emekçi hakları— çerçevesi dışına taşmadan yapmak zorundaydık. Avrupa ve Amerika'daki emekçi hakları yüz yıllık bir savaşımın sonunda kazanılmış ve dış ülkelerden sağlanan kârdan emekçilere de pay verilmesi anlamını taşıyordu. Meksika'da ise, ne dağıtılan ne de paylaşılan sömürü geliri vardı. Ülkemizi geliştirme/kalkındırma hizmetleri için gerekli petrol, maden ocağı, elektrik gücü vb. doğal kaynaklarımızın bile gerçekten sahibi değildik. Bu yüzden Devrim, yalnızca başından değil, ta en başından başlamak zorunda bulunduğumuz yol oldu.

Devrim olayı, toplum değişmesinin başlıca yürütücüsü olmak görevini yine devlete verdi. Devrimci devletin öncelik taşıyan başlıca görevleri şöyle sıralanıyordu: Toprakları kurtarıp yeniden dağıtmak, yeni toprakları tarıma açmak, sulama projeleri yapmak, köy okulları ve tarım bankaları kurmak gibi. Bu işlerde düşülen teknik yanlışları eleştiren kimi uzmanlarımız; toprak ağalarıyla, varlık düşkünü politikacıların süregelen egemenliğinden yakınan ahlakçıları-

mız oldu. Çok da haklıydılar. Toprak tekellerine dönüş tehlikesini bütünüyle geride bırakmış, atlatmış sayılmayız. Devrimin başarılarını sürekli korumak zorundayız. Ama sonunda, hiç değilse, derebeylik düzeninin kalıntıları da ortadan kalktı. Bunu da görmemek, görüp de görmezlikten gelmek çok şeyi örtüp külemek olur. Tarım reformu, yalnız köy halkımıza çeşitli yararlar sağlamakla kalmadı, eski toplumsal yapıyı bir yana iterek yeni üretici güçlere çalışma alanları açtı.

Gelişme yolundaki başarılarımıza karşın, köy kökenli pek çok yurttaşımız hâlâ yoksulluk içinde yaşıyor; binlercesi de geçici (mevsimlik) işçi olarak Birleşik Devletler'e gitmekten başka yapacak iş bulamıyor. İlk devrimci hükümetlerin pek gözönünde bulundurmadığı bir değişken olan nüfus artış oranı'nı, bugün karşılaşılan dengesizliğin tohumlarını taşıyordu. Belki inanılmaz gibi gelecek ama, köy nüfusumuzun çokluğundan yakınıyoruz. Oysa, sözün doğrusu, tarıma elverişli topraklarımızın hiç de yeterli olmadığı! Açılan yeni tarım bölgeleri yeni endüstrilerle yeni üretim merkezleri artan nüfusa iş bulmaya yetmiyor. Bugünkü kaynak ve olanaklarımızla, artan işsizliğimize iş, beslenecek boğazlara yetecek kadar besin üretemiyoruz. Ulusal sorunumuzun yalnızca nüfus artış sorunu olmadığı ve nüfus artışı karşısında ekonomik gelişme hızımızın yetersiz kaldığı açık görülüyor. Bugün karşı karşıya olduğumuz bunalımın, hükümetin ve hatta ülkenin tüm gücünü aşan boyutlara ulaştığı kabul ediliyor. Gerekli ekonomik ve teknolojik kaynakları nereden ve nasıl sağlayabileceğiz? Aşağıda yanıtlamaya çalışacağım bu ana soru, tek başına değil de, kalkınma planlarımız içinde ve onlara ilişkin olarak ele alınmalıdır. Endüstri

kesimi, nüfus artışımızın gerektirdiği hızda büyüemediği içindir ki ülkede işsizlik var. Öte yandan, tarım kesimindeki işsizlik nedeniyle —tüketicilerin sayısı artmadığı için— endüstri kesimindeki gelişme de olumsuz yönde etkilenmiş oluyor.

Daha önce de değindiğim gibi, Devrim hareketi, ülkenin doğal zenginliklerini geri almaya çalışmıştır. Özellikle Cardenas'ın Başkanlığı altındaki Devrimci Hükümetler petrolün, demiryollarının ve öteki ana endüstrilerin ulusallaştırılmasını istemiştir. Bu politika, ekonomik emperyalizmle doğrudan çatışmamıza yol açınca, Devlet durmak/düşünmek zorunda kalmış, aldıklarının tümünü geri vermemiş ama daha da ileri gitmemiştir. Burada şu gerçeğe de değineyim ki, petrolümüzü ulusallaştırmadan endüstri alanındaki gelişmelerimizi sağlayamazdık. Devrim, salt ulusallaştırmayla da yetinmedi. Bankalar ile kredi kurumları açarak devlet eliyle yeni endüstri merkezleri yarattı; özel ve yarı özel kuruluşlara teknik yardım ve kredi elini uzattı; ekonomik gelişmemizi kamu yararına yönlendirmeyi akılcı bir tutumla özendirmeye çalıştı. Bütün bunlar ve burada üzerinde durmadığım öteki taslaklar oldukça ağır yürüyen girişimlerdi; hiç hata ya da yolsuzluk yapılmadığı söylenemezdi kuşkusuz. Ancak ne var ki, türlü güçlüklerle karşılaştıkça, Meksika'nın ekonomik yapısı giderek değişmeye başlamıştı. Yeni emekçi sınıfıyla birlikte burjuva sınıfının da yavaş yavaş oluştuğu görüldü. Her iki sınıf uzun süre Devlet'in koruyucu kanatları altında yaşadıkdan sonra, son yüzyıllarda, özerk birer kişilik kazanmaya başlamışlardı.

Emekçi haklarının hükümetçe korunması halkın onayladığı antlaşmayla başladı. İşçiler, daha ilerici toplumsal politika izlemesi karşılığında Carranza'yı

desteklediler; Obregon ve Calles'i de aynı koşullarla tuttular. Devlet, işçi sendikalarını esirgeme politikasıyla onları ödüllendirdi. Ne yazık ki bu antlaşma, üst düzeydeki görevlere getirilen sendika yöneticilerinin hükümete baş eğmesiyle sonuçlandı. İşbirliği, Devrimin en köktenci yönetici olan Cardenas'ın başkanlığı döneminde doruğa ulaştı. Ne gariptir ki kendi sendikalarını hükümete satan sendika liderleri [Meksika işçi hareketi içinde oldukları sürece] kamu hizmetlerindeki yolsuzluklara en şiddetle karşı çıkanlardan başkası değildi! Bu acı eleştiriye karşı çıkanlar «Cardenas yönetimi devrimden yana olduğuna göre, sendikacıların onu desteklemesi doğaldı» derler. Oysa gerçek odur ki, işçi liderleri, sendikalarının Hükümet ya da Devrim partisinin bir yan kolu olmasına izin vermişlerdir. Bu sağlıksız gelişme, bir işçi partisi kurulması olanaklarını en azından, Birleşik Devletler modeline uygun, politika dışı, ama özerk işçi hareketinin varlık nedenlerini etkisiz duruma getirdi. İşçi liderleri bu durumdan yararlandılar; profesyonel politikacılar olarak, milletvekilliği, senatörlük ve valilik gibi üst yönetici görevlere geldiler. Son yıllarda bazı ilişkiler değişiyor: İşçi kuruluşları özerklik kazandıkça, iki yanlı oynayan satılmış yöneticilerden kurtulmak ve demokratik sendika hareketini oluşturmak için savaşıma giriştikleri görülüyor. Kendini yenileyen işçi hareketi, Meksika Demokrasisinin doğusunda etkin rol oynayan büyük güçlerden biri olabilir. Ancak, ülkenin toplumsal yapısı göz önüne alınarak denebilir ki, eğer hareketin yeni öncüleri *sekte* (bölücü) tutumlarından vazgeçmezler, tarım işçileriyle ve Devrimin yarattığı üçüncü toplumsal kesim olan orta sınıfla işbirliğine yanaşmazlarsa, demokratik işçi hareketi de pek etkili olamayacaktır. Çok ya-

kın zamanlara kadar, «orta sınıf» dediğim kesim, iş-adamlarıyla, doktor, avukat ve öğretmen vb. serbest meslek üyelerinden oluşan küçük kesimdi. Endüstri, ticaret ve kamu hizmetlerindeki son gelişmeler orta sınıfın hızla büyümesine yol açtı. Kültürel yönden işlenmemiş ve siyasal açıdan henüz aydınlanmamış olmakla birlikte bu sınıfın büyük bir canlılığı ve geleceği var.

Ekonomik yönden güçlenen ve siyasal güçlerinin bilincine varmaya başlayan Burjuvalar, kamu yönetimine katılmak istiyorlar; yalnızca kendi çıkarlarını güvenlik altına almak için değil, iktidar olmak için. Daha bugünden yetenekli bankacı, darbeci (cuntacı), Generalin yerini almaya başladı bile; sanayici ise, teknisyenlerle profesyonel politikacıları yerlerinden edeceği günü bekliyor. Yeni kuşaktan politikacılar, hükümeti kendi (sınıfsal) çıkarlarının tek siyasal sözcüsü ve simgesi olacak yönde değiştirmeye çalışıyorlar. Ama Burjuva sınıfı tek tip öğelerden oluşan bütün değildir. Kendileri bilmese de, Devrimin mirasçıları olan kimi Burjuvalar, ulusal kapitalizmi yaratmaya uğraşüyor; ötekilerse, açıkça uluslararası sermayenin işbirlikçi ya da aracı temsilcileridir. Hükümet ve devlet kadroları içinde hâlâ devrimci geçmişe ve kamu çıkarlarına saygılı politikanın öncülüğünü yapan teknisyenler (bürokratlar) var. Gerçekte onların her zaman ve her alanda aynı derecede başarılı oldukları söylenemez ama, bütün bunlar Devlet'in izleyegeldiği zikzak gelişme yörüngesini değiştirmekten ve önderlerin de kurulmuş «dengeyi» bozmaktan kaçındıklarını gösterir. Meksika Devrimi, Carranza döneminden sonra, ulusçulukla sömürgecilik, işçi hareketiyle endüstrileşme, planlı programlı ekonomiyle özel girişimcilik, demokrasiyle devletçilik gibi karşıt

yönler ve eğilimler arasında uzlaşma ya da pazarlık konusu olmuştur.

Klasik kapitalizmin ilke ve olanakları içinde bugünkü başarılarımızın hiçbiri gerçekleşemezdi. Daha da önemlisi, Devrim ve devrimci önderler olmasaydı, ulusçu kapitalistler de oluşamazdı. Ulusal kapitalizm, gerçekte doğrudan Devrimin değil, devrimci Devlet'in çocuğuydu. Tarım topraklarının yeniden dağıtılması, bayındırlık yapıları, kamu iktisadî kuruluşları, yatırımlar, endüstriye sağlanan hazine yardımları, kısacası Devlet'in ekonomiye katkısı olmadan bankacılarımız görevlerini yapamazlar ve de işadamlarımız yabancı şirketlerin «yerli personeli» ya da temsilcileri durumuna gelemezlerdi. Ekonomik çarkların tam iki yüzyıldır dönmediği ve paslanmaya yüz tuttuğu bir ülkede, üretici güçlerin desteklenmesi, çabaların hızlandırılması kaçınılmaz olmuştur. Bu hızlandırma, devletçilikle ve Devlet'in ekonomiyi yönlendirmesiyle de oldu. Ekonomi politikasının mutlu sonucu olarak [Güney] Amerika ülkeleri arasında en yüksek ve en kararlı görünen kalkınma hızına eriştik. Biz bu sonuca, —Venezüella'da petrol bulunması ya da Küba'daki şeker endüstrisinin beklenmedik gelişmesi gibi ekonomik piyangonun büyük ikramiyesine benzeyen ödüllerle değil de— genel ve dengeli kalkınma planıyla ulaştık. Çeşitli ve çoğulcu ekonomi ile «bütünleşmiş» (yani, kaynaklarla gereksinmeleri, olanaklarla sınırları *birlikte göz önünde bulunduran*) endüstriyel yapının kurulması çabaları, kalkınmamızın belki de en güvenilir kanıtı sayılabilir.

Ancak hemen eklemeliyim ki, ulusal gereksinmelerimizi henüz tümüyle karşılamış olmaktan uzağız. Demir-çelik dışındaki temel endüstrilerden hâlâ yoksunuz; makine yapan makineleri hâlâ yapamıyoruz;

traktör üretemiyoruz; yollarımız ve köprülerimiz eksik; denizlere uzun süre sırt çevirdiğimiz için, limanlarımız, gemilerimiz, balıkçılığımız da yetersiz düzeyde kalmış. Dış ticaret açığımızı işçi ve turizm döviziy-le kapatmaya çabalyoruz. Koruyucu tüzük ve yasalarımıza karşın, ekonomimizin önemli kesimlerine Kuzey Amerikan Sermayesi'nin egemen olmaya başlaması, giderek daha ağırlık kazanıyor. Öyleyse sınırlı endüstriyel gelişmeye karşın yalnızca hammadde üreten ulus olmaktan henüz bütünüyle kurtulamadık. Bu demektir ki, uluslararası alışverişlerde, dünya pazarlarının iniş çıkışlarına bağımlıyız. Yoksulluk, işsizlik, kararsızlık ve zenginle yoksulun yaşam düzeyleri arasındaki derin uçurumu ortadan kaldıramamak gibi yapısal sorunlarla yüzyüze bulunuyoruz.

Toplumsal ve ekonomik politikalarımızın başarıya ulaşip ulaşamadığı günlük tartışmalarımıza konu oluyor. Kuşku yok ki ekonomik sorun, tekniklerin, yarılmaların ve çıkar çevrelerinin girdiği yolsuzlukların ötesinde dizge boyutuna ulaşıyor. Ülke olarak doğal kaynaklarımızın ulusal gelişmemizi finanse etmeye ya da uzmanların sağlıklı bir gelişme için gerekli gördükleri «ekonomik altyapıyı» kurmaya yeterli olmadığı bir gerçek! Sermaye eksikliğimiz var! Ayrıca, kapital oluşumu süreciyle yaratılan kapitalin yeniden yatırıma yönlendirilmesi çabaları yavaş gidiyor. Böylece, yine uzmanların kanısına göre, başlıca ulusal sorunumuz, gelişme için gerekli kaynak ve desteklerin bulunması ya da sağlanması konularında düğümleniyor. Ama nereden ve nasıl?

Çağdaş dünya ekonomisinin başlıca çelişkisi kısaca hammadde ucuzluğuna karşılık sanayi mallarının yüksek maliyeti olarak özetlenebilir. Bizim düzeyimizde olan laz gelişmiş ülkeler —yani çağdaş dün-

yanın büyük kesimi— uluslararası pazarlardaki beklenmeyen fiyat hareketlerinden dolayı büyük sarsıntılar geçiriyor, kayıplara uğruyorlar. Temsilcilerimizin uluslararası toplantılarda çoğu kez dile getirdikleri gibi, bu kararsızlık giderilmeden, uzak amaçlı ekonomik plan ve programların uygulanması olanak dışı serüven gibi gözüküyor. Ayrıca, sanayileşmiş ülkeler, hammadde için «değer» fiyat ödemeyi kabul etmezlerse «gelişmişlerle» «az gelişmiş» ülkeler arasındaki büyüyen uçurum yakın gelecekte kapatılamaz boyutlara ulaşacaktır. Hammadde satışları başlıca dış gelir sağlama yolumuz olduğu gibi, ekonomik gelişmemizi finanse edebileceğimiz en iyi kaynaktır. Bilinen nedenlerden dolayı bu yolda ilerlemedik. «İlerlemiş» ülkeler son derece soğukkanlı bir tutumla bize diyorlar ki: «Bütün bu dengesizlik ve adaletsizlikler, insanın denetleyip değiştiremeyeceği «doğal ekonomik yasaların» gereğidir.» Bu devletler, sanki geçen yüzyılın daha başlarındaymışız gibi davranıyorlar. Oysa sözü edilen ve savunulan doğal yasalar, sömürgecilerin koyduğu «aslan payını alma yasası»ndan başka ne olabilir?

«Gelişmiş» ülkeler —özellikle de Amerika— bize, en çok, yabancı özel sermaye yatırımlarına ağırlık vermemizi öneriyor. Oysa, şimdi artık herkes biliyor ki yabancı özel yatırımların gelirleri, kâr, temettü, prim vb. çeşitli adlar altında geri gidiyor. Sonra, bu yolla sağlanan türlü yatırımlar ve gelişme, ekonomik yönden bağımlı duruma gelmekte ve giderek yabancı güçlerin içişlerine karışmasıyla sonuçlanıyor. Ayrıca şu gerçeği de unutmayalım ki, özel sermaye ülkenin belkemiği olan kesimlerle —uzun vadede az kâr getirecek yatırımlarla— ilgilenmiyor. Tersine, yabancı sermaye, en kısa zamanda en büyük kâr sağlaya-

çak çekici yatırımlara yönelir. Kapitalistin (gelişmiş ülkenin) genel ekonomik kalkınma planlarıyla ilgilenmesi, tüm varlığını böyle projelere bağlaması olanak dışıdır.

En iyi ve belki de tek çözümün ya doğrudan yabancı hükümetlerden ya da uluslararası kredi örgütlerinden sağlanacak kamu sermayesi olduğunda kimse- nin kuşkusuz yok. Bunlardan birincisi siyasal ve ekonomik bazı koşullara bağlı olacağına göre, ikincisi yeğ tutulabilir. Birleşmiş Milletler Örgütü ve ona bağ- lanan öteki örgütler «az gelişmiş» ülkelerin toplumsal-ekonomik (tüm) gelişmesine yardımcı olmak ama- cıyla kurulmuştur. Amerika Ülkeleri Örgütü'nün ana sözleşmesinde, koşut ilkelere yer verildiği görülür. Dünyamızın bugünkü kararsız durumunu ve gidişini, «büyük»lerle «gelişmemiş» ülkeler arasındaki denge- sizliğin yansıması olarak görürsek, çok şeylerin dü- zeltilebileceğini söyleyebiliriz. Ama büyük devletlerin savaşa hazırlık olsun diye tükettikleri yanında, barış için ayırdıkları ödenekler gülünç denecek ölçüde ye- tersizdir. Büyük devletler, halk desteğinden yoksun hü- kümetler arasındaki askeri anlaşmalar düzeniyle, ge- lecek savaşı ya da Ay'ın Fethi yarışını kazanmaya öylesine kaptırmışlar ki kendilerini, geri kalan dün- ya'da neler olup bittiğini bilmez/duymaz görünüyor- lar. Açıkçası, önümüzde duvar gibi yükselen enge- li ne yıkabiliyor ne de aşabiliyoruz. Dış politikamız doğru yolda görünüyor kuşkusuz ama bizim düzeyi- mizdeki ülkelerle yazgı birliğine girseydik belki da- ha da başarılı olabilirdik. Bu açıdan değerlendirildi- ğinde, genel durumumuz, Latin Amerika, Asya ve Af- rika ülkelerinin çoğunluğundan hiç farklı değil! Ser- maye yoksunluğumuz başka yollardan da giderilebilir. Çünkü etkinliği kanıtlanmış bir yöntem daha var.

Sermaye dediğimiz şey insan emeğinin birikimidir. Sovyetler Birliği'nin olağanüstü ekonomik gelişmesi bu tanıma dayandırılmış ve [yatırımlar için] gerekli sermaye o yoldan sağlanmıştır. Kapitalist düzenin işleyişindeki gereksiz tüketimlerle kargaşaya olanak tanımayan, elindeki büyük emek gücünü akılcı bir tutumla doğal kaynakların geliştirilmesine ayıran Sovyetler Birliği, yarım yüzyıllık süre içinde, Birleşik Devletler'le yarışabilecek düzeye gelmiştir. Meksika, bu ölçekteki bir deneyime öykünecek büyüklükte insan gücüne sahip olmadığı gibi, doğal ve teknik kaynaklardan da yoksun bulunuyor. Amerika'yla yakın komşuluk ilişkilerimizin ve öteki tarihsel koşulların yarattığı öteki engeller üzerinde durmuyorum. Hepsinden önemlisi de işçilerin ve kaynakların akıllıca kullanılması —öteki bazı önlemler yanında— çalışma ve toplama kampları açmak, çeşitli ırk ve ulusların yurtlarını değiştirmek, temel işçi haklarına paydos demek ve —bütün bunları sağlamak için İdemokrasi yerinel— bürokratik yönetim kurmak gerekir. Stalin'in deyimiyle, «Sosyalist birikimin» yöntemleri, uygulamada, Marx ve Engels'in haklı eleştirilerine konu olan «ilkel birikim» dizgelerinden daha da sert ve acımasız olmuştur. Buyurucu, sert sosyalizmin ülke ekonomisini kısa zamanda değiştireceğinden kimsenin kuşkusu yok; ancak böyle toplumcu yönetimin insanlara özgürlük verip vermeyeceğidir, bugün tartışma konusu olan. Bizi derinden düşündüren ve [yenil] devrimi haklı gösterebilecek tek sorun da budur.

Isaac Deutscher gibi bazı yazarların inancına göre, yeterli ekonomik bolluk sağlanır sağlanmaz [kapitalist] devlet düzeni, doyumsanamayacak biçimde gerçek toplumcu ve demokratik düzen yönünde değişmeye başlamış. Bu inancı paylaşan savunular, iş-

te o bolluğun sağlanması sırasında, siyasal ve ekonomik güce sahip çıkan sınıf ve kastların da yaratıldığını unutmuş görünüyorlar. Tarih, toplumsal sınıfların elde ettikleri hak ve çıkarlardan kolay kolay ya da kendi gönüllerince vazgeçemediklerine tanıklık ediyor. Duyumsanmayacak [kadar yavaş] biçimde sosyalizme yöneliş umudu, Stalin ile yandaşlarının dilindeki, «devletin giderek ortadan kalkacağı» kadar inanılmaz bir şafaftadır. Kuşkusuz, Sovyet düzeninde bazı yapısal değişiklikler olması her zaman beklenebilir. Çünkü «toplum» dediğimiz, tarihsel varlıktır. «Tarihsel varlığı» değişebilir olma ya da değişmeye yatkın olma anlamında kullanıyorum. Ama bugün için [kapitalist ve sosyalist] düzenlerden her ikisi de değişmemeye ve dış baskılar karşısında ödün vermeye öylesine kararlı gözüküyorlar ki... Büyük güçlerin değişmeye razı olmaktansa savaşı yeğ tutmaları dünyamıza korku ve dehşet salmaktadır.

Geleneksel devrimci düşüncenin bakış açısından da, XIX. yüzyılın liberalizmden bekledikleri yönünden de, içinde bulunduğumuz yüzyılın ortasında, «az gelişmiş» ya da buyurgan «sosyalist» ülkeler gibi tarihsel yanlıgıların bulunması, çağımızın utanılacak gerçekliğidir. XIX. yüzyılın umut ve düşlerinden çoğu (devrimler, bilim ve teknolojiadaki gelişmeler, doğal çevrenin ve doğa güçlerinin uygarlığın denetimi altına girmesi gibi) gerçekleşti gerçekleşmesine ama olupbitenler tarihin bilinen mantığına ters düşen yön ve biçimde ortaya çıktı. Ütopyacı sosyalistlerden esinlenerek, emekçi sınıfının dünya tarihine yön verecek başlıca güç olacağı ileri sürülmüştür. İşçi sınıfının, en ileri sanayi ülkelerinde devrimler yapması ve böylece insanlığın özgürlüğüne (kurtuluşa) giden yolları açması bekleniyordu. Gerçekten de Lenin, tarihin akı-

şında ileri adım atarak, Burjuvanın tarihsel görevi olan endüstrileşme işlevinin işçi sınıfının yönetimine [diktatörlüğünü] bırakılabileceğini düşünmüştü. Geri kalmış ülkelerdeki devrimlerin kapitalist dünyada da devrimci değişmelere yol açacağına [Lenin] belki de inanmış olabilirdi. Kapitalist ülkeler zincirinin en zayıf halkasından kopması gerekiyor ve bekleniyordu — geri kalmış ülkenin endüstrileşme çabaları [yatırımlar için gerekli sermaye birikiminin toplumsal yükünün bir iki kuşağa yüklenmesi yüzünden] demokratik olmadığı gibi halkın büyük özverileriyle gerçekleştirilebilir ancak. Ama yaşama düzeyini yükseltmenin bilinen başka yolu da yoktur. Ayrıca, ulusun kendine yeterli duruma gelmesinin bedeli, işçilerle köylüler ve tüketiciler tarafından ödenen pahalı bir deneyimdir. Ne var ki, geri kalmış ülkelerin ulusçuluğu akılcıca bir tepki ya da çözüm değil, olsa olsa «gelişmiş» ülkelerin dayanılmaz noktaya getirdiği bunalımın kaçınılmaz patlamasıdır. Oysa, dünya ekonomisinin akılcı yönü [yani sosyalizmi] yarışan, birbirini çökertmeye çalışan dizgeler yerine, birbirini bütünleyen ekonomiler yaratacağı! Emperyalizm ortadan kalktıktan ve dünya pazarları aşırı kârlara olanak vermeyecek biçimde yeniden düzenlendikten sonra, «az gelişmiş» ülkeler ekonomik gelişmeleri için gerekli kaynakları elde edebilirlerdi. Avrupa ve Amerika'daki sosyalist devrim, bütün «geri kalmış» ülkelerin gerçekten ulusal ve en rahat yoldan modernleşmesine yardım edebilirdi — devrimci kuram özetle işte bunları söylüyordu!

XX. yüzyılın tarihi, devrimci önermelerin geçerliğine, özellikle de dünyanın yazgısını işçi sınıfının çizeceği yolundaki görüşe, en hafif deyişle, gölge düşürdü. Öte yandan, bu yüzyıldaki tarihsel değişimleri işçi sınıfının tek başına belirlediğini de artık sa-

vunamayız. Çağımızın büyük devrimleri hep geri kalmış ülkelerde oldu. Bu ülkelerdeki işçiler, sürekli savaş ve bunalımlardan bitkin düşmüş köylülerle askerler ve burjuvalar arasında yer alıyor; işçiler büyük halk kitlesinin ancak küçük öbegini oluşturuyorlardı ama hemen hiçbir ülkede onlar devrimin öncü öncüsü ya da itici gücü olamadılar. Büyük halk kitleleri, profesyonel devrimcilerce ve de hükümet darbesi uzmanlarınca örgütlenip yönetildi. Faşizm ve Nazizm gibi karşıdevrimci hareketler de öyledir. En umut kırıcı yanı, çağdaş bunalımın beşiği olan Avrupa'da sosyalist devrim hareketinin hiç görülmemiş olması gerçeğidir. Avrupa'daki durumun devrime neden daha elverişli olduğu çok açıktır. Avrupa işçi sınıfı en iyi eğitim görmüş ve en iyi örgütlenmiş, devrimci deneyimi en eskilere giden işçi sınıfıdır. Ayrıca Avrupa'daki «nesnel koşullar» da sık sık iktidarın ele geçirilmesine elverişli görünmüştür. Öte yandan, birbirinden bağımsız ulusal devrimlerin çoğu —önce İspanya'da, sonra Macaristan'da olduğu gibi— acımasızca bastırılırken, işçilerin uluslararası dayanışmasından tepki bile gelmemiştir. Beklenenlerin tam tersi olmuş, Eski Dünya [Avrupa] da ulusçuluğun yeniden doğuşu görülmüş; bu ulusçuluk Hitler barbarlığına değin vardırılmıştır. Ve sonunda XX. yüzyıl, özgürce örgütlenmiş proletarya'nın başkaldırması yerine bir «parti» olgusunun yaradılışına tanık oldu. Parti, kilise ve ordu gibi, disiplin, rütbe benzeri ana değerlerin egemenliğine ve hiyerarşisine dayalı örgütlerden oluşan ulusal ve uluslararası olgudur. Çağdaş partiler, eski partilerden çok değişik kuruluşlardır. Birinci Dünya Savaşı'ndan bu yana ortaya çıkan toplumsal değişmelerin çoğunda, partiler başlıca etken olmuşlardır.

Merkezle çevre ülkeleri arasındaki siyasal ayrılıklar bugün çok anlamlı düzeye ulaşmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, sömürge ve geri kalmış ülkelerdeki büyük depremler ve devrimci değişmeler dalgası sürüp gidiyor. Asya ve Afrika'daki sömürgelelerinden çekilen emperyalist güçlerin yerini yeni «ulusal» devletler alıyor. Gerçi ideolojilerinde kargaşa var ama, bir zamanlar uzlaşmaz olduğu sanılan ulusçulukla devrimcilik gibi iki karşıt ilkeyi benimsemiş görünüyorlar. Son yıllara değin durgun gibi görünen Latin Amerika ülkelerinde, diktatörlerin birer ikişer iktidardan uzaklaştırıldığı ve devrimci yeni bir ruhun egemenliği görülüyor. Endonezya'dan Venezüella'ya; Mısır'dan, Küba'dan Gana'ya kadar hemen her ülkede kurulan yeni yönetimler benzer ilkelere dayanıyorlar; *ulusçuluk, tarımda yenileşme, işçiler için daha iyi çalışma koşulları ve hepsinden önemlisi, endüstrileşme sürecini hızlandırmaya ve böylece feodaliteden çağdaş uygarlığa sıçramaya kararlı yeni bir Devlet anlayışı!* Olgunun genel çizgileri ve yorumu açısından, Devlet'in ulusal burjuva ile işbirliği yapıp yapmadığı ya da —Rusya ve Çin'de olduğu gibi— egemen sınıfları ortadan kaldırarak ekonomik değişme görevini bürokrasiye verip vermediği o kadar önemli değildir. Böyle bir sürece giren ülkelerde olup bitenler, «gelişmiş» (merkez) ülkelerde beklenen işçi sınıfı devrimi değil kuşkusuz. Ama bu olaylar, Batı Dünyası'nın «çevre»sinde yaşayan ülkelerdeki halk kitlelerinin yeniden doğuşunu ya da en azından uyanışını kanıtlıyor. Bir zamanlar emperyalizm yoluyla Batı'nın yazgısına bağlanmış görünen ülkeler şimdi kendilerine dönerek kimlik ve kişiliklerini buluyor, dünya tarihine yeniden katkıda bulunmaya hazırlanıyorlar.

Geri kalmış ülkelerin yeniden doğuş ve uyanışını simgeleyen kişilerle siyasal biçimler ilgi çeken çeşitlilik gösteriyor. Bir uçta Gandhi, ötekinde Stalin... Ama aralarında Mao da yer alıyor. Madero ve Zapata gibi şehitler, Peron gibi palyaçolar, Nehru gibi aydınlar da var! Öyle bir ünlüler galerisi ki aralarında her çeşit kişilik tipi görülüyor: Gardenas, Tito ve Nâsır gibi. Bu adların pek çoğu geçen yüzyılda, bu yüzyılın ilk çeyreğinde bir ulusun önderi olarak akla bile gelmezdi. Halklarıyla konuşup anlaşırken, ilişki kurarken, büyük dinlerin gizemli kurtuluş formülleriyle demokrasi ve devrim ideolojilerinin gereklerini başarıyla bütünleştirebiliyor bu önderler. Çoğunlukla, «güçlü» insanlar; gerçekçi ve inanmış kişiler. Yaşamlarını belli bir görev tutkusuna adanmış bu kimseler bazen demagog da olabiliyorlar. Topluluklar, bu insanlarla özdeşleşiyor ve onların arkasından gidiyorlar. Bütün o devrimci hareketlerin siyasal felsefesinde ortak bir çeşitlilik ilgiyi çeker. Batı'nın andığı demokrasi —bu önderlerin dilinde— Endonezya'daki «güdümlü demokrasi»den, Sovyetler Birliği'ndeki tanrılaştırılmış «önder kişi inancına» kadar değişebilir. Bu arada, biz Meksikalıların Cumhurbaşkanlarımıza gösterdiğimiz büyük saygı ve hayranlığı da unutmamalıyız.

Siyasal önderlere koşulsuz bağlılık yanında bir parti örgütü sorunu da var. İçinde Meksika'nın da bulunduğu kimi ülkelerde parti, kamu hizmetlerine katılmak isteyen herkese açık bir toplumsal kesimdir; hem sağ hem soldan büyük halk kesimleri partiye üye olabilir. Hindistan Kongre Partisi de açık bir topluluktur. Meksika Devrimi'nin en sağlıklı özelliklerinden biri de, kanımca, örgütlenmiş şiddetten arındırılmış olmasıydı. Açıklayıcı nedenlerin başında

kuşkusuz siyasal partilerimizin halka açık olması ve «katı» ideolojilere bağlanmamaları geliyor. «İdeoloji»den yoksun oluşumuz, kimi ülkelerde görülen siyasal iktidarların giriştiği şiddete yönelik işkenceci cezalardan bizi korumuştur. Kimi generallerimizin kuvvet düşkünü, tutkulu, sert, keyfi ve «ağır elli» (*du-ro mano*) oluşlarından yakındığımız doğrudur. Ama en kötü zamanlarda bile bu şiddet insanca düzeyde kalmış, kendi tutkularımızın, dış koşulların, rastlantı ve gerçek dışı olayların sonucu olmuştur. Bu şiddet, kapalı toplumsal düzenlerde görülen polis-devleti ah-lakından ve sillojizminden de çok başkadır. Komünist ülkelerdeki parti ise bir azınlık, son derecede güçlü bir örgüt, aynı anda bir ordu, bir yönetim, dünyevi ve ruhani güçleri kendiyile birleştiren yargılama gü-cüdür. [Bütün bu çeşitlemelerle] yüzyılımız, tüm ta-rihi çağların birbirine karışıp kaynadığı koca bir ka-zana benziyor.

Çağdaş aydınların —özellikle de burada devrimci Avrupa geleneğinin bugünkü temsilcilerini düşünüyorum— güncel durumu neden göremediklerini ve yine neden dolayı olup bitenleri, bugünün gerçekleri yerine, geçen yüzyılın açısından çözümlenmeye çalış-tıklarını anlayamıyorum. Sözgeşi, Rosa Luxemburg ile Lenin arasındaki, «Kitlelerin Devrimi» ve «Prole-tarya'nın Öncüsü» olarak Komünist Partisi'nin işlevi konularındaki tarihsel tartışmanın, Sovyet Rusya ile Almanya'daki koşullar açısından, çağdaş yorumu ya-pılabilir. Yine bu bağlam içinde kalarak, bugünkü Sovyetler Birliği'nin Marx ve Lenin'in tasarladığı «Emekçiler Devleti»ne hiç benzemediği ileri sürülebi-lir. Ne ki bu devlet gerçekten vardır ve varlığını sür-dürmektedir; öyleyse «tarihsel bir yanılğı» da sayıl-mamalıdır. Öyle büyük bir gerçeklik ki varlığının so-

mutluğu ve bütünlüğü ile kendini öteki yaşayan şeylere benimsetiyor. Burjuva felsefesinin usduşı olduğunu ortaya koymak için onca emek veren Lukacs gibi ünlü bir felsefeci, Sovyet toplumunu akıl-mantık açısından çözümlenmeye yanaşmamıştır bile. Stalinci yönetimin akılcı olduğu ileri sürülebilir mi? Komünistlerin yararlandığı «diyalektik» akla uygun mudur? Yoksa, öteki tür nevrozlarda olduğu gibi, yalnızca belli tutkuların akla uygunmuş gibi gösterilmesi midir, diyalektik denen şey? «Birlikte yönetim kuramı», «Sosyalizme giden çeşitli yollar» ve Pasternak Skandalı*’na ne demeli? Bunlar da akla uygun işler miydi? Ayrıca şu da bir gerçek ki, Avrupalı tek bir sol-kanat aydını da Marxologu, Latin Amerika ile Asya’daki ne olduğu tam bilinip anlaşılabilen tarihciler ve milliyetçi devrimleri, dünya tarihi açısından anlaşılması gereken ve ivedi yorum bekleyen olaylar olarak incelememiştir. Şiddetli bir devrim fırtınasının tam ortasında yaşayan Latin Amerikalı ve Asyalı aydınların gözlemlenen suskunluğu, kuşkusuz, daha da umut kırıcıdır. Marxizmin, tarihi bir çözümlenme aracı (yöntem) olarak bir yana atılmasını önerdiğim sanılmasın. Ama kuramın olacağını haber verdiği ve Marxistlerin beklentilerine kökten ters düşen tarihsel gelişmeler, elimizdeki bazı araçların şöyle yeniden bir gözden geçirilip onarılmasını ya da bilenmesini gerektiriyor. Ölmeden hemen önce Troçki, hoşgörüsüyle ileriye bakarak şöyle yazmıştı: «İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra da ileri ülkelerde beklenen devrimler patlak vermezse Marksist Dünya Görüşü (toplum ve evrim kuramı — Çev.) tam bir revizyondan geçirilmelidir.»

(*) *Dr. Jivago* romanı yazarının, Nobel Barış Ödülü’nü almasına Sovyet Hükümeti izin vermemiştir. — Çev.

Meksika Devrimi, dünya tarihinin parçasıdır. Sorunlar, yürürlükteki yöntemler ve «tarihsel zaman» kavramı açısından bazı ayrımlar bulunsa da, aslında, ulusal durum ve koşullarımız Latin Amerika ve Afrika ile Doğu Asya'daki öteki ülkelere çok benziyor. Biz kendimizi ağalardan, komutanlardan ve de kiliseden kurtarmış görünüyoruz ama sorunlarımız temelde hâlâ özdeş. Büyük ve çözümü zor sorunlar bunlar. Bizi kandırıp baştan çıkartmaya çalışan çeşitli sakıncalarla çepeçevre sarılmış durumdayız: Bankacıardan oluşan (ya da bankerlere dayanan) aracı hükümetler, şiddete dayalı yakıp yıkıcılık, ulusçuluk demagojisi (aldatmacası) ve batıp çıkan öteki siyasal akımlar gibi. Madde kaynaklarımızın sınırlı olmasına karşın, onları etkince kullanmayı öğrenemedik. Kendi adımıza çok az düşündük, düşüncelerimizin çoğunu Birleşik Devletler'den ve Avrupa'dan ödünç aldık. Halkımızın yeniden doğuşu sırasında söylenip duyulmuş büyük sözler şimdi iki değerli oldular. Kimse onların hangi anlama geldiğini artık bilemiyor. Franco, demokratik önder olarak «Özgür Dünya»nın parçası sayılıyor. «Komünizm» sözcüğü de Stalin ile çağrışım yapıyor. «Sosyalizm» sözcüğü sömürge düzenini savunan «centilmenleri» anımsatıyor. Hemen her şey sonu gelmeyen bir yanlışlık olmuş, sanki. «Her şey sanki olmaması gerektiği gibi oldu» diyerek kendimizi avutmaya çalışıyoruz. Oysa, tarih değil, biz yanılıyorz. Gerçeğin yüzüne ve gözünün bebeğine bakmayı öğrenmek zorundayız. Gerektiğinde, bizi zorlayan gerçeklikleri ve düşünceleri dile getirmek için yeni yeni sözcükler yaratabilmeliyiz. Düşünce, aydınların ilk görevi olduğu gibi, bazı durum, kurum ve konumlarda biricik görevidir de.

Ne yapabiliriz ki? Artık hazır reçeteler yok ama

geçerli çıkış noktası var: Sorunlar bizim kendi sorunlarımız ve onları çözmek sorumluluğunu da biz taşıyoruz. Ancak sorunlarımız herkesin sorunu! Latin Amerika'daki durum, çevre ülkelerin çoğunda da görülüyor. Üç yüzyıllık tarihimizde ilk kez, güçlü sınıfların istediği gibi güttüğü cansız, tepkisiz, eylemsiz halk olmaktan kurtulduk. Daha önce edilgen nesnelereydik, ama şimdi tarihsel değişimlerin yazar-oyuncuları olmaya başladık! Öyle ki, eylem (ve eylemsizliklerimiz) büyük güçleri etkiliyor. Çağdaş dünyayı, iki dev güç arasındaki savaşı izleyen yandaşlar, uşaklar ve seyirciler olarak kavramlaştırmak büyük zorlamadır. Çağdaş dünya tarihinin yörüngesini çevre (veya) ülkelerdeki devrimler dalgası çiziyor. Moskova'ya göre Tito, acı gerçektir, ama gerçektir. Batı açısından Nâsır ya da Nehru gerçeklikleri hiç de daha tatlı değildir. Öyleyse «üçüncü bir cephe» mi? Yoksul üyelerden oluşan yeni uluslar kulübü mü? (Octavio Paz, sonradan «Üçüncü Dünya» ya da «Blok-suzlar Bloku» olarak tanınan yansız öbekleşmeyi öngörüyor. — Çev.) Belki çok erken, belki de çok geç? Çünkü dünya tarihi çok hızlı akıyor ve *büyük güçler bizlerden daha hızlı büyüyor*. Ama tarihin akışı donup durmadan —ve de büyük güçler arasındaki *pata* durumu akışı tüm durdurmadan— akıllı ve ortak eylemlere girişmek olanaklarımız var.

Bizimki kadar yalıtılanıp soyutlanmış başka uluslar olduğunu unuttuk. Biz Meksikalılar Latin Amerika gerçeğine de eğilmek zorundayız. Bu ülkeler şimdi uyanıyor. Onları görmezlikten mi geleceğiz? Birleşik Devletler'de ve Avrupa'da birçok adsız dostumuz var. Doğu'daki savaşım, o ya da bu yoldan bizimki-ne bağlanıyor. Ulusçuluğumuz, eğer kendini yücelten bir ruh hastalığı değilse, dünyada ne olup bitti-

ğini araştırmak zorundadır. Yabancılaşmanın bize öz-
gü olmadığını, dünya halklarının büyük çoğunluğu-
nun da bu sıkıntıyı paylaştığını görmemiz gerekir.
Kendimiz olmak için, yaşayan insan varlığının tüm
gücöyle dünya tarihinin dondurulmasına karşı çık-
mamız gerek. Çeşitli hastalıklara karşı tek bir ilaç
ya da reçete olmaması belki de daha iyi. Hiç olmaz-
sa ayık kafayla ve güvenle düşünöp çözüm arayabi-
liriz. Bu düşöncelerin ereği öteki insanları tedirgin
eden sorunlardan hiç ayrı değil! İnsanlığımızı yadsı-
mayacağı gibi onu boş bir soyutlamaya dönöştürme-
yecek toplumu ya da költürü nasıl yaratabiliriz? Tep-
kilerimizin şiddeti, tarihimizle; iç dünyamızın patla-
maları, bizi ezip yozlaştıran güçlerin tepkisiyle baş-
ladı. şimdiyse biz, olupbitenlere bir tepki olarak, ya-
lan dolanla zenginlik tutkusu, şiddet ve iç bölünmey-
le yönetilmeyen toplumu yaratmaya çalışıyoruz. İn-
sanı, Devletin aracı saymayan insanlı bir toplum!

Meksikalı insan, türlü maskeler arkasına sakla-
nır ama *fiesta* ya da üzüntölü başka bir olay sıra-
sında —tıpkı ulusumuzun kendini bağlayan zincirle-
ri kırıp atması gibi— bu maskeleri yırtıp atar. Ancak
özgürlökle düzeni, sözle eylemi ya da bunların her
ikisini birden yurttaşlığımızın kanıtı olarak başkala-
rıyla löteki özgürlöklörimizlele uzlaştırmanın yolunu
henüz bulamadı. Arayış çabalarımız sırasında kimi
zaman geriledik, kimi zaman büyük kararlılıkla ile-
ri atıldık. Ve birden sınıra geldiğimizi anladık. Son
birkaç yılda, Avrupa'nın bize önerdiği tüm tarihsel
seçenekleri tükettik. Geriye yalnızca yalan ve utanı-
lacak çıplaklık kaldı. İnançla aklın, Tanrı ile Ütop-
ya'nın art arda ve tüm çöküşünden sonra, kızgınlığı-
mızı ve korkularımızı yatıştıracak hiçbir dizge kal-
madı geriye. Tüm insanlar gibi biz de en *sonunda*

yalnızız; onlar gibi *Don Hiç Kimse*'lerin egemen olduğu şiddet ve aldatmaca dünyasında yaşıyoruz. Bu dünya bizi koruyor ama eziyor; bizi saklıyor ama çarpıtıyor. Maskelerimizi çıkarıp atarsak, dünyaya açılırsak, kısaca, kendi karşımıza çıkmak yürekliliğini gösterirsek, gerçekten düşünmeye ve yaşamaya başlayabiliriz yeniden. Bizi bekleyen gerçeğin çıplaklığı ve savunmasızlığı! Ama arada, o «açılmış» yalnızlık içinde kendimizi aşma umudu var: Öteki yalnız varlıklar da bize açılmış olarak ellerini uzatıyorlar. Tarihimiz boyunca ilk kez tüm insanlarla çağdaşız artık.

YALNIZLIĞIN DİYALEKTİĞİ

Kişinin içinde yaşadığı dünyanın kendisine yabancılaşmış olduğunu bilmesi demek olan yalnızlık Meksikalılara özgü bir duygu değildir. Bütün insanlar yaşamlarının en az bir döneminde kendilerini yapayalnız kalmış kişi gibi duyumsarlar. Ve de gerçekten yalnızdırlar. Yaşamak, gizemli bir gelecekte varacağımız yere gitmek için geçmişte bulunduğumuz yerden yola koyulmak demektir. Yalnızlık, insan duygusunun en derindeki gerçeğidir. Yalnız olduğunu bilen ve bir başkasını arayan tek varlık insandır. Doğası gereği insan, kendi varlığını bir başkasında gerçekleştirme özlemi içinde ve doğaya «Hayır» diyerek yaşar — kendi kendini yaratan insanın «doğası»ndan söz etmemiz doğruysa eğer. İnsan özlemdir, kavuşmak için aranıştır. Bu yüzden, kendi varlığını tanıır tanımaz kişi, bir eş ya da arkadaştan yoksun olduğunu anlar, yalnızlığının bilincine varır.

Ana karnındaki bebek, kendisini sarıp sarmalayan canlının parçasıdır, ilkel yaşamdır, kendi bilincinde bile değildir. Dünyaya gelmekle, bizi ana karnındaki o bilinçsiz yaşama bağlayan zincirden kopmuş oluruz. Bilinçsiz yaşam diyorum, çünkü orada, istek ile doyum aynı şeydir. Doğumla gelen değişikliği, bir ayrılık, kopuş ve yalnız kalış, yabancı ve düş-

manca çevreye düşüş olarak algularız. Sonraları, bu ilkel duyum yalnızlık duygusuna dönüşür; daha sonra biliş oluşur: Gerçekte yazgımız yalnızlıktır ama, bu yalnızlığı aşmak ve bizi geçmişe, cennetteki o mutlu yaşama bağlayan ilişkileri yeniden kurmak zorunda olduğumuz bilişi. Vargücümüzle, yalnızlığımızı aşıp yenmeye çalışırız. Öyleyse, yalnızlık duygusunun iki ayrı anlamı var: Bir anlamda yalnızlık «*Kendini bil*» mektir; öteki anlamdaysa, kendimizden [yalnızlığımızdan] kaçıp kurtulma özlemidir. Yaşamın temel koşulu olan yalnızlık, kaygıdan ve kararsızlıktan kurtulacağımız bir sınav ve arınmadır. Bu yüzden, *yalnızlık labirentinin* çıkış kapısında, mutluluğa, tüm dünya ile yeniden birlik durumuna erişeceğimizi umarız.

Yalnızlıkla acıyı özdeşleyen halk dili işte bu ikilemi yansıtır: Aşk acısı yalnızlığın sancısıdır. Birlikle yalnızlık hem karşıt hem bütünleyici duygulardır. Yalnızlığın kurtarıcı gücü, içimizdeki o gizli suçluluk duygusunu açıklığa kavuşturur; yalnız insan «Tanrı elinin itelediği» kişidir. Yalnızlık duygusu hem ceza hem arınmadır, bir sürgün cezası olduğu kadar sanki o sürgünden artık kurtulacağımızı duyuran durumdur. İnsan yaşamının tümü bu diyalektiğin etkisi altındadır.

Ölüm ve doğum, insanın kendi başına yaşadığı deneyimlerdir. Yalnız başımıza doğar, yalnız başımıza ölürüz. Anamızdan kopup dünyaya geldikten sonra ölümle bitecek olan o sancılı yolculuğa çıkarız. Ölüm kendinden önceki yaşama dönüş mü? Ölüm denen şey, günle gecenin, zamanla sonrasızlığın karşıt olmadıkları, doğum öncesi yaşamın yeniden yaşanması mı acaba? Ölmek demek, canlı varlığın sonu mu? Sakın ölüm, gerçek yaşam olmasın? Doğum

eğer ölüm yolculuğunun başlangıcıysa; neden ölüm de doğum olmasın? Bilmiyoruz! Bilmiyoruz ama, bütün varlığımızla, bizi ezen bu karşıtlıktan kurtulmaya çabalıyoruz. Kendi varlığının bilincinde olmak, zaman, akıl, töre ve alışkanlıklar gibi hemen her şey bizi bir yandan yaşamdan uzaklaştırmaya özendirirken; öte yandan, her şey bizi doğduğumuz yere, yaratıcı kucağa dönmeye zorlamıyor mu? Aşkta beklediğimiz de birazcık gerçek yaşam, birazcık gerçek ölüm değil mi? Aşkı mutluluk için değil, olsa olsa, karşıtlıkların duyumsanmayacağı, yaşamın ölümle, zamanın sonrasızlıkla bir ve birlik olabileceği o gizemli an için isteriz. Derinden derine sezeriz ki yaşamla ölüm aslında tek gerçekliğin —karşıt ama bütünleyici— iki yüzüdür. Aşk eyleminde, yaratma ile yıkma birleşir; çok kısa bir an için de olsa, insan, yetkin bir durumu sanki yakalayıp yaşamış gibi olur. Çağdaş dünyamızda aşk, ulaşılması hemen hemen olanak dışı gözükten yaşantılardan biridir. Yaygın ahlak değerleri, toplumsal sınıflar, yasalar, ırklar hatta aşıkların kendileri bile sanki ona karşı çıkarlar. Kadın, karşıtı ve bütünleyici olan «öteki» varlık için, yani erkek için yaratılmıştır. Varlığımızın bir parçası onunla birleşmek istese de ötekisi kadını iter, ondan kaçır. Kadın, bazen değerli bazen korkulan, ama bize her zaman başka gözükten nesnedir. Kadını, kendi çıkarlarının, güçsüzlüğünün, kaygı ve sevgisinin istediği yönde çarpıtın erkek, giderek kadını araç durumuna getirir: Anlayışlı, sevecen, doyurucu ve yaşatıcı, ama ne de olsa bir araç. Simone de Beauvoir'ın dediği gibi, «Kadın, bir sevgili, tanrıça, ana, cadı ya da derin bir düşünce olabilir ama hiçbir zaman kendisi olamaz.» Aşk ilişkilerimiz de, bu yüzden, daha en baştan çarpıtılmış, kökten yukarı doğ-

ru yozlaştırılmış olur. Kadınla aramızda yanıltıcı hayal vardır. Toplumca yaratıp kadına zorla benimsettiğimiz bu hayal, kadın imgesidir. Kadın da o imgeyi benimser, ona sarınıp bürünür, onunla varolur.

Dokunmak için her uzandığımızda, o, yumuşak, ama köle varlıkla karşılaşırız. Kadın da sanki aynı duygu içindedir. Kendini —bir varlık olarak değil de— başka bir varlığın uzantısı (nesnesi) yani «öteki» gibi algılar: Kendi kendisinin efendisi olamaz. Onun varlığı, gerçekte olduğu ile olmayı düşlediği varlık arasında ikiye bölünmüştür. Ailesi, toplumsal sınıfı, okulu, dostları, dini ve sevgilisi el ele verip kadına o imgesel kişiliğini benimsetmeye çalışırlar. O da gerçek dişliliğini hiçbir zaman ortaya koyamaz. Çünkü erkeklerin onun için uygun gördüğü davranış kalıplarının dışına çıkamaz. Aşk, «doğal» değil, insan yapısı bir şey, ve onların en yücesidir. Doğa'da olmadığı halde bizim bulduğumuz, hemen her gün yeniden yaratıp sonra da yok ettiğimiz bir şey!

Aşkla aramızdaki engeller yalnızca bunlar ya da bu kadar değil. Aşk seçimdir... Belki de yazgımızın İyaşamdaki yörüngemizin! özgürce seçilmesi, varlığımızın en gizli, ama en bize bağlı parçasının birden bulunuvermesi gibi. Ama toplumumuzda aşkı seçmek lözgürlüğü olanak dışıdır. *Delî Sevda** adlı kitabında Breton, aşkın iki önemli yasakla kısıtlandığını söyler: Toplum direnci ve Hıristiyanlıktan kaynaklanan günah anlayışı! Bu yüzden aşk —varolmak istiyorsa— dünyamızdaki yasakları çiğnemek zorundadır. Evrenin düzenine açıkça başkaldırıp, yazgısal yörüngelerinden kaçan ve herkesin bakışları altında yeni bir uzay yolculuğuna çıkan iki yıldızın yarattığı ona-

(*) *L'amour fou*. — Çev.

rılmaz *skandal* gibi. Bir başkaldırma ve yıkım anlamına gelen romantik aşk, bildiğimiz tek aşk türüdür; çünkü toplum güçleri, aşkın özgürce bir seçimle gerçekleşmesine —yani başka türlüsüne— izin vermez.

Kadın, erkek toplumunun kadınlar için yarattığı imge kafesinde tutukludur. Bu nedenle kadının özgür olabilmesi için o tutukeviden kaçıp kurtulması gerekir. Çoğu âşıklar: «Aşk, sevdiğim kadını değiştirdi, onu değişik bir varlık yaptı» derler ki, doğrudur. Aşk, kadını değiştirir, hem de nasıl! Eğer sevebilecek kadar yürekliyse kadın, dünyanın kadınları tutuklamak için yaptığı kafesi kırar, çıkar ortaya.

Erkek de seçim özgürlüğünden yoksundur. Onun seçenekleri son derece sınırlıdır. Erkek, dişiliğin ne anlama geldiğini önce anasında ve kızkardeşlerinde görür; sonra aşkı, toplumsal yasaklarla özdeşlemeye başlar. Aşk duygumuz, *ensest* (fücur) çekimiyle *ensest* korkusu arasında bocalar durur. Ayrıca çağdaş yaşam koşulları isteklerimizi bir yandan kamçı-larken öte yandan toplumsal, ahlaki, tıbbi yasaklarla aynı istekleri susturup sindirmeye çalışır. Suçluluk duygusu, isteğin hem kırbacı hem de frenidir. Her şey aşkta özgürce seçimler yapmamıza karşı koyar. En derin laşkl duygularımızı, toplum çevremizin uygun bulduğu kadın imgesine uydurmaya çalışırız. Başka ırktan, kültürden ve toplumsal sınıflardan kişileri sevmek zordur, suçtur. Gerçi, açık derili bir erkeğin koyu tenli bir kadını, esmer kadının bir sarı Çinliyi, bir «beyefendinin» hizmetçisini sevmesi olanaklıdır. Ama yalnızca bu olanaklardan söz edilmesi bile yüzümüzü kızartmaya yeter. Özgürce seçemediğimiz için, çevremizin bize «uygun» gördüğü kadınlardan birini seçeriz. Sevmediğimiz kadınla evlendiğimizi de asla açığa vuramayız; o öyle bir kadındır ki, belki

bizi sevebilir ama kendisi olamaz. Bu konuda Swann şöyle diyor : «Ne acı bir gerçek ki yaşamımın en güzel yıllarını tipim olmayan bir kadınla birlikte geçirdim.» Erkeklerin büyük çoğunluğu bu gerçeği son soluklarında açıklayabilirlerdi. Çağımızın kadınları da aynı şeyi rahatça söyleyebilir — tek bir sözcük değişikliğiyle!

Toplum dediğimiz varlık, aşkın amacını yalnız doğurmak ve çocuk yetiştirmek olan sürekli bir birlik olarak kavramlaştırmakla, aşkın doğasına karşı çıkmış oluyor. Yani aşk ile evliliği özdeşleştiriyoruz. Bu kurala uymayan her davranışı cezaya çarptırıyoruz. Cezanın şiddeti, topluma ve zamana göre değişiyor. Meksika'nın [uygunsuz] kadına verdiği ceza ölümdür. Çünkü bütün Hispanyalıları gibi, «Senyor» için ayrı, kadınlarla çocuklar ve yoksullar için ayrı ahlak kurallarımız var. Eğer aşkı gerçekten özgür bırakmış olsaydık, evlilik kurumunu korumak için aldığımız bu tür sert önlemler belki haklı görülebilirdi. Ama kişiye özgürlük tanımadığımızı göre, hiç olmazsa, evliliğin aşkı gerçekleştirmediğini de kabul etmeliyiz. Evliliğin amacı, aşktan çok ayrı olarak, yasal, toplumsal ve ekonomiktir. Ailenin dengesi ve güvenliği evliliğe dayanır. O evlilik ki, amacı toplum varlığını sürdürmekten başka değildir. Böylece, doğası gereği evlilik son derece tutucu kurumdur. Evliliğe karşı çıkmak topluma başkaldırmak sayılır. Ve aynı nedenle de aşk yaygın toplumsal değerlere karşı çıkan eylemdir. Kendini gerçekleştiren aşk, evliliği yıkar ve onu toplumun istemediği bir şeye dönüştürür : İki yalnız kişinin yarattığı öyle bir dünya ki, orada toplumun yalanlarına yer yoktur, zaman ve çalışma koşulları kaldırılmış ve bu dünyanın kendine yeterli olduğunu herkese duyurmuştur. Öyleyse, toplumun, aş-

kı ve onun en yakın tanığı olan şiiri aynı karşı tutumla cezalandırmasının, onları yasak, anlamsız ve olağandışı şeylerden saymasının anlaşılacak yanı yoktur. Öyleyse aşk ile şiirin, toplumun önyargılarına karşı kendilerini skandal çıkarma, suç işleme ve şiir söyleme biçimlerinden biriyle savunmalarını, zamanı gelince topluma başkaldırmalarını da anlayışla karşılamamız gerekiyor.

Evliliğı sakınmak için toplumca gerilen koruyucu kanatların sonucu olarak, bir yandan aşk yasadışı suç olarak hüküm giyerken, fahişelik ya açıkça kutlanır ya da görmezlikten gelinerek yaşatılmaktadır. Fahişeliğı karşı takındığımız bu ikiyüzlü tutum çok anlamlıdır. Kimilerimiz onu kutsal sayarız. Ama onu tutanlar yanında, yerenler de var. Fahişe, aşkın bir kurbanı, karikatürü, dünyamızı aşağılayan güçlerin simgesidir. Ama aşkın başına gelenler yetmiyormuş gibi bazı toplumsal çevrelerde evlilik bağları o denli gevşektir ki, orada önüne gelenle yatıp kalkmak, olağan görülür. Bir yataktan öbürüne koşan kişi artık ahlaksız bile sayılmaz. Kişisel kaygılarının aracı gibi gördüğü için kadınları baştan çıkarmaktan kendini alamayan çapkın erkek, Ortaçağ şövalyesi kadar çağdışı kişidir. Oysa, artık kurtarılacak kızlar olmadığı gibi baştan çıkarılacak kadın da kalmamıştır. Örnek olarak, bugünkü müstehcenlik (Marquis del Sade'in yazdıklarından, çok başka bir anlam taşıyor. Kendini aşk ve şehvetin çekimine kaptıran Sade son derece dramatik kişiydi. Bu yüzden onun yazıları, insan bunalımlarının patlamasıydı. Onun kahramanları kadar umutsuz kişilere bugün artık zör rastlanır. Oysa çağdaş anlamda aşk yazıları okuyana doyum veren denemelerdir. İnsanın sağlıklı açıklaması değil, tersine, aşkı kötüleyip suça özendiren bir toplumu ta-

nımlayan belgelerdir. Boşanmak, artık yengi olmaktan çıktı. Boşanmak, kurulmuş bir ilişkinin namusluca sona erdirilmesinden çok, erkeğe ve kadına daha özgürce seçim hakkı tanıyan kolaylık gibi görülüyor. İdeal bir toplumda, boşanmanın tek tüzel nedeni, aşkın sona ermesi, ya da yeni aşkın ortaya çıkması olabilir. Herkesin eşini özgürce seçebildiği toplumda bugünkü boşanma —tıpkı fahişelik, hafifmeşreplik ve zina gibi— çağdışı olay sayılacaktır.

Toplum, kendisi için ve kendi başına varolan canlı bir bütün olduğu savındadır. Ama kendisini bölünmez bir bütün olarak da algılasa, içten içe ikilik duyar; bunun kendisini böldüğünü duyumsar. Bu ikilik, insanın hayvan olmaktan kurtulduğu, kendi kişiliğini, bilincini ve ahlakını kurduğu zamanlarda başlamıştır. «Toplum» dediğimiz, amaç ve gereksinmelerini haklı göstermek çabasının ağır yükü altında ezilen varlık alanıdır. Kimi zaman —ahlaki ilkeler gibi de görünen— toplumsal amaçlar, toplumu oluşturan kişilerin istek ve gereksinmeleriyle çakışır. Kimi zamanlardaysa, tersine, bu amaçlar önemli azınlık ve toplum sınıflarının dileklerini hiç göz önüne almaz görünür; hatta, çoğunlukla, insanın en temel içgüdülerini yadsıyor olabilir. İşte bu duruma gelince toplum bunalıma düşmüştür. Ya bir patlama olur ya da yozlaşma başlar toplumda. Toplumun üyeleri birer yurttaş olmaktan çıkarlar, ruhsuz ve kişiliksiz araçlara dönüşürler.

Hemen her yerde doğuştan varolan bu ikilik —ki toplum bir topluluğa dönüşerek onu çözümlemeye çalışır— olgusu varlığını türlü ikilemler biçiminde gösterir: İyi ve kötü, yasalar ve yasaklar, idealler ve gerçekler, akıllı ve akıldışı olanlar, güzel ve çirkin, uyumak ve uyanık durmak, yoksulluk ve varlık, burju-

va ve proletarya, safdillik ve bilgelik, düşünmek ve düşünmek, vb. gibi. Kendi varlığının kaçınılmaz iste mi olarak toplum bu ikilemi yenmeye, yalıtılmış ve çatışan öğelerini birbiriyle uyumlu *bütüne* dönüştürmeye çabalar. Ne var ki çağdaş toplum, aşkı yaratabilen tek şeyi —*yani yalnızlığı*— bastırarak birliği sağlamak ister. İdeolojileri, politikaları ve ekonomileri endüstrileşmiş olan toplumlar, nitel —*yani insanca olan*— ayrılıkları nicel tekdüzeliğe çevirmeye çalışırlar. Yoğun üretim yöntemlerini ahlaka, sanata ve ulusal duygu alanına uygularlar. Karşıtlıkları ve toplumsal standarda uymayan örnekleri ortadan kaldırırlar. Ve de bu bizi, toplumsal yaşamın insana verebileceği en derin yaşantıdan —gerçeği, karşıtlıkların (çelişkilerin) birliği olarak görme, yaratma olanağından— yoksun bırakır. Yeni güçler [devletler], yalnız yaşamayı yetki ya da tüzel yaptırımlarla yasaklıyorlar; yalnızlığı yasaklamakla birlik ve beraberliği gizemli ama yürekli türü olan aşkı da yasaklamış oluyorlar. [Özgür] aşkı savunmak her zaman sakıncalı ve topluma meydan okuyan davranış olarak görülmüştür. Çağımızda devrimci eylem de sayılıyor. Dünyamızdaki aşk sorunu, en anlamlı belirtileriyle *yalnızlığın diyalektiği* sorununun toplumca nasıl yozlaştırıldığını gösteriyor. Toplumsal yaşamımız gerçek bir aşk birliğine hiç olanak tanımıyor, onu desteklemiyor.

Aşk, kendi kişiliğimizi tanıma ve bunu yaparken de ondan kurtulup varlığımızı başkasında gerçekleştirmeye yönünde bizi zorlayan ikili içgüdülerimizin en açık seçik örneğidir. Bu ikili içgüdülerimiz, ölüm ve yeniden yaratma, yalnızlık ve birlikteliktir. Ama aşktan başka şeyler de var. Her insanın yaşamında hem ayrılma hem de birleşme, hem çatışma hem de uzlaş-

ma sayılabilecek dönemler vardır. Bu dönemlerden her biri yalnızlıktan kurtulma çabasıdır ki onun hemen ardından kişi kendini çok yabancı ortamlarda bulur.

Çocuk, çözümleyemediği her gerçeği göğüslemek, onunla başa çıkmak zorundadır. Önce, gözyaşlarıyla ya da susarak tepkisini gösterir. Onu yaşama bağlayan ilişki aslında kopmuştur, çocuk bu kopukluğu duygu ve oyunla kapatmaya çalışır. Bu, kişinin ölüm sözleriyle sona erecek olan diyalogun başlangıcıdır. Ama dış dünya ile olan ilişkileri, artık —doğum öncesi döneminde olduğu gibi— edilgen değildir. Çünkü dünyaya ondan tepki beklemektedir. Gerçek, onun eylemleriyle insanlaşacaktır. Oyunlar, düşler, büyüklerin olağan sayılan duygusuz dünyası —sandalye, kitap gibi her şey— birdenbire canlılık ve kişilik kazanır. Çocuk, dil ve jestlerinin, simge ve davranışlarının gizemli gücünü kullanarak nesnelere konuşturur, cansız şeylerden kendi çocuksu sorularına yanıt verebilen, canlı dünyayı yaratır. Soyut anlamlardan arındırılmış dil de bu yolla imgeler birikimi olmaktan çıkar, tatlı, çekici, canlı bir varlık olur. Tıpkı ilkel insanın yaptığı heykelciğin, nesnenin kendisi değil de kopyası olması gibi! Konuşma da, yeniden, gerçeklere —yani ozanca işlere— yönelir, yaratıcı eylem olur. Gizem ve büyü ile çocuk, dünyayı kendine benzer biçimde yeniden yaratır ve böylece yalnızlık sorununu çözümler. Düşlerde yarattığımız nesnelere etkinliğinden (gerçekliğinden) kuşku duymaya başladığımızda, bilinçlenme (kendini tanıma) aşamasına varmışız demektir.

Ergenlik adını verdiğimiz delikanlılık dönemi, çocukluk dünyasından kopanların büyükler dünyasının eşliğinde mola verip soluk aldığı aşamadır. Spranger,

ergenlik dönemine ait başlıca özelliğın yalnızlık olduğuna değınır. Yalnızlık simgesi olan Nergis (*Narcissus*), ergenin de simgesidir. İlk kez bu dönemde tekliğimizin bilincine varırız. Ama duyguların diyalaktığı bu soruna yeniden el koyar.

Olgunluk döneminin belirgin niteliğı değıldir yalnızlık. Başkalarıyla, başka şeylerle savaşıan kişı kendi işinde, yaratıcı çabalarında unuttur. Onun kişisel bilinci böylece başkalarınınkiyle birleşir. Zaman dediğimiz boyut, anlam ve amaç kazanır; böylece tarih olur, geleceğın ve geçmişın anlamlı değerdendirilmesi olur. Yaşamdaki tekliğimiz —ki kendi benliklerimizden oluşun, bizi beslerken tüketen, belli bir dönemde yaşamımızdan doğar — gerçekten giderilemez, ortadan kaldırılamaz; olsa olsa şiddeti azaltılabilir. Bazen de ancak çok yüksek bedeller ödeyen kişı, yalnızlığın elinden kurtulabilir. Kişisel varlığımız, ozan Eliot'un dilinde «zamansız anlar» olan tarih parçasında yer alır. Bu yüzden olgun insan, üretici ve yaratıcı çağları boyunca da yalnızlıktan kurtulamıyorsa hasta sayılır. Çağımızda bu türden yalnızların çoğalması, sorunlarımızın ağırlığını da yansıtır. Çalışma topluluklarının, eğlence, sanat ve müzik topluluklarının çoğaldığı dönemde, insan her zamandan daha yalnızdır. Çağdaş insan, yaptığı işe (yarattığı şeyel bütünüle veremez kendini. Onun —belki de en derindeki— parçası her zaman bağımsız, uyanık ve nöbette kalır, efendisine karşı casusluk yapar. Çağımızın tek tanrısı olan iş-güç (kazanç tutkusu) artık yaratıcılığını yitirmiştir. İş-güç, başı sonu olmayan uğraşığı ve çağdaş toplumun amacı belirsiz yaşam felsefesini simgeler. Ve de iş hayatının yol açtığı yalnızlık —otellerin, büroların, koca mağazaların ve sinemaların o kalabalıktan taşun yalnızlığı— ruhu güç-

lendiren, arındıran yerler ya da yaşantılar değildir. Çağdaş dünyanın yalnızlığı, dünyanın çıkmazını yansıtan aynadır.

Yalnızlığın bir ucunda dünyadan koparken, öteki ucunda —kahramanlar, azizler ve günah çıkaranlarla ilgili tutum ve kavramlarımızda görüldüğü gibi— yaşama bağlarız. Söylence ve masallara, anılara, tarih ve şiir gibi sanat ürünlerine konu olan ünlü kişilerin yaşam öyküleri, onların yaşam ve eyleme katılmadan önce —daha ilk gençlik yıllarında— kendi içine kapanma ve yalnızlık dönemi geçirdiklerini belgeliyor. Bunlar, kahraman kişiyi yaşama hazırlayan oluşum yıllarıdır, ama sözün doğrusu, özveri, arınma, acı çekme ve kendini tanıma yollarıdır. Tarihçi Arnold Tonybee bu gözlemi destekleyen pek çok örnek bulmuştur: Eflatun'un mağarası, Tarsuslu Aziz Paul'un, Buddha'nın, Hazret-i Peygamber'in, Machiavelli'nin ve Dante'nin yaşamları gibi. Ve bizler de, kendimizi arındırdıktan sonra dünyaya yeniden dönmek üzere, hiç olmazsa belli süre için, köşemize çekilmeyi ve yalnız başımıza yaşamayı denemiştiriz.

Yalnızlığın diyalektiği —Toynbee'nin deyişiyle: «Kişinin önce içine kapanmasından, sonra da hayatta yeniden katılmasından oluşan ikili hareket»— hemen her toplumun tarihinde açıkça görülür. Çağdaş toplumumuzdan daha az karmaşık olan kimi geleneksel toplumlar, belki de, bu ikili hareketi daha iyi yansıtan örneklerdir.

Yanlış olarak «ilkel» adı verilen geleneksel, küçük, yoksul ve «abece»siz toplumlarda yaşayan insanlar için, yalnızlığın korku ve dehşet verici konum olduğunu görmek hiç de güç değildir. Çağlar boyunca, kurallardan ve törelerden oluşan karmaşık ve katı yasaklar düzeni, toplumun bireylerini yalnızlığa

karşı başarıyla korumuştur. Topluluğun üyesi olan birey, dirlik ve sağlığın tek güvencesine de kavuşmuş demektir. Yalnız insan ise, sakat ya da kötürüm, gövdeden kesilip ayrılması, yakılması gereken kuru dal olarak görülmüştür. Çünkü öğelerinden biri hasta olunca toplumun bütünü bunalıma düşer. Toplumdaki (dindışı) kural ve inançların zaman zaman yinelenmesi ve dile getirilmesi, yalnızca topluluğun geleceğini değil, onun birliğini ve iç tutarlılığını da güvence altına alıyordu. Buna karşılık, dinsel törenlerle ölüm olgusunun sürekli olarak duyumsanan varlığı, bağımsız (bireysel) eylemi sınırlayan bir ilişkiler düzeni yaratıyor, bu yolla da hem bireyi yalnızlıktan koruyor hem de topluluğun çözülüp dağılmasını engelliyordu.

«İlkel» toplumun insanları için, sağlık ve toplum genellikle eşanlamlı sözcüklerdir, tıpkı ölüm ve çözülme kavramları gibi. Lévy-Bruhl diyor ki: «Ülkesinden ayrılan herkes topluluktan da ayrılmış olur. Ölür ve kendi toplumunun geleneksel ölüm törenine hak kazanır.»¹ Öyleyse bağışlanmayan sürgün cezası gerçekte ölüm cezası gibidir. Toplum kesiminin, kendini atalarının ruhlarıyla, ve o ruhları da anayurt toprağı ile özdeşleşmesi, şu Afrika töreninde ne güzel simgelenmiştir. «Yerli adam Kimberley'den seçtiği gelinle dönerken, erkeğin yurdundan alınmış bir avuç toprağı da birlikte getirir. Kadın'ın her gün o topraktan birazcık yemesi gerekir, yesin ki yeni ve değişik çevresine daha kolay uyup alışabilsin.» Bu tür dayanışmanın «canlı bir görüntüsü var: Orada birey, sanki yaşayan beden parçasıdır.» Bu yüzden, din değiştirenler çok azdır. «Kimse kendi başına, salt ken-

---

(1) Lucien Lévy-Bruhl : *La mentalité primitive* (Paris 1922).

di davranışlarına göre kargışlanmaz ya da güvenliğe kavuşmaz» ve de herkesin her türlü eylemi tüm topluluğu etkiler. Güvenceler vardır, ama topluluk kargaşaya karşı henüz yeterince bağışıklık kazanmış değildir. Din çatışmaları, üretim yöntemlerindeki değişmeler, savaşlar ve fetihler gibi beklenmedik şeyler de olur. Topluluk bölünür bölünmez, parçalardan herbiri yepyeni durumla karşılaşılır. Sağlığın kaynağı olan eski, kapalı toplum düzeni yıkılınca, artık yalnızlık kaza ya da hastalık olmaktan çıkar, değişmez toplum koşulu olur. Böylece yalnızlık, günah duygusuna yol açar: Kuralların çiğnenmesinden doğan suç değil de, kuralların doğası olur! Daha doğru deyişle, öteki kuralların doğası durumuna gelen bir nitelik. Yalnızlık ve «ilk günah» böylece birleşir ve özdeşleşir; ayrıca, sağlık ve birlik de yeniden aynı anlama gelen, ama çok uzak geçmişte kalmış şeyler olur. Çünkü sağlık ile birlik tarihten (uygarlıktan, daha doğrusu yazıdan) önceki bir «Altın Çağ»ın öğeleriydi. Zamanın akış yönünü geri çevirebilseydik o altın çağa belki dönebilirdik. Bu yüzden, kendimizi günah duygusuna kaptırınca, ondan kurtulmak, onun bedelini ödemek gereksinmesini duyarız.

Yeni mitoloji ile yeni dinler işte böyle yaratılıyor. Yeni toplum, yalnızca «sürgün»e gönderilmiş kişilerden oluştuğu için, eskisinden daha açık ve daha esnek-tir. Bir toplumda dünyaya gelmiş olma gerçeği, bireyi kendiliğinden o toplumun üyesi yapmaz, bireyin hemşeriliğe uygun görülmesi de gerekir. Kutsala sığınma, geleneksel büyü'nün yerini almaya başlar. Aşama ve eritirme törenlerinde bireyin arınmışlığına, giderek daha fazla ağırlık ve önem verilir. Günah duygusundan kurtulma düşüncesi, dinsel kuramlara, ilahiyata, zevk ve doyumdan kaçınmaya ve bir tür gi-

zemciliğe yol açar. Özveri ve birliktelik, eğer gerçek-ten öyle idiyeler bile, birer *totem* simgesi olmaktan çıkarlar, yeni topluma girmenin yolu olurlar. Tanrı—hemen hep bir oğul olan ve eski yaratıcı tanrılar soyundan gelen bir tanrı—ölür ama belli zaman aralıklarıyla dirilip geri gelir. Verimlilik tanrısıdır ama aynı zamanda bir koruyucu ve kurtarıcıdır da. Onun kendisini insanlara adaması, ölümün öte başında bizi bekleyen kusursuz toplumun bu dünyadaki kanıtı, habercisidir. [Ölümden] sonraki yaşamla ilgili bu umutlar, eski topluma duyduğumuz derin özlemin belirtisidir. «Kurtuluş» sözcüğünde «*Altın Çağ*»a dönüş umudu saklıdır.

Kuşkusuz, bütün bu sayılanları her toplumda, her zaman görmek söz konusu değildir. Bununla birlikte, öyle toplumlar vardır ki hemen en küçük ayrıntısıyla yukarıda anlatılan sürece uygun hareket ederler. Sözgelisi, Orfizim'in doğuşuna bir bakalım: *Orphe* inancı, eski Yunan Dünyası'nda büyük sarsıntılara ve kültürlerin yeniden düzenlenmesine yol açan önemli tarih olayından —Achaean Uygarlığı'nın yıkılışından— sonra ortaya çıkmıştır. Bu dönemde, toplumsal ya da kutsal olsun eski ve geleneksel bağların yeniden kurulması gereksinmesinin sonucu olarak, çok sayıda gizli dernek (tarikât) görülmüştür. Bu derneklerin kurucu üyeleri çoğunlukla kendi köklerinden kopmuş, ama yeni bir yıkıntıya fırsat vermeyecek örgüt yaratma amacıyla birleşmiş göçmenlerdi. «*Orphanos*»² (yani yetim-öksüz) olmak, hepsinin ortak özelliği ve bu tür kişilere verilen genel addi. Burada hemen açıklamalıyım ki, *Orphe* inancı Yunancada «yetim-öksüz» ya da «boş-hiç» anlamına gelen *Orphanos*

---

(2) Amable Audin : *Les Fêtes solaires* (Güneş Bayramları), Paris 1945.

sözcüğünden türetiliyordu. Yalnızlık ile yetim-öksüz-
lük aynı türden boşluklardı — (Yunan düşüncesinde).

Orfik ve Diyonizik dinler —eski dünyanın yıkılışıyla ortaya çıkan öteki proletarya dinleri gibi— kapalı toplumun nasıl olup da açık topluma dönüştüğünü açıkça gösterir. Suçluluk, yalnızlık ve dua —ya da tapınmayla— temizlenme duyguları bireyin yaşamında nasıl çifte rol oynuyorsa, toplum üzerinde de aynı etkileri yapar.

Yalnızlık duygusu —dışarda bırakıldığımız ya da ayrılmak zorunda kaldığımız yere geri dönmek için duyduğumuz derin duygu— bir yer-yurt özlemidir. Hemen her toplumda gözlemlenen eski inanca göre, orası —özlemine çektiğimiz o kutsal yer³— dünyanın merkezi, evrenin göbeğidir. Bazen «cennet» diye de adlandırılır. Ama adı ne olursa olsun, o yer, toplumun gerçek ya da mitolojik yurdudur. Azteklerin inancına göre ölümler, göçmen olarak ayrıldıkları yere, kuzey ülkesi olan *Miktlan*'a dönerler. Kentlerini kurarken, evlerini yaparken düzenledikleri tüm törenler, yaşamın ta başlangıcında kovuldukları o kutsal ocağı bulmaya yöneliktir. Roma, Kudüs ve Mekke gibi dinsel başkentler ya da kâbeler, dünyayı, dünyanın merkezini simgelerler, ama dünyadan önce gelirler. Bugün bu merkezlere giden hacılar her kavmin kendisine verileceği söylenen topraklara yerleşmeden önce mitolojik geçmişte yaptıklarını yaparlar. Bir eve ya da kente girmeden önce onun çevresinde dolaşma (tavaf) töresi buradan gelir. Labirent söylencesi de bu tür inançlardan kaynaklanır. Konuya ilişkin çeşitli yorumlara göre, labirent, mitolojik simgeler arasında en anlamlı ve en zengin olanlardan biridir: Kut-

---

(3) «Kutsal yer» kavramı konusunda, Mircea Eliade'in *Histoire des Religions* (Dinler Tarihi'ne) Bkz. Paris 1949.

sal bölgenin merkezindeki insanlara sağlık, toplumlara özgürlük veren muska; cezasını çekip günahını çıkardıktan sonra mutluluk sarayına giren kahraman ya da kutsal kişi, kentini kurtarmak ya da yeniden kurmak için geri gelen kahraman, bütün bunlar *labirent* söylencesi ile yakından ilgilidir.

Zeus'un oğullarından Perseus'la ilgili söylencenin gizemli yanı yoktur. Oysa *Kutsal Çanak'ı İİsa'nın* son yemekte kullandığı bardaklı arayanların zevkten kaçınma çabaları, gizemci inançlarla çok yakından ilişkilidir: Fisher kıralının topraklarında ve insanlarında kısırlığa yol açan günah, kendini arındırma törenleri, ahlak savaşı ve sonunda Tanrı'nın bağışladığı birleşme ya da birlik (*vuslat*) gibi.

Dünyanın merkezinden kovulduk. Ormanlarla çöllerde, labirentin yeraltı dehlizlerinde işte o merkezi aramaya koyulduk. Ancak, zamanın yalnızca ardışıklık ve değişme olmadığı «zamanlar» da vardı. Öyle bir zaman ki, geçmiş ve gelecek tüm zamanlar onun içindeydi. İnsan, bütün zamanların tek olduğu o sonrasızlıktan kovulup dünyaya sürgün edildiği zaman, takvimin (başı sonu, ölçüsü, hesabı belli olan zamanın) ve saatin kölesi oldu. Zaman denilen şey dün, bugün ve yarına, saat, dakika ve saniyelere bölününce, insanoğlunun zamanla kurduğu evrensel birlik sona erdi; insan gerçeğin akıp gidişinden koptu, onun dışında kaldı. «Bu an» dediğimizde o an geçip gitmiş, tükenmiştir. Zamanın bu türden mekânsal ölçümleri, insanı —sürekli şimdi olan— gerçekten uzaklaştırır; gerçeğin kendini dışarı vurduğu bütün «şimdi»leri, Bergson'un deyimiyle, «gerçek dışı düşlere dönüştürür».

Bu karşıt düşüncelerin oluşumunu yeterince inceledik, takvim ve tarih zamanlarının özgüllüğü ol-

mayan tekdüze ardışıklık olduğunu görürüz⁴. Takvim hep aynıdır, acıya da zevke de aldırılmaz. Mitolojik zamanlar ise, yaşamımızın bütün özgüllükleriyle öylesine iç içe ve diz dizedir ki, sonrasızlık kadar uzun, soluk kadar kısa, verimli ve kısır, korkunç ya da hayırlı olabilir. Bu gözlem, «sosyal zamanlar» kavramına yol açar. Oysa, yaşam ve zaman tek, büyük ve bölünmez bütündür. *Aztek*'lerde zaman, mekânla çağrışım yapan bir süreklilikti. Her yeni gün, belli bir mekânsal noktaya bağlı sayılırdı. Zaman-mekân çağrışımı dinsel takvimlerin çoğu için geçerlidir. *Fiesta*, tarih ya da salt yıldönümünden daha değerli, anlamlı bir şeydir. *Fiesta* olayı kutlamaz, onu yeniden yaratır ve yaşar. Bu yolla, takvim yıkılır ve onun yerine —kısa bir süre için de olsa— sonrasızlık (yaşanan durum) konur. «Altın Çağ» geri gelir. Katolik papazı, kutsal cemaat (*Mass*) törenini yönettiği zaman, İsa, buraya ve bugüne ulaşır, kendini insana verir ve dünyayı yeniden kurtarır. «Gerçekten inananlar», İvaroluşçul Kierkegaard'ın olmasını dilediği gibi, «İsa'nın çağdaşlarıdır».

Zamanın akışını durduran olaylar yalnızca söylencelerle dinsel bayramlar değildir. Aşk ve şiir de bu konuda, yani «ilk zaman» konusunda, bize bazı ipuçları veriyor. Juan Ramon Jiménez, şiirsel anın sonrasızlığı konusunda bakınız ne yazıyor : «Daha çok zaman, daha çok sonrasızlık değildir.» Kuşkusuz, zamanın değişmez durum, salt güncellik olarak yaşanması, gerçeğin, kavranılmasından çok, bu akışın usa vurulması demek olan saatle ölçülen zamandan daha eskilere gider.

(4) Bu konuda bkz: Bozkurt Güvenç'in *Sosyal ve Kültürel Değişme* yapıtı Ankara 1976. (Hacettepe Üniversitesi yayını D-21); ya da *TDK Sözlüğü*'nde «zaman» maddesi.

Zaman kavramımızdaki bu ikilik, tarihle mitos, tarihle şiir arasındaki kimi karşıtlıklarda da görülür. Mitos'da —dinsel *fiesta*'larda ya da çocuk masallarında da gördüğümüz gibi— zamanın tarihi belli değildir. «Evvel zaman içinde...», «kalbur saman içindeyken...», «Ben, babamın beşiğini tıngır mıngır salları iken...» diye başlayan öykülerde takvimle bağımlı tarihleme yoktur. Başlangıç, bütün başlamaları içine alan ve bizi her şeyin her an yeniden başlayabileceği canlı zamana götürür. Mitolojik olayı yineleyen ritüeller aracılığıyla, insanoglu karşıtların uzlaşıp birleştiği dünyaya kavuşur. Van der Leeuw'un dediği gibi, «Bütün ritüellerde, törenleşmiş, töreleştirilmiş davranış ve olaylarda olayın sanki şimdi ve şu anda yaşanıyormuş imgesi saklıdır.»⁵ Okuduğumuz her şiir, yeniden yaratış (ya da yaradılış)'tır, yani törensel töredir, *fiesta*'dır.

Tiyatro ve epik de bir *fiesta*'dır. Tiyatro oyununda ya da şiir okumada, günlük zamanın tiktaki durur, ilk zaman işlemeye başlar. Katılma yoluyla bu mitolojik zaman —gerçeği gizleyen tüm zamanların ağa babası— bizim iç ve öznel zamanımızla çakışır. Ardışıklığın kölesi olan insan, görünmez kafesinden kurtulup yaşayan zamana katılır: Kişisel yaşam dış zamanla özdeşleşir. Çünkü o dış zaman böylece yorulup tükenmeden kendini yaratan salt «şimdi»ye dönüşmüştür. *Mitoslar* ve *fiestalar* —ister laik, ister dinsel olsunlar— insanı yalnızlığından kurtarıp yaradılış süreciyle yeniden birleştirirler. Bu yüzden —kılık değiştirmiş, gizli ve saklı— *mitos*, tüm davranışlarımızda kendisini gösterir, yazgımıza etkin biçimde katkı

---

(5) Van der Leeuw : *L'Homme primitif et la Religion* (İkel İnsan ve Din), (Paris 1940).

şır, çünkü bize yaşamla yeniden birleşmenin kapısını aralar.

Çağdaş insan *mitoslarını* aklın denektaşına vurur — kaç kırat olduklarını görmek için. Yoksul kişi ise onları yok edememiştir. Bilimsel gerçeklerimizin çoğu, ahlaki, siyasal ve felsefi kavramlarımız gibi, mitolojik öğelerle dile getirdiğimiz eğilimlerin yeni biçimde anlatımından başkası değildir. Günümüzde «aklın dili», adını verdiğimiz bilim, kendi koruyucu kanatları altında barınan *mitosları* ancak gizleyebilmektedir.

Ütopya —bilimsel görünüşlü açmazlarına karşın özellikle de çağdaş politik ütopya — her toplumu, kendisi için bir «Altın Çağ» arama yönünden zorlayan eğilimlerin [sorunların] dışa vurulmasından, dile getirilmesinden başka bir şey değildir. O «Altın Çağ» ki, serüvenimizin başında kovduğumuz yere, «Günlerin Günü»nde yeniden dönülecektir. Modern *fiesta*'lar —siyasal toplantılar, gösteri ve geçit yürüyüşleri ve öteki törensel eylemler— gerçekte, kurtuluşun [Hıristiyanlara göre İsa'nın yere inişinin] yakın olduğunu duyuruyor. Herkes, toplumun ilk özgürlük günlerine ve o ilkel temizliğine yeniden dönebileceğini umuyor. O yere vardığımızda, yaşam bizi türlü kuşkuyla iyi ile kötü, haklı ile haksız, gerçek ile düş arasında seçim yapmamız için zorlamayacak. Değişmez şimdiler yani bir «Zaman Kırallığı» kurulmuş olacak. Orada gerçek, maskesini çıkartıp atacak, bizler de hem gerçeği hem de hemşerimizi tanımak olanağını bulmuş olacağız.

Kısırlaşan ve yozlaşan her toplum kendini kurtarmak için en az iki söylene ve inanç yaratmak zorundadır: (1) verimi artırmak için, (2) yaratıcılığı desteklemek için. *Yalnızlık* ve *günah* [sorun], bir-

lik ve *bolluk* içinde çözümlenebilir. İçinde yaşadığımız çağdaş toplum da kendi mitoslarını yaratmıştır. Burjuva toplumlarının kısırlığı ya kendi canına kıyma ile ya da daha yaratıcı olan katılma süreciyle sonuçlanacak gibi görünüyor. Ortega y Gasset'in deyimiyile «çağımızın sorunu» kısaca budur. Düşlerimizin özüyle eylemlerimizin anlamı işte bu sorunda düğümleniyor.

Çağdaş insan, uyanık olduğuna ve de doğru düşündüğüne inanmak istiyor. Ama bu inanç ve düşünceler bizi karabasanlara soktu — akıl aynalarımızda, ardarda işkence odalarını gördüğümüz karabasanlardı onlar. Bu karabasandan çıktığımızda, uyanık durumda düş gördüğümüzü akılcı (uyanık) düşlerimizin dayanılmaz olduğunu belki de farkedeceğiz. Ve ondan sonra, belki de, gözlerimizi kapayıp yeniden düş görmeye başlayacağız.

NOBEL SABAH

Nobel, dünyanın en büyük edebiyat olayıdır.
Nobel Edebiyat Ödülüne ancak zirvedekiler erişir.

Bu nedenle Nobel Ödülünü kazanmak
bir edebiyatçı için büyük onur kaynağıdır.

SABAH, şimdi de Nobel Edebiyat Ödülü ile onurlandırılmış
zirvedeki yazarların en ünlü eserlerini,
kendisini zirveye ulaştıran okurlarına kazandırıyor.

Türk Basınının lideri SABAH,
Oxford, Phaidon ve Meydan Larousse'dan sonra şimdi de
Nobel Dizisi ile kültür ve sanat hayatımızın
zenginleşmesine katkıda bulunmaktan mutludur.

SABAH gazetesinin okurlarına armağanıdır.